

„Mi lehetett nagy bűnünk...?”

GULÁG–GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI FÓRUMA
Kárpátalján 2023

Nemzetközi emlékkonferencia
Beregszász, 2023. november 17.

Kárpátaljai Magyar Könyvek **311.**

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: dr. Dupka György

A kiadvány megjelenését a Bethlen Gábor Alap támogatta

A kötet a 2023. november 17-én Beregszászban,
a Szolyvai Emlékpark által rendezett
GULÁG–GUPVI Fórum
2023. évi nemzetközi emlékkonferenciáján
elhangzott előadások anyagait tartalmazza.

Készült a Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyében
Összeállította, a jegyzeteket írta: *dr. Dupka György*
A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

Lektorálta: *dr. Zubánics László*

© *dr. Dupka György*, 2024
© *A szerzők*, 2024

Borítógrafika: *M. Lovász Noémi* (Kolozsvár)

Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*
Orosz fordítás: *dr. Lengyel Sándor*
Közreműködő, fotók, képszerkesztő: *Fuchs Andrea*
Borító, műszaki szerkesztő: *Dupka Zsolt*

A könyv elektronikus változata elérhető: <https://kmmi.org.ua> (Adattár, könyvek)
Nyomdai munkák: RIK-U Kft.

ISBN 978-615-5757-43-3
ISSN 1022-0283

A Szolyvai Emlékpark Évkönyve

„Mi lehetett nagy bűnünk?...”

**GULÁG–GUPVI-KUTATÓK
NEMZETKÖZI FÓRUMA
Kárpátalján, 2023**

Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika

*Nemzetközi emlékkonferencia
Beregszász, 2023. november 17.*

Szolyvai Emlékpark – Intermix Kiadó
Ungvár-Budapest
2024

Kockás notesz...

Szikrázó sorok penészes füzetben, egy tömegsírban,
meszespart föld alatt.

Dermedten olvasod, hisz ennél szebben sohasem sziszegett
még az iszonyat.

Németh Péter

TARTALOM

DR. TÓTH MIHÁLY

A Szolyvai Emlékparkbizottság 2023. évi tevékenységéről 11

DR. ZÉKÁNY KRISZTINA

A szerkesztő gondolatai A GULAG–GUPVI-kutatók
nemzetközi fóruma Kárpátalján 2022 c. tanulmánygyűjtemény és
évkönyv kapcsán.....17

DR. MOLNÁR D. ERZSÉBET

A kárpátaljai GUPVI-foglyok hazatérésének körülményei 21

DR. HABIL. VÁRADI NATÁLIA

Élet a szovjet elnyomás árnyékában Kárpátalján 1953–1989
között.....41

DR. ZUBÁNICS LÁSZLÓ

Gut a megszálló rendszerek törésvonalaiban 93

DR. DUPKA GYÖRGY

Validációs tapasztalatok a szovjet fogságba került Ung-vidékiek
kapcsán az MNL-adatállományának tükrében 111

MAROSI ISTVÁN

A 70 éve meggyilkolt Orosz Péter Pál, bilkei görögkatolikus pap
szerepe az egyházüldözés kezdeti időszakában..... 147

BIMBA BRIGITTA

Anyaság és gyermeknevelés a GULAG-GUPVI táborokban és a
száműzetés helyein 167

MESKÓ JÁNOS

Romzsa Tódor püspök vértanú harca a totalitárius rezsim ellen.... 183

DUPKA NÁNDOR

Pásztor Ferenc beregszászi római katolikus plébános, vikárius,
vértanú emlékezete..... 199

DR. BOTLIK JÓZSEF

Adalékok Demkó Mihály és Földesi Gyula magyar országgyűlési
képviselők meghurcoltatásához 213

DR. HAVASI JÁNOS

A hadisírkutatás emberi jogi és nemzetközi jogi vonatkozásai . 225

KOVÁCS SÁNDOR

A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar
emlékek Beregvidéken..... 235

HANGÁCSI ISTVÁN

Honvédek keresztjei, sírkertjei Kárpátalján a Vigyázók Had- és
Kultúrtörténeti Egyesület gondozásában..... 243

KÖTELES ÁGOSTON

Tornagörgő és szülöttje, a 100 évet megélt Kardos János
(*Az észak-oszétiai Nuzali láger túlélője*) 261

DR. PROF. MOTREVICS VLADIMIR PETROVICS

A II. világháborúban a Szovjetunióba került idegen országok
hadifoglyai földi maradványainak exhumálása Szverdlovszk megye
területén: főbb eredmények..... 283

FÜGGELÉK

Nemzetközi Tudományos Emlékkonferencia Beregszász,
2023. november 17. 295

GULÁG-GUPVI-kutatók Nemzetközi Fóruma 2023:

kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika, 2023. november 17. 298

Megemlékezés, koszorúzás, emléktáblák avatása a Szolyvai

Emlékparkban, 2023.november 18..... 300

Fontosabb kárpátaljai események, megvalósult projektek, emlékezetpolitika, képviselés a kárpát-medencei rendezvényeken 2023	303
A Szolymai Emlékpark kutatóműhelyében készült fontosabb GULÁG-GUPVI kiadványok 1992–2024.....	317
GULÁG-GUPVI Nemzetközi Fórum 2016–2023 között Kárpátalján kiadott gyűjtemények szerzőinek anyagai	331
Előadók, szerzők rövid életrajza	343

DR. TÓTH MIHÁLY¹

A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG 2023. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

GULÁG-GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI FÓRUMA 2023:

**kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika.
Nemzetközi tudományos emlékkonferencia
Beregszász, 2023. november 17.**

Megnyitóbeszéd

Tisztelt konferenciárésztvevők! Hölgyeim és uraim!

Engedjék meg, hogy rendezvényünk szervezői: a Szolyvai Emlékparkbizottság, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének Magyar Történelem (UNE UMOTI) és Európai Integráció Tanszéke nevében tisztelettel köszöntsem kedves mindnyájukat. És hogy külön köszöntsem vendégeinket, akik jelenlétükkel megtisztelték rendezvényünket:

- Stifter Ádámot, Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériuma keleti kapcsolatok fejlesztéséért felelős helyettes államtitkárát,
- Vida Lászlót, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának vezető konzulját,

¹ dr. Tóth Mihály, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke

- Buczkó Istvánt, Magyarország Beregszászi Konzulátusának vezető konzulját,
- Jusztin Miklóst, Magyarország Beregszászi Konzulátusának konzulját,
- Szalipszki Endrét, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöki tanácsadóját, Magyarország Beregszászi Konzulátusának korábbi főkonzulját, régi barátunkat és támogatónkat,
- Dánics Évát, a Beregszászi Járási Katonai Közigazgatás elnökének helyettesét, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnökhelyettesét,
- Horváth Lászlót és Vincze Istvánt, Beregszász város polgármesterének helyetteseit.

Valamint tisztelettel köszöntöm történelmi egyházaink képviselőiben Emlékparkbizottságunk tagjait: Marosi István görögkatolikus áldozópapot, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatóját és Dávid Árpádot, a Gecsei Református Egyházközség lelkipásztorát.

Immár hagyományos, évente megrendezésre kerülő konferenciánkon abban a megtiszteltetésben van részem, hogy beszámolhatok Emlékparkbizottságunknak a múlt évi konferenciánk óta eltelt időszakban kifejtett munkájáról, illetve a mai témánkkal kapcsolatos fontosabb eseményekről. Sajnos továbbra is a háborús körülményekre való tekintettel fejthettük ki tevékenységünket. Ennek okán a 2022. évi emlékkonferenciánkon a külföldi előadók zöme már nem tudott személyesen részt venni, valamint az Emlékparkban hagyományos megemlékezésünket csak szűk körű, csendes koszorúzás formájában ejthettük meg.

Terveink szerint ugyanígy fogunk eljárni a mai és holnapi rendezvényeink alkalmával is. Nevezetesen: a mai konferenciától távol maradó előadóinknak a jelen tanácskozás előadásit magába foglaló kötetbe publikálásra kerülő előadásainak rövid összefoglalójának ismertetéséről a szervezők gondoskodni fognak.

Mindezen nehézségek ellenére arról tudok beszámolni, hogy Emlékparkbizottságunk – a tagok aktivitásának köszönhetően – a rendkívüli körülmények dacára is ellátja feladatait. Legalábbis a vállalt három

területből: kegyeleti tevékenység, kutatási-ismeretterjesztési, rehabilitációs – az első kettőt mindenképp.

Ezért előbb, talán magyarázatképpen, a harmadikról, a rehabilitációs tevékenység sikertelenségéről szólnék.

Eddigi, a korábbi konferenciáinkon már részletesen ismertetett próbálkozásaink az ukrán államhatalmi szerveknél nem jártak sikerrel. A 79 évvel ezelőtt kezdődött tragikus eseményekkel kapcsolatosan nemhogy túlélőinek személyes jóvátételét, de még ezen események megtörténtének hivatalos elismerését sem sikerült az ukrán állam részéről elérnünk. És féltő, hogy a közeljövőben sincs erre esélyünk. Ezt az állítást az ukrán belpolitikai helyzetnek nemzeti közösségünk szempontjából kedvezőtlen alakulásával, és ezzel összefüggésben érdekérvényesítő, érdekvédő képességének gyengülésében látom. A jelen körülmények között, parlamenti képviselő híján, a lentebbi, önkormányzati szinteken tevékenykedő képviselőink részéről nem észlelhető hajlandóság (szándék) a kérdéssel történő érdemi foglalkozásra.

A kegyeleti tevékenységünkéről

Múlt év novemberében új emléktáblával bővült az emlékpark, melyre Dr. Dupka György és kutatótársai által összeállított névsornak megfelelően felvésték a kommunista diktatúra által 1945–1947 között elítélt és kivégzett 40 kárpátaljai személy nevét, akik földi maradványai Ungváron, a kaposi temetőben, jeltelen sírokban nyugszanak.

Mesko János tagtársunk és Dupka György felelős titkárunk aktivitásának köszönhetően, továbbra is látogatható a Munkácsi Vármúzeumban a sztálinizmus kárpátaljai áldozatainak állandó emlékkiállítás.

Ez év júliusában tartotta meg Emlékparkbizottságunk a helyszíni szemlével egybekötött munkaülését, melyen tagjaink majd teljes létszámban megjelentek. Elégedetten konstatálhattuk, hogy az Emlékpark – gondnokaink lelkiismeretes munkájának hála –, megfelelő állapotban van. Ugyanakkor sajnálattal kellett megállapítanunk, hogy jelentősen csökkent az emlékhely látogatottsága.

Szembesülnünk kellett azzal is, hogy az eddig is hatalmas problémát jelentő előregedő kőrisfák immár közvetlen biztonsági kockázati ténye-

zővé váltak, tudniillik a park jellegzetes sétányát övező egyik fa különösebb külső ráhatás nélkül kidőlt. Szerencsére az eset nem okozott jelentősebb kárt. Helyi szakértők javaslatára felkértük a lemergi székhelyű Erdővédelmi Szakosodott Vállalatot (Державне спеціалізоване лісозахисне підприємство „ЛБВІВЛІСОЗАХИСТ”), hogy vizsgálja meg az Emlékpark fáinak állapotát. Az általuk augusztusban elvégzett vizsgálat során kiderült: a több mint 120 éves kőrisfák gyökérzete számos betegsége következtében már nem tudja biztosítani a növények stabilitását, ami miatt a park jellegzetes ékességét jelentő kőrisfák közvetlen veszélyt hordoznak mind a látogatókra, mind a park menti közúti forgalom részvevőire egyaránt.

Tehát a közeli években alapvető feladatunk lesz 38 öreg fa kivágása és a veszteség megfelelő pótlása.

Tudományos ismeretterjesztő tevékenység

Kiadványok

Megjelent a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának (GKNT) legújabb könyve Közösség és egyén – a szovjet fogságba hurcoltak kontextusában címmel. A szerzők között találjuk Bimba Brigittát, és dr. Dupka Györgyöt is. Említésre méltó Dupka Nándornak Haklik Sándor római katolikus lelkipásztor vértanúról szóló átfogó tanulmánya, amely nemrég a KMMI-füzetek sorozatban jelent meg.

Megjelent és a honlapunkra is feltöltöttük a múlt évben megtartott konferenciánk előadásait tartalmazó „Oroszféldön meggyötörve...” A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2022. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2022. november 18. A Szolyvai Emlékpark Évkönyve (<https://kmmi.org.ua/.../books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>).

Előadások

Számos emlékest, előadás, többek között:

2023. január 26-án a peštszentlőrinci Don Bosco közösségi házban Dr. Dupka György tartott előadást,

2023. április 11-én dr. Dupka György A Magyar Nemzeti Múzeum Málenkij Robot Emlékhely kiállítótermében a Költészet Napja alkalmából tartott előadást a GUPVI- és GULAG-táborokba elhurcoltak által írt versekről, azok mondanivalójáról, motívumvilágáról, keletkezési körülményeiről, valamint a versek összegyűjtésének nehézségeiről

A Budapesti Kárpátalja Szövetségben, ugyancsak dr. Dupka György szervezésében került sor témánkkal foglalkozó emlékestre.

Dr. Dupka György, az Emlékparkbizottság felelős titkárságának elismeréseiről

Akik jelen voltak a 2022. évi Konferenciánkon, emlékezhetnek arra, hogy akkor köszöntöttük dr. Dupka György felelős titkárt 70., jubileumi születésnapja alkalmából. E köszöntések sora, eddigi életművének és folyamatos aktív alkotó és közéleti tevékenységének különböző megérdemelt elismerések formájában azóta is töretlenül zajlik. Többek között: megválasztották a Magyar Írószövetség választmányának tagjává (2022. december), felvételt nyert a Magyar Művészeti Akadémia nem akadémikus köztestületi tagjai irodalmi tagozata tagjai sorába (2023. május), és beválasztották a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának elnökségébe (2023. február).

Ezen kívül Emlékparkbizottságunk felelős titkárát a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMAT) 2022. évi tudományos díjában (2022. december), a Csemadok Fábry Zoltán díjban (2023. január) és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés Ratkó József díjban részesítette, valamint a Temesvári Szórvány Alapítvány Pro Minoritate díjjal (2023. szeptember), a Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál érdemremmel tüntette ki (2023. november).

Megemlékezés az elhunytakról

Az elmúlt 2023. év nem csak az építkezés, alkotás, gyarapodás és elismerések éve volt. Fájdalmas személyi veszteségek is értek minket. Elhunyt Krucsanica István, a Munkácsi Vármúzeumban található sztalinizmus kárpátaljai áldozatai állandó emlékkiállításának gondnoka és tárlatvezetője, aki lelkesedésének és szakmai hozzáértésének köszönhetően kiállításunk a megye legfrekvenciáltabb turisztikai látványosságaként számon tartott Munkácsi Vármúzeum egyik leglátogatot-

tabb bemutatója lett. Végleg búcsút vettünk a szolyvai Móricz Tibortól (Tibi bácsitól), Emlékparkunk gondnokától, aki sok éven át áldozatos kertészeti és állagmegóvási tevékenységével nagyban hozzájárult az emlékpark mai karakterének, látképének kialakításához.

Kérem, megemlékezve a 79 évvel ezelőtt kezdődött nemzeti tragédiánk áldozatairól, néma felállással tisztelettel adózzunk az ő emléküknél is, valamint egyúttal mindazon honfi- és nemzettársaink emlékének, akik életüket veszítették az immár majd két éve tartó, az orosz agresszió kiváltotta háborúban.

**Engedjék meg, hogy tanácskozásunkat megnyitottnak tekintsük.
Jó munkát, kellemes együttlést kívánok.**

DR. ZÉKÁNY KRISZTINA²

**A SZERKESZTŐ GONDOLATAI
A GULAG-GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI
FÓRUMA KÁRPÁTALJÁN 2022 C.
TANULMÁNYGYŰJTEMÉNY ÉS ÉVKÖNYV
KAPCSÁN**

Immár többéves emlékeztető a naptáramban, hogy minden év szeptember-októberében sokat olvasok a múlt század sötét időszakában elhurcolt, meggyötört, megkínzott, kiszenvedett, kivégzett áldozatairól, akiket az utókor – ezen konferencián felszólaló jeles kutatókkal egyetemben – felemléget, bemutat, nevüket megmenti a teljes feledéstől.

A történelmi bűntetteket nem szabad elfeledni. Emléket kell állítani még a messzi távolban is, keresztet, fejfát, mellé tenni egy kavicsot a Tiszából. Felkutatni a földi maradványokat, megadni a tiszteletet, megszentelni a földet, ahol évtizedekig jeltelenül nyugodtak, akiket a katonatársak még holtukban is tiszteltek, s a hegyeken át visszahozták őket, hogy magyar földben pihenhessenek a hágók innenső oldalán. Közösén elmondani egy imát a még élő rokonokkal, példát állítani emberségből az utánunk jövőknek.

Mert az ember idővel közömbössé válik, s már nem kapja fel a fejét a statisztikai adatokra: hányan veszttek oda, hány halálba küldött pap, köztisztvisletben álló izraelita, magyar, német, szépreményű gyermek, fiatalasszony, politikus, tanult vagy munkásember, s az a rengeteg hazát szolgáló katona, aki odaveszett, s jobb esetben maradt utána egy kórházi karton vagy sírhelye száma.

² dr. Zékány Krisztina nyelvész, CSc Dr. (Ungvár), az UNE UMOTI Magyar Filológia Tanszékének vezetője

Ahhoz, hogy fennmaradjon névtelen hőseink emléke, igenis fontos az egyéni történeteket lejegyezni a százéves túlélőktől, koccintani velük a születésnapjukon, vagy csak belenézni azok szemébe, akik nem mondják el, szégyellik, hogy alul maradtak, hogy megtörttek, megalkudtak, túléltek. Az utolsó percben vagyunk. Még akad túlélő vagy annak rokona, vagy legalább szemtanú, aki gyerekfejjel látta, s nem tudja elfeledni.

Milyen lélek kell ahhoz, hogy az utca keresztjénél térdre kényszerítsen és ima közben lelőjön valaki egy papot? S milyen lélek és erős hit szükséges egy gyenge embernek, hogy minden megpróbáltatás ellenére kitartson hite mellett, s hazatérve tovább szolgálja az urat és a gyülekezetet akkor is, ha tilos. Kellenek a visszaemlékezések, a lejegyzett történetek, a kihallgatások periratai, hogy az évtizedekkel később születettek is megtudják és valamilyen fokon talán megértsék, hogy miért kellett őket titokban keresztelni otthon, éjjel, a lefüggönyözött kisházban egy olyan világban, ahol már nem volt háború, s mindenkinek egyformán járt...

Sok múlik a kitartó kutatókon. Ha vannak iratok, akkor nagyon poros helyen, oda nem mindig szabad a bejárás. S bizony, a szekér kereke is nyikorog, ha nem kenik meg. S ha az országok közti viszonyok labilisak, akkor a kóbor kutatót, munkaruhás és metszőollós önkéntest nem engedik be a temető területére keresztet kiásni a földből, térképet készíteni, emlékhelyet teremteni, megszentelni,... aztán rendben tartani vagy rendbe hozni, ha megrongálták.

Az íróasztalhoz szokott történész pedig végigmegy a falun, felkeresi azokat az öregeket, akik csak mondják és mondják, hogy hova bújtatták a fiatal lányokat a katonák elől, hogy hogyan mentek háromnapos munkára jelentkezni a papák, s amikor évek múlva hazavergődtek élő halottként, a saját anyjuk nem ismert rájuk az udvaron. Hogy voltak olyan fiúk, akiket az igazgatóiba hívtak össze, egymásra néztek, s nem értették, mi történik, csak azt értették, hogy akiket oda összehívtak, az mind magyar diák.

S aztán ott voltak a családok, akik jó esetben együtt maradhattak ugyan, s a deportálás után maradtak is sokáig, valahol belső Oroszországban. Ha végre szabadultak, mehetek neki a világnak, mert vissza-

telepedni csak 1974-ben engedték meg a hatóságok. Ők voltak az első olyan emigránsok, akik mai napig kötődnek a Munkács környéki kicsi sváb falujukhoz. Hazajárnak megművelni a földet, ősszel betakarítani a termést, s aztán visszamennek, hazamennek a másik életükbe Európába.

S a számos egyedi tragédia a megerőszakolt és megesett lányokról, akiket még munkatáborba is küldtek, mert az apjuk elbujdosott, miután megölte az erőszaktevő orosz katonát. Hát ment helyette bűnhődni a lánya.

Volt olyan legyengült rab is, akit addigi fogvatartói félholtan ki-dobtak a tábor kerítésén kívülre, a zsebébe nyomták a szabaduló papírt, s bizony csak az emberi irgalomnak és szeretetnek köszönheti, hogy ugyanaz a fajta nép gyermeke, amely eddig büntette, most megtalálta, hónapokig gondozta, járni tanította, etette, majd útjára bocsátotta. Hazajött.

Fontos az emlékezés. Tudnunk kell az olyan politikusainkról, akiket meggyőződésük miatt – vagy talán azért, mert szép házban laktak –, koholt vádak alapján távolítottak el, zártak börtönbe, vallattak halálra a pincében, vagy vittek valahová Szibériába. S a családjukat is elzavarták, megbélyegezték évtizedekre. Bizony még nem is olyan rég az unoka sem jutott be az egyetemre a származása miatt. Így volt, én is tanúsíthatom.

Veszélyes ilyen történeteket megismerni. Mert az olvasónak megfogán a fejében, lombozni kezd, új ágakat hajt. Vagy tisztalelkű belső énje maga köré gyűjti az együttérzőket, az emlékezni akarókat.

A leszármazottak és érdeklődők közössége, a had- és kultúrtörténeti egyesületek, tudományos műhelyek, az egykori helyszíneket felkereső lelkes kutatók munkásságának eredménye ez a kötet, illetve az immár hagyományosan megrendezett konferencia és megemlékezés, amellyel tiszteletünket rójuk le az áldozatok előtt és szívünkben megőrizzük emléküket.

A KÁRPÁTALJAI GUPVI-FOGLYOK HAZATÉRÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

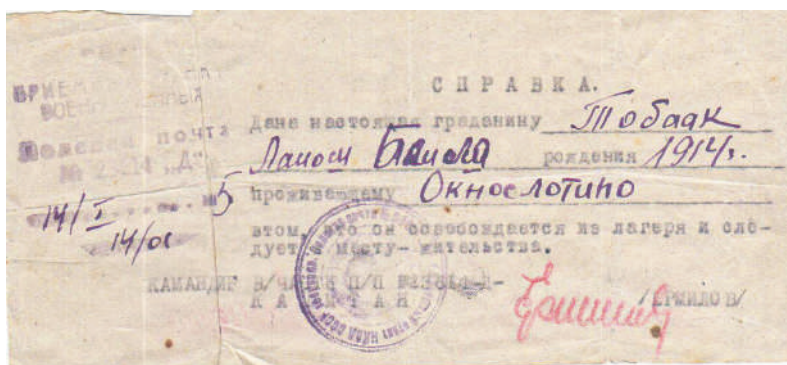
Kárpátalján az 1944. őszén kezdetét vevő szovjetizálás minden tekintetben átalakította a régió politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedését. A hatalomváltás hozta új életforma a szovjet séma lokális kivetítését jelentette az újonnan szerzett területre és a több dimenzióban megkezdődő szovjetesítés nagymértékben hatott ki a területen élő lakosság életére. A deportálások Kárpátalja valamennyi magyar- és németlakta települését érintették. (1. illusztráció) Becslések alapján a foglyok legkevesebb egyharmadának nem adatott meg a visszatérés lehetősége, mert nem élték túl az éhezést, az embertelen körülményeket és bánásmódot.⁴ A civil elhurcoltak a katonai szolgálat teljesítése következtében hadifogságba eső foglyokhoz hasonlatosan az úgynevezett Hadifogoly- és Internáltügyi Főigazgatóság / Glavnoje Upravlenyje po gyelam Vojennoplennih i Internyirovannih (továbbiakban Gupvi) irányítása alá tartozó lágerekbe kerültek, ennél fogva ők is a Gupvi-foglyok kategóriájába tartoznak.

A foglyok közül néhányat – jellemzően idős vagy nagyon legyengült személyeket – 1945 januárjában szabadon bocsájtottak a szolyvai lágerből, valószínűsíthetően azért, mert egészségügyi állapotuk miatt alkalmatlannak tartották őket bárminemű munkára. A hazatérő foglyok egy része elbocsájtó igazolást kapott arról, hogy elhagyhatja a lágert területét és hazatérhet lakóhelyére.

³ dr. Molnár D. Erzsébet történész, PhD (Beregszász, GKNT-tag), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tan-székének docense Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont Inté-zeti igazgatója

⁴ DUPKA 2020: 203.

lanként adagolva neki lassanként feltáplálta, megmosdatta, újrataníttotta járni, három hónapon át gondoskodott róla, egészen addig, míg a megmentett fogoly elég erőre nem kapott, hogy a Szolvyától Aknaszlatináig tartó 120 km-nyi utat gyalog meg bírja tenni és hazatérhessen az őt gyászoló családjához, ugyanis időközben hazulra eljutott a halálhíre. (2. illusztráció)

2. illusztráció: Igazolás a lágerből történő szabadulásról illetve arról, hogy a fogoly visszatérhet a lakóhelyére⁶

(Forrás: Tóbák Klára magántulajdona)

Amikor az otthonmaradt hozzátartozók szembesültek azzal, hogy a szolvyai gyűjtőtáborból hazatért élőhalottak milyen állapotban vannak és elmondásuk alapján értesültek a táborban uralkodó körülményekről, mindent megtettek annak érdekében, hogy elhurcolt családtagjaik hazakerüljenek: közbenjártak a helyi hatóságoknál, kérvényeket írtak Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsához, amelyekben hangsúlyozták a deportáltak ártatlanságát, a férfi munkaerő hiánya okozta nehézségeket a településeken, illetve azt az ellehetetlenített helyzetet, amibe a családok kerültek a férfiak elhurcolása következtében.⁷ Némelyik kérvényhez mellékeltek a fogságban lévő „kommunisták” névsorát is abban bízva, hogy így nagyobb eséllyel engedik őket haza. Nem megle-

⁶ Az igazolás kiállításának dátuma 1945. január 14.

⁷ KTAL, F.P-14., op.1., od. zb. 204-210.

pő módon a listára olyan személyek neve is felkerültek, akik soha nem voltak tagjai a kommunista pártnak.⁸

Néhány településről az emberek végső kétségbeesésükben Budapesttől és a magyar kormány szervektől kértek segítséget és közbenjárást. A kérvények sokatmondóak a hazatérő foglyok állapotára vonatkozóan: „Az elhurcolt férfiakat az itthoni sok-sok megpróbáltatás között is – csendes reménységgel helyettesítették a közeli viszontlátás reményében a gyenge nők és gyermekek. Amióta azonban a táborlistákról [a gyűjtőtáborban lévőkről] a néhány hazaengedett, szinte élőhalott ember hírt hozott, azóta a csendes reménység a legsürgetőbb aggodalommal és kétségbeeséssé változott. Ugyanis a néhány 45–50 éves hazatért ember a legelhagyatottabb külsővel, a legszálnalmasabb ruházattal és oly állapotban tért haza, hogy most mind fekvő beteg s talán soha többé nem lesznek egészségesek.”⁹

A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának címzett kérvényhalmaz, illetve a területről hiányzó férfi munkaerő égető szükségessége miatt Ivan Turjanica, a Néptanács elnöke levelet írt Hruscsovnak, amelyben kérte a légerekben „Kárpátontúli Ukrajna polgárainak” a szabadon engedését.¹⁰ 1945 szeptemberében hazaérkezett a foglyok első csoportja, zömében a magyar hadsereg kötelékében harcoló és szovjet hadifogságba esett kárpátaljai ukrán vagy ruszin nemzetiségű hadifoglyok,¹¹ akik között csak néhány magyar nemzetiségű deportált volt. A kárpátaljai magyarok túlnyomó többségét csak 1946-tól kezdték fokozatosan hazaengedni a légerekből.¹²

A szovjet légerekbe deportált, 1946-tól fokozatosan hazaengedett elhurcoltak esetében előfordult, hogy hónapok teltek el a haza bocsájtandó foglyok összeírása és az útnak indítás között: „A naptár 1946-ot mutatott, szeptemberben már összeírtak bennünket, mint

⁸ KTÁL, F.P–14., op.1., od.zb.50.

⁹ STARK 2010:249.

¹⁰ KTÁL, F.P – 14., op.1., od.zb. 82.

¹¹ Hazatérnek a hadifoglyok. *Munkás Újság*, 1945. IX., M. TAKÁCS 1994:66.

¹² BOTLIK – DUPKA. 1991:55.

kárpátaljaiakat, hogy jöjjünk haza, akik még élünk. December 16-án indultunk hazafelé.”¹³

Ekkorára a foglyok többnyire már ismeretében voltak a Kárpátalját érintő hatalomváltás tényének, némelyik lágerben erről már 1945 júniusában, a szovjet-csehszlovák szerződés aláírását követően tájékoztatták őket. Nagy Jenő elhurcolt a következőképpen idézi publikált visszaemlékezésében az őket tájékoztató ügyeletes tiszt Tbiliszipben elhangzott beszédét, mely alapján szembesültek a keserű felismeréssel, miszerint szülőföldjük immár a Szovjetunió részét képezi: „Mától fogva egy szabad ország szabad polgáraiként élhettek. Ezentúl nem fogtok éhezni és nem fogtok ingyen dolgozni, mint a kapitalistákra. Számtokra megszűnt a kizsákmányolás, a rabszolgasors. Kárpát-Ukrajnát, amely területet nemrég a dicső Vörös Hadsereg bátor harcosai felszabadítottak a kizsákmányolók uralma alól, elűzve onnan a rabló fasiszta hadakat, amelyet több mint ezer éve elvettek tőlünk a magyar rabló hódítók, most ismét keblére szorongatja az ukrán nép, amely az idősebb testvérről, az orosz néppel kart karba öltve halad a szocializmushoz, a kommunizmushoz vezető úton [...] Hazánk soknemzetiségű állam, amelyben több mint száz nemzetiség és kisebb-nagyobb népcsoport él. Törvényeink demokratikusak. Szövetséges államunkban minden nemzet boldogul. Hazánk népei testvéri egységben, egyenlőségben, barátságban, egy összeforrott családban élnek. Nálunk megszűnt az embernek ember általi kizsákmányolása, a kisebb népek elnyomása, minden polgár egyenlő jogokkal rendelkezik. Remélem, hogy ti, maroknyi magyarok is eggyé olvadtok velünk, beleilleszkedtek a mi hatalmas testvéri közösségünkbe! De szeretném nemcsak remélni, hanem tudni is, szovjet hazátokat sohasem hagyjátok cserben, hogy sohasem lesz belőletek hazaáruló, ellenkezőleg, jó hazafiakká váltok. Persze, tudjuk mi azt, hogy a kezdet nehéz, mert benneteket egy másik, egy ellenséges államban neveltek szolgahűségre. Mi azt mondjuk: Ha nem tudsz, megtanítunk, ha nem akarsz, megnevelünk, sőt rákényszerí-

¹³ Baráth Endre túlélő lejegyzett visszaemlékezése. Nagypalád, 1989. A visszaemlékezés másolata a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóintézetében (LTTK) található.

tünk. Bízom abban, hogy erre nem fog sor kerülni, bízom benne, hogy mire hazaértek, valódi szovjet emberekké váltok...”¹⁴ Ezek után nem meglepő, hogy a hazatérés örömteli hírébe – amely ekkor már egyre inkább terjedt a rabok körében – kétségbeesés és reményvesztettség is került, amit csak súlyosbított, hogy a szabadulás csak hónapokkal, egyesek számára évekkel később jött el.

Mikor elérkezett az indulás pillanata, a kárpátaljai foglyokat különválasztották a magyarországi illetőségű raboktól. A hovatartozást olykor önbevallás útján állapították meg: „Csak most jött a legnehezebb pillanat. Az anyaországiaknak ki kellett lépniük a sorból. Pillanatok alatt kellett döntenem, mert én ugyan Kárpátalján születtem, de Debrecenben tanultam, s az okmányaim (születési anyakönyvi kivonat, bizonyítványok és egyéb iratok) ott maradtak. Mitévő legyek, hiszen tanulmányaimat Debrecenben még nem fejeztem be. Hirtelen megjelent előttem édesanyám epekedő tekintete, az öcsém, a húgom és az apám arca, valamint az otthon és végül a honvágy – s ez eldöntötte a sorsomat. A sorban maradtam.”¹⁵

A rabokat vonattal, többszöri átszállással szállították Kárpátaljára, a távoli szovjet lágerекből érkezők számára az út tíz-tizennégy napig is eltarthatott, amit éhezve, minimális útra kapott élelemmel kellett megtenniük: „... az útravaló egy kenyér meg egy pár kockacukor. Ezzel jöttünk tíz nap Lembergig, az úton csak cukorrépát és meleg vizet ettünk és ittunk. Lembergben újra kaptunk egy-egy kenyeret és egy kevés cukrot, de ezt mind elfogyasztottuk ültő helyünkben. Ez volt Karácsony első napja. Innen tehervonattal egy marhakocsiban jöttünk Munkácsig, onnan aztán átszálltunk személyvonatra, azzal jöttünk Benéig. Másnap reggeltől estig tartott a gyaloglás, amikor is haza érkeztem.”¹⁶ Bár a lágerbe történő kiszállítással nem összehasonlítható, de sok elhurcolt számára a visszaút is meglehetősen keserves és veszélyes is volt: „Adtak jegyet és ennivalót is az útra, de az utazás nagyon keserves volt.

¹⁴ Nagy 2017:54.

¹⁵ Uo. 63-64.

¹⁶ Baráth Endre túlélő lejegyzett visszaemlékezése. Nagypalád, 1989.

Sokszor át kellett szállni, a vonat zsúfolt volt, még az ütközőre kapaszkodva is utaztunk. Kibírtam, mert nagyon vágytam már haza.”¹⁷

A Románián keresztül hazaszállítandó túlélőket Máramarosszigeten még néhány napig állomásoztatták: itt kapták meg többek között a fent is említett igazolást, miszerint szabadulnak a lágerből és visszatérhetnek a lakóhelyükre. (1. illusztráció)

A túlélőket megfélemlítették, hallgatniuk kellett arról, ami velük történt. Az egyik túlélő a következőképpen emlékszik vissza a hazafelé tartó úton történő vasúti ellenőrzésről: „A vasutas, ahogy megállt a kocs mellett, kérdezi, hogy mi helyen jártunk. Már látták a rongyunkon, hogy mik vagyunk, foglyok vagyunk. Honnan jövünk, merre jártunk. «Mennyien haltak, sokan pusztultak?» Hát, de nem mertük mondani, sokan meghaltak, többen, mint akik életben maradtak. Mert ha valaki meghallja oldalról, akkor visszavisznek bennünket.”¹⁸

A sokat szenvedett foglyok számára elhurcolásuk kezdete óta az első boldog pillanatot a szülőföldjükre, a családjukhoz való visszatérés jelentette. Szemléletesen írja le visszaemlékezésében a hazatérés pillanatait *Horváth László*, benei túlélő: „Vonatunk reggel hat óra körül futott be a benei kis megállóba, ahol 19 hónapig tartó raboskodás után, Isten segítségével végre hazai földre léphetett 12 szabadult fogoly. A falu szokásos reggeli hangyaboly-életét élte, a csorda éppen akkor hagyta el a faluvéget. Utunk a Borzsa töltésén kanyarodott a falu felé, de még a felét sem tettük meg, már futottak felénk az emberek a kerteken, a mezőn keresztül. A menet lelassult, majd egyre gyarapodva teljesen megállt: ölelések, csókok, könnyek közt örültünk egymásnak. Itt volt virgonc öcsém és három lánytestvérem, más rokonok, ismerősök. Jó szüleim a kiskapuban vártak tárt karokkal, csak beteges, öreg nagyapám várt türelmesen a tornácra kitett lócán ülve. Máig könny szökik a szemembe, amikor erre a találkozásra, viszontlátásra gondolok. Nem lehet azt leírni, amit akkor külön-külön és együtt valamennyien éreztünk.”¹⁹

¹⁷ Bagu 2004:28.

¹⁸ Kurmai-Ráti 2011:40.

¹⁹ Horváth 2017:150.

Gyakorta előfordult, hogy a hazatérést, a hozzátartozókkal való találkozást nem övezhette felhőtlen boldogság, mivel számos családból több személyt is elhurcoltak, akik közül egy vagy akár több családtag is a lágerben lelte halálát: „Tudtam előre milyen találkozás lesz anyámmal, mivel ketten mentünk el arra a bizonyos háromnapos munkára és én magam jöttem vissza. Anyám, mikor benyitottam elvesztette az eszméletét, úgyhogy a szomszédok segítettek életre hozni. Így lett a háromnapos munka 26 hónap az én számomra.”²⁰

A hazatérő foglyok rendkívül leromlott fizikai állapotban, lesóványodva, nem ritkán 38-40 kg-osan érkeztek meg.²¹ A felismerhetetlenségig rossz állapotban hazavánszorgó túlélőket néha a saját családtagjaik sem ismerték meg: „1947. február 13-án jöttem haza a lágerből, a munkácsi vasútállomásra olyan csizmában, aminek nem volt talpa. Olvadt a hó, s a latyakban állt a lábam. Nem bántam én már semmit, csak otthon lehessek. Érdekes módon még csak náthás sem lettem. Bekopogtam az apám házába. Kinézett az öreg és így szólt: «Hagyjon minket békén, jóember, nekünk sincs mit ennünk!» «De hát apám, én vagyok az, Gyula!» – mondtam. Ekkor behívott, és sírva öleltük meg egymást.”²² Valamennyi találkozás túlélők és családtagok között megrendítő momentumként jelenik meg a visszaemlékezésekben, de az egyik leginkább megható pillanat a hazatérést övező eufóriában a túlélők találkozása a fogság ideje alatt született gyermekeikkel, akik természetesen nem tudhatták, hogy a hazatérő emberi roncs az ő édesapjuk: „Az udvaron játszottam, mikor egy sovány, megfeketedett cigányember jött felfelé az udvaron. Sírva szaladtam ijedtemben édesanyámhoz a kertbe. édesanyám könnyei az örömtől folytak, mikor meglátta az összeaszott emberi roncsot, és felkiáltott, hogy «Fiam! Hát apád jött haza! Ne félj!»”²³

A hazaérkezés után hamarosan többen meghaltak a lágerben szerzett betegségekben vagy a hirtelen jóllakottság miatt. „Amikor haza-

²⁰ Baráth Endre lejegyzett visszaemlékezése. Nagypalád, 1989.

²¹ DUPKA 2017:36.

²² Imre Gyula Pál lejegyzett visszaemlékezése, Beregszász, 1972.

²³ Bimba 2018:92.

jöttem, vigyáztam, ne egyek sokat. Nem akartam meghalni. Aki hazajött és jóllakott, kegyetlen kínok közt halt meg.”²⁴ Ismerünk olyan egyéni történetet, amikor a túlélő olyan betegen érkeztek meg, hogy a hazatérést követően még egy évig az ágyat nyomták.²⁵

A ruhát, vagy a rongyokat, amiben hazaérkeztek, a legtöbben elégették, viszont megtörtént olyan egészen egyedi eset is, hogy a hazatérést követően a túlélő felkereste a helyi fényképészt és a lágerbéli öltözetében készíttetett fényképet magáról, mert meg akarta örökíteni az akkori kinézetét. (3. illusztráció)

3. illusztráció:

id. Fazekas Sándor túlélő lágerből való hazatérés utáni fényképe
(Forrás: id. Fazekas Sándor családjának magántulajdona)

²⁴ Imre Sándor túlélő lejegyzett visszaemlékezése. Beregszász, 1972. A visszaemlékezés másolata az LTTK-ban található.

²⁵ BAKURA–DUPKA–KOVÁCS–KOVÁCS–MOLNÁR D.–TÓTH 2009:24.

A hazatérést követően a munkába álláshoz szükséges volt a személyes iratok, dokumentumok rendezése, ugyanis a helyi hatalmi szervek huzamosabb időn át újra és újra zaklatták a hazatérőket.²⁶ Azonban ahogy a foglyok nyilvántartásba vétele sem volt minden esetben pontos, a hazaengedéskor sem kapott mindenki hivatalos, a hazatérés engedélyezését igazoló dokumentumot: „...énnekem a papírjaim, amit kiállítottak még ott a kórháznál, az nem volt a kezünkben, hanem a szesztrák [ápolónők – M.D.E.], akik kísértek bennünket, azok hoztak egy akkora halmazt... Nem adták kézbe senkinek, hanem, majd azt mondták, hogy «Sziget» [Máramarossziget - M.D.E.]... de az a vasutas azt mondja: «Tudják mit, emberek? Azt tudom mondani, aki közletről való, ne menjen már Szigetre, Máramarosszigetre, mert annyi nép van már ott összegyűlve, nem győzik a dokumenteket előfele adni, kifele állítani nekik, hogy már mehetnek haza.» [...] de, annyira járt-kelt abban az időben a katonaság az úton, hogy nem mertem mutatkozni, hogy szembemenjünk vele. Mert nincsen nálam semmi elbocsátó, leolvassák a rongyomról, hogy honnan jövök, oszt még elhurcolnak vissza. [...] hanem másod- vagy harmadik nap kellett menni Gátra a milíciánál jelentkezni, bejelentkezni. Na de hát, hogy menjek, mikor elbocsátó papírom nincsen? ...elmentem [...] mondom, hogy mi járatban vagyok, lágerből szabadultam, de a dokumentem a tetű miatt elégett a kemencében, nincsen elbocsátó. «Nincs semmi baj. Hol voltam, merre jártam, hogy bántak velünk? Jó volt minden. Voltunk sokan? Hát, aki meghalt, az meghalt volna itthon is» – ilyen volt a válasz. Oszt beírtak, bekönyveltek, így maradtam itthon.»²⁷

A túlélőket Kárpátalján új jogi és közigazgatási környezet és berendezkedés fogadta, 1946. január 22-én ugyanis a Szovjetunió de jure is bekebelezte a régiót, amely innentől kezdve Kárpátontúli területként funkcionált.²⁸ A kárpátaljai magyarok másodrendűvé váltak sa-

²⁶ BAGU 2004:17.

²⁷ KURMAI-RÁTI 2011:40-41.

²⁸ KTÁL, F.P – 195. od.zb. 1.

ját településükön,²⁹ a „málenkij robot”-ról visszatértek pedig duplán megbélyegezettek lettek. Sokatmondó a magyarság megítélését illetően a 1944 decemberében kiadott, a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa Különleges Bíróságának létrehozásáról szóló 22. számú dekrétum: „A magyar–német elnyomók behatoltak földünkre és öt éven át garázdálkodtak itt, bevezették az önkény véres rendszerét, gyalázták népünket, szétdúlták családi fészünköt, rabolták a városokat és falvakat, felégették a népi vagyont. Agyongyötört népünk fiainak és leányainak ezreit üzték el kényszermunkára, Magyarországra és a vele szövetséges Németországba. A fasiszta csendőrség és rendőrség kínzókamráiban, a magyar–német bitorlók által végzett kibírhatatlan kínzások és gyötrelmek következtében sok tucat és száz békés polgár pusztult el.”³⁰

A hazatérőknek szembesülniük kellett azzal, hogy az a „kárpátaljai világ”, amelyet ismertek és 1944 őszén itt hagytak, nincs többé. A településeken módszeresen folyt a szovjetizálás, amiből a túlélőknek is ki kellett venni a részüket, a helyi kommunisták pedig folyamatosan ellenőrizték őket: „1947. VIII. 27. – ekkor ért véget a szovjet kínzó lagersors. Akkor már gondoltam, hogy most már szabad vagyok, de sajnos annyi volt a különbség, hogy nem voltam szúrós drót közt, és nem volt mellettem a pufajkás fegyveres őr, aki úgy dolgoztatta az embert, mint a rabszolgát. De sajnos itt voltak azok a falubeli kommunisták, akik nem hagytak az embernek békét.”³¹

Nem volt ritka, hogy a helyi pártaktivisták otthonukban zaklatták, fakitermelésre és egyéb közmunkára kényszerítve a fogság után még fel sem épült túlélőket, vagy rendszeresen szovjet katonákat vendégeltettek a házuknál: 1947. XI. 6-án megnősültem. Rá egy hétre jön a felszólítás, hogy menni kell Viznicére,³² fát kell hordani a csúsztatótól a

²⁹ Lásd az erről szóló novemberi manifesztumot, amely kimondja a kárpátaljai magyarok és németek kollektív bűnösségét, illetve hogy ezen népcsoportok a területen élő ukránok örök ellenségei. KTÁL, F.P – 14., op.1., od.zb.1.

³⁰ KTÁL, F.P – 14., op. 1, od.zb . 1 „a”. 15., DUPKA 1993:124.

³¹ Medvigy József túlélő lejegyzett visszaemlékezése Makkosjánosi, 1992. A visszaemlékezés az LTTK-ban található.

³² Felsőviznice – település Kárpátalján, a Munkácsi járásban

telepre, 75 köbmétert, lófogattal, saját lovunkkal. Apám azt mondta, hogy nem megy, mert beteg. Erre azt válaszolta a helybeli kommunista bíró: «Akkor ott a fiad.» Én elmentem, hogy baj ne legyen.”³³

1946. január 25-től Kárpátalján is bevezették a szovjet törvényhozást,³⁴ ami egyet jelentett a koncepciós perek számának sorozatos jelenlétével a területen. Előfordultak olyan esetek, hogy különböző koholt vádak alapján „málenkij robot” túlélőt ítélték el és küldték Gulág-lágerbe.³⁵ (4. illusztráció)

4. illusztráció: **Szibert Ferenc** „málenkij robot” túlélő (első sor, bal szélen), mint Gulág-rab (Forrás: Szibert Ferenc családjának magántulajdona)

³³ Medvigy József túlélő lejegyzett visszaemlékezése, Makkosjánosi, 1992.

³⁴ KTÁL, F.P – 195. od.zb. 1.

³⁵ Szibert Ferencet 1944 novemberében hurcolták el „málenkij robot”-ra Beregszászból, ahonnan 1946-ban tért haza közel 40 kg-osan. Koholt vádak alapján meghozott ítélet következtében 1950-ben tíz évre ítélték a Gulág rabtelepein leöltendő kényszmunkára, ahonnan 1955-ben amnesztiával szabadult.

Kárpátalján nem volt ritka, hogy a Gupvi-táborokból hazatértek beleestek azon katonaköteles korú fiatalok csoportjába, akik 1947-től a Donyec-medencébe munkaszolgálatra lettek kivezényelve, tudniillik 1947–1952 között a kárpátaljai katonaköteles magyar fiatalokat megbízhatatlanság okán nem sorozták be katonának, helyette Donbászra irányították kvázi munkaszolgálatra, ahol három év bányászati munkára kötelezték őket. Egy túlélő a következőképpen emlékszik vissza: „Hazajöttem novemberben [1946. november 10-én – M. D. E.], márciusban elmentünk sorozásra Beregszászba. Elmentünk a sorozásra, legeslegelőbb engem soroztak be Donbászra. A legelső behívó a faluba nekem jött Donbászra.”³⁶ Olyan tragikus élettörténetekkel is találkozhatunk, amikor az illető túlélte ugyan a „málenkij robot”-ot, majd a hazatérést követően őt is munkaszolgálatra irányították és ugyanarra a helyszínre küldték vissza, ahol korábban raboskodott. A munkaszolgálat teljesítése során viszont a bánya ráomlott, aminek következtében életét veszítette: „Az egyik paládi fiúnak az Isten megadta az életet, az egészséget, haza is jött [a Gupvi-lágerből, Horlovkáról – M. D. E.], és itthon ezek visszaküldték, hogy fizió-iskolába³⁷ kell mennie tanulni. És itthonról visszaküldték abba a bányába, ahol két évig raboskodott. Lement, rászakadt a bánya, meghalt. Jól megtanították a fizió-iskolában.”³⁸ Előfordultak olyan szélsőséges esetek is, hogy a „málenkij robot” után a fiatal túlélőt elvitték donbászi munkaszolgálatra, majd a Donbászból való szökés miatt szibériai kényszermunkára ítélték az illetőt.³⁹

A „málenkij robot” nemcsak folyamatában, de következményeiben is tört ketté sorsokat. Például a felsőbb végzettséget szerezni vágyó fiatal túlélők számára nem volt akadálymentes a továbbtanulás:

³⁶ P. Punykó 1993:107.

³⁷ fizió-iskola – FZO-iskola (fabricsno-zavodszkoje obucsenyije, vagyis gyári-üzemi képzés) – a donbászi munkaszolgálat hivatalos megnevezése. A FZO-iskolák intézményét a szovjet vezetés 1940. október 2-i Az állami munkástartalékokról c. kormányrendelete alapján hozták létre.

³⁸ ZELEI 2017:85–86.

³⁹ BADÓ 2014 <https://karpataljalap.net/2014/12/04/szolyva-donbasz-sziberia>

„1947-ben érettségiztem, és felvételizni próbáltam az Ungvári Állami Egyetem orvosi karára. Bőven elégséges pontszámaim ellenére nem jutottam be, lágeri múltam miatt.”⁴⁰ Nemcsak a túlélők részesültek e fajta negatív diszkriminációban, de volt rá példa, hogy a „málenkij robot”-ban érintett családok fiatalabb generációhoz tartozó tagjainak is akadályt jelentett a felvételinél, hogy felmenőik között deportáltak voltak oly módon, hogy ezek a fiatalok politikailag megbízhatatlannak számítottak, sokukat nem vették fel a komszomolba sem, ami pedig a továbbtanulás hallgatólagos feltétele volt.⁴¹

Az elhurcolások mélyreható közvetlen és közvetett következményei mellett az egyik legnehezebb feladat a túlélők számára az elhurcolások alatt átélt megpróbáltatások – a szenvedés, a megaláztatás, az állandó bizonytalanságérzet, a halál folyamatos jelenlétének – lélektani feldolgozása volt, ami sokuknak életük végéig nem sikerült. Egy aknaszlatinai túlélő lánya a következőképpen emlékszik vissza: „Az arcán mindig ott volt a szomorúság, mint a legtöbb elhurcoltnak, aki lágerben volt. Az arcukon, a lelkükben mély nyomot hagyott, azt a bánatot soha nem tudták elfelejteni. Szegény mindig azt mondta nekem, hogy rémálmaiban gyakran újraéli a lágerbeli körülményeket és bánásmódot. Mélyen belevésődött, meghatározta a további életét csakúgy, mint mindegyik sorstársának. Nem akarta magyarázni a kínzásokat, csak amit elmondott, azt tudtam átadni.”⁴²

A lágerélet megrázkódtatásai mellett a túlélőket a kibeszéletlenség traumája is sújtotta, mivel a rendszer fennállásának idején nyilvánosan nem beszélhettek az elhurcolásról, a lágerbeli körülményekről: „...mostanáig, a kommunista időben nem volt szabad beszélni róla. De most már elmondhatjuk, mert mi szenvedtünk a lágerben, és azok az édesanyák, akik itthon maradtak apró gyerekekkel, azok is szenvedtek, mint például az én anyám, öt gyerek maradt rá, nem volt kenyérkereső

⁴⁰ Horváth 2017:165

⁴¹ Orosz 2007:182.

⁴² Interjú Tóbák Klárával, Tóbák Lajos „málenkij robotra” deportált túlélő lányával. Aknaszlatina, 2016. július. Az interjú az LTKK tulajdona.

ember a családban.”⁴³ Csak a négy fal között, szűk családi körben beszélhették ki magukból az átélt szenvedéseket, ha egyáltalán elmondták, mert arra is volt példa, hogy nem akartak a családtagoknak fájdalmat okozni, ezért inkább hallgattak, mélyen eltemetve magukban az őket ért traumát. Pedig nagy szükség lett volna kibeszélés lehetőségére. *Medvigy József* csak 1992-ben, egy évvel a Szovjetunió összeomlása után merte papírra vetni a vele történeteket, feljegyzéseit az alábbi, sokatmondó idézettel fejezi be: „Rágondolni is rossz, de elfelejteni nem lehet soha, pedig már azóta eltelt egy fél évszázad. Sok időbe telt, míg össze tudtam magamba gyűjteni, hogy leírjam az egész történetet. Ez idáig nem is mertem még csak álmodni sem arról, hogy valamikor is lehetőség lesz arra, hogy elmondhassam, vagy leírhassam azt a két év és nyolc hónapot, amit eltöltöttem a lágerben, ami ötven éven keresztül nyomta a szívemet és kitárni ország és világ előtt.”⁴⁴

Mindezen túl, a túlélőknek alkalmazkodniuk kellett az új rendszer hozta változásokhoz, a kolhoz- és egypártrendszerhez, a vidék megváltozott etnikai arculatához, a kommunizmust dicsőítő szövegekhez. Szembesülniük kellett a történelmi egyházak periferiára szorulásával, a kulákperekkel, az anyanyelvi oktatás korlátozásával, a társadalmi szerekváltással. Az életnek azonban mennie kellett tovább és nehéz gazdasági helyzet és életkörülmények miatt a hazatérőknek lehetőség szerint minél hamarább munkába kellett állnia. Többségük a helyi kolhozban kezdett el dolgozni, esetleg a vasútnál vagy valamelyik közeli gyárban: „...mikor hazajöttem hozzáfogtunk gazdálkodni, azután jött a kolhoz. A kolhozba kerékgyártó mester lettem, így beilleszkedtem. Azután asztalos lettem.”⁴⁵ A megváltozott körülmények, az újabb kisebbségi létbe kerülés és a meghurcolások ellenére az élni akarásra és erős életösztön jellemezte a kárpátaljai

⁴³ Interjú Nagy András „málenkij robotra” deportált túlélővel. Beregszász, 2006. július. Az interjú az LTTK tulajdona.

⁴⁴ Medvigy József lejegyzett visszaemlékezése. Makkosjánosi, 1992. A visszaemlékezés az LTTK-ban található.

⁴⁵ Interjú Varjú Gedeon „málenkij robotra” deportált túlélővel. Nagybereg, 2008. november 11. A hangfelvétel az LTTK tulajdona.

magyar közösséget. Erre utalnak a kárpátaljai magyarság lélekszámára vonatkozó adatok.⁴⁶ A demográfiai növekedés oka a magas születésszám mellett a lágerben tartózkodók fokozatos hazatérése is volt.

Nemzetiség /Év	1941	1946	1959
ukrán (ruszin)	500 418	527 032	686 464
magyar	233 875	134 558	146 247
orosz	-	12 176	29 599
zsidó	78 699	6 998	12 169
szlovák	6 583	13 404	12 289
román	15 599	12 412	18 346
német	13 222	2 338	3 504
cigány	1 193	-	4 970

5. illusztráció:

Kárpátalja nemzetiségi összetételének változása 1941-1959 között.

Forrás: Kocsis 2001., Лебенець 2008:648.

Összegzősképpen elmondhatjuk, hogy a „málenkij robotot” túlélte, Kárpátaljára visszatérő foglyok számára a fogság véget ért ugyan, a lágermúlt és a lágerélmények viszont még sokáig és sok szempontból kihatással voltak életükre. A Szovjetunióhoz került Kárpátalján új társadalmi-jogi környezet és hivatali nyelvváltás fogadta a visszatérőket, és ebben az új környezetben ők nemcsak jogfosztott és másodrendű, de megbélyegzett állampolgárok is voltak. A különböző fizikai és a lelki traumák mellett a kibeszéletlenség traumáját is el kellett szenvedniük, hiszen a Szovjetunióban a „málenkij robot” elsőik között volt a tabunak számító témák listáján. A kárpátaljai deportáltakra is érvényes **Bognár Zalánnak** a trianoni magyarországi vagy az erdélyi elhurcolásokra tett megállapítása, miszerint a túlélőknek a „velük történt jogtalanságról hallgatniuk kellett, s a kommunista rezsimek még a tör-

⁴⁶ A II. világháborút követően a Szovjetunióban, így Kárpátalján is 1959-ben tartottak először népszámlálást. 1946-ban egy összeírás alapján becsülték meg a lakosság lélekszámát és ezen adatok szerepelnek összehasonlítási alapként a hivatkozott demográfiai munkákban.

ténelmi emlékezetből is igyekeztek a kényszermunkára deportáltak nyomait eltüntetni.⁴⁷

Resume

„Malenkey robot” can be considered as the most tragic Soviet measure that hit the Transcarpathian Hungarians at the end of the World War II. It was an ethnic cleansing which began in November 1944 and according to available archival sources we can state that approximately 30 000 people were deported from the region to the Soviet prisoner-of-war camps. The deportations affected all Hungarian-inhabited settlements in Transcarpathia. About one-third of the prisoners could not return to their homeland because they did not survive hunger, inhumane conditions and treatment. Prisoners who survived the horrors of the camps mainly began to be released from 1946. The survivors came back to Transcarpathia encountered a new legal and administrative environment and arrangement as on January 22 1946 the Soviet Union annexed the region. The Hungarians of Transcarpathia became second-class in their own homeland, and those who returned from the “malenkey robot” became double-stigmatized. The present study describes the conditions under which the survivors returned to Transcarpathia and the difficulties they faced in the new regime. In the paper also has been studied the survivors’ mental trauma which was caused by the Soviet captivity and the decades-long taboo nature of the theme.

⁴⁷ Bognár 2015:21.

HIVATKOZOTT FORRÁSOK ÉS FELDOLGOZÁSOK

Források:

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

F.P–14., op. 1, od.zb. 1 „a”.

F.P–14., op.1., od.zb.50.

F.P–14., op.1., od.zb.52.

F.P–14., op.1., od.zb. 82.

F.P–14., op.1., od. zb. 204-210.

F.P–14., op. 1. od.zb. 215-232.

F.P–195. od.zb. 1.

Feldolgozások:

BADÓ Zsolt: Szolyva, Donbász, Szibéria... Id. Hajdú István megjárta a földi poklot. *Kárpátalja* 725. szám, 2014. december (4.) <https://karpataljalap.net/2014/12/04/szolyva-donbasz-sziberia>

BAGU Balázs: Életutak. Beszélgetés meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 2004.

BAKURA Sándor – DUPKA György – KOVÁCS Elemér – KOVÁCS Erzsébet – MOLNÁR D. Erzsébet – TÓTH Zsuzsanna: *„Otthon a könny is édes” 1944–1945. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec–medencében.* Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 2009.

BIMBA Brigitta: Az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában. In: dr. DUPKA György – dr. ZUBÁNIC László (szerk.): *„Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...” Múltidézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás, Gulág- és Gupvi-táborok, áldozatok, emlékhelyek.* Ungvár – Budapest, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, 2018. 83-95.

BOGNÁR Zalán: A polgári lakosság tömeges elhurcolása szovjetunióbeli kényszermunkára a Kárpát-medencéből, kitekintéssel Kelet-Közép- és Délkelet Európára. In: BOGNÁR Zalán (szerk.): *„Itt volt a végállomás” Halálos áldozatokkal járó német- és magyarellenes tevékenységek a Kárpát-medencében 1944–1949.* Pécs, Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, 2015.

- BOGNÁR Zalán: A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság tömeges elhurcolása a Szovjetunióba. *Orpheus Noster*, IV. évf. 2012/2.
- BOTLIK József – DUPKA. György: „Ez hát a hon...” *Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Budapest – Szeged, Mandátum – Universum, 1991.
- DUPKA György: A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katona Tanácsa határozatainak végrehajtása NKVD-jelentések tükrében 1944–1946). Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2012.
- DUPKA György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944–1946. A hidden tragedy: the fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944–46*. Budapest – Ungvár, Intermix Kiadó, 2020.
- DUPKA György (összeállította): *Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI – GULAG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból. Eltitkolt, múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából, 1944 – 1990*. Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2017.
- DUPKA György–KORSZUN Alekszej: *A „malenykij robot” dokumentumokban*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.
- DUPKA György (szerk.): *Koncepciók perek magyar elítélteit. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve 1944 – 1957*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993.
- HORVÁTH László: Élet a halál árnyékában. Emlékeim a malenykij robotról. In: DUPKA György (összeállította): *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet légerekben (történetek, visszaemlékezések, emlékiratok)*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 2017. 75–164.
- KOCSIS Károly: *Kárpátalja mai területének etnikai térképe*. Magyar Tudományos Akadémia, Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2001.
- KURMAI-RÁTI Szilvia: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében. Mélyinterjúk id. Pocsai Vincével és Nagy András túlélőkkel*. Ungvár, Szolyvai Emlékparkbizottság, 2011. (KMMI füzetek XIV.)
- M. TAKÁCS Lajos (szerk.): *Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945–1948*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 1994.

- NAGY Jenő: Megaláztatásban (A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén). In: DUPKA György (összeállította): *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben (történetek, visszaemlékezések, emlékiratok)*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 2017. 5–73.
- OROSZ Ildikó: *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. Ungvár, PoliPrint, 2007.
- P. PUNYKÓ Mária: *Reggelt adott az Isten. A szenvedés éve kárpátaljai népi elbeszélésekben*. Debrecen, Györffy István Néprajzi Egyesület, 1993.
- SÓBÁNYI Imre: Aknaszlatinai emlékeim. Kézirat, 2015.
- STARK Tamás: „Budapest felé fordultak védelemért...” In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 247–251.
- VIDA István (szerk.): *Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez. 1944. október – 1948. június*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2005.
- ZELEI Miklós: *A kettézárt falu*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2017.
- Закарпаття в етнополітичному вимірі. Левенець Ю. (гол. ред.. кол.) Національна Академія Наук України – Інститут політичних і етнонаціональних Досліджень імені І.Ф. Кураса, Київ, 2008.

ÉLET A SZOVJET ELNYOMÁS ÁRNYÉKÁBAN KÁRPÁTALJÁN 1953–1989 KÖZÖTT

Bevezető gondolatok a sztálini korszakról (1944–1953)

Kárpátalja a XX. században több országváltáson esett át. A leghosszabb, leggyötrelmesebb időszak azok az évtizedek voltak, amit a szovjet hatalmi rendszerben töltött. 1944 őszén, a régió szovjet ellenőrzés alá kerülése után a párhatalomnak való teljes kiszolgáltatottság, a magyar és a német etnikumú lakosság meghurcolása, a senkit nem kímélő tisztogatás, a kolhozosítás, az egyházellenesség, az erőszakos oroszosítás, a magántulajdon megszüntetése stb. a kárpátaljai magyar lakosság mindennapjainak része lett.

1944. november 19-én megalapították a Kárpát-Ukrajnai Kommunista Pártot⁴⁹, a terület neve Zakarpatszka Ukraina, azaz Kárpátontúli Ukrajna lett. 1944. november 26-án Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa elfogadta Kárpátontúli Ukrajna Alkotmányát, ami teljesen megegyezett a Szovjet Alkotmánnyal.⁵⁰ 1945. január 12-én dekrétumot adtak ki az új zászlóra, himnuszra vonatkozólag, valamint az itt élők állampolgárságát

⁴⁸ dr. habil.Váradi Natália történész, PhD (Beregszász), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense

⁴⁹ Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Ofcinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Cserniczkó István: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány, Hoverla Kiadó, Ungvár, 2011, 119.

⁵⁰ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: DAZO), F. P-14. op. 1. od. zb. 12. 1–2.

illetően.⁵¹ Ennek értelmében a szovjet himnusz és a sarló-kalapácsos vörös zászló lett a hivatalos. Ugyanezzel a keltezéssel dekretum jelent meg az adminisztrációs irányítóhatóság felállításáról. Egy sor rendeletet adtak ki a különböző hivatalok felállítására megyei, járási, városi, falusi szinteken.⁵² Minden vezető beosztású személynek, hivatalnoknak hűségesküdt kellett tennie Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsára és Kárpátontúli Ukrajna népbizottságai első kongresszusának kiáltványára⁵³, amely kinyilvánította az „újraegyesülést és Csehszlovákiától való elszakadást.”⁵⁴

1944 őszétől fokozatosan, a helyi vezetést felváltotta az új, a hatalom által kinevezett, de „*megválasztottnak*” hazudott népbizottság, ezzel eltörölve a korábbi demokratikus közigazgatást. Meghirdették és érvénybe léptették a lenini nemzetiségi politikának⁵⁵ a nemzetek vagy nemzetiségek önrendelkezési jogát hirdető törvényét.⁵⁶

1944. november 29-étől tilos lett minden magyar nemzeti szimbólum használata,⁵⁷ 1944 decemberétől minden magyar és cseh nyelvű feliratot el kellett távolítani,⁵⁸ majd bevezették a moszkvai időszámítást.

1944. december 29-én államosították a földeket,⁵⁹ 1945 márciusában felszámolták a nagybirtokokat.⁶⁰ 1944–1945 között az egykori Magyarország és Csehszlovákia minden ingó és ingatlan tulajdonát,⁶¹ a vasúti közlekedést, a távközlést⁶² államosították. 1944. december 26-

⁵¹ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 54. 1–17.

⁵² DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 55. 1–55.

⁵³ DAZO, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. „a”. 3.

⁵⁴ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 10. 1–8. ; DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 11. 1–4. ; DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 13. 1–2.

⁵⁵ V. I. Lenin művei. 20. kötet. 1913. december – 1914. augusztus. „Törvénytervezet a nemzetek egyenjogúságáról és a nemzeti kisebbségek jogainak védelméről.” Szikra Kiadás, Budapest, 1955, 284–286.

⁵⁶ Czébelly Lajos: Visk története, KMKSZ, Ungvár, 2002, 239.; Bíró Gáspár: Az identitásválasztás szabadsága, Osiris–Századvég, Budapest, 1995, 161.

⁵⁷ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 1. „a”. 1–3.

⁵⁸ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 1. „a”. 4.; DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 19. 1–3.

⁵⁹ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 15. 1.; DAZO, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. „a”. 3.

⁶⁰ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 438. 1–5.

⁶¹ DAZO, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. „a”. 3. és 7–8.

⁶² DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 123. 1–33. ; DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 139. 1–6.

án létrejött Kárpátontúli-Ukrajna Nemzeti Bankja, azaz valamennyi bank, bankfiók is államosítva lett.⁶³

1944 novemberétől a kárpátaljai magyarok és németek, etnikai alapon megtorló intézkedések áldozatai lettek.⁶⁴ Az etnikai tisztogatások legsúlyosabb megnyilvánulása az úgynevezett háromnapos „*málenyikij robot*” volt. A levéltári források között számos lista szerepel az elhurcoltakról, amit 1945-ben állítottak össze, településenként. A listáknak ezekhez hasonló címet adtak: „*Azon állampolgárok névsora, akik a különböző katonai fogoly- és munkatáborokban vannak Beregszász*⁶⁵ / *Munkács*⁶⁶ / *Ungvár*⁶⁷ / *Huszt*⁶⁸ városából / Nagybereznai⁶⁹ / Nagyszőlősi⁷⁰ körzetből” stb. Máig nem tudjuk pontosan a kárpátaljai internáltak számát. A kutatások jelenlegi állása szerint körülbelül 30 ezer fő lehet.⁷¹

1944 után, a deportálást követően az értelmiség utánpótlása nehéz kihívás elé állította a kárpátaljai magyar közösséget. Vezetőbeosztásban csak ritkán akadt magyar, az is csak ellenőrzött párthűséggel. Számos vezető Kárpátalja múltját, történelmi helyzetét nem ismerő káder volt. 1945. augusztus közepétől jelentős számban telepítettek be Kárpátaljára leszerelt szovjet katonákat és „*szakembereket*.”⁷²

⁶³ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 17. 1–2.

⁶⁴ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 8. 1.; DAZO, F. P-14. op. 2. od. zb. 11. 1–11.; DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 52. 1–10.; DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 113. 1–14.; DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 133. 1–19.; DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 168. 1–2.

⁶⁵ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 216. 1–32.

⁶⁶ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 217. 1–9.

⁶⁷ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 218. 1–132.

⁶⁸ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 219. 1–14.

⁶⁹ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 221. 1–2.

⁷⁰ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 222. 1–207.

⁷¹ Dupka György: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Ungvár-Budapest, Patent-Intermix, 1993, 286.; Molnár D. Erzsébet: A kommunista rezsim jogsértései Kárpátalján (1944–1953). In: Molnár D. Erzsébet–Váradai Natália–Darczi Karolina–Orosz Ildikó–Csernicskó István: Küzdelem a megmaradásért. A kárpátaljai magyar közösség (1944–2022). Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2023. 23.

⁷² DAZO, F. II-1. op. 1. od. zb. 1783. 58.

A szovjet időszakban az egyházak, vallások pusztta létükkel is zavar-
ták a kommunista ateizmust. A teljhatalmat élvező, diktatórikus szov-
jet kommunista vezetés egyik legfőbb célja a hívők számának csök-
kentése, az egyházak tevékenységének ellehetetlenítése, jobb esetben a
hívek hitéletének gondozására való korlátozása volt.⁷³ A vallásos ünne-
pek jelentős részét eltörölték, vagy új tartalommal töltötték meg. Erő-
szakosan terjesztették a tudományos ateizmust.

1945. április 5-én megszüntették a csehszlovák határrendészetet
a Tiszaújlak és Terebes vonalon, helyettük felállították az általuk fel-
ügyelt átkelési pontokat.⁷⁴ Így 1945. augusztus 7–15. között felállítot-
ták a hivatalos határokat Magyarország és Románia felé,⁷⁵ majd augusz-
tus végig a Tisza-folyó mentén is.⁷⁶ Fokozatosan legördült a vassüggöny.

1945. június 29-én a csehszlovák és szovjet kormány Moszkvában
szerződést írt alá, amelynek értelmében Kárpátalja átkerült a Szovjetuni-
óhoz.⁷⁷ 1945. november 22-én Csehszlovákia ideiglenes nemzetgyűlése,
november 27-én pedig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége
ratifikálta a dokumentumot. Kárpátalját a Szovjetunió Legfelsőbb Ta-
nácsának Elnöksége 1946. január 22-től, az Ukrán SZSZK tipikus szov-
jet megyévé alakította át, Kárpátontúli terület (Закарпатська область)
néven beolvasztva a vidéket a szovjet közigazgatási rendszerbe,⁷⁸ ahová a
Szovjetunió összeomlásáig, azaz 1991-ig tartozott.

⁷³ Bohán Béla SJ: Adalékok a Szatmári Egyházmegye XX. századi történetéhez. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. 2007. 19. évf. 3–4. sz. 113–142.

⁷⁴ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 101. 1–7.

⁷⁵ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 99. 1–2.

⁷⁶ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 100. 1.

⁷⁷ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 13. 1–2.; Vida István–Zseliczky Béla: Az 1945. VI.29-ei szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. In: Magyarics Tamás (főszerk.): Külügyi Szemle, III. évf. 2004. tavasz–nyár, 1–2. sz. 252.

⁷⁸ Botlik József: Hármass keresztt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Hatodik síp alapítvány új mandátum könyv-
kiadó, Budapest, 1997, 276.; Oficinskij Román: A szovjet időszak sajátosságai
Kárpátalja történetében. In: Fedinec Csilla–Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja
1919–2009 történelem, politika, kultúra. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti
Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010, 217.

Társadalom, mindennapok

Sztálin halála után, a hrucsovi évtized több területen is hozott némi enyhülést a diktatúrában: a dolgozók helyzete javult, amnesztia folytán sokan szabadultak a lágerekből, börtönökből. Az „*aki nincs velünk, az ellenünk van*” álláspontot felváltotta „*aki nincs ellenünk, az velünk van*” elv. Így például 1956 áprilisától hat órára csökkentették a munkaidőt a szabadnap és ünnepnap előtti napokon. 1957. január 4-én elfogadott törvény értelmében a férfiak 60, a nők 55 éves koruktól mehettek nyugdíjba 25, illetve 20 évi szolgálati idő után.⁷⁹ 1958-ban eltörölték a háztáji gazdaságok beszolgáltatási kötelezettségét. 1966-tól fokozatosan áttértek a kolhozok is a pénzbeli díjazásra. Az 1964. július 15-én született törvény értelmében gyermekgondozási segílyt adtak a gyermekszülési szabadság időszakára.⁸⁰ Javult a lakosság egészségügyi ellátása, növelték a szanatóriumok, kórtermek, kórházi ágyak számát, valamint különböző fejlesztéseket, építkezéseket, felújításokat is végeztek. Növelték a gyógyszertárak számát és a megyébe szállított gyógyszerkészletek mennyiségét is.⁸¹

Nöttek a *mikrorajonok*, épültek a *hrucsovkák*, majd később a *brezsnyevkák*⁸², főként ezekben helyezték el a Kártáljára érkező „szakembereket” és családjaikat is,⁸³ ugyanis a központi szovjet vezetés nem igazán bízott a helyi lakosság ideológiai rátermettségében. Így például 1955. március 25-én a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága és a Szovjetunió Minisztertanácsa határozatot fogadott el: „*A kolhozok vezető munkatársak általi megerősítéséről.*” Ennek értelmében Ukrajna különböző városaiból 30 ezer önkéntest küldtek ki az elmaradott

⁷⁹ DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 333. 1.; DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 495. 1–89.

⁸⁰ Vehes Mikola, Molnár D. István et al, 2011. 161.

⁸¹ DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 3536. 1–43.; DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 635. 1–40.

⁸² A hrucsovka (vagy más néven a hrucsova – a főtitkár nevét és a nyomortanyát jelentő trucsoba szót összevonva) a hatvanas évek lakótelepi építészetének népies gyűjtőneve. A későbbi verziót, a Brezsnyev-éra (1964–1982) típusházát „brezsnyevka” néven emlegették;

⁸³ DAZO, F. II-1. op. 1. od. zb. 1783. 58.

kolhozok irányítására. Ez a mozgalom „*harmincezresek*” néven vált ismertté.⁸⁴ Kárpátalja gazdaságilag gyenge kolhozaiba 506 személy érkezett, közülük 78-at választottak meg kolhozigazgatónak vagy igazgatóhelyettesnek.⁸⁵ Az idegen „szakemberek” száma az idő múlásával pedig egyre csak nőtt. Az orosz nemzetiségű lakosok számát növelte az itt letelepített szovjet hadsereg katonáinak több ezres száma, akiket majd a bányászok is követtek⁸⁶ és akiket főként az Ungváron és Munkácson felépített panelépületekben telepítettek le, megváltoztatva ezzel városok arculatát. Mivel vezetők csak párttagok lehettek, a szakmai ismeret háttérbe szorult, ami meglátszott a termelési eredményeken. Azonban jelenteni, csak pozitív mutatókat, nagy számokat lehetett, ami a tervek túlteljesítését, az elvárások felülmúlását hivatott bizonyítani, ezért elkezdődött a „*pripiszkák*”, azaz hozzáírások időszaka.

1946 és 1990 között négy-ötévente voltak választások a Moszkvában ülésező országos, illetve a Kijevben székelő Legfelsőbb Tanácsba, valamint a helyi (megyei, járási, városi, nagyközségi és községi) tanácsokba. Minden szovjet választás a SZKP szigorú ellenőrzésével zajlott és a teljes szovjet érában formális volt. Legtöbbször 100 százalékos részvétel mellett szavazták meg a javasolt, alternatíva nélküli jelölteket.⁸⁷

Az 1957-től 1965-ig tartó olvadás-korszak után az országot teljesen markába szorító monolit ideológiai hatalom a 70-es évek végére kifárasztotta a több rendszert is kipróbált nemzedéket. Az új korosztály a „*szocialista életmód természetes velejáróinak*” kikiáltott ünnepeken, rendezvényeken művelődött. Ilyenek voltak az internacionalista barátság-, aratási ünnepek, újoncbúcsúztatók, veteránköszöntők, munkásdinasztiák ünneplése stb. Mintha minden helyi népi művészetet el

⁸⁴ DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 2639. 1–151.

⁸⁵ Білоусов В. et al: Нариси історії Закарпатської обласної партійної організації. Ужгород, 1980, 189.

⁸⁶ Oficinskij Román: Népeség és identitás. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010, 257–260.

⁸⁷ Brenzovics László: Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In: Baranyi Béla (szerk.): Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11. MTA RKK - Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 2009, 95–96.

akarnának feledtetni.⁸⁸ Az ünnepeken kötelező volt a helyi gazdaságok eredményeinek demonstrálása, a gépállomány felvonultatása, az élenjárók méltatása, azonban már fellephettek a népi együttesek, akiknek műsorában a szovjet éra második felében egyre nagyobb teret kaptak a népdalok, népi táncok. De ugyanekkor volt szokás megtartani a Komszomol esküvőket is, mert *„Ahol a Komszomol szervezetek élénk, vidám, ötletes esküvőket szerveznek, a papok elvesztik befolyásukat”* – vallották.⁸⁹

1977-ben a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulóját méltatták.⁹⁰ Új alkotmányt fogadtak el, melynek értelmében felépült a *„fejlett szocialista társadalom”*. Az alkotmány szerint a Szovjetunióban nemzetek és népek éltek, azaz különbséget tettek a nemzetiségek között azáltal, hogy valamely közösséget nemzetnek, a másikat népnek tartottak. Az alkotmány nem deklarálta az államnyelvet, azaz államnyelv a Szovjetunióban nem volt. A *„nemzetek közötti érintkezés”* nyelve az orosz lett, amit a 70-es években *„oroszosításként”* éltek meg a Szovjetunió nemzetiségei.⁹¹

Népességszám. Etnikai változások

A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátalja népessége látványos növekedésbe kezdett, ennek egyik oka az erőltetett iparosítás végett idetelepített „szakemberek” számának növekedése volt. Az 1946 és 1989 között a lakosság száma a megyében 493 700 fővel nőtt.⁹² A nemzetiségi összetétel jelentősen megváltozott: az orosz és ukrán nemzetiségűek

⁸⁸ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 664. 1–35.; Czébely Lajos, 2002. 250.

⁸⁹ Vörös Zászló: 1957. október 27. VI. évf. 253. (1797.) sz. 5.

⁹⁰ DAZO, F. 1. op. 9. delo Nr. 224. 1–51.; DAZO, F. 1. op. 9. delo Nr. 316. 1–48.

⁹¹ Brenzovics László: A '70-es évek Szovjetuniója. In: Darcsi Karolina–Dobos Sándor (szerk.): „A 72-es beadvány”. Nemzetiségi és oktatáspolitikai a '60 – '70-es években a Szovjetunióban. PoliPrint, Ungvár, 2013, 32.

⁹² Molnár D. István: Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig. MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Kalligram, Budapest, 2018, 107–108.

száma nőtt, a magyarok, németek, zsidók száma csökkent. Az 1959. január 15–22 között lezajlott népszámlálás adatai alapján Kárpátalja lakossága 920.200 fő volt, ami az 1950. évi hivatalos népszámlálás adataihoz képest 112 800 fő, azaz 14%-os népességszám növekedést jelentett.⁹³ A legnagyobb számban az ukrán nemzetiségűek voltak, 693 929 fő számukkal a lakosság 74,6%-át alkották. A magyarok száma 146 972 fő, azaz 15,8%-al a második helyen álltak.⁹⁴ Más forrás szerint a magyar lakosság száma 154 738 fő volt.⁹⁵ Az oroszok száma nőtt, arányuk 3,2% volt, azaz 29 766 fő, akik főként városokban éltek, legtöbben Ungváron. A Szovjetunió más tagköztársaságaiból is költöztek Kárpátaljára, legnagyobb számban a beloruszok, így az ő számuk meghaladta a 900 főt.⁹⁶ Több szakértő szerint a magyarok száma nem fedi a valóságot az '59-es népszámlálás esetében, mivel a szovjet hatóságok atrocitásai miatt, – az etnikai alapon történő meghurcoltatás, a málenkij robot, a donbászi munkaszolgálat, a valósi üldözések – vagy éppen a munkahelyi elhelyezkedés, az előbbre jutás reményében, valamint a továbbtanulási lehetőség esélyének javítása miatt, a magyarok többen ukrán vagy más nemzetiségűnek vallották magukat. A következő szovjet népszámlálást 1970-ben tartották. A megye lakosságának száma ekkor 1 056 799 fő, ennek 76,5% ukrán, 13% magyar nemzetiségű (151 949 fő) volt, az oroszok száma pedig 35 189-re nőtt.

Az 1979-es népszámláláskor Kárpátalján 1 155 759 fő élt. Közülük 898 606 ukrán, 158 446 fő magyar, 41 713 orosz nemzetiségű

⁹³ Uo. 104.

⁹⁴ Molnár D. István: A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig, Egyetemi doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem, Természettudományi Doktori Tanács, Földtudományok Doktori Iskola, Debrecen, 2013. 57.

https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/169062/Moln%E1r_D_Istv%E1n_%C9rtekez%E9s-t.pdf;jsessionid=34322CD0A-1F6CDDb636361CB4F7EB69E?sequence=6 Letöltve: 2022. január 02.

⁹⁵ Dupka György: Autonóm-törekvések Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004, 104.

⁹⁶ Molnár D. I., 2018. 109.

volt. A soron következő 1989-es népszámlálási adatok alapján Kárpátalja lakosságának száma 1 245 618 fő volt, ebből magyar nemzetiségű 155 711 fő.⁹⁷

Közigazgatás

A legjelentősebb közigazgatási átszervezéseket a megyében 1944 és 1969 között valósították meg. Az új közigazgatási beosztás szerint a területet 15 közigazgatási egység alkotta: 2 megyei alárendeltségű város, – Ungvár és Munkács – illetve 13 járás.⁹⁸ 1946 tavaszán Ungvár és Munkács mellett Beregszász, Huszt és Nagyszőlős is városi rangot kapott. Szolyva és Csap 1957-ben, Rahó 1958-ban, Técső 1961-ben, Ilosva pedig 1982-ben kapott városi rangot.⁹⁹ Az 1953 novemberi közigazgatási reformmal több település, utca, vasútállomás státusát és nevét is megváltoztatták¹⁰⁰. Ekkor lett a „körzetből” [округ] „járás” [район], ami a megye és a települések közötti közigazgatási egységet jelölte.¹⁰¹ A nagyütemű iparosítás eredményeként több falut városi típusú településsé alakítottak át, így 1989-re a megyében 10 város, 28 városi típusú település és 561 falu volt.¹⁰²

⁹⁷ Molnár József – Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. PoliPrint, Ungvár, 2005, 9.

⁹⁸ Brenzovics, 2009. 75–107.

⁹⁹ Oficinskij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében, i.m. 2010. 217.

¹⁰⁰ Vörös Zászló. 1953. november 12. 9. évf. 92. (941) sz. 4.

¹⁰¹ Oficinskij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében, i.m. 2010. 217.

¹⁰² Molnár D. István: A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén. In: Brenzovics László–Csatáry György–Dobos Sándor–Orbán Melinda–Braun László–Szakál Imre–Szamborovszkyné Nagy Ibolya (szerk.): Kárpátalja története. Örökség és kihívások, II. RFKMF–„RIK-U” Kft., Beregszász–Ungvár, 2021, 25–26.

Gazdasági helyzet

Kárpátalján a szovjet hatóságok mindent megtettek annak érdekében, hogy a terület gazdaságilag és társadalmilag is teljes mértékben integrálódjon a szovjet rendszerbe, és részévé váljon az USZSZK nemzetgazdaságának. A tervgazdálkodás megvalósítása során a minőséggel nem sokat törődtek.

Az USZSZK Mezőgazdasági Minisztériumának nyomására, a megyei végrehajtó szervek hallgatólagos beleegyezésével, a természeti-éghajlati adottságokat figyelmen kívül hagyva erőltetett tempóban folyt a tea és a citrusfélék ültetése.¹⁰³ Ezek meghonosításának kísérletezésével csak 1956-ban hagytak fel.¹⁰⁴

1954-ben megkezdődött a szűzföldfeltörési program, ami kiterjedt a Komszomol, kárpátaljai szervezeteire is. Az SZKP KB Plénuma határozata: *„A szemeszterménytermesztés további növekedéséről az országban, valamint a szűzföldek és a parlagon heverő földek megműveléséről”* hangsúlyozta, hogy a szemeszterménygazdaság fejlődésének sikereitől függ a mezőgazdaság összes ágazatának fellendülése, a lakosság és az egész népgazdaság egyre növekvő szükségleteinek kielégítése. A határozat értelmében Kazahsztán, Szibéria, az Ural, a Volgamellék és Észak-Kaukázus egyes területein 13 millió hektár szűzföldet és parlagot kellett meghódítani.¹⁰⁵ Az 1957. április 17-ei adatok alapján, például, már 4727 kárpátaljai fiatal Komszomol-tag dolgozott Kárpátalján kívül, ebből 1749 a szűzföldeken és ugaronkon.¹⁰⁶ Azonban a szűzföld programtól várt eredmények elmaradtak.¹⁰⁷

A nagy pártgabona, azaz a kukoricaprogram is óriási méreteket öltött. Így például az 1961. február 9-én elfogadott *„Az ukrán kolho-*

¹⁰³ DAZO, F. P-179. op. 1. od. zb. 1685. 13.; DAZO, F. P-179. op. 1. delo Nr. 2390. 11.

¹⁰⁴ Oficinszkij Román: Mezőgazdaság. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, BP., 2010, 281.

¹⁰⁵ Vörös Zászló. 1954. április 1. 10. évf. 26. (979) sz. 1.

¹⁰⁶ DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 3029. 54.

¹⁰⁷ DAZO, F. P-1545. op. 1. ed. hr. 93. 28.

zokban és szovhozokban a magasabb kukorica hozam elérése érdekében tett intézkedésekről” szóló határozat szerint a megyében összesen 40 ezer hektáron kellett volna kukoricát termesztetni, elérve a 60 mázsás kukorica hozamot hektáronként.¹⁰⁸ Az elvárások azonban teljesíthetetlenek voltak.¹⁰⁹

Az 1950–1960-as években a szovjet vezetés Kárpátalját gyümölcsös- és szőlőskertekkel lepte el.¹¹⁰ 1954 rekord évnek számított, hiszen ebben az évben a kolhozokban összesen 2,7 ezer hektárnyi gyümölcs- és szőlőültetvényt telepítettek be.¹¹¹ A szőlészet magával vonzotta a borászat fejlődését is.¹¹² Azonban mind a szőlő, mind a gyümölcsök hozama a vártnál jóval alacsonyabb volt.

A meghamisított gazdasági mutatóknak köszönhetően a megyét 1958. február 26-án a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete értelmében Lenin rendjellel tüntették ki: *„a gabonafélék, a szőlő, a gyümölcsfélék, a tej, a hús, a gyapjú és egyéb mezőgazdasági termékek előállításában és készletezésében elért sikerek”* elismeréseként.¹¹³

1961. március 25-én, Asztélyban a szovjet-magyar határon fekvő kis falu szovhozában, alig pár száz méterre a határtól a két „testvérnép” közös gyümölcsöst létesített, amit a Barátság-kertjének neveztek el.¹¹⁴ A Barátság-kert később a határ két oldalán élők kulturális, szakmai találkozóinak terepévé vált.

Minden előre lépésért, kisebb-nagyobb sikerért, a rendszert éltették és dicsőítették a szocializmust, hálából pedig a gyárak, üzemek, kolhozok munkásai még nagyobb normákat vállaltak, amiért magas állami kitüntetések kaptak, mint például a Munka Vörös Zászlaja érdemrendet, Lenin-rendet, Októberi Forradalom rendjét. A legismertebb

¹⁰⁸ DAZO, F. P-179. op. 1. od. zb. 4759. 19.

¹⁰⁹ DAZO, F. P-179. op. 1. od. zb. 4812. 58.

¹¹⁰ DAZO, F. P-179. op. 1. od. zb. 2801. 26.

¹¹¹ DAZO, F. P-179. op. 1. od. zb. 2382. 20–67.

¹¹² DAZO, F. P-179. op. 1. od. zb. 4058. 36.

¹¹³ DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 3213. 1–15.

¹¹⁴ Vörös Zászló. 1961. március 30. 17. évf. 39. (1951.) sz. 3.

kitüntetettek *Ladányi Hanna* és *Jurij Pitra* voltak.¹¹⁵ A verseny tehát nem csak vállalati, hanem egyéni szinten is zajlott.

1961 első negyedévében (január–március) az országban pénzügyi reformot hajtottak végre. 1961. január 1-től régi rubeleket 10:1 árfolyamon váltották át, a korábbiaktól eltérően ezúttal korlátlan mennyiségben. Ugyanebben az arányban számolták át a fizetéseket, az árakat, a szolgáltatási díjakat is.¹¹⁶

Nagy erőkkel folyt a Talabor-Nagy-ági vízerőmű építése a legkorszerűbb gépekkel és elismert mesteremberekkel, amit 1956-ban helyeztek üzembe. Az erőmű felépítése nagyon fontos volt, mivel az Kárpátalja szocialista iparosításának egyfajta jelképévé vált.¹¹⁷ A vízerőmű építésével nagyot változott az élet a környéken. Még mielőtt az erőmű építésébe kezdtek 25 lakóépület (összesen 222 lakással), 29 kollégium építésének láttak neki, 2039 férőhellyel a vendégmunkásoknak, valamint laktanyák is épültek. Készült egy óvoda 25 gyermek számára, általános iskola 40 tanuló számára, kórház 25 férőhellyel, járóbeteg-rendelő, szüléset, pékség, orvosi rendelő, mozi, klub, 17 ipari létesítmény, közútzó, szerelőműhelyek, garázsok stb. Új munkahelyek jöttek létre. A helyiekkel együtt a vendégmérnökök, építőmesterek gyermekei is együtt tanultak az iskolákban. A vízerőmű építése során, összesen 662 hektár területet vettek el a helyiektől. Az „állami áttelepítés” program keretében kívánták Kárpátalján kívülre helyezni az érintett lakosokat, majd a különbizottság úgy döntött, hogy Kárpátalja más területeire telepíti át őket. Az áttelepítendőkhöz sorolták Égermező (161 háztartás, összesen 1229 fő), Kriszove (15 porta) és Bovcár (10 porta), Alsóbisztra (13 porta) lakosságát, akiknek egy része 12 km-re az eredeti településtől új falut alapított a felszámolt helyett, Vilsani (Вільшани–Égermező) néven. Az említett települések lakosainak nyújtott kártérítés teljes összege a papírok szerint 1,497 millió rubel volt, az árvízkárok és más kártérítések teljes össze-

¹¹⁵ DAZO, F. 1., op. 5. delo Nr. 99. 1–73.; DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 327. 1–100.

¹¹⁶ DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 93. 1–47.; DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 339. 1–81.

¹¹⁷ DAZO, F. 1., op. 1., delo Nr. 2199.; delo Nr. 2130.; delo Nr. 2311.; delo Nr. 2449.; delo Nr. 2719.

gét pedig 1 millió 887 ezer rubelre becsülték. Azt, hogy végül ebből mennyit fizettek ki és kinek, jelenleg nem áll rendelkezésünkre forrás megválaszolni. 1955-ben, házról házra járva tájékoztatták a falubelieket, hogy átköltöztetik őket. A lakosság beleegyezését senki sem kérte. Égermező községi tanács titkárának, **Sztepan Vasziljovicsnek**, vezetőként Kárpátalját végig kellett utaznia, hogy helyet keressen a falubeliek áttelepítéséhez. Így a falusiak szétszóródtak a régió különböző településein. Az áttelepültek számára az új lakhelyet főként a Beregszászi járásban találták meg a csehszlovák-érában létrejött Újbátyúban. De voltak családok, akiket Fancsika, Nagyszőlős, Szőlősvégárdó, Tiszaújhely, Tiszasásvár és Oroszvölgybe költöztettek. Ha ezeken a településeken ma találkozunk a Pilip, Vizántyij, Szuszik, Szitár, Jarema, Jurás vezetéknevekkel, akkor nagy valószínűséggel ők az áttelepítettek, vagy azok gyermekei és unokái. Az áttelepülés nehezen ment, de mivel a totalitárius rezsim radikális módszereinek megfelelően, a párt nagy terveinek útjába álló falusiakat akár Szibériába is küldheték volna, az áttelepítés végbement.¹¹⁸

¹¹⁸ DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 2199. 1-25.; DAZO, F. P-1097, op. 1, od. zb. 12, 1-47.; DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr.2310. 6-57.; DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr.2311. 1-103.; Ольга Дождьева: Теремля річка ГЕС-єдина у світі. <https://zak.depo.ua/ukr/zak/edina-v-sviti-abo-navishcho-zakarpattsyam-tereble-ritska-ges-15072016160000>. Letöltve: 2018. december 10.

Ігор Меліка: Теремля-Річка ГЕС-стратегічний об'єкт в Карпатах. <http://igormelika.com.ua/moi-karpati/zhittya-buttya/tereblye-ricka-ges-strategichnij-obyekt-v-karpatyax>. Letöltve: 2018. december 10.

Тетяна Довганинець: Затоплене село, або скільки коштує безкоштовна енергія. <https://zaholovok.com.ua/zatoplene-selo-abo-sk%D1%96lki-koshtu%D1%94-bezkoshtovna-energ%D1%96ya>. Letöltve: 2018. december 10.

Юрій Турияниця: Теремля-Річка ГЕС-єдина у світі, яка споруджена на двох річках. <http://rionews.com.ua/newspaper/socio/now/n1827183710>. Letöltve: 2018. április 28.,

1–5. illusztráció Talabor–Nagy-ági vízerőmű építése.

A fotók a vízerőmű tulajdona

Szerteágazó fejlődésnek indult az élelmiszer- és könnyűipar. A Szovjetunió piacán nagy keresletnek örvendtek a kárpátaljai borok, az ungvári konyak, a zöldségkonzervek és palackozott ásványvizek. A malomipar Kárpátaljáról látta el a Közép-Európában állomásozó szovjet csapatokat.¹¹⁹

¹¹⁹ Brenzovics, 2009. 97.

Fejlődött a faipar, gépgyártás, energetika is, valamint a lakossági szolgáltatások, közétkeztetés minősége. A városokban és nagyobb falvakban technikai eszközök javítására szolgáló javítóműhelyek, varróműhelyek, fényképészetek, borbély-helyiségek, cipészetek, üzemek stb. nyíltak.¹²⁰ Az 1970–1980-as években 40 új üzemet és gyárat telepítettek a vidékre. Beregszászon például létrejött egy rádiógyár, egy finommechanikai üzem, a Munkácsi Finommechanikai Üzem pedig Kárpátalja legnagyobb üzeme lett.¹²¹

Az 1970-es évek elején, a nyugat-szibériai olajmezőkön nagymennyiségű kőolajat és földgázt találtak. Megkezdődött azok gyors kitermelése, a kőolaj-és földgázvezetékek megépítése és a nyersanyagok Nyugatra exportálása. 1975. március 16-án összekapcsolták és üzembe helyezték a Testvériség gázvezeték első szakaszát a szovjet–magyar határon. Működött a Barátság Kőolajvezeték és Béke Villamos Távvezeték is. Az ezekből befolyó haszonból nőtt az életszínvonal, magasabb lettek a fizetések, a nyugdíj, kulturális élet zajlott. A szovjet történelemben megkezdődött a pangás időszaka. Kárpátalja esetében azonban ez az időszak a nemzeti kinyilatkoztatások első igazi jeleit hozta¹²² főként az irodalmon, kultúrán keresztül.

Az 1980-as évekbe a Szovjetunió komoly problémák lépett be, mind kül- mind belpolitikailag. A legnagyobb gondot a gazdaság túlfeszítettsége okozta. Az élelmiszerárak alacsonyan tartása végett állandó állami támogatásra volt szükség. A szovjet birodalom élelmiszer-behozatalra szorult. 1982 májusában agrárreformot vezettek be Élelmiszerprogram¹²³ néven, amely 1982–1990 között meghatározta a mezőgazdaság, élelmiszer-, vegyi-, gépipar fejlesztési feladatait. Nagy

¹²⁰ DAZO, F. 1., op. 5. delo Nr. 696. 1–41.; DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 337. 9–10.; DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 92. 1–28.; DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 156. 52., 80–81.

¹²¹ Brenzovics, 2009. 98.

¹²² Brenzovics, 2013. 31–32.

¹²³ Oficinszkij Román: Gazdaságföldrajzi régiók és vezető mezőgazdasági ágazatok. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010, 285.

hangsúlyt kapott a termelés iparosítása és a háztáji gazdaságok támogatása.¹²⁴ **Brezsnyev** 1982. november 10-i halálát követően, az új főtitkár a volt KGB-főnök **Jurij Andropov** lett, aki a munkahelyi- és közfegyelmet tartotta legfontosabb feladatának, majd halálát követően, 1984 februárjában az idős, beteges új első számú vezető, **Konsztantyin Csernyenko** propagandabeszéddel akarta az élelmiszer gondokat megoldani. Persze mindkettő sikertelenül. 1985 tavaszán egy fiatal, ambíciózus politikus, **Mihail Gorbacsov** került hatalomra. Megkezdődött a reformok időszaka: az uszkorenyije (azaz: a gyorsítás), a peresztrojka (azaz: az átalakítás) glasznoszty (vagyis: a nyíltság). E jelszavakat zászlajára tűzve, az élet minden területét áthatni kívánó új politikát valósított meg. (Ilyen volt például az 1985 májusában indított alkoholizmus elleni kampánya, ami óriási károkat okozott a régió szőlőültetvényein, ami 1200 hektárról 256 hektárra csökkent.)¹²⁵ Az addigra tarthatatlanná váló helyzeten azonban már semmi sem segített. A szétesés folyamatát ráadásul csak erősítette a csernobili katasztrófa. Így 1991-ben a nagybirodalom megszűnt létezni.

Az ideológiai munka szerepe

A sajtó a párt és annak propagandapolitikájának állandó szócsöve kellett hogy legyen a teljes szovjet időszakban. A cenzúra mindenre kiterjedt.¹²⁶ A szovjet politikában jelentős hangsúlyt kapott az ideológiai munka,¹²⁷ amit előbb az írott sajtón, majd rádión és tv-n keresztül próbáltak erősíteni. A lakosság tájékoztatásában alapvető szerep hárult az öt területi, illetve kerületi szintű sajtókiadványra. 1945 decemberétől Zakarpatszka Pravda fordításaként jelent meg Kárpáti Igaz Szó című napilap, ami 1967-től vasárnaponként irodalmi oldalt is tartalmazott, főszerkesztője

¹²⁴ Vörös Zászló. 1982. június 3. 38. évf. 65. sz. 1.

¹²⁵ Kárpáti Igaz Szó. 2016. július 28. 12. évf. 107–108. sz.

¹²⁶ DAZO, F. P-14. op. 1. od. zb. 60., 1–7.; DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 2878. 1–120.

¹²⁷ DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 552. 1–46.; DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 97. 1–97.

Balla László lett, aki a területi pártbizottság tagja, a Kárpátontúli Területi Kiadó szerkesztője volt.¹²⁸ Megjelent még a Vörös Zászló (1945. december 2-tól a Beregszászi járásban magyarul és ukránul is), a Kárpátontúli Ifjúság (a Komszomol Kárpátontúli Területi Bizottság lapjaként 1958-tól, a Mology Zakarpatja ukrán lap tükörfordításaként),¹²⁹ a Kommunizmus Fényei (később Ungvári Hírek néven, 1957. március 1-től az Ungvári járásban), a Kommunizmus Zászlaja (1957-től a Nagyszőlősi járásban).¹³⁰ Minden településre eljuttatták a különféle kolhozlapot, szovhoz szakirodalmat, ami szintén a propagandagépezetet szolgálta. A falisajtó is a szovjet közösségi és politikai élet fontos aspektusa volt. Minden intézményben jelen voltak, a munkaközösségek életét tükrözték.¹³¹

Kárpátalján a területi rádió 1946-ban kezdte meg magyar nyelvű adásait. Az adások 45 percesek voltak, de abból az önálló anyag 7–8 perc.¹³² 1964-től a Magyar Rádió nyíregyházi stúdiója és a területi rádió magyar osztálya között megindultak a csereadások.¹³³ Az 1960–1970-es években igen elterjedt volt a vezetékes rádiózás, csaknem minden tanácsi jogú községnek, így a magyarok által lakott helységeknek is volt stúdiója. Itt a napi politikai agitációs műsorokon kívül közérdekű bejelentések, közlemények, sporteredmények hangzottak el, a fiataloknak pedig szombaton és vasárnap a délutáni órákban kívánságműsört adtak.¹³⁴

¹²⁸ Kovács Vilmos – Benedek András: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában II. In: Havasi Zoltán (főszerk.): Tiszatáj. Irodalmi és kulturális folyóirat. A Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportjának lapja. Csongrád megyei Lapkiadó vállalat, Szeged, 1970. december. XXIV. évf. 2. sz. 1144.

¹²⁹ S. Benedek András: Tettenérthető történelem. Történelmi-kultúrtörténeti vázlat Kárpátaljáról. IKVA, Budapest, 1993, 95.

¹³⁰ Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Mandátum, BP., 1991, 85–88.; S. Benedek, 1993. 95–96.; Kovács – Benedek, 1970. 1144.

¹³¹ DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 2878. 1–120.; DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 3502., 1–81.

¹³² DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 567. 32.

¹³³ Penckófer János: Irodalmi, kulturális élet az 1980-as években. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010, 342.

¹³⁴ Botlik – Dupka, 1991. 89–90.

1966-ban a kárpátaljai televízió is megkezdte a magyar nyelvű műsorok sugárzását¹³⁵ fekete–fehér és színes változatban, eleinte hetente egyszer jelentkeztek magyar nyelvű hírekkel, ritkán filmekkel is, majd hetente kétszer, este 20 perces, illetve másfélórás műsor került a képernyőre,¹³⁶ valamint filmhíradók voltak a szocializmus előnyeiről, a fejlődésről, haladásról. 1971 decemberében határozat született az USZSZK területén és így Kárpátalján is a rádió- és televízió bázisának anyagi technikai fejlesztésére. Többek között ekkor vezették be az ungvári televízióban a kettes adást, amit a lakosság 44%-a tudott fogni. Mindez nagyban hozzájárult a „*dolgozók kommunista ideológiai-neveléséhez.*”¹³⁷

A szovjet éraban a lakosság jelentős része több nyelven beszélt, akik értették a környező országok rádióadásait, nézhették azok tv-csatornáit, olvasták a külföldi irodalmat. 1965-ben a megyében már 80 ezer különböző újságra és folyóíratra lehetett előfizetni a baráti demokratikus országokból. A Moszkvából, Kijevből, Lembergől sugárzott műsorokon kívül, a kárpátaljaiak Magyarország, Csehszlovákia és Románia tv-műsorait is nézték.¹³⁸

Az egyház helyzete

Szinte a teljes szovjet éraban az egyházi vezetők keze meg volt kötve. Szabad vallásgyakorlásról, egyházi oktatásról szó nem lehetett. Az állam törvényei pedig mindenre kiterjedtek. Az ateista nevelés az ideológiai munka egyik legfontosabb eleme volt. 1954-ben párthatározatban megjelent a tudományos ateizmus kifejezés, amit 1958-tól kötelező tantárgyként oktattak a felsőoktatási intézményekben. Majd 1964-

¹³⁵ Tóth István: A peremvidék világbirodalma. Pro Minoritate Alapítvány, Budapest, 2003, 65.

¹³⁶ Oficinskij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történelmében, 2010, 230.

¹³⁷ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 796. 10–12.

¹³⁸ DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 806. 65

ben Létre hozták a Tudományos Ateizmus Intézetét a Szovjet Tudományos Akadémia felügyelete, irányítása alatt. Vallásellenes cikkek, folyóiratok, tudományos-ismeretterjesztő havilapok jelentek meg. Számos templomot, imaházat életveszélyesnek nyilvánítottak és ennek ürügyén bezártak, a felújításhoz szükséges engedélyeket pedig leggyakrabban nem állították ki.

A görögkatolikusok felszámolása 1952-ig tartott. A hívek jelentős része 1949-től katakombaegyház tagként gyakorolta vallását – titokban zajlottak a keresztelesek, esketések, temetések, istentiszteletek – egy részük áttért a római katolikus, némelyek pedig erős ráhatásra a pravoszláv hitre. A szovjet vezetés csak 1989 decemberében helyezte hatálya kívül a görögkatolikus egyház működését betöltő 1949-es rendeletet, majd 1990 januárjában a görögkatolikus egyházat legalizálták.

1953. június 24-én Ungvárra látogatott az USZSZK Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsát irányító *Petro Vilyhovij*, aki felszólította a helyi vezetést, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetni a hitéletre és gyakoribb kapcsolatot kell megvalósítani a régió felekezeteinek vezetőivel.¹³⁹

1955–1958 között átmenetileg enyhült az egyházak szorongatottságának helyzete. 1955–1956-ban kezdtek hazatérni az első elítélt papok, lelkipásztorok a kényszermunkatáborokból, a hívek nagy öröme, azonban megfigyelésük, zaklatásuk nem szűnt meg.

1955-től több egyházközséget – amelynek saját temploma volt – regisztráltak, így például csak 1955-ben 16 református egyházközséget.¹⁴⁰

1956-ban a Kárpátaljai Református Egyház élén álló személy megnevezésének módosítását is engedélyezték dékánról (декан) püspökre¹⁴¹, így 1956 áprilisában *Gencsy Bélát* hivatalosan is püspökké avatták. A Hruscsovi-éra végéhez közeledve, 1963-ban 47 lelkész szolgált 81 református gyülekezetben.¹⁴²

¹³⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Az ukrán legfelsőbb hatóságok és közigazgatási hivatalok központi állami archívuma, a továbbiakban: ЦДАБОУ), F. 4648. op. 4. szpr. 114. 22.

¹⁴⁰ ЦДАБОУ, F. 4648. op. 4. szpr. 150. 14.

¹⁴¹ КТÁL, F. P-195. op. 12. od. zb. 41. 18.

¹⁴² ЦДАБОУ, F. 4648. op. 4. szpr. 403. 7.

1958. október 4-én az SZKP KB Propaganda és Agitációs Osztálya a tagköztársaságok „Tudományos-ateista propagandájának hiányosságairól” szóló beszámolója a vallás ellen támadást indított el. Ezután még a papok tulajdonában lévő írógépek betűiről is mintát kellett adni, behatóan tanulmányozták a vasárnapi prédikációk szövegét, egy sor rendeletet hoztak a liturgiákra vonatkozólag, mozgalmat indítottak az útmelletti keresztek eltávolítására stb.¹⁴³

1958–1961 között a lelkészek személyi jövedelemadóját közel duplájára emelték.¹⁴⁴

1961 júniusában módosították a Büntető Törvénykönyvet. A 209. cikkely értelmében minden jelentéktelen indokkal eljárást indítottak felekezeti ügyekben és akár 5 év börtönbüntetés is kiszabható volt.¹⁴⁵

1962-ben maga XXIII. János pápa vette fel a kapcsolatot Hruscsovval a helyzet orvoslására. Hiába, mert mindkét fél hangsúlyozta, hogy ideológiai téren nem hajlandó engedményeket tenni a másiknak.¹⁴⁶

Az 1956-ban 58 bejegyzett a római katolikus egyházközség működött, 25 engedéllyel rendelkező plébánossal. A Sztálin utáni évtized, 1963 végére 41 regisztrált katolikus egyházközség maradt 26 plébánossal.¹⁴⁷

A brezsnyevi időszakban adminisztratív támadások nem voltak az egyház ellen és a tömeges templombezárások sem voltak jellemzők.

¹⁴³ Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején. In: Kárpátalja története. Örökség és kihívások. Főszerk. Csatáry György. II.RFKMF–„RIK-U” Kft., Beregszász–Ungvár, 2021. 581.

¹⁴⁴ ЦДАБОУ, F. 4648. op. 2. szpr. 16. 97. 1958-ban 151 ezer, 1961-ben már 298 ezer rubel volt.

¹⁴⁵ https://ips.ligazakon.net/document/view/kd0006?an=482778&ced=1968_10_02 Letöltve: 2017. június 6.

¹⁴⁶ Fejérdy András: A Szentsek új keleti politikája a II. Vatikáni Zsinat idején. In: Incze Miklós (főszerk.): Világtörténet. 2009. ősz–tél. MTA, Budapest, 36–56.; Kovács Imre: A valószínűtlen triumvirátus. Kennedy, Hruscsov, János pápa. In: Csonka Emil (szerk.): Új Európa. Politikai és kulturális szemle, 15. évf. 3. sz. München, 1976. május-június. 9–10.

https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/vilagortenet/vt_2009_2/fejerdy.pdf. Letöltve: 2017. június 6.

¹⁴⁷ ЦДАБОУ, F. 4648. op. 2. szpr. 403. 7.

Nyílt támadások nem érték az egyházat és vezetőit. Azonban továbbra is teljes ellenőrzés alatt állak.

Előszeretettel kreáltak új ünnepeket, szertartásokat. Így például a keresztelest névadó ünnepségre, a konfirmációt a személy igazolványok átadásának ünnepségére, az egyházi esküvőt civil esküvői regisztráció-ra szerették volna cserélni.¹⁴⁸ Nem sok sikerrel, ugyanis inkább mindkettőt megtartották az emberek, ha már ez volt az elvárás. A helyi vezetők **A. Puzinnak**, a Szovjetunió Vallási Kultuszok Ügyei Tanácsa elnökének 1964 márciusában tett jelentésükben is bevallották, hogy ezzel lassabban haladtak a vártnál, és hogy főleg az egyházi temetések lecserélésé okoz komoly fejtörést.

1974-ben hosszas huzavona után beindulhatott a helyi lelkészképzés. Igaz, kétévente volt képzés és egyszerre csak két fő vehetett abban részt.

1975-ben „*A vallási közösségekről*” szóló törvénykezés értelmében az egyháznak lehetett magántulajdona, így lehetett például saját közlekedési eszköze, azonban nem lehetett a templom tulajdonosa.¹⁴⁹

1978. január 12-én 81 magyar református gyülekezet lelkésze új püspököt választott **Forgon Pál** személyében, miután **Gencsy Béla** 30 évi szolgálat után nyugalomba vonult.¹⁵⁰ Beiktatására első alkalommal érkeztek Kárpátaljára Magyarországról egyházi vezetők, – pld. **Bartha Tibor** és **dr. Tóth Károly** püspök – valamint hívők.

A vallás elleni küzdelem a 80-as évek elején sem változott. 1986-ban, taskenti látogatásakor Gorbacsov még könyörtelen harcot hirdetett a vallás ellen.¹⁵¹ Ám a birodalom lassan bomlásnak indult, így a hatalom elkezdte az egyházakkal való együttműködést. 1988-ban a Vallásügyi Tanács – 1965-ben jött létre a Pravoszlav Egyház Ügyeinek Tanácsa és

¹⁴⁸ ЦДАБОУ, F. 4648. op. 2. szpr. 427. 1–2.

¹⁴⁹ <https://cyberleninka.ru/article/n/brezhnevskie-goneniya-na-tserkov-po-materialam-tsentralnoy-rossii/pdf>. Letöltve: 2017. június 6.

¹⁵⁰ Tőkés István: Református Szemle. A Románia Szocialista Köztársaságban lévő református és a zsinat-presbiteri evangélikus egyház hivatalos lapja. 1978. szeptember–december 5–6. sz. LXXI. évf. K. n., Cluj-Napoca, 1978. 475.; Unitárius élet. 1978. november–december. XXXII. évf. 6. sz. 13.

¹⁵¹ Amerikai-Kanadai Magyar Élet. 1988. július 12. XXX. évf. 26.sz. 5.

Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa összeolvasásával – eltörölte a törvényt, miszerint az imaházak és templomok az állam tulajdonát képezik. 1989. november 29-én **Gorbacsov** a Vatikánba látogatott, ahol II. János Pál pápával tárgyalt. A 77 perces beszélgetés során napirendre kerültek a Szovjetunió istenhívóinak problémái, főként a görögkatolikusok, szó volt a vallásszabadságról és hogy erről a Szovjetunióban törvényt alkotnak¹⁵², mely törvény 1990. október 1-én meg is jelent. Ennek 5. cikkelye szerint az ateizmus propagálása az állam részéről megszűnt. Az egyházak ezután már a nemzetközi egyházi szervezetekkel is működtethettek kapcsolatokat az állam beleszólása nélkül.¹⁵³ 1990. október 25-én engedélyezték a hitoktatást is, igaz, még csak fakultatív tantárgyként.¹⁵⁴

Határmenti kapcsolatok. Turizmus

1944–1991 között a kárpátaljai magyarság az anyaországi intézményes kapcsolatok hiányában és a szovjet nemzetiségi politika szellemében élt. A szovjet vezetés propagandisztikus módszerekkel bizonygatta, hogy a helyi magyarság nem azonos a magyarországi magyarokkal, s hogy elődeiket, gyökereiket ne a magyar klasszikusokban, hanem a moszkvai emigrációban lássák, keressék.¹⁵⁵ Igyekeztek elhitetni, hogy a terület ősi szláv föld, az USZSZK történelmi részére. Ennek ellenére **Sztálin** 1953-as halála kikezdte a Kreml hatalomosztó falait és intenzív magyar-magyar kapcsolatfenntartást indított el, melynek szempontjából, az 1956-os SZKP KB XX. kongresszusa meghatározó volt.

Mivel Kárpátalja a Szovjetunió legnyugatibb régiója volt, ráadásul négy országgal határos, fontos és szerteágazó határmenti kapcsolatok

¹⁵² Magyar Nemzet. 1989. december 2. LII. évf. 284. sz. 1.; Magyar Szó. 1989. XII.02. XLVI. évf., 329. 1–3.

¹⁵³ <http://www.r-komit.ru/vera/26.htm>, valamint <https://bogoslav.ru/article/373504>. Letöltve: 2017. június 6.

¹⁵⁴ <https://base.garant.ru/3961281/> Letöltve: 2017. június 6.

¹⁵⁵ Dupka György – Horváth Sándor – Móricz Kálmán: Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1990. 13.

kialakításának és fenntartásának szerepét töltött be a Szovjetunió kapcsolataiban, ami érintette a mezőgazdaságot, sportot, kultúrát, egészségügyet, ipart, szinte minden gazdasági és társadalmi területet, különböző ünnepeket.¹⁵⁶ Rendszeresen tartottak szomszédsági-baráti találkozókat, gyakran a határokon, valamint tapasztalatcserére munkadelegációk érkeztek egymáshoz.¹⁵⁷ Kárpátalja sajátos történelmi helyzetére való tekintettel, ezek között több magyar–magyar találkozó volt, jókapcsolat működött, természetesen politizálás nélkül.

Fejlődött a turizmus. Többek között 18 speciális, úgynevezett „barátság vonat külföldi turistáknak”, 7 „barátság szovjet turistákkal” vonat is működött, amelyek szovjet turistákat szállítottak a Csehszlovák Szocialista Köztársaságba és a Magyar Népköztársaságba, 112 magyar és cseh nyelvű tolmács segítségével. A fejlesztéseknek köszönhetően 1960 első felében 42 233 turista látogatott a megyébe 26 különböző országból. A rokonlátogatást külön kategóriába sorolták és külön nyilvántartásban vezették.¹⁵⁸ A Kárpátaljáról rokonlátogatásra utazók útlevelet minden második évben igényelhettek, alátámasztott rokonságot bizonyító okmányokkal és a munkáltatótól beszerzett pozitív jellemrajzzal, amit a szakszervezeti elnök, vagy komzomoltitkár, vagy párttitkár, vagy a községi tanács elnöke hitelesített. Azonban a hosszú procedúrát követően is csak kevesen és ritkán kapták azt meg, és csak az utazás időtartamára, ami általában maximum két hét lehetett.¹⁵⁹

Kárpátalja az 1956-os magyar forradalom idején

A XX. Pártkongresszus számos pozitív változást irányozott elő. 1956 őszén, talán ennek az enyhülésnek köszönhetően, több településen a

¹⁵⁶ DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 76. 1–2.; DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 694. 4.

¹⁵⁷ DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 78. 1–115.; DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 189. 1–45.

¹⁵⁸ DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 85. 23–29.

¹⁵⁹ Orosz Ildikó: A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyar-ság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005). PoliPrint, Ungvá, 2007, 183.

kárpátaljaiak kifejezték szolidaritásukat a forradalom eseményeivel, ami azonban újabb megfélemlítéshez, retorziókhöz vezetett.

Az 1956-os forradalom idején Kárpátalja kulcsszerepet töltött be, hiszen Magyarországgal határos vidék lévén, ahol közel százötvenezer magyar élt, színterévé vált a deportálásoknak, kihallgatásoknak, a katonai és politikai műveletek irányításának. Többek között a területen vonultak keresztül a szovjet tankok Magyarországra; Ungváron rendezkedett be az a szovjet politikai vezetés, ami kapcsolatot tartott fent Budapest, Ungvár, Sztrij és Moszkva között, valamint fogadta a deportáltakat az ungvári börtönben.¹⁶⁰ A Kárpáti Katonai Körzet már október 23-án este elrendelte a hadgyakorlatot, majd összevonta a támadásra felkészített csapatokat a szovjet–magyar határ mentén. A szovjet katonák visszaemlékezéséből kiderült, hogy az első katonai alakulat, a 128. lövész gárdahadosztály a „rendfenntartás” céljából már október 24-én, a korahajnali órákban átlépte a szovjet–magyar határt.¹⁶¹

6. illusztráció: A beregszászi macsolai úton vonulnak át a harckocsik a magyar határhoz, 1956.¹⁶²

¹⁶⁰ Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській Області (Ukrajna Állambiztonsági Szolgálat Kárpátalja Megyei Igazgatóságának Levéltára, a továbbiakban Arhiv USZBU ZO), F. 43., op. 1. delo Nr. 22. 1–207.

¹⁶¹ Interjú Sztorozsuk Andrással, aki szovjet katona volt az 1956-os forradalom idején. Az interjút készítette a szerző, 2002. október 23.

¹⁶² A fotó Balázs László beregszászi lakos tulajdona

A tankok egy jelentős része Beregszászon keresztül haladt át a magyar határ felé, amit a beregszászi járási postairoda nemzetközi telefonvonalak részlegének technikus, **E. Lódár** jelentett a budapesti kolégáiknak, ami miatt a KGB illetékes szervei nyomozást indítottak.¹⁶³

A jelenlegi tények szerint a kárpátaljai 1956-os események többsége a helyi magyar kisebbség szimbolikus szolidaritásvállalása. Összesen 46 fő ellen zajlott bírósági eljárás, 18 főt ítélték el, akik összesen közel 24 évet töltöttek börtönben, 8 főt kizártak az egyetemről, 1 református lelkész, **Gecse Endre** pedig kihallgatás közben elhunyt.

Az Ukrajna Állambiztonsági Szolgálat Kárpátalja Megyei Igazgatóságának Levéltárában őrzött KGB iratok egyik fontos részét képezik az 1956-os forradalom idején a Szovjetunióba deportáltak kihallgatási jegyzőkönyvei, névsorai. A dokumentumok arról tanúskodnak, hogy a magyarországi ÁVH és a kárpátaljai KGB szoros együttműködésben végezték a deportálásokat. Ezt megerősítik a szovjet börtönöket megjáró foglyok is, akiket hosszú órákon át, éjjel–nappal többször is kihallgattak, mivel keresték a forradalom magas beosztású vezetőit, nyugati irányítóit, az ellenállás gócpontjait stb. Az iratok szerint 38 nő¹⁶⁴ és 50 kiskorú is megjárta az ungvári börtönt.¹⁶⁵

A kihallgatás orosz nyelven folyt, amit tolmácsok fordítottak. A tolmácsok¹⁶⁶ kárpátaljai magyarok (pedagógusok, újságírók, levéltári alkalmazottak stb.) voltak, akik sajátos helyzetükből adódóan mindkét nyelvet – az orosz és a magyart is – nagyon jól beszélték.

A deportáltak névsora korán sem tekinthető véglegesnek, így ma még nem tudjuk pontosan, hány ezer fő járta meg a szovjet börtönöket. **Mihail Holodkov** a Szovjetunió belügyminiszter-helyettese november 6-án Munkácsra érkezett, majd november 7–13. között Ungváron tartózkodott, ahol a magyar „ellenforradalmi felkelés” letartózt

¹⁶³ DAZO, F. 15., op. 7., ed. hr. 36. 1–2.

¹⁶⁴ Arhiv USZBU ZO, F. 43. op. 1. delo Nr. 17. 3.

¹⁶⁵ Arhiv USZBU ZO, F. 43. op. 1. delo Nr. 12. 8–9.

¹⁶⁶ Leggyakrabban előforduló tolmácsok nevei: Teszlovics A., Grega S., Margitics I., Bigun P., Turjanica L., Gajdos, Szuhina M., Jordan O., Dobra L., Kasai O. Bazjuk Ny., Fedák Gy., Viznyickij, Dolgih, Kuzma, Kravcsenko stb.

tatott és a szovjet hadsereg egységei által odaszállított résztvevőinek fogadásával, elhelyezésével, kihallgatásával foglalkozott és jelentéseket tett *Nyikoláj Dudorovnak*, a Szovjetunió belügyminiszterének.¹⁶⁷ Az egyik dokumentumban 4–5 ezer letartóztatottról tesz jelentést.¹⁶⁸ A *Viktor Juscenko*, Ukrajna elnöke által 2007. július 10-én *Sólyom László* köztársasági elnöknek átadott lista közel háromezer nevet tartalmaz.¹⁶⁹ Az eddig feldolgozott dokumentumok alapján biztosan elmondható, hogy több mint ezer magyar állampolgár járta meg a szovjet börtönöket.

Hosszas tagadás után, 1956 decemberében *Kádár János* megerősítette, hogy a deportálásokról szóló hírek igazak voltak, de azt is bejelentette, hogy valamennyi állampolgárt visszaszállítottak, ami lényegében azt jelentette, hogy az ügy le van zárva.¹⁷⁰

Az egyház pusztá jelenlétével is kihívást jelentett az ateista szovjet vezetésnek Kárpátalján is és mindent megtettek annak érdekében, hogy a hitéletet korlátozzák. Azonban '56 őszén a szovjet hatóságok elvárták volna, hogy a szovjet–magyar határ menti falvakban a lelkipásztorok, papok cáfolják a deportálást, amit azok a legtöbben nem tettek meg. Sőt a forradalom idején a református falakban a gyülekezet aktív tagjaival járták a hívek otthonait és a Szabad Európa Rádióban elhangzottakról tájékoztatták azokat.¹⁷¹

Az eddig előkerült KGB dokumentumokból tudjuk, hogy az 1956-os szabadságharcra egy időben, valamint a forradalmat követő néhány hónappal később, Mezőkaszonyban, Nagyszőlősen, és Gálacson középiskolásokból, fiatalokból álló, a vádiratokban „szovjetellenes politizáló, röplapterjesztő csoportosulások” néven említett csoportok jöttek

¹⁶⁷ Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin (szerk.): Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1993, 154.

¹⁶⁸ Uo. 155.

¹⁶⁹ Kárpáti Igaz Szó, 2007. július 14. 1.

¹⁷⁰ Gál Éva – Hegedüs B. András – Litván György – Rainer M. János (szerk.): Jelcindosszié. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Századvég Kiadó – 56-os Intézet, Budapest, 1993, 132–133.

¹⁷¹ ЦДАБОУ), F. 4648. op. 4. od. zb. 214. 33.

létre. A fiatalokat letartóztatták, hosszú időn át kiállhattak, majd 2-6 év börtönre ítélték.

7-9. illusztráció: Szécsi Sándor, Ormos Mária, Ormos István, a mezőkaszonyi politizáló csoport elítéltjeinek levéltárban őrzött fotói¹⁷²

¹⁷² Arhiv USZBU ZO, F. 2558. op. 1. delo Nr. 3395.

10-14. illusztráció: **Milován Sándor, Illés József, Varga János, Dudás István, Kovács Zoltán**, a nagyszőlősi politizáló csoport elítélteinek levéltárban őrzött fotói¹⁷³

15-16. illusztráció: **Pasztellák István és Perduk Tibor**, a gálócsi politizáló csoport elítélteinek levéltárban őrzött fotói¹⁷⁴

¹⁷³ Arhiv USZBU ZO, F. 2558. op. 1. delo Nr. 3385.

¹⁷⁴ Arhiv USZBU ZO, F. 2558. op. 1. delo Nr. 3429.

Többen közülük a Mordvin ASZSZK-beli Gulag-táborokban töltötték le a rájuk mért büntetést. A börtönévek alatt sok szenvedésen mentek keresztül, de megaláztatásuk a hazatérés után sem ért véget. Állandó megfigyelés alatt tartották őket.¹⁷⁵

A kárpátaljai megtorlásoknak, az eddigi adatok szerint, egy vértanú áldozata van, a gállocsi református tiszteletes, **Gecse Endre**. A hatalom kirakatpert akart kreálni a fiatalok röplapterjesztő tevékenységéből, ezért szükségük volt egy felnőttre a kárpátaljai szervezkedés vezetőjének, így mivel az idő közben Husztra költözött református tiszteletes egyébként is zavarta létezésével a szovjet rendszert, belekeverték az ügybe, aki egy hónappal letartóztatása után, 1959. január 4-én belehalt a kínzásokba.¹⁷⁶

17. illusztráció: **Gecse Endre**, a gállocsi politizáló levéltárban őrzött fotója¹⁷⁷

A három politizáló csoporton kívül a KGB dokumentumok között található még **Zikor Elek** személyi aktája, amelyből kiderül, hogy Zikor 1957. január végén a Beregszászi járás Sárosoroszi községének kultúrházában „rágalmazó kijelentéseket” tett egy, „magyarországi ellen-

¹⁷⁵ Dupka György – Horváth Sándor: '56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 52.; Interjú Milován Sándorral, a nagyszülősi politizáló csoport egykori elítéljével. Az interjút készítette a szerző, 2000. február 20.

¹⁷⁶ Arhiv USZBU ZO, F. 2558. op. 1. delo Nr. 3429. 2. k. 258.

¹⁷⁷ Arhiv USZBU ZO, F. 2558. op. 1. delo Nr. 3429.

forradalmi lázadásról” szóló szovjet film tartalmával kapcsolatban, amiért 3 év szabadságvesztésre ítélték.¹⁷⁸

18. illusztráció: **Ziktor Elek**, sárosoroszi elítélt levéltárban őrzött fotója¹⁷⁹

A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban hozzáférhető, a forradalommal kapcsolatos eddig előkerült iratok, amik főként jelentések, beszámolók, határozatok azt bizonyítják, hogy több településen is reagált a lakosság az '56-os eseményekre, emiatt többek ellen eljárást indítottak, börtönbe zártak, másokat kirúgtak a munkahelyéről, hiszen az állambiztonsági szervek hálózata kiválóan működött, munkájukat pedig nagyban segítették a ranglétrán előrébb jutást remélő besúgók.¹⁸⁰

A magyar forradalom eltiprása miatti remények szertefoszlása ellenére, 1957-től több enyhítést is tapasztalhattak a kárpátaljai magyarok, akik például szabadabban utazhattak rokon- vagy sírlátogatás céljából Magyarországra¹⁸¹ és talán egyik legpozitívabb eredménye, hogy 1957-ben megindult a magyarországi könyvek és lapok behozatala, majd a tömeges előfizetése. Ezzel egyrészt megingott az a hiedelem, hogy a magyar kisebbségnek „*kultúrönellátónak*” kell lennie, illetve irodalmárainak főként az ukrán és orosz kultúra tolmácsolására kell szorítkoz-

¹⁷⁸ Arhiv USZBU ZO, F. 2558. op. 1. delo Nr. 3379. 34–154.

¹⁷⁹ Arhiv USZBU ZO, Fond 2258. op. 1. delo Nr. 3379.

¹⁸⁰ DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 2843.; DAZO, F. 1. op. 1. delo Nr. 2816.; DAZO, F. 454. op. 74. ed. hr. 33.

¹⁸¹ Brenzovics, 2009. 99.

niuk, másrészt a több mint egy évtizedig elzárt és magába zárkózó kisebbség a nemzet új szellemi értékeinek a birtokába juthatott.¹⁸²

Az olvadás időszakában történt számos pozitívum mellett, Hruscsov sokszor érthetetlen, nem egyszer ellentmondásos és átgondolatlan rendeletet, határozatot adott ki és reformot hajtott végre, emellett a reformkorszak újra-központosításba ment át, ami a bukását okozta.¹⁸³ 1964 októberében **Ny. Hruscsovot** a Központi Bizottság elnöksége felmentette minden tisztségéből. A KB első titkára az akkor 58 éves ukrainai **L. Brezsnyev** lett,¹⁸⁴ aki igyekezett eltörölni Hruscsov decentralizációs mindenre kiterjedő (közigazgatás, pártszervezetek, mezőgazdaság, ipar) reformjait, amik elbizonytalanították a nómenklatúrát és a társadalmat is, azonban érezhető volt, hogy a Hruscsov-éra előtti időszakra már nem lehet visszatérni, s hogy a szovjet rendszer ideológiai válságban van.

Kárpátalja a prágai tavasz idején

1968 elején az egész világ a Csehszlovákiában zajló eseményekre figyelt, ahol a sztálinista **Antonín Novotný** helyett januárban **Alekszandr Dubčeket** választották meg a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága első titkárává, aki „ember arcú” szocialista rendszert szeretett volna kialakítani az országban. **Brezsnyev** februárban emiatt Prágába utazott és mivel nem járt sikerrel összehívták Budapesten február 26-án a kommunista-és munkáspártok konzultatív tanácsát¹⁸⁵, áprilisban pedig ugyanott azok nemzetközi tanácskozását is. Az 1956-os események hatására a Szovjetunió előre felkészült a csehszlovákiai eseményekbe való beavatkozásra. Természetesen a szovjet birodalom határán

¹⁸² Kovács – Benedek, 1970. 1146.

¹⁸³ Krausz Tamás: Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa országai a második világháború után. Szovjetunió (1945–1991). In: Németh István (szerk.): 20. századi egyetemes történet – I. k.. Európa, Budapest, 2005. 373–374.

¹⁸⁴ Mihail Heller – Alekszandr Nyekrics: Orosz történelem – A Szovjetunió története. II. k. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 533.

¹⁸⁵ Dél-Magyarország. 1968. március 6. 58. évf. 55.sz. 1–2.

fekvő Kárpátaljának most is nagy szerep jutott. Behívták a tartalékosokat, akik ezután napokon át beöltözve, készenlétben várták a parancsot, a kaszányát nem hagyhatták el. Három havonta cserélődtek, mivel törvény írta elő, hogy a tartalékosokat legfeljebb három hónapig lehet távol tartani otthonuktól. Emellett kolhozisták, orvosok, tanítók, mérnökök stb. is voltak a behívottok között, távol maradva a munkahelyüktől, ami külön gondot okozott. 1968. július 29. - augusztus 1. között zajlott a Csehszlovákiai területen, a határ közelében fekvő Tiszacsernyőben az SZKP KB Politbűrója és a Csehszlovák Kommunista Párt Elnökségének tanácskozása.¹⁸⁶ A szovjet küldöttség bázisa Csapon volt, ahonnan minden nap külön vonattal érkeztek a tárgyalásra, ami végül egy semmitmondó nyilatkozattal zárult. Ezért Brezsnyev 1968. augusztus 21-én, hajnalban megkezdte a megszállást.¹⁸⁷ A kárpátaljai visszaemlékezők látták a szovjet tankok vonulását Prága irányába. Bátyú, Szernye, Gut, Gorond, Izsnyéte területén szovjet csapatok voltak. Emellett a kárpátaljaiakból is összeverbuváltak egy katonai alakulatot. Ezek Kassán, Rozsnyón, Rimaszombaton keresztül Ceske Budejovicéig haladtak és október végéig tartózkodtak Csehszlovákia területén. A szovjet hatóságok jóval a katonai incidens után is szemmel tartották a szovjet–csehszlovák határsáv településeit, a határon találkozókat, egyeztetéseket, helyzetjelentéseket tartottak a Csehszlovákiában történő folyamatokról.¹⁸⁸ A megyei járási, városi pártbizottságok pedig gyűléseket szerveztek, ahol saját szemszögükből magyarázták meg a Csehszlovákiában történeteket és jelentettek a kárpátaljai lakosság hangulatáról, véleményéről.¹⁸⁹

A prágai tavasz után minden kárpátaljai járásnak kötelezővé tették, hogy baráti kapcsolatokat építsen ki egy-egy kelet-szlovákiai járással.¹⁹⁰ Ezek közül sok igazi barátság és példaértékű együttműködés is kialakult.¹⁹¹

¹⁸⁶ Vörös Zászló. 1968. augusztus 8. 93. (3127). sz. 1.

¹⁸⁷ Vörös Zászló. 1968. augusztus 22. 99. (3133). sz. 1.

¹⁸⁸ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 203. 49–51.

¹⁸⁹ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 79. 72–73.; DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 55. 117–140.

¹⁹⁰ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 122. 1–6.

¹⁹¹ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint, Ungvár, 2004, 257–258.

A szovjet hadseregben katonai szolgálatot teljesítő kárpátaljaiak a csehszlovákiai bevonulást követően hazatértek és közülük voltak, akik megosztották a helybeliekkel az ott látottakat, tapasztaltakat, valós tényeket, ami újra rávilágított arra az igazságra, hogy a rendszer diktatórikus, hazug, és a kisebbségi nemzetiségi létet is fenyegeti. Főként fiatal magyar értelmiségiek ismerték fel, hogy ha nem cselekszenek, a kárpátaljai magyarság érdekeit semmibe veszik, teljesen megsemmisítik,¹⁹² és örök időkre elvárják, hogy engedelmes „szovjet magyarok” legyenek.¹⁹³

A kárpátaljai magyarság jogi egyenlőségeiért zajló törekvései

Az 1945 utáni szovjet elnyomás nem adatott lehetőséget a Kárpátalján maradt magyar nemzettöredék szellemi életének megszervezésére, tehetségük kibontakoztatására. Megszűntek a kisebbségi intézmények és érdekvédelmi szervezetek, az önvédelemre berendezkedett nemzeti-ségi lét hagyományos formái.¹⁹⁴ A regionális intézményrendszer működtetése lehetetlenné vált, a különböző irodalmi, értelmiségi fórumok nem alakultak újjá.¹⁹⁵

Azonban ahogy a politikai helyzet engedte, időnként határozottabban máskor bátortalanul, de azért egyre több jelét adta a nemzeti ébredés és sorra fogalmazódtak meg a Beadványok.

Az 1963. január 8-án kelt, a Bereg-vidéki értelmiségiek – **Kis Kovács János, Drávai Gizella, Bíró Bertalan, Nagy József, Huszti József, Bodnár István** és társaik – Beadványa az SZKP KB-hoz Hruscsovnak, melynek másolatát megküldték Nyikolaj Podgornijnak, az UKP Központi Bizottsága első titkárának. Ebben feltárták a kárpátaljai magyar-

¹⁹² Czébély, 2002. 257–258.

¹⁹³ A brezsnyevi érában törekedtek az egységes szovjet ember kialakítására, ami Kárpátalján a „szovjet magyarok” új fogalom bevezetésének erőltetésével járt együtt, amit kiegészítettek a „burzsoá magyar nacionalista” mozgalom elleni küzdelemmel és a vallásellenes propagandával. Botlik József: A hűség csapdájában. Kovács Vilmos (1927–1977) emlékének. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003, 90.

¹⁹⁴ Botlik – Dupka, 1991. 58.

¹⁹⁵ S. Benedek, 1993. 93–94.

ság sérelemit és azok orvoslását kérték.¹⁹⁶ Többek között hangsúlyozták, hogy a magyar fiatalok csak egy elenyésző hányada végezhet főiskolát. Ennek oka, hogy a felvételi vizsgákon túlon túl magasak az orosz és az ukrán nyelv ismerete iránti követelmények. Bárhol is helyezkedjenek el a fiatalok, hátrányt jelent számukra, hogy gyakorlatilag nem beszélnek az ukrán nyelvet, helyzetüket az is nehezíti, hogy számukra a megye területén ritkán akad munkalehetőség, ezért kénytelenek szétszóródnak oroszok, illetve ukránok lakta megyékben. Sérlemesték, hogy a kárpátaljai magyar középiskolákban leginkább ukrán nemzetiségű tanítók és tanárok dolgoznak, akik igen gyatrán beszélnek a magyar nyelvet.

A Beadvány fogalmazói úgy látták, hogy a problémák orvoslására egyik megoldás lehetne az, ha a vidéken lenne magyar nyelvű felsőfokú tanintézet, ezért kérték, hogy az Ungvári Állami Egyetemen már 1963 szeptemberében nyíljon meg egy magyar tanszék.¹⁹⁷

A Szovjetunióban 1963-ban már léteztek különféle autonómia-formációk. Ebből erőt merítve született az első Beadvány. A megfogalmazásban résztvevőket az UKP KB titkára, **A. Szkaba** utasítására kihallgatták, megdorgálták, eljárást azonban nem indítottak ellenük.¹⁹⁸

A kárpátaljai magyarok polgárjogi mozgalma az Ungvári Állami Egyetemen alakult ki és zajlott, ahol 1963-ban a Filológiai Karon megnyílt a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, azaz megindult a magyar filológiai oktatás, ami a kárpátaljai magyar kultúra fejlődése szempontjából rendkívüli jelentőségű volt.¹⁹⁹

1966-ban az Egyetem tudtával – azzal a céllal, hogy publikálási lehetőséget nyújtson a magyar költők, íróknak – a fiatal egyetemisták egy független csoportja megindította az *Együtt* című gépiratos irodalmi folyóiratot **S. Benedek András** szerkesztésében, akinek munkáját segítette többek között **Balla Gyula**, **Györke László**, **Punykó Mária**. Szamizdatként füzetlapokon sokszorosították gépelt formában, az illusztrációkat pedig képzőművészek készítették. Ezt azonban nem so-

¹⁹⁶ DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 567. 25–28. (A továbbiakban 1963-as Beadvány).

¹⁹⁷ 1963-as Beadvány. 26–27.

¹⁹⁸ DAZO, F. 1. op. 5. delo Nr. 567. 30.

¹⁹⁹ Orosz, 2007. 254.

kaig nézte jó szemmel az egyetemi pártbizottság, 1967-ben betiltotta, szerkesztőit felelősségre vonta.²⁰⁰ Ennek legfőbb oka az volt, hogy a lap szerkesztőbizottságának tagjai megtagadták a felsőbb pártkörökből érkezett „kérést”, hogy szakmai, elítélő kritikával illessék *Kovács Vilmos Holnap is élünk* című regényét,²⁰¹ mely munka az 1944-es málenyikij robotot, azaz a kárpátaljai magyarok tragédiáját mutatta be.

Az egyetemen 1967. szeptember 1-én munkáját megkezdő fiatal óraadó magyar nyelvész, *Fodó Sándor*, az egyetemistákból létrehozta a Magyar Népi Együttest, amely előadásaival (énekkar, férfi és női kamarakórus, tánckar, kis népi zenekar és szavalókórus) Kárpátalja számos településen tartott előadásokat,²⁰² amelyről a sajtó is beszámolt.²⁰³ Az együttes tagjai voltak például *Pál Lajos, Czébely Lajos, Árpa István, Vári Fábíán László* stb.²⁰⁴ Az együttes az egyik zápszoyny előadás után elénekelte a Kossuth-nótát, emiatt az egyetemi pártbizottság nacionalizmussal vádolta meg őket, megtiltották a további fellépéseket. Az Ungvári Állami Egyetem rektora 1971. február 24-én kelt parancsával *Fodó Sándort* elbocsátotta állásából,²⁰⁵ ahová csak 1976-ban térhetett vissza,²⁰⁶ annak ellenére, hogy diákjai levélben is kérték visszahelyezését.²⁰⁷

²⁰⁰ Botlik – Dupka, 1991. 99. Dupka György: Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Kultúrtörténeti vázlat, az írástudókat adó táj kulturális jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017, 146–147.

²⁰¹ Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1965.

²⁰² Czébely Lajos: Jelek egy félszigetről. (Tanulmányok, cikkek, emlékbeszédek válogatott gyűjteménye) Kárpátaljai Magyar Könyvek 280, Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2019, 67.

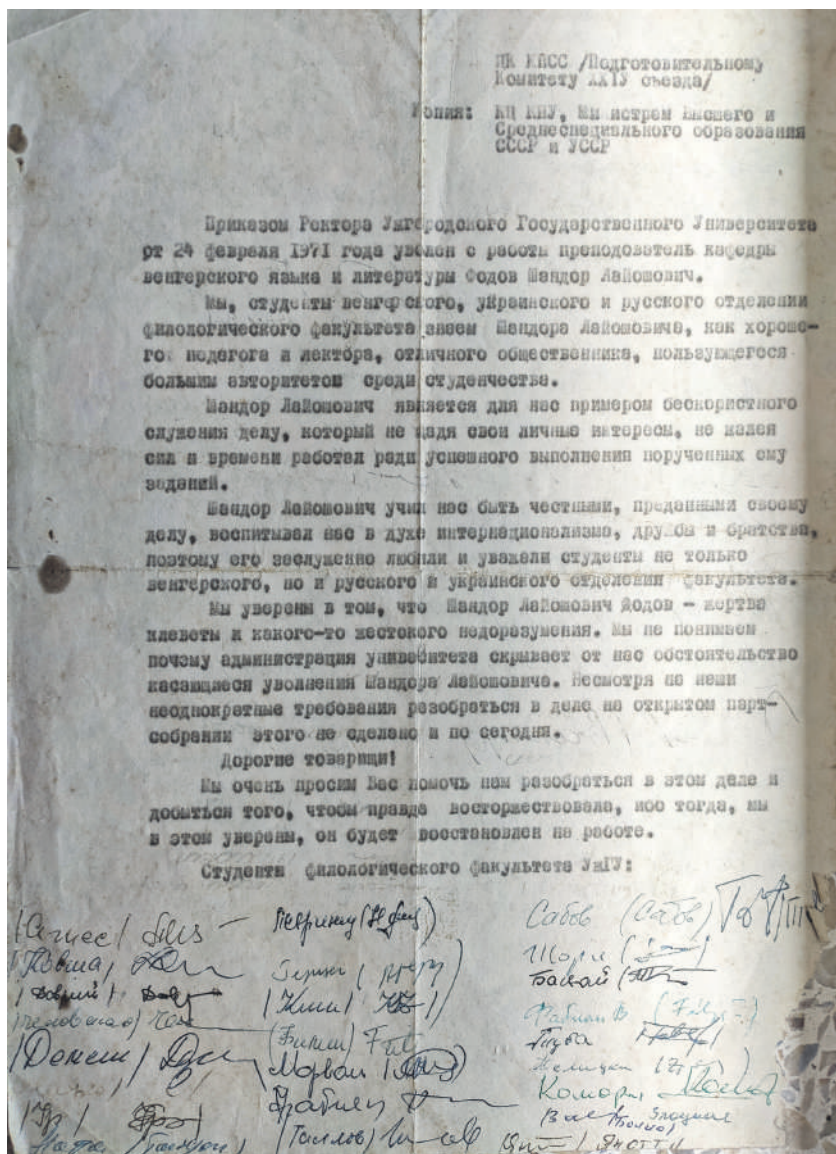
²⁰³ Vörös Zászló. 1970. május 16. 26. évf. 57. (3395). sz. 4.

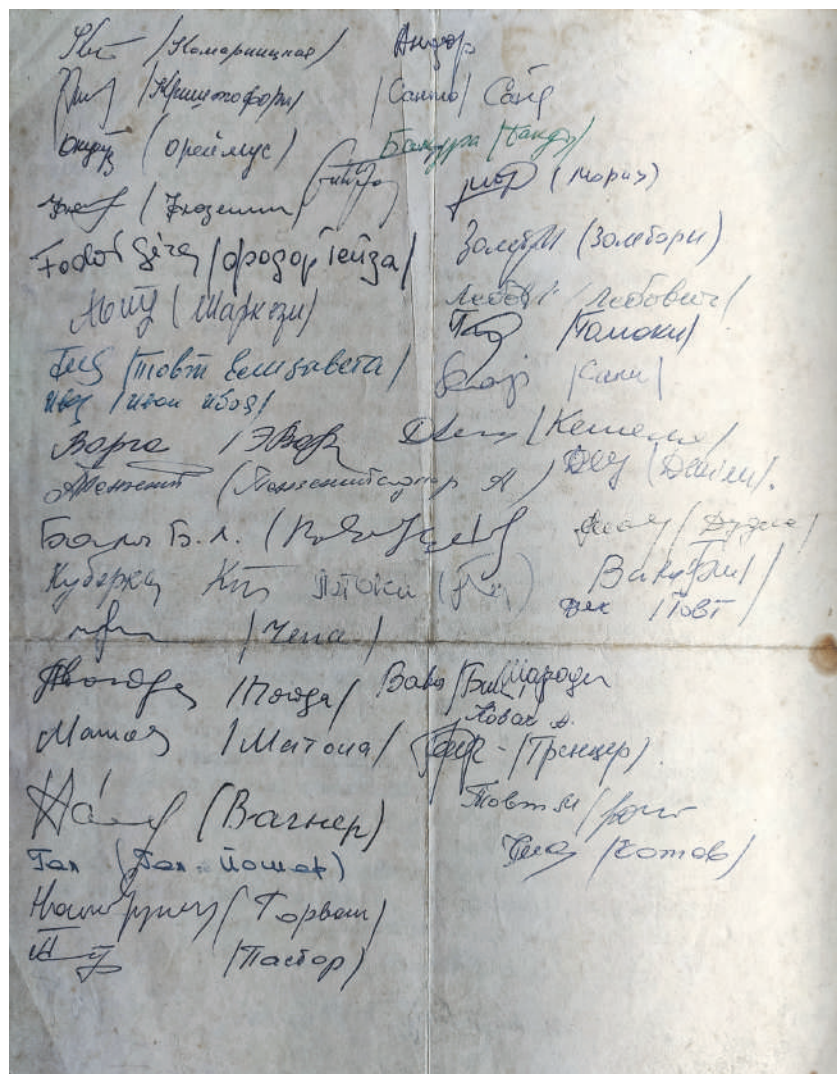
²⁰⁴ Czébely, 2019. 66–67.

²⁰⁵ Czébely Lajos levele S. Benedek András özvegyéhez. In: Dupka György (szerk.): Együtt. Irodalom, művészet, kultúra. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata. 2013. 15. évf. 5. sz. 89.

²⁰⁶ Fodó Sándor: A Forrás: a KMKSZ előképe (Tóth István köszöntőjével). In: Lator László – Soós Kálmán – S. Benedek András – Udvari István – Vári Fábíán László (szerk.): Kárpátaljai Minerva. II. köt. 1–2. f., Budapest–Beregszász, 1998, 52–54.

²⁰⁷ A dokumentum a Viski Fodó Sándor Községi Ház tulajdona.

19-20. illusztráció: Az Ungvári Állami Egyetem magyar szakos diákjainak kérelem-levelei Fodó Sándor visszahelyezése ügyében az egyetemi tanári állásába²⁰⁸

²⁰⁸ A dokumentum a Fodó Sándor Községi Ház tulajdona, Visk.

1967. november 16-án jött létre a magyar érzelmű magyar nyelv- és irodalom szakon tanuló egyetemistákból, fiatal költők és írók közreműködésével a Kárpátontúli Ifjúság című területi lap szerkesztőségén, a Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdió, ami 1968-tól publikálási lehetőséget biztosított a fiatal intelligenciának. Ez a magyar művészeti önképzőkör az Ukrán Írószövetség Kárpátontúli Tagozata mellett működött.²⁰⁹ Elnöke **Zselicki József**, tagjai **Kovács Vilmos**, **Benedek András**, **Fábián László**, **Füzesi Magda**, **Punykó Mária** stb. voltak.²¹⁰

Kovács Vilmos és **Benedek András** 1970-ben, a Szegeden 1947-től megjelenő *Tiszatáj* irodalmi folyóiratban publikáltak írásokat Kárpátalja akkori helyzetéről. A legnagyobb figyelmet a „*Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában I. és II.*” című írás váltotta ki, amely a *Tiszatáj* 1970. októberi és decemberi számában jelent meg.²¹¹ A Párt utasítására ukránra és oroszra is lefordították a tanulmányt. Ezt követően **Kovács Vilmost** kikezdték munkahelyén, a Kárpáti Kiadóban, ahol végül 1971-ben felmondott, mások szerint elbocsájtották. A kettő között nem igazán volt jelentős különbség szerzőként ugyanis indexre került.

Jurij Ilnickij, az Ukrainai Kommunista Párt Kárpátaljai Megyei Bizottságának első titkára jelentése erről így szól: „[...] *becsempészték a Magyar Népköztársaságban, Szegeden megjelenő Tiszatáj folyóiratba két cikket „A magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában” címmel*²¹², *amiben súlyosan eltorzítják Kárpátalja történelmét [...]. Másrészt súlyos, politikai hibákkal teli, nem ideológiai jellegű művek készülnek, mint például Kovács „Holnap is élünk” című regénye, ami Szolzszenyicin regényeinek szellemében íródott.*”²¹³

²⁰⁹ Botlik – Dupka, 1991. 87.

²¹⁰ Fodor Géza: „Száráz, kopár hátán a sziklakőnek.” In: Kárpátaljai Minerva. II. k. 1–2. f. Budapest–Beregszász, 1998, 34.

²¹¹ Kovács – Benedek, 1970. 1144–1150.

²¹² Balla László: Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések, 1947–1987. In: Dupka György (szerk.): Együtt. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata. 2002/3. 45. <http://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/egyutt-2002-3.PDF> Letöltve: 2021. július 20.

²¹³ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 2.

A kijevi UKP KB egyre erőteljesebben követelte a kárpátaljai pártvezetőktől a hivatalos állásfoglalást az ügyben, mindezt úgy, hogy eközben nem szabadott vitát szítani egyetlen szomszédos baráti szocialista ország sajtójával sem. Ezért csak a közvetett álláspont lehetősége maradt. **Balla László** kapta a feladatot, hogy tárja az olvasók felé (és ezzel a Tiszatájnak is feleljen) a magyar dolgozók „új boldog életét” a szovjetek országában.²¹⁴ 1971. március 28-án a Kárpáti Igaz Szó hasábjain „*A nagy szovjet család kis magyar közössége*”²¹⁵ címmel megjelent **Balla László** írása, amelyben magyar lakosságot érintő problémákat igyekszik „*elkendőzni és megghamisítani, félrevezetve ezzel a közvéleményt és félrevezetve azokat a szerveket is, amelyeknek e problémák megoldásán fáradozni kötelességük.*”²¹⁶

S. Benedek Andrást elbocsátották a Kárpáti Kiadótól, és mivel akkor még sorköteles volt, behívták a szovjet hadseregbe, csakúgy, mint **Vári Fábrián Lászlót**, **Fodor Gézát** is, akiket előtte megbuktattak a katonai vizsgán.²¹⁷

A Forrás Stúdió költőinek versei, amelyek tükrözték a magyar kultúrát, nemzeti identitást kihívás elé állították a hatóságokat, ezért nagy kritikával figyelték munkájukat,²¹⁸ és az ellenzékieknek tartott Forrás Stúdiót végül 1971 végére megszüntették azzal a fő vaddal, hogy „*elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok búvókörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a*

²¹⁴ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 125., Botlik – Dupka, 1991. 162. Botlik, 2003. 125.

²¹⁵ DAZO, F.- op. 1. od. zb. 631 „Ж”. Kárpáti Igaz Szó. 1971. március 28. 52. évf. 197. sz., 4. Balla László: A nagy szovjet család kis magyar közössége. Gondolatok egy Lenin-könyv kiadása kapcsán a nemzetek önrendelkezési jogáról. In: Kárpáti Igaz Szó, 1971. március 21.

²¹⁶ Beadvány G. Smanyko elvtársnak, az Ukrajnai Kommunista Párt Kárpátontúli Területi Bizottsága titkárának. 1971. A dokumentum digitalizált példánya a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont gyűjteményében fellelhető. (a továbbiakban 1971-es Beadvány). 5.

²¹⁷ Botlik, 2003. 128.

²¹⁸ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 796. 26–27.

nacionalizmus sem állt távol tőlük”.²¹⁹ A Stúdió vezetői ellen rágalomhadjárat indult.²²⁰ A Kárpáti Kiadót megerősítették „kvalifikált” szakemberekkel, a főszerkesztő **V. Dankánics**, a filológiatudományok doktora lett, helyettese pedig **M. Egresi**. Szigorították, konkretizálták, részletesen kidolgozták a recenziálás szempontjait, folyamatát a megjelentetés előtt.²²¹

A Forrás Stúdió szétrombolásáért és még megannyi más rombolásért, megosztó tevékenységért, a Stúdió tagjai **Balla Lászlót** vádolták, aki Ungváron, 1971. május 22-én életre hívta a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztősége felügyelete alatt, azaz a napilap keretében a József Attila Irodalmi Stúdiót, amelybe a Forrás tagjainak egy részét is meghívta,²²² de azok szinte mindnyájan távol maradtak.²²³ Ennek elnöke **Márkus Csaba**, a Kárpáti Igaz Szó helyettes főszerkesztője, titkára **Erdélyi Gábor**, a lap kulturális rovatának vezetője volt.²²⁴ A József Attila Irodalmi Stúdió a következő évtizedben, 1981 végéig a hatalom elvárásainak megfelelően a szovjet pártfőtitkár **Leonyid I. Brezsnyev** és a főideológus **M. Szuszlov** által megkövetelt művelődéspolitikai jegyében fejtette ki működését. Publikációik igen fegyelmezettek voltak, egyik magyarországi méltatójuk „ünneplőbe öltözött” költőknek nevezte őket.²²⁵

A Kárpáti Igaz Szó hasábjain **Balla László** és mások tollából több, a fiatal értelmiségieket bíráló cikk jelent meg, melyek közül a legsúlyosabb, (a vélhetően) **Balla Lászlónak** az 1971. augusztus 20-án kelt, a Kárpáti Igaz Szóban megjelent *Elidegenedés? A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem*

²¹⁹ DAZO, F.- op. 1. od. zb. 631 „3”. Kárpáti Igaz Szó. 1971. augusztus 20. 52. évf. 197. sz. 4.

²²⁰ Botlik – Dupka, 1991. 99.

²²¹ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 796. 27.

²²² 1971-es Beadvány. 5.; DAZO, F.1., op. 6. delo Nr. 662. 17.

²²³ Nagy Zoltán Mihály: A gondolat szabadsága. Beszélgetés Fodor Géza költővel. Hatodik Síp, 1989. 2. 23., Vári Fábíán László: Nem „szovjet magyarok”. A kárpátaljai magyarság polgárjogi mozgalmának kezdetei, az 1972-es Beadvány előzményei. In: Szondi György (főszerk.): Napút. Irodalom, művészet, környezet. XVII. évf. 6. sz. 2015. augusztus. 5.

²²⁴ Botlik, 2003. 134.

²²⁵ Botlik – Dupka, 1991. 100.

*magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió*²²⁶ című cikke volt. Ebben sértegette, rágalmazta politikailag vádolta a Kárpátontúli Ifjúság, a szovjet ifjúsági lap, a Komszomol bizottság sajtószervének szerkesztőségét, és az egyetemistákat, hogy azok „*elidegenedtek*” a rendszertől. Sérelmezte, hogy a lap 1971. június 19-én **Tompa Endre** (más néven **Benedek András**, vagy **Stumpf Béni**) „*Számvetés*” címmel megjelenő műve az egykori Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdió tagjairól azt írta, hogy „*helyes útra*” találtak és feladatuk a továbbiakban a „*felismert feladatok, célok tudatosítása, következetes megvalósítása*”.²²⁷ Elmarasztalta az Ungvári Állami Egyetem pártbizottságát is, mivel az politikailag nem irányította, nem nevelte a hallgatókat, nem kísérte figyelemmel közéleti szereplésüket, publikációikat.²²⁸

A cikk közfelháborodást keltett és szándékával ellentétben a közvéleményt a fiatal írók mellé állította.²²⁹

A cikkekre válaszul 1971. szeptember-októberében a Forrás Stúdió tagjai Beadvánnyal fordultak **G. Smanyko**, az Ukrajnai KP Kárpátontúli területi bizottsága titkárához, **J. Mejbes**, az Ukrajnai Írók Szövetsége kárpátontúli szervezete felelős titkárához, a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőbizottságához, **Lengyel Lászlóhoz**, a Kárpátontúli Ifjúság szerkesztőjéhez és **Fejes Jánoshoz**, Kárpátontúli Ifjúság magyar kiadást irányító szerkesztő-helyetteséhez. A Beadványban visszautasítják az őket ért politikai, erkölcsi, szakmai-erkölcsi vádak, ismertetik a magyarság problémáit, tényekkel alátámasztva érveltek a kárpátaljai magyarságot ért hátrányos megkülönböztetések sokaságára és kérték az igazságtalanságok, sürgető problémák mielőbbi orvoslását a vezetőktől. Az aláírók kilátásba helyezték, hogy a változásokért a megyén kívüli hivatalos szervekhez is fordulni fognak, amennyiben nem kapnak érdemleges választ kéréseikre.

²²⁶ DAZO, F.- op. 1. od. zb. 631 „3”. Elidegenedés?! A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió. Kárpáti Igaz Szó. 1971. augusztus 20. 52. évf. 197. sz. 4.

²²⁷ 1971-es Beadvány. 3.

²²⁸ DAZO, F.-, op. 1., od. zb. 631 „3”. Kárpáti Igaz Szó. 1971. augusztus 20. 52. évf. 197. sz. 4.

²²⁹ 1971-es Beadvány. 3.

A Beadvány fogalmazói a nehézségek, problémák, kérések között említik például, hogy annak ellenére, hogy az alkotmány szerint a többi szovjet állampolgárral együtt a magyarok is egyenjogúak: nincs magyar óvoda; a színmagyar falvak magyar iskoláiban a gyerekeknek oroszul kell köszönniük; számos magyar faluban van olyan kolhozelnök, pártszervezeti titkár, klubvezető és könyvtáros, aki nem tud magyarul; célravezető, a megoldás járható útja egy olyan testület létrehozása volna, amely a kulturális területen meglévő és jelentkező problémákat, ügyeket átnézné, a magyar érdekeket képviselné, hiszen nem másfajta, nem különálló érdekek ezek, csupán specifikusak stb.²³⁰

Ezt a később 71-es Beadványként ismertté vált dokumentumot több ezer emberrel írták alá, akik támogatásukról biztosították a kezdeményezőket. A Beadványban a stúdió sérelmei mellett a kárpátaljai magyarság súlyos nemzetiségi jogi, anyanyelv-használati és művelődési problémáit is szóvá tették.²³¹

Ilnickij jelentése a Beadvánnyal kapcsolatban Moszkvának az alábbi: „1971 novemberében a regionális pártbizottság levelet kapott az ungvári Forrás Irodalmi Stúdió tagjainak csoportjától, amelyet áthatott a magyar nacionalizmus szelleme, rágalmazta szovjet tevékenységünket. Mint az kiderült, a levél szerzője Kovács, Fodó, Benedek és az Ungvári Állami Egyetem magyar tagozatának több hallgatója. A levélben szemrehányásokat tesznek, miszerint a magyar tannyelvű iskolák, valamint az egyetem magyar nyelv és irodalom tanszéke későn nyílt meg, hogy a megyei magyar nyelvű újság, a Kárpáti Igaz Szó későn jelent meg. A levél írói fel vannak háborodva, hogy nincsenek magyar bölcsődék és óvodák, kifogásolták a párhuzamos magyar osztályok esetenkénti meglétét az orosz és ukrán tanítási nyelvű iskolákban, valamint egyéb kérdéseket is felvetettek. A levél írói követelték egy magyar kulturális-nemzeti társadalom létrehozását a vidéken, továbbá a magyar érdekek képviseletét a társadalmi és politikai életben.”²³²

²³⁰ 1971-es Beadvány. 5–14.

²³¹ Botlik, 2003. 134.

²³² DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 2–3.

Majd a Moszkvába küldött beszámolóban, a valós tényeket eltitkolva, eltakargatva egyfajta magyarázatként az önfényezés állt, az, hogy a Kommunista Párt és a helyi szovjet vezetés „[...] mindent megtett a múltból örökölt Kárpátalja gazdasági és kulturális lemaradásának mielőbbi felszámolása érdekében. Az új világ 28 éve alatt az ipari termelés volumene 25-szeresére nőtt. [...] A régió nagy sikereket ért el a szocialista mezőgazdaság fejlesztésében, emelve a lakosság életszínvonalát. A kulturális, egészségügyi és oktatási intézmények széles hálózatát hozták létre. [...] Mivel Kárpátalján közel 30 nemzetiség él és dolgozik, az iskolákban 4 nyelven folyik a tanítás. A regionális újságok 3 nyelven jelennek meg, csak úgy mint a televíziós és rádióadások [...]”²³³ Tehát röviden összefoglalva a Beadványban felsorolt problémákat „felerősödött magyar burzsoá nacionalizmusnak” tartották és konstatálták, hogy nacionalizmuson kívül itt nincs is semmi gond.

A Beadványra a válaszreakció pedig a megszokott maradt: megfélemlítés, zaklatás, katonai behívás, munkahelytől való megfosztás.

1972. március 24-én az USZSZK Politbüroja határozatot fogadott el a Kárpátalja megyében élők ideológiai-politikai munkájáról. Ezt megvitatták az UKP Megyei Bizottsága V. plénümán 1972. április 12-én, ahol kidolgozták az ennek megvalósítására történő konkrét lépéseket járasonként, külön hangsúlyt fektetve a magyar nemzetiségű lakosságra, az intelligenciára és az ateista nevelésre. A határozat végrehajtásának komolyságát jelzi, hogy 1972 júliusában maga az USZSZK Kulturális Minisztere, *Jurij Nyikolájevics Elycsenko* is ellátogatott Ungvárra helyzetfelmérésre, ahol többek között a Kárpáti Igaz Szó propaganda munkájának erősítése és a nacionalista elhajlások megsemmisítése volt a téma.²³⁴

1972-ben a Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulóját méltatták. Brezsnyev örömmel konstataulta, hogy létrejött a „szovjet nép”, mint a nemzetek új történelmi közössége. Ezen ideológia szerint a nemzetiségek közötti különbségek fokozatosan csökkennek, a nemzetek közelednek egymáshoz, így erősödik a nemzetek új közössége, azaz a szovjet

²³³ DAZO, F. 1. op.6. delo Nr. 795. 1–2.

²³⁴ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 796. 18–25.

nép.²³⁵ Ezeket az állításokat vidékünkön azonban egy másik, 50 évvel ezelőtt, 1972 tavaszán megfogalmazódott és a Szovjetunió vezetésének megküldött Beadvány – kihasználva a lehetőséget, hogy a szovjet hatalom a Szovjetunió fennállása 50. évfordulójának és egyben a lenini nemzetiségi politika diadalának nagy ünnepére készült – cáfolja.

Ebben a kisebbségvédelmi dokumentumban, amelyben a kárpátaljai magyarság jogfosztottságát, a másodrendű állampolgárként való bánásmódot sérelmezik, összefoglalják a legégetőbb problémákat, amelyekre mielőbbi gyógymódot, megoldást kértek. *„Ezúttal egy kicsit átgondoltabban, a lenini nemzetiségi politika elveire való hivatkozással. Ebben több volt az adat, körütekintőbb az ideológiai alapozás. A címzett ez alkalommal az SZKP Politikai Bizottsága, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának elnöksége volt.”* – Emlékezett vissza **Fodó Sándor**.²³⁶

A szerzők és a Beadványt aláírók szóvá tették és sérelmezték, hogy Kárpátalján a Párt lenini nemzetiségi politikájának, az egyenlőségnek és a barátságnak gyakorlati megvalósítását akadályozzák, így a SZKP nemzetiségi politikájának lenini elvei itt nem érvényesülhetnek.²³⁷ Úgy vélték, a problémák gyökere abban rejlik, hogy az alkotmány által biztosított egyenlő jogok mellett nincsenek egyenlő lehetőségek. Ezután ismertették a főbb gondokat, amivel a helyi magyar társadalomnak szembe kell néznie, együtt kell élnie: az anyanyelvi oktatás megoldatlansága, hogy a területen nincs hivatalosan magyar tannyelvű óvoda, hangsúlyozva, hogy az anyanyelv megfelelő ismerete nélkül nem lehet hatásos az orosz, illetve ukrán nyelv oktatása sem;²³⁸ számos magyar, illetve vegyes lakosságú faluban nincsen magyar iskola, vagy csak az

²³⁵ Brenzovics, 2013. 32.

²³⁶ Olasz Tímea: Volt egyszer egy beadvány. Fodó Sándor: „Titokban fogalmaztuk erdőben, liszteszászon” 2002. június 7. <https://karpataljalap.net/2002/06/07/volt-egyszer-egy-beadvany>. Letöltve: 2021. június 10.

²³⁷ Beadvány a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének. 1972. A dokumentum egy példánya a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának külön gyűjteményében fellelhető. (a továbbiakban 1972-es Beadvány). 1–2.

²³⁸ 1972-es Beadvány 5–7.

alsó három osztály magyar tannyelvű, a többi ukrán; a szórványokban élő magyarságnak (Szolyva, Rahó, Bustyaháza, Bocskó stb.) az anyanyelvi oktatás jogától való teljes megfosztás figyelhető meg, annak ellenére, hogy ezzel a kérdéssel kapcsolatban Lenin egyértelműen ki mondja, hogy még 1-2 gyereknek is joga van tanulni az anyanyelvét és népének történelmét;²³⁹ a magyar tannyelvű iskolák számára a megfelelő pedagógus-káderek utánpótlása nem biztosított, a magyar nyelv- és irodalom szakos tanárokon kívül szaktanárok képzése a magyar tanyanyelvű iskolák számára nem folyik, pedig az Ungvári Állami Egyetem különböző karain ehhez meg volna minden feltétel stb.²⁴⁰

A Beadvány készítői szerint a felsorolt problémák abból erednek, hogy nincs megfelelő magyar képviselő, nincs olyan szerv, amely védené a magyarok jogait, és biztosítaná az egyenlő jogok mellett az egyenlő lehetőségeket. A párt- és állami szerveknél sincs magyar képviselő: a Területi Pártbizottságnak és a Területi Tanács VB-nek a Területi Ügyészségnek egyetlen magyar nemzetiségű felelős funkcionáriusa sincs. Csakúgy, mint a párt- és tanácsi apparátusnak, a bíróságoknak, ügyészségeknek még azokban a járásokban sem, ahol magyarok kisebb vagy nagyobb számban, de tömegesen élnek (ungvári, munkácsi, nagyszőlősi, huszti és técsői járásokban).²⁴¹

A tizenkilenc oldalas dokumentumot, titokban fogalmazták több helyszínen, hiszen a KGB, a beszpeka árgus szemekkel figyelte őket. A szöveget 10-12-szer fogalmazták át.²⁴² A véglegesített szöveget **Kovács Vilmos** fordította orosz nyelvre, néhány nap alatt 1660-an – Fodó Szerint 2000 – írtak alá, köztük az első három helyen **Kovács Vilmos, Fodó Sándor, Stumpf (S. Benedek) András**. Aláíratás akcióját tizenketten – köztük **Vári Fábián László, Czébely Lajos, Sari József, Milován Sándor** stb. – szervezték, mindenki legalább tíz embert nyert meg az aláíráshoz, majd az első húsz ember a megbeszélte helyen – erdőben, zöldségraktárban stb. – átadta a következő húsznak további

²³⁹ 1972-es Beadvány 8–9.

²⁴⁰ 1972-es Beadvány 10–17.

²⁴¹ 1972-es Beadvány 5.

²⁴² Olasz, 2002. június 7.

aláírásra. Az aláírásgyűjtés Visken, **Fodó Sándor** szülőfalujában kezdődött, ahol éppen az internacionalista művelődési rendezvényt tartották a kirendelt tömeggel, így egy óra alatt kb. 400-an írták alá az íveket. Azonban egy beregszászi lakos és a viski párttitkár besúgta az akciót a KGB-nek.²⁴³ Fodónál tizenkétórás házkutatást tartottak.²⁴⁴ A Beadvány végül Fodó vitte Moszkvába, tehát az eljutott az SZKP KB Politikai Bizottságához.

21. illusztráció. Az 1972-es beadvány aláírásának szervezése közben, Saján, 1972,²⁴⁵
Molnár Tibor, Fodó Sándor, id. Sari József.

A hatás most sem maradt el. A válaszreakció még határozottabb és keményebb volt, mint a 71-es Beadvány esetében, mert amellett, hogy nem akarták, nem is tudták orvosolni a Beadványban megfogalmazott kéréseket, ugyanis ebben az időszakban zajlott a társadalom homogenizálása: a szovjet nép és szovjet ember tanával, szlogenjével. A

²⁴³ Botlik, 2003. 136.

²⁴⁴ Balogh Csaba: Egy házkutatás története. Fodó Sándor az életéről mesél. Kárpáti Igaz Szó. 2002. november 30. 83. évf. 172—173. (16 485—16 486.) sz. 4.

²⁴⁵ A fotó a Fodó Sándor Községi Ház tulajdona, Visk.

moszkvai vezetés a probléma kivizsgálását, megoldását kiadta feladatul a helyi megyei vezető szerveknek, azaz azoknak, akik ellen leginkább a sérelmek felsorakoztatása történt, így a retorzió nyilvánvaló volt.²⁴⁶

A magyar értelmiségiek Beadványa akkor született, amikor a Szovjetunióban felgyorsult az oroszosítás, és a nemzetiségeknek a „szovjet népbe” történő beolvasztása volt a cél. Így különösen nagy jelentőséggel bír, hogy a dokumentum nyomán a kárpátaljai magyarság beolvasztására irányuló törekvések mellett a szovjethatalom több engedményt is tett.²⁴⁷ Azonban Fodónak a tartui egyetemet is ott kellett hagynia, kazánfűtő lett, majd később a Kárpáti Igaz Szóhoz került.

A Beadványra készült hivatalos válasz, egyfajta beszámoló-, helyzetmagyarázó jelentés is, amit Moszkvába küldött a helyi vezetés. Ebben, az 1973. február 15-én született dokumentumban, az Ukrajnai Kommunista Párt Kárpátaljai Megyei Bizottságának első titkára Il-nickij, azt hangsúlyozta, hogy Kárpátalja fejlődik, és az egész ország társadalmi-, politikai- és kulturális életében jelentős szerepe van, amihez a magyar lakosság is hozzájárul. Azonban aláhúzta, hogy a magyar intelligencia néhány képviselője, a közelmúltban, „*fokozta magyar nacionalista fellépését és azzal a koholt váddal, rágalommal állt elő, hogy a vezetés megsérti a Szovjet Kárpátalján a lenini nemzetiségi politika elveit.*” Aláhúzta, hogy nacionalista szempontból elemzik a magyar kisebbség dolgozói társadalmi, politikai és kulturális életét. Mesterségesen hoztak létre számos problémát, és politikai színezetet adva neki Kárpátalja teljes magyar lakosságának problémájaként ismertették azt, ráadásul minden felhozott sérelmük már régóta megoldott. A Beadvány fogalmazói közül kiemelte az USZSZK Írószövetségének tagjait, **Kovács Vilmost, Fodó Sándort, Benedek Andrást,**

²⁴⁶ Tóth István: Szempontok a kárpátaljai magyarnemzeti kisebbség önszerveződésének történetéhez. In: Szarka László (felelős szerk.): REGIO – Kisebbségstudományi Szemle. Írok Szakszervezete Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1991. 2. évf. 2. sz. 140.

²⁴⁷ Fogalmazott Brenzovics László a 72-es Beadvány 40. évfordulójára, a II.RFK-MF által szervezett tudományos konferencián. <https://karpataljalap.net/2012/10/05/72-es-beadvany>. Letöltve: 2021. július 1.

hangsúlyozva, hogy ez utóbbi egy pap fia (ezzel mintha mindent meg is magyarázott volna).

A Moszkvába küldött terjedelmes jelentés lényege, hogy a helyi vezetők már megtették a szükséges következtetéseket, intézkedéseket hoztak a magyar nemzetiségi csoport „*nacionalista tevékenységének*” befejezésére. Emellett válaszokat adtak kárpátaljai magyarok panasza-ira, a megfogalmazott kérésekre, és a felhozott hiányosságokra is reagáltak, jócskán elferdítve, szépítve a helyzetet.²⁴⁸

A hivatalos szervek, fent adott válaszaiból egyértelműen látszik, hogy szerintük a kárpátaljai magyar lakosság életében nincsenek sürgős megoldást igénylő problémák. A magyar nemzetiségű lakosság, valamint a régió összes lakosa számára az alkotmányos jogok az élet minden területén teljesülnek. Tehát: változtatni nem kell semmin!

Emellett meg voltak győződve róla, hogy a kárpátaljai „*nacionalista gondolkodású*” embereket a Magyar Népköztársaság intelligenciájának egyes képviselői bujtogatják. **Kiss Ferenc**, irodalomtörténészt tartották például az egyik „*bujtogatónak*”, aki **Kovács Vilmos**sal találkozott Kárpátalján. A levéltári jelentésben az áll, hogy Kiss Ferenc a Szovjetunióba vezető munkautja előtt az MSZMP KB titkárától, **Aczél Györgytől**, azt az utasítást kapta, hogy mérje fel a kárpátaljai magyar lakosság problémáit, és a gyűjtsön információkat a Magyar Népköztársaságon kívül élő magyarok helyzetéről, mivel a határon túli kisebbség kérdésének megvitatása az MSZMP Központi Bizottságában hamarosan napra rendre kerül.²⁴⁹

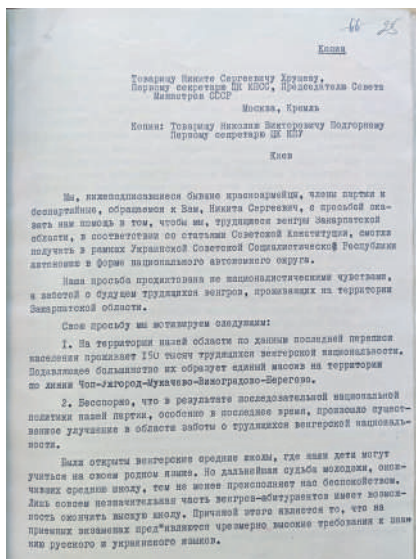
A megyei pártbizottság mind ebből megfelelő következtetéseket vont le, mégpedig, hogy a megoldás: a „*magyar lakosság körében az ideológiai-nevelő és kulturális munka javítása*.”²⁵⁰

Az 1963-as, 1971-es, 1972-es Beadvány üzenete a ma Kárpátalján kisebbségben élők számára az, hogy csak abban az esetben van esély kisebbségi jogokat kiharcolni, ha akadnak, akik szót emelnek és felvállalják a jogi küzdelmet.

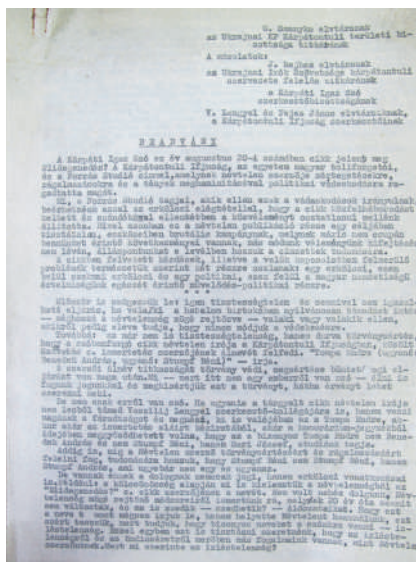
²⁴⁸ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 2–3.

²⁴⁹ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 797. 60–61.

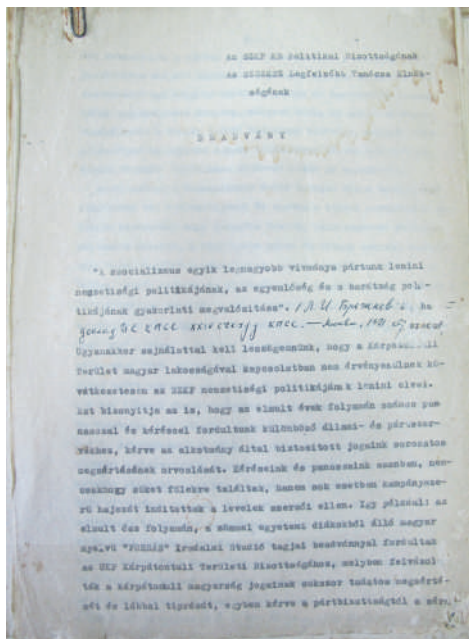
²⁵⁰ DAZO, F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 11–13.

22. illusztráció. Az 1963-as Beadvány első oldala

23. illusztráció. Az 1971-es Beadvány első oldala

24. illusztráció. Az 1972-es Beadvány első oldala

A József Attilások fokozatosan eltávolodtak *Balla Lászlótól* és 1988. január 30-án létrejött a József Attila Alkotóközösség, amelyben már nem csak írók, költők, hanem festőművészek, szobrászok, zenészek, néprajzosok, történészek, természettudományi szakemberek, orvosok stb is tevékenykedtek. Az Alkotóközösség fóruma 1988–1990 között a Kárpáti Igaz Szóban havonta egy alkalommal 8 oldalon megjelenő Új Hajtás című kulturális melléklet lett. Az Alkotóközösség társelnökei: *Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor* volt.²⁵¹ A József Attilásokból és a Forrás-beliekből társult műhely néhány év alatt a magyarlakta vidék kulturális életének meghatározó erejévé vált.²⁵²

²⁵¹ Dupka, 2017. 167–168.

²⁵² Dupka György: A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). Intermix Kiadó, Ungvár, 2014. 144.

Az 1980-as évekre kárpátaljai magyarság a magyar állami televízió és rádió adásaiból tájékozódott, a szovjetnél jóval nyitottabb magyarországi kulturális életet szemlélte, és egyre nagyobb hangsúlyt kapott a nemzeti jogok igénye. A baráti és rokoni összejöveteleken rendszeresen téma volt a magyar kultúra, és a társadalomban jelen lévő problémák megvitatása. Sorra alakultak meg a különböző körök és klubok, – ilyen volt például az Ilyes Gyula Magyar Irodalmi Klub (1984), Móricz Zsigmond Irodalmi Klub (1986), II. Rákóczi Ferenc Magyar Irodalmi Kör (1987), Nyelvművelők és Irodalombarátok Drávai Gizella Köre (1987), Kovács Vilmos Kör (1988), Petőfi Sándor Anyanyelvi Művelődési Kör (1989) stb. – amelyek jelentős honismereti, anyanyelv-, hagyományápoló tevékenységet fejtettek ki.²⁵³

Kárpátalján a háborút követő évtizedekben nem jött létre magyar érdekvédelmi szervezet, így 1989 elején a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), mint a kárpátaljai magyarság kulturális, politikai érdekeit védő nemzeti társadalmi szervezet előzmények nélkül való.²⁵⁴

1989. január 21-én Ungváron megtartotta alakuló gyűlését az ukrán Sevcsenko Anyanyelvi Társaság területi szervezete. Az eseményre meghívást kapott több magyar értelmiségi számára, az ukrán kulturális szövetség megalakulása bizonyítékul szolgált arra, hogy az aktuális politikai helyzet, lehetővé teszi a nemzeti alapon nyugvó társadalmi szervezet létrehozását, ráadásul pártközreműködés nélkül.²⁵⁵

Ebből erőt merítve 1989. február 26-án Ungváron, a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság nagytermében a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megtartotta alakuló ülését. A történelmi eseményen – Kárpátalja szinte valamennyi magyarlakta településéről – mintegy 500 képviselő volt jelen, ahol egyhangúlag elfogadták a Szövetség Ala-

²⁵³ Botlik – Dupka, 1991. 103.

²⁵⁴ A KMKSZ honlapja <https://kmksz.com.ua/magunkrol/kronologia-a-kmksz-tortenetebol/>. Letöltve: 2021.07.20.

²⁵⁵ Dupka Gyögy – Horváth Sándor – Móricz Kálmán: Sorközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Ungvár. Kárpáti Kiadó. 1990. 21.

pítólevelét.²⁵⁶ A KMKSZ hatóságok általi elismerése, az Alapszabály bejegyzése, újabb hosszas huzavona eredményeként, 1989. június 20-án történt meg,²⁵⁷ ezt követően számos településen annak alapszervezetei is létrejöttek.²⁵⁸ Alakulásakor elnöke **Fodó Sándor** lett, jelenleg pedig **Brenzovics László** elnököli.

A Magyarországon 1989-ben indult pluralizálódás a határokon túl élő magyar kisebbségek kérdésében is gyökeres fordulatot jelentett. A szabadon választott magyar parlament ünnepélyes megnyitására meghívta a külföldön, így a szomszédos országokban élő magyarok kiemelkedő képviselőit is, Kárpátaljáról **Fodó Sándort**.²⁵⁹

Kárpátalja geopolitikai helyzete miatt jelentős figyelmet kapott a szovjet vezetőktől a teljes szovjet időszakban. A terület közlekedési szempontból is Kelet-Nyugat irányában stratégiai jelentőségű volt, „nyugati kapunak” számított. Ma sincs ez sokkal másképp, Ukrajna útja Európába és az Európai Unióba Kárpátalján, a nyugati kapun keresztül vezethet, ahol a sokat szenvedett, elnyomott, jogaitól megfosztott soknemzetiségű nép példát mutathat az együttélés emberséges, többnyelvű, multikulturális, európai lehetőségeire.

²⁵⁶ Dupka György (szerk.): A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 118.

²⁵⁷ A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség választási platformtervezete. A dokumentum a Krüzsely Erzsébet Emlékszoba tulajdona, Visk.

²⁵⁸ A KMKSZ honlapja: <https://kmksz.com.ua/magunkrol/>. Letöltve: 2021. július 20.

²⁵⁹ Tóth, 1991. 140.

GUT A MEGSZÁLLÓ RENDSZEREK TÖRÉSVONALAIBAN

Gut község XX. századi története – akárcsak a kárpátaljai magyarok lakta települések többségéé – még feltárássra vár, ebből az időszakról, részben a többszörös rendszerváltásoknak és ideológiai „takarításoknak” köszönhetően viszonylag kevés adatunk maradt fenn. Ezért is lett a jelen tanulmány is mozaikszerű...

1912 márciusában a vidék népdalkincsének feltáráására a Bereg megyei falvak egy részét felkereste **Bartók Béla**. 1912. március 30-án a szomszédos Barkaszőről egy francia nyelvű levelezőlapra itteni gyűjtőútrjáról így írt feleségének: *„Barkaszón egyáltalán nem találtam semmit. Egyetlen ember sem tátotta ki a száját, hogy énekeljen nekem. Rafajna-Újfalun jobb volt. Ma (szombaton) már Kis-Nagy-Gúton leszek, aztán nem tudom; talán Nagy Szőlőstre megyek”*²⁶¹. Az idősebbek közül még néhányan emlékeztek Bartókra, sőt az öreg **Dóka Károly** bácsi még énekelt is neki. Ugyanakkor Bartók gyűjtési anyagának elemzése során kiderült, hogy (a két) Guton²⁶² számos népdalt lejegyzett, többek között a „Ma van húsvét napja, másod éjszakája” című dalt 1912 áprilisában itt írta és kottázta le, megjegyezve, hogy *„legények énekelik húsvét első napján, este lányos házaknál”*.²⁶³ Ugyancsak innen száрма-

²⁶⁰ dr. Zubánics László történész, PhD (Gut), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője

²⁶¹ Keresztyén Balázs. Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. – Ungvár-Budapest: Intemix Kiadó, 1993, 118. old.

²⁶² 1946-ig két önálló település Kis és Nagy Gut. Ezután a rendszerváltásig Haragyvka néven egyetlen község.

²⁶³ <https://bartok-gyujtesek.zti.hu/en/browse/73/11590>

zik a „Ballagj szoknya, ballagj...”, az „Őszi harmat, hideg eső” című dalok leírása és kottája.

Az I. világháborúra vonatkozó adat, hogy a falu egyik harangját beadták az állami segélyalapba, ahol ágyúlövedéket öntöttek belőle: *„még 1915. szeptember 12. napján, néhai Sárkány Kálmán idejében járult hozzá a presbitérium ahhoz, hogy a kisebb harangot hadi célra átengedi, de nagy szükség esetén a nagyobbat is odaadja. E presbiteri határozatot az 1915. szeptember 19-én tartott egyházi községi közgyűlés szintén megerősíti. Ez időtől kezdve 1918-ig nem történt semmi. A nagy harang feláldozására nem került ugyan sor, de az is arra sem volt alkalmas, hogy az elvitt harang helyett újról gondoskodjanak, mert hisz ez idő alatt szakadatlan szóltak az ágyúk a világ mind a négy táján, fontosabb volt hát az ércet az emberek gyilkolására felhasználni, mint abból békés eszközöket készíteni, vagy éppen harangokat önteni”*.²⁶⁴

A „Nagy” háborúban mindkét község több fiát elvesztette. Nagytútról 21-en, Kisgutról 12-en pusztultak el a harcokban. A korabeli tudósítások szerint 1939-ben mindkét településen emlékoszlopot állítottak a háborúban elesetteknek, amelyek márványtáblái a jelenleg a református templom kertjében álló (többször áthelyezett) nagytuti emlékművön láthatóak.

A nagytuti tábla felirata:

„Ezen emelvény jelzi azoknak emlékét, akik a hazáért életüket vesztették.”

1914 sisak két karddal 1918

Barkaszi Gyula, Barkaszi Béla, G. Barkaszi Lajos, G. Barkaszi József, Bahus Bertalan, Bahus Imre, Bihari Ignác, Bence Károly, Deák Gyula, Dajka József, Sz. Dóka András, Dóka Béni, Dalinka László, Molnár János, Mátyás Gábor, Pataki József, Pocsai Lajos, B. Tóth András, Tóth József, Tóth András, Tóth Bertalan.

„Légy hív mindhalálig...” János. Jel. 2T. 10v.

²⁶⁴ A Gutti Református Egyház presbitériumának jegyzőkönyve: 1915. szeptember 12-i bejegyzés.

A kiscuti tábla felirata:

„Kiscuti hősi halottak

1914-1918

Antal József, Babus Sándor, Balogh László, Bodok József, Bodok János, Kajdi András, Nagy Albert, Peres János, Pocsai Sámuel, Szalontai

Miklós,

Tóth Ferenc, Tóth András.

Emléketek örökké él.”

A korabeli címtárakból több olyan személy is ismerünk, akik megjárták az I. világháború frontjait. Ezek:

Doktor János igazgató-tanító. Beregrákoson született 1879-ben. Iskolai tanulmányait Nagykőrösön végezte. Tanítói pályáját 1900-ban kezdte és 1924 óta működik Nagyguton, mint igazgató-tanító (a református felekezeti iskolában). A világháború kitörésekor a 11. honvéd népfölkelő gyalogsági ezredhez vonult be és az orosz frontra került Przemyslbe. A vár elestekor orosz fogságba esett, ahonnan 1921-ben tért haza.

Hudák János gazdálkodó, köztisztasági alkalmazott (Nagygut). 1910 óta működik, mint törv. hatósági köztisztasági alkalmazott. A világháború kitörésekor a 11. honvéd gyalogezredhez vonult be. A román fronton küzdött 1 évig, majd Albániába került, ahol hadifogságba esett. 1920. február 7-én tért haza 20 hónapi fogság után.

Simon Sámuel gazdálkodó, h. bíró (Kiscut). 1890-ben született Kiscuton. 12 éve gazdálkodik önállóan 12 hold földjén. A világháború kitörésekor a 11. honvéd gy. ezredbe vonult be Munkácsra. Kikerülve az orosz frontra, 27 hónapig küzdött ezrede harcaiban, majd a román frontra ment. 1918 augusztusában szerelt le. A cseh megszállás alatt mindvégig a Magyar Nemzeti Párt tagja volt és a magyar érdekeket pártolta.

A helyi református egyházközség (a két községnek közös temploma van) a háborús alapba beadott harang pótlására már 1918-ban kezdeményezte gyűjtés beindítását. Az új harang 1920. szeptember 24-én meg is érkezett a községbe, azonban a harangöntő mester javaslatára a javításra elszállított régi (nagy) harangot (mivel a hangja

nem egyezett az újjal) is lecserélni döntöttek. Az újraöntött harang 1922. augusztus 3-án érkezett a településre, az avatási ünnepséget szeptember 17-re tűzték ki. Mint az egyházközségi jegyzőkönyv tanúsítja: *„Az egész gyülekezet megilletődéssel várta a fungánsokat (avatókat), s a vendégeket, kiknek ünnepélyes fogadására diadalkapukat állítottak a templomkert és a parókia bejáratánál. Idejére megérkezett mindenki, így az esperes úr Dercenből, a barkaszoí, izsnyétei, szalókai lelkész urak, kik a helybeli lelkész úrral együtt valamennyien fungáltak a felszentelés körül. Énekvezérnek Tóth László gáti tanító urat nyerte meg az egyház e napra. A harangok keresztszülői közül megjelent Paksy Gyula úr családjával együtt. De sokan keresték fel községünket ezeken kívül a szomszédos, sőt a távolabbi falvakból is, hogy kivegyék részüket egyházunk örömmünnepéből. A harangszentelési ünnepség, amely Beregszász után a második, tehát a vidéken első volt az egyházmegyében: kezdetét vette délelőtt 10 órakor a harangok megáldásával az összes fungáló lelkészek, Paksy Gyula úr és neje, keresztszülők, valamint megszámlálhatatlan vendég jelenlétében. A jelenlévők egyesítvén buzgó fohászukat a XXXIII. zsoltár első versének az éleklésében, miután Nagytiszteletű esperes úr a nagy és kisgutiak által szépen feldíszített és megkoszorúzott harangokat buzgó ima után megáldotta. A megáldás után a már előre csigára helyezett nagyharangot a vendégek szerencse kívánata közben felhúzták a toronyba, utána a kisebbet, hol a harangokat Kádár Gyula terebesi főmolnár szerelte helyükre díjtalanul. A felszerelés megtörténte után immár a helyükön csendült meg a harangok szava, s hirdette a magasban messzehallóan az Isten dicsőségét, hívván a híveket az ünnepély folytatására, kik ugyan még a harangszó előtt begyülekeztek. Magától értetődik, hogy a megjelenteket kis templomunk nem volt képes befogadni annyira, hogy a kintszorultak többen voltak, mint a templomban. Ennélfogva istentiszteletet nemcsak a templomban, hanem kívül is kellett tartani. A templomban a fennálló és a közének elhangzása után az alkalmi imát és beszédet a helybeli lelkész tartotta, minek megtörténte után Barkaszi Károly szalókai lelkész megkeresztelte iff. Botos Pál elsőszülött kislányát. A keresztelés után pedig Sütő József izsnyétei lelkész úr ágendázott és úrvacsorát osztott, melyben esperes úr kivételével segédkeztek a*

szalókai és helybeli lelkész urak is. Úrvacsora osztás után a hívek éneklése közben szétszórt a gyülekezet.

A kiszorult híveknek pedig Fóris Endre barkaszi lelkész úr tartott istentiszteletet és osztott úrvacsorát, énekező volt G. Barkaszi Ferenc presbiter. A harangszentelés alkalmával felmerült költségek fedezésére úgy a templomban, mint kint perselyek voltak felállítva, begyűlt összesen 676 korona. Az istentiszteletet közebed követte a parókián a fungáló lelkészek, a helybeli, valamint a másfalusi gondnokok és presbiterek és más vendégek részére. A közebedre nem hivatalos vendégeket pedig a két község lakói látták el magyaros vendégszeretettel. Az egész ünnepély, valamint az azt követő délutáni multság, egyházbál, mely az iskolaudvaron felállított nagy sátorban tartatott, lefolyt a legszebben, minden zavaró incidens nélkül. Megemlítjük, hogy Polchy István, egyik keresztapa 50 liter bort, özvegy Pogáyné (nagybányai Horthy Etel) és Paksy Gyula úr, a többi keresztszülék 500-500 koronát adományoztak az egyháznak”.

Az 1920. évi (csehszlovák) népszámlálás adatai alapján az alábbi képet kapjuk a két településről:

Male Gutovo, Малое Гумово, Kis-Gút.

1. Legközelebbi posta, távirda, telefon: Gát, Beregszász és Nagybány.

2. Vasútállomás: 4,2 km.

3. Földterület / ha : 838.

4. Házak: 76.

5. A magyarság száma: 394.

6. Lakosság száma: csehszlovák – 0, orosz - 5, magyar – 361, zsidó –17, cigány –1, egyéb – 10.

7. A lakosság megoszlása vallás szerint: római katolikus – 31, görög-katolikus – 24, református –285, pravoszláv –, izraelita – 29, cigány és ateista – 25.

Velike Gutovo, Белухое Гумово, Nagy-Gút

1. Legközelebbi posta, távirda, telefon: ugyanott.

2. Vasútállomás: 4,2 km.

3. Földterület / ha: 2500.

4. Házak száma: 104.

5. A magyarság száma: 610.

6. Lakosság száma: csehszlovák – 4, orosz – 24, magyar – 553, zsidó – 15, cigány – 4, egyéb – 18.

7. A lakosság megoszlása vallás szerint: római katolikus – 18, görögkatolikus – 62, református – 493, pravoszláv – 1, izraelita – 21, cigány és ateista – 23.²⁶⁵ /35/

1938 őszén a község a vidék jelentős részével együtt visszatért az anyországhoz (*az első bécsi döntésben megrajzolt új határ Kisgút és Barkaszó között húzódott*). Magyar többségét mindvégig megőrizte. A visszatért Felvidék adattára szerint a környékbeli erdőkben a „rongyos” gárda csapatai bujkáltak, akik közül néhányat a csendőrök el is fogtak. Beszállították őket a gáti csendőrörsre, ahol az egyiket megkínozták²⁶⁶. **Botlik József**, a szomszédos Gát község történelméről írt monográfiájában az eseményekről így ír: „*A rongyosok – akikhez harminc környékbeli magyar férfi is csatlakozott – ezután a hegyekbe húzódtak. Este indultak útnak, egész éjszaka gyalogoltak, és Gát mellett áttörve a Szernye-mocsáron reggelre a Dercen melletti Nyíres-erdőbe értek. Három derceni legény hordta nekik titokban az élelmet, de az egyik gáti boltos feljelentette a rongyosokat a hatóságoknál. Ezután a környékbeli cseh csendőrök, két katonai kerékpáros zászlóalj és egy harcokciszakasz három oldalról bekerítette a századot, amely három részre szakadva igyekezett kicsúszni a gyűrűből... A következő napok harcaiban a rongyosok közül tizenöten elestek. Négy rongyosgárdistát a Gát, illetve a Gút melletti erdőkben fogtak el a cseh csendőrök, közülük kettőt a helyszínen agyonlőttek. A másik kettőt a gáti csendőrörsre hurcolták kihallgatásra, ahol halálra kínozták őket. Az egyiknek a karját két deszka közé kötötték, s mert ennek ellenére sem vallott, a kezét lefűrészelték.*”²⁶⁷

²⁶⁵ Statistický Lexikon Obci i zemi Podkarpatoruskě /Praha, 1937/.

²⁶⁶ A visszatért Felvidék Adattára. (Szerk. Csátár István és Ölvedi János) Bp., 1939.

²⁶⁷ Botlik József. Gát. Budapest: Száz magyar falu könyvesháza Kht., 2001., 231 old.

A magyar korszakról szintén kevés adat maradt fenn, a nehéz gazdasági körülmények miatt igen sok család kénytelen volt kereset után nézni az Alföldön vagy kivándorolni Amerikába. Nagyon sokan csak addig maradtak ott, míg egykeves pénzt sikerült keresniük, amiért idehaza földet vehettek.

Az I. világháborús emlékmű avatásáról Kisguton a Néptanítók Lapja így számol be 1939. szeptember 1-i számában: *„Lélekemelő ünnepség volt egy beregmegyei kis faluban, Kisguton. A világháborúban elesett hősök emlékkövét leplezték le. Az ünnepség istentisztelettel kezdődött. Istentisztelet után Ruszka Bertalan, Makkosjánosi lelkésze ünnepi beszédet mondott, melyben méltatta az elesett hősök tettét, az ünnepély fenségességét és a kiscsuti tanító munkáját, hogy semmi fáradságot nem kímélve iskolán kívüli munkája révén lehetővé tette ennek a gyönyörű emlékoszlopnak a felállítását. Beszéde után a „Hiszekegy” következett, majd Bodok Margit szavalata: „Magyar asszony írja”. Utána a „Nagymajtényi síkon” fájdalmas dallama, majd Dubovszky Károly kiscsuti áll. ig.-tan. beszéde. Beszédében többek közt méltatta az elesett hősök dicső tetteit, kik hősi halálukkal a becsület mezején örökké élő példát mutatnak a falu lakosságának, hogy a haza érdeke még az életüknél is előbbrevaló. „Eme tizenkét hősi halált halt vitéz soha el nem halványuló aranybetűs neve tartja ébren bennünk mindig az izzó haza- és fajszeretetet, a kötelességtudást, a fegyelmezettséget és elhatározást, elszántságot.” A felszabadulás után eltelt alig öt hónap alatt a kiscsuti ifjúság szorgalmas munkássága révén műsoros zeaesték, színdarabok rendezésével sikerült az anyagi alapot megszerezni e hősi emlékoszlop felállításához. Utána a levették és az iskolás gyermekek kétszólamú éneke következett: „Magyar hősök”, majd „Trombitás Ferkó” szavalat, „Három könny van szempillámon” háromszólamú ének, „Mégse volt hiába” szavalat, „Ima a hazáért” kétszólamú ének, „Honvédroham” szavalat, „Trombita harsog” kétszólamú induló. Ezek után következett az emlékmű megkoszorúzása. A levettegyesület a helybeli ifjúság nevében koszorúzta meg és a gáti csendőrség. Koszorúzás után záróbeszéd*

és örök imádságunk: „Isten áldd meg a magyart” magasztos dallama. Az ünnepélyt közebed követte.”

1944 áprilisában a holocaust a két községben élő zsidóságot is súlyosan érintette. M. I. (valószínűleg Mermelstein Ignác) 1926-os születésű kisdugi földműves családból származó személy így emlékezett vissza a későbbi tanúnyilatkozatában²⁶⁸: *„Kisgutról szüleimmal és két testvéremmel indultam el a munkácsi gettóba. Amit akartunk, elhozhatuk magunkkal. Nagyon szeretett bennünket a lakosság. Az édesapám 60 %-os hadirokkant volt, őt nem is akarták elengedni a faluból. A gettóban azután annál rosszabb volt a fogadtatásunk. A németek nemcsak az apámat, hanem az édesanyámat is kétszer megverték, ezt sem fogom soha elfelejteni, persze engem is megverték. Enni kaptunk itt. Öt hétig voltunk már Munkácson, mikor parancs jött, hogy indulunk. Ez egy borzalmas reggel volt. Megérkezett 100 csendőr, betolták a vagonokat. Kimondhatatlanul szomorú látvány volt. Mi az első transzporttal jöttünk el, 60-an egy vagonban. Az úton kaptunk vizet. Kassán átvettek a németek. Egy német ezredes tartott beszédet nekünk, azt mondta, hogy „ha becsületes magyar zsidók lesztek, Németországban meg fogtok élni” itt kaptunk kenyeret is. Azóta már megtanultuk sajnos saját tapasztalatból, hogy mennyit ért a német ígéret. Három napig utaztunk, míg megértünk Auschwitzba. Itt azonnal leszállítottak bennünket, mindenünket elvették és külön választottak a családomtól én együtt maradtam a bátyámmal. Anyámat és húgomat nem láttam, hogy hova kerültek. Szegény apám tudom, hogy az öregekkel a krematóriumba ment”.*

A községet 1944. október 26-án érték el a „felszabadító” szovjet csapatok. November 18-án mindkét Guton megszólalt a kisbíró dobja, amely háromnapos munkára hívta a férfiakat. Zömében az 1895 és 1926 között születettekről volt szó. 1945. július 4-re, amikor felső utasításra összeál-

²⁶⁸ Visszaemlékezések a holocaustról. <http://www.degob.hu/index2.php?showjk=2469>

lították a távol lévő férfiak listáját, 142 személyről tudott a helyi hatóság. A nevük mellett többségében Szambor szerepelt tartózkodási helyként. 55 személy, mint magyar katona esett hadifogságba vagy halt meg a harcmezőkön. Összesen 140 fő volt különböző munkatáborokban, ebből 56 ember maradt úgy oda, hogy a sírhelyük ismeretlen. A frontokon 8-an haltak meg. A legfiatalabb elhurcolt 18 éves, a legidősebb 48 esztendő volt. Nagyon sok család több tagját is elvesztette, így például **Barkaszi Károly** és **Verbiás János** családjának minden férfitagja elpusztult.²⁶⁹

A korabeli eseményekről id. Pocsai Vince kisguti lakos visszaemlékezéseiből van tudomásunk²⁷⁰:

„– *Kiket hurcoltak el a faluból, és hogyan esett pont rájuk a választás?*

– ...Mán Gutrul több mint száz ember elment. Visszajött belőlük, akkor azt mondták, vagy harmincnyolc²⁷¹.

²⁶⁹ Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–46). Ungvár, 1993., 135-136. old.

²⁷⁰ Kurmai-Ráti Szilvia. A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. – KMMI-Füzetek XIV. - 2011., 81 old.

²⁷¹ A sztálini légerekben elpusztultak: *Antal Gyula* (1909), *Balogh Lajos* (1901), *Balogh Gyula* (1911), *Balogh József* (1924), *Barkaszi Gyula* (1910), *Barkaszi Károly* (1898), *Barkaszi József* (1926), *Barkaszi Béla* (1912), *G. Barkaszi Bertalan* (1901), *Bence Bertalan* (1924), *Bence József* (1910), *Bihari Lajos* (1922), *Bodok István* (1900), *Bodok Gyula* (1924), *Bodok József* (1916), *Babus Ferenc* (1897), *Botos Imre* (1904), *Dóka József* (1911), *Darcsi Gyula* (1901), *Darcsi Lajos* (1919), *Darcsi András* (1919), *Dankó Gyula* (1916), *Deák Lajos* (1900), *Demjén József* (1905), *B. Dóka József* (1923), *B. Dóka József* (1900), *Dóka Károly* (1913), *Dóka Zsigmond* (1924), *Dóka András* (1896), *Dóka Bertalan* (1919), *G. Dóka Tamás* (1924), *Főző András* (1915), *Főző Gyula* (1924), *Nagy József* (1908), *Nagy Ferenc* (1909), *Nagy Gyula* (1910), *Peres Gyula* (1905), *Peres Bertalan* (1905), *Pocsai Lajos* (1924), *Pocsai József* (1903), *Pocsai Vince* (1915), *Pocsai Lajos K.* (1925), *Pocsai Gyula* (1908), *Puskás Ferenc* (1897), *Simon Béla* (1925), *Szalontai József* (?), *Szalontai Gyula* (1910), *Szolnoki János* (1922), *Sz. Tóth József* (1910), *Tóth József J.* (1925), *Tóth Kálmán* (1897), *Tóth Kálmán Gy.* (1911), *Verbiás Lajos* (1914), *Verbiás Károly* (1924), *Verbiás Béla* (1922), *Veres Gyula* (1923).” (A sztálinizmus áldozatai emlékkönyv adatai több esetben nem egyeznek az emlékművön feltüntetettekkel – a szerkesztő.)

– *Milyen utasítást kaptak az elhurcoltak? Mit vihettek, mit vittek magukkal?*

– Háromnapi élelem volt kitűzve, hogy annyival kell jelentkezni, meg meleg öltözettel. Hát mindenki azt mondta, hogy a három napot kibírjuk. Meg nem is volt abban az időszakban, elég szegény volt a magyarok alatt a világ sora, elég szegényesen mentünk el egy házi szőttes pokróccal, azzal tarkaróztunk, magunkra vettük. A háromnapi élelmet összeraktuk. Mondjuk, én öcsémrel, testvéremmel mentem el a családból. Ketten mentünk el. Egy pokrócot szabad volt vinni magunkkal, meg a háromnapi élelmet. Persze, a háromnapi élelem Turkán²⁷² már elfogyott a csomagunkból. Akkor aztán megkezdtek a paszulyt főzni, már itt is, ugyan Beregszászban, megkezdtek főzni a paszulyt, benzines hordóból osztották kifelé, akinek kellett. Akkor még rá se hederítettünk az olyan kajára, aztán három-négy nap múlva, akinek elfogyott a holmijuk, azok már rá voltak utalva az ilyen kosztra. Ott mán megkezdődött a betyár élet a számunkra.

– *Hány embert hurcoltak el a faluból?*

– Száz-száztíz: ilyen forma.

– *Vegyünk újra: Guttról Beregszászba, Beregszászból három napig gyalog... Hogy voltak a megállók, milyen megálló helyek voltak, amikor végül is elértek a táborra? Egészen Guttól a táborig milyen megállóhelyek voltak?*

– Hát ezt meg nem tudjuk hogyjijjokolni, csak Szamborban volt nekünk az összegyűjtő, a halottak ott maradtak, mán ott is vájták el őket.

– *Várjál. Szolyván megháltak. Szolyvátul elindultak a hegyeknek, ott megpihentek. Elértek Turkára. Turkán ott aludtak egy éccakát. Turkától mentek tovább*²⁷³.

– Turkánál mán kihirdette, hogy Szambor következik. Novij Szambor, Sztárij Szambor: ez a két Szambor következett az utunkba.

– *De tisztán addig mindenütt gyalog.*

²⁷² Az Uzsoki-hágón át Szamborba vezető út egyik állomása a leMBERG megyei Turka község volt, amely számos visszaemlékezésben feltűnik.

²⁷³ A dőlt betűs szövegben a feleség, **Pocsai Irma** pontosítja férje visszaemlékezéseit.

– No, ott aztán, mikor mán a tetthelyre értünk, hát vótak ilyen... mán a háborúban összerombolt istállók, hát bekerültünk egy olyan istállóba. Lóistálló volt abban az időben a német vagy a magyar katonaságnak, mert ilyen kazlak voltak a falba beépítve, az tele volt ilyen magyar csajka edényekkel, amiből a katonák ettek: hát azt vettük el, abbul kaptunk enni. Osztán, onnan mán, mikor kikerültünk, akkor mán ezen a hosszas úton utaztunk tovább. Hát, vagy háromheti utazás volt télnek idején, mire megérkeztünk a tetthelyre.

– És az hol volt? Milyen hely? Mi volt a neve helységnek?

– Hát a helység az Poltava volt, az utolsó állomásunk. Ahogy a kórházba bekerültünk, mindenkit kezelni kezdetek, kinek milyen hibája volt, a legtöbb fagyás volt. Kinek a keze, kinek a lába. Volt olyan személy a faluból, akinek térdig lefagyott a lába, no az két napig se élt tovább, megfagyott tehetetlenül.

– *S mi történt a falubeliekkel, együtt maradtak?*

– Hárman maradtunk a falubeliekkel együtt, a többiek szanaszéjjel szóródtak itt, Szamborban.

...

– *Látott -e kivégzést? És mit tett az, akit kivégeztek?*

– Hát, kapott az még, itt kapott valahol, Turkán. Vót egy szegény közülünk, majdnem szomszédunk vót odahaza, olyan vézna gyerek vót, na de nem törődtek akkor avval, hogy viális ember, vagy egyszerű szegény, hát az mán Turkán kidült a menetben, ahol kísértek bennünköt. Osztán kényszeríttette a katona, hogy dávjáj, dávjáj a többiekkel, ne maradjon le, hát osztán addig dávjájozta, addig verte, hogy ott meghalt a nyomorult kölyök.

– *A nevére nem tetszik emlékezni? Hogy hívták ezt a fiút?*

– Főző Gyula volt a... akit agyonvertek, megöltek.

...

– *Mennyi idő után jött haza, két év után?*

– Két év pontoson, mire letelt két év.

...

– *Kikkel, hányan, mivel, hogyan jöttek haza? Hány napig tartott az út?*

– Pontoson egy hónapig utaztunk.

– *És kikkel? Azokkal, akikkel el tetszett menni? Vagy azokból még hányan éltek?*

– Hát, azokbul ketten, hárman...négyen vótunk még a lágerben. Mind a hárman, akik falubelim vótak, azok még ott maradtak munkában. Jól bírták magukat, én meg mán a kórházból lettem elindítva hazafele. No, de egy vagy két hét múlva úgy jött a parancs, hogy ők is a munkából mán valahol valami nádat jártak aratni, olyan lápos helyre, ott az vót a munkájok, oszt kimentek hozzájuk oda a munkahelyre, hogy hagyják abba a munkát, mert mennek haza. Így vagy két hétre rá ők is haza kerültek utánam.

...

– *Hogyan készült fel a hazautazásra?*

– (nevet) Hát, hogy lehetett készülni? Nem vót... Kiadták a keserves buhánkát, az egész útravalót, osztán be a vagonba, megyünk. A vagonban még főzték a burizst, de az olyan bűdös vót, hogy kilométerre érzett a szaga, hogy odakozmált, ahogy főzték.

– *Tudta -e értesíteni jöveteleről a családját?*

– Nem. Nem tudtak egyáltalán arról, hogy én jövök, csak mán mikor ide, Beregszászba beérkeztem... nem Beregszászba, hanem ide a kisállomásra... Mer' itt kötöttem ki, ezen a kis vonaton jöttem Feketeardótól idáig, osztán itt leszálltam. Éppen, ahogy leszálltam, a vonat leállt, akkor a kocsik, amik jöttek az úton, leálltak. A túloldalon egy lófogat vót, Szernyére való vót az ember. Még közben úgy jött, hogy az öcsém meg a sógora, mán csak utána lett a sógora, de mán ösmeretség vót, me' nálunknan nősült, Gutrul, oszt káposztát hozott a fiatalember ide a piacra, eladta, oszt ment hazafele. Hát, ahogy ott állt, felkérkedtem, hadd menjek a szekerral, hova mennek? Hát, ők Szernyére. Hadd menjek veletek a szekeren. Egész nyugodton üljön fel, osztán jó' van... de énnkem a papírjaim, amit kiállítottak még ott a kórháznál, az nem vót a kezünkben, hanem a szesztrák, akik kísérték bennünket, azok hoztak egy akkora halmazt... nem adták kézbe senkinek, hanem, majd azt mondták, hogy „ili Sziget, ili Szeged”, nem tudták a hülye fejükkel megállapítani, hogy Szeged vagy Sziget. Nohát, kitanálták, hogy Máramarossziget. Úgy tudták meg, hogy ide jövünk. Hát, idáig oszt eljöttem a feketeardói állomásig...

– *De monddjad azt is, hogy a vasutas mondta, hogy aki...*

– Hát arrul akarok beszélni. A vasutas, ahogy megállt a kocsi mellett, kérdezi, hogy mi helyen jártunk. Mán látták a rongyunkon, hogy mik vagyunk, foglyok vagyunk. Honnen jövünk, merre jártunk. Menynyien haltak, sokan, pusztultak? Hát de, nem mertük mondani, sokan meghaltak, többen, mint akik életben maradtak. Me' ha valaki meghallja ódalrul, akkor visszavisznek bennünköt, hát így osztan a papírok, minden ott maradt a nőnél, aki bennünköt kísért onnentül idáig. No de az a vasutas azt mondja, tudják mit, emberek? Azt tudom mondani, aki közlölrl való, ne menjen má' Szigetre, Máramaroszigetre, me' annyi nép van má' ott összegyűlve, nem győzik a dokumenteket előfele adni, kifele állítani nekik, hogy no mán mehetnek haza. Én osztán ráhallgattam egy Váribul való fiatalemberre, akivel együtt utaztam, barátokoztunk. No, mondom, menjünk mi is akkor, én mán gyalog is elmegyek innen, valahogy megpróbálok, de mán nem megyek tovább a lágerbe, mer rengetegen vannak ott, azt mondják, összegyűlve, nem győzik kifele állítani nekik az iratokat. Ketten elindultunk, avval a ...ma se jut eszembe a neve, olyan buta lettem, osztán eljöttünk egész ide, Verbőcig. Verbőcön vót neki valami rokona, egy fiatalasszony két kis gyerekkel, mint a milyeink (*szerk.: az unokák*), olyan kis gyerekkel vót özvegyen, az ura annak is oda vót valahol, lehet, hogy el is pusztult. Oda bementünk, az neki rokona vót, mindjárt kaját készített nekünk, lecsapott egy tyúkot, azt megfőzőgélte, megettük. No most mán a cimborát ott hagytam, én meg elindultam haza. Hát elutaztam én itt, de annyi nép vót azon a nyomorult kis vonaton, hogy alig tudtam felkapaszkodni a lépcsőre, de ott nem szabad vót állani, addig, addig, hogy felmásztam a tetejére kívülről, a vagonnak a tetejére, oda hasaltam, oszt úgy jöttem idáig! A kisállomásnál szálltam le róla, az útkereszteződésnél. Akkor felültem a szekerére annak a lókocsisnak, elvitt Gutig, na de, annyira járt-kelt abban az időben a katonaság az úton, hogy nem mertem mutatkozni, hogy szembemenjünk vele. Mer' nincsen nálam semmi elbocsátó, leolvassák a rongyomról, hogy honnen jövök, oszt még elhurcolnak vissza. Hát, behasaltam a szekerébe annak az embernek, pokróccal betakaróztam, hogy ne is lássanak, oszt úgy jöttem Gutra hazafele.

...

– *Kiket talált meg a családjából, amikor hazaérkezett?*

– Hát... Sajnos, hogy úgy érkeztem meg, hogy egy bátyám, meg még egy bátyám oda van, másik bátyám, legidősebb bátyám oda van. Akkor az öcsém, akivel elmentem, az meghalt a lágerben, odamaradt. Úgyhogy négyen hiányoztunk a családból. Aztán úgy jött nemsokára, hogy a... az egyik öcsém hazakerült, a...előtte a bátyám került, a közep-ső bátyám, utána az öcsém hazakerült, utána már én. Úgyhogy hár-man má' a lágert megjártuk.

– *S a szülei? Éltek?*

– Életben voltak mind.

– *Milyen körülmények voltak a faluban? Volt -e kitelepítés?*

– Én nem tudok a kitelepítésről... Olyan körülmények voltak itt még, hogy be akartak szedni engem. De odahaza megtanítottak, úgyhogy nem mertem bele se fogni. Ahogy én odahaza – nálunknál lehetett látni vagy háromszáz méterre az utcán egy kanyarnál, amikor feltűnt valami-féle ember, oszt a' meg meglátott, hogy én otthon állok az ajtóban. Hát, minden kérdés nélkül csak jött fel nálunk egybűl, osztán a szobába, a család közé: ide való vagyok? Mondom, igen. Megnyitotta az első szobát, a család ott vót a második végibe, és megfenyegettek az apámék, hogy vigyázzak, mit beszélek, ez biztos ilyen bezpeka, vagy mi a nyavalya...

A korábban két különálló községet később egyesítették, azonban előbb a német Gut = jó szóból eredeztetett Harazgyivkára „magyarosították” a nevüket²⁷⁴. A Vörös Zászló című kerületi lap 1946. július 11-én közölte az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa elnökségének rendeletét: „*abból a célból, hogy megőrizze a meglévő elnevezések történelmi eredetét, valamint azok pontosságát és elrendezését, a kárpáti terület lakóhelyeinek elnevezésében a következő változtatásokat eszközölte: „Nagyút községet Veliká Harazdivka községnek. Kisút községet Málé Harazdivka községnek. nevezte át”*”²⁷⁵.

²⁷⁴ Magyar neve? Határokon túli helységnév-szótár. Arany Lapok. Bp., 1990. 250. old.

²⁷⁵ Vörös Zászló, 1946. július-december (2. évfolyam, 54-104. szám) 1946-07-11 /

A község lakossága a szovjethatalom minden „áldásával” megismerkedett. Államosították az addig magántulajdonban lévő földeket, az erdőket, a szőlőket, amelyek nagyon sok család megélhetését biztosították. A szovjethatalom az addig működő református felekezeti iskolákat is államosította. 1946-1964 között a községben magyar tannyelvű elemi, 1964-től pedig általános iskola működik.

1948-ban Hudák Gyula vezetésével megalakult a Vorosilov nevét viselő kolhoz. Az addig még háztájiban maradt munkaeszközöket és állatállományt is be kellett szolgáltatni. Mindennek az önkéntesség látszatát próbálták megadni, mint ez a belépési kérvényekből is kitűnik: „*Urbán Pál Jánosé. Kérem magamat felvenni a vorosiló kolhoz tagjául és kötelezem magamat a kolhozba beadni 3.90 ha földet, 1 szekeret és tavaszi vető magot, 10 darab juhot.*”²⁷⁶

A kolhozba való belépést igazoló kérvények többsége 1948.december 12–31-e között fogalmazódott. A nagyutiak pontosan felsorolták, mi mindent visznek be a kolhozba, míg Kisguton ezt nem tették meg. A kolhoz első elnöke, **Hudák Gyula** (aki mint kommunistakerült előtérbe) már 1944 végén behízelegte magát a hatalomnál. A kolhozosítás után gúnyosan mondta alakosságnak: „*Mindenki üljön ki a földje végére és sirassa!*”. A Vorosilov (majd Haza) kolhoz 1948–1959 között működött önállóan. A második elnök, **Akkerman Herman** több embert is börtönbe juttatott amiatt, hogy a kolhozföldeken találoztak, s az így összegyűjtött búzát hazavitték. **Rebán Károly** és **Deák Irma** 1950-ben 10 év börtönt kapott ezért.

1952-től a kolhoz elnöke **Vass István** lett. A korábbi kolhozelnököt 18 zsidó társával együtt a sikkasztás és a pénzek hűtlen kezelése miatt letartóztatták és bebörtönözték. 1959-ben egyesült a Vorosilov kolhoz a bégányi gazdasággal, s ettől veszi kezdetét a falu „gyarmatosítása”.

56. szám . 2. oldal.

²⁷⁶ Parasztok kérvényei a kolhozba való belépésről 1948.dec. 12-31-e között. (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), Fond 987. op., 1., jegy. hr. 1.

GULÁG-ra hurcolt guti származású lakosok²⁷⁷

ANDOR János – *Janos Simonovics* – (Alsóbencsek, Temes vm. Vingai j. 1905), magyar, elemi iskolai végzettségű, pártonkívüli. A Beregszászi járási Gut lakosa, gazdálkodó. Az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztériuma Kárpátaljai Különtanácsa 1948. február 14-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1994-ben rehabilitálták. (*RIZO, I. 2003.155.*)

KOZÁR Géza – *Gejza Fedorovics* – (Gut, 1925) magyar, Kisbégány lakosa, alapiskolai végzettség, pártonkívüli, munkanélküli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 25 évi szabadságvesztésre ítélte el 1951. április 24-én. Az USZSZK Legfelsőbb Bíróságának Elnöksége felülbírálv a korábbi döntést 1955. július 8-án 5 évi szabadságvesztésre mérésélte. 1992-ben rehabilitálták. (*RIZO, I. 2003. 392*)

KOZÁR Rozália – *Rozalia Ivanyivna* – (Gut, 1899) magyar, Kisbégány lakosa, alapiskolai végzettség, pártonkívüli, munkanélküli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 25 évi szabadságvesztésre ítélte el 1951. április 24-én. Az USZSZK Legfelsőbb Bíróságának Elnöksége felülbírálv a korábbi döntést 1955. július 8-án 7 évi szabadságvesztésre mérésélte. 1992-ben rehabilitálták. (*RIZO, I. 2003. 392*)

MAGYAR József – *Joszif Joszifovics* – (Gut, 1900) magyar, alapfokú végzettségű, pártonkívüli, Munkács lakosa, tisztviselő. A Kárpátaljai Területi Bíróság Ungváron 1950. november 16-án 25 évi szabadságvesztésre ítélte. 1992-ben rehabilitálták. (*RIZO, I. 2003.466*)

OSZTERMUT Rudolf – *Rudolf Rudolfovics* – (Klucsarki, 1892) cseh, alapfokú végzettség, pártonkívüli. Gut lakosa, erdész. Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósa Ungváron 1946. május 11-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1990-ben rehabilitálták. (*RIZO, I. 2003.537*)

PAPP József – *Joszif Fedorovics* – (Sztrabicsovo, 1901) magyar, alapfokú iskolai végzettség, pártonkívüli. Guti lakos, a helyi erdészet munkása. Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Had-

²⁷⁷ Dupka György kutatási eredményei alapján.

bírósága Ungváron 1950. augusztus 31-én 25 évi szabadságvesztésre ítélte. Az USZSZK Legfelsőbb Bíróságának Elnöksége felülbírálv a korábbi döntést 1955. október 28-án 7 évi szabadságvesztésre mérsékelte. 1991-ben rehabilitálták. (*RIZO, I. 2003.576*)

POLOCSAI Gyula– *Julij Jurijovics* – (Gut, 1927) magyar, elemi iskolai végzettségű, pártonkívüli. Beregszász lakosa, munkás. A Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága Ungváron 1945. szeptember 6-án 1 évi szabadságvesztésre ítélte. 1965-ben rehabilitálták. (*RIZO, I. 2003.574*)

Feldolgozott irodalom

1. A Guti Református Egyház presbitériumának jegyzőkönyve: 1915. szeptember 12-i bejegyzés.
2. A visszatért Felvidék Adattára. (Szerk. Csátár István és Ölvedi János) Bp., 1939.
3. Bartók Béla gyűjtései: <https://bartok-gyujtesek.zti.hu/en/browse/73/11590>
4. Botlik József. Gát. Budapest: Száz magyar falu könyvesháza Kht., 2001., 231 old.
5. Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–46). Ungvár, 1993., 135-136. old.
6. Keresztyén Balázs. Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. – Ungvár-Budapest: Intemix Kiadó, 1993, 118. old. <https://mek.oszk.hu/23800/23824/23824.pdf>
7. Kurmai-Ráti Szilvia. A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. – KMMI-Füzetek XIV., 2011., 81 old.
8. Magyar neve? Határokon túli helységnév-szótár. Arany Lapok. Bp., 1990. 250. old.
9. Parasztok kérvényei a kolhozba való belépésről 1948.dec. 12-31-e között. (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), Fond 987. op., 1., jegy. hr. 1.
10. Statistický Lexikon Obci i zemi Podkarpatoruskě /Praha, 1937/.
11. Visszaemlékezések a holocaustról. <http://www.degob.hu/index2.php?showjk=2469>
12. Vörös Zászló, 1946. július-december (2. évfolyam, 54-104. szám) 1946-07-11 / 56. szám . 2. oldal.
13. Zubánics László: Gut körkép. Kárpátaljai Magyar Könyvek 100., Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2000.<https://mek.oszk.hu/23600/23650/23650.pdf>
14. Реабілітовані історією: Закарпатська область. (упорядник О.Д. Довганич, О.В. Хланта, О.М. Корсун) –Книга перша. – Ужгород: «Закарпаття», 2003. – 786. с.

VALIDÁCIÓS TAPASZTALATOK A SZOVJET FOGSÁGBA KERÜLT UNG-VIDÉKIEK KAPCSÁN AZ MNL-ADATÁLLOMÁNYÁNAK TÜKRÉBEN

A 30 éves kutatás eredményei szerint Ung-vidék 35 településéről 1944–1945-ben közel 10 ezer magyar férfi (3 német származású nő) került szovjet fogságba, több mint ezren nem tértek haza.²⁷⁹

A Szolyvai Emlékpark²⁸⁰ gránittábláira 2004–2017 között igazoltan 1379 áldozat nevét véstük fel. Ebből 1171 civil, 393 honvéd, 164 zsidó munkaszolgálatos.

A felsorolt adatbázisokra támaszkodva 2022–2023 folyamán foglalkoztunk a 18 Ung-vidéki település: Ungvár, Eszeny, Csap, Gálóc, Kisdobrony, Kisgejőc, Nagydobrony, Nagygejőc, Palágykomoróc, Szalóka, Szerednye, Szürte, Téglás (Kis-), Tiszasalamon, Tiszaágtelek, Tiszaásvány, Korláthelme, Kincseshomok 4064 elhurcolt névének validálásával az MNL-adatállománya²⁸¹ alapján.

A 18 település vonatkozásában a különálló, a *Magyar Nemzeti Levéltár Gulág és Gupvi Kutató Intézet* (dr. Bognár Zalán igazgató) címére is – a megkötött szerződés értelmében – eljuttattuk Excel táblázatokban feldolgozott adatokat.

²⁷⁸ dr. Dupka György történész, PhD (Ungvár, GKNT-tag), a Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyének vezetője, a bizottság felelős titkára

²⁷⁹ DUPKA: 2014. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13900/13956/> (Letöltés: 2022. 11.18.)

²⁸⁰ A Szolyvai Emlékpark névlistája. 2017. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/18100/18115/> (Letöltés: 2022. 11.18.)

²⁸¹ Szovjet táborok magyar foglyai. <https://adatbázisokononline.mnl.gov.hu/adatbázis/szovjet-taborok-magyar-foglyai> (Letöltés: 2022. 11.18.)

Az alábbiakban az 1.sz. táblázatban, településekre lebontva foglaltuk össze az Szovjetunióba elhurcoltak adatait, amely megközelítőleg hiteles képet nyújt a hadifoglyok, ezen belül az 1800 civil, 1933 honvéd, 261 Gulág-rab sorsáról.

1. táblázat. Az Ungvári járás 18 településéről elhurcoltak adatbázisokból összesített számadatai

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulág-rab	Nincs adat	Érkezés	Halá-lozás	EML, SZEP
Ungvár	1618	1138	293	112	332	323	1093	202	1013	383	222	292
Eszeny	382	321	173	23	61	308	71	3	139	108	135	114
Csap	184	92	58	15	65	60	116	8	100	32	52	52
Gálóc	43	-	22	2	20	2	36	5	7	15	21	18
Kisdobrony	236	48	142	24	88	172	64	7	31	105	100	73
Kisgejőc	85	53	16	2	35	18	67	-	1	49	35	38
Nagydobrony	381	397	271	31	151	292	86	3	27	191	163	154
Nagygejőc	121	103	44	6	40	66	54	1	48	33	40	43
Palágykomoróc	121	-	30	11	33	39	82	1	8	76	37	33
Szalóka	102	146	58	20	58	88	12	2	11	21	70	75
Szerednye	125	88	4	4	34	88	26	11	97	5	23	20
Szürte	121	83	40	5	35	33	82	6	14	39	25	28
Téglás (Kis-)	30	-	11	10	13	14	16	-	3	10	14	13
Tiszasalamon	126	77	41	12	49	74	51	1	70	26	30	36
Tiszaágtelek	151	117	39	4	47	124	24	3	67	27	40	42
Tiszaásvány	117	94	54	12	54	97	19	1	29	68	39	41
Korlát-helmec	79	61	23	3	44	50	24	5	45	12	33	33
Kincses-homok	42	33	5	2	12	32	10	-	27	2	13	11
Összesen	4064	2851	1321	298	874	1800	1933	261	1699	1202	875	1143

Ezek alapján kiderült, hogy az általunk nyilvántartott

- 4064 hadifogolyból 875-en elhunytak,
- 1202-en igazoltan hazatértek,
- 1699 fő további sorsáról nincs adatunk.

Az 1941–1953-ban keletkezett és feldolgozott iratok szerint 181 táborközpontban, számos lágerrészlegben²⁸² magyar hadifoglyokat, a Kárpát-medence térségéből begyűjtött internáltakat őriztek. Ebbe a tábortípusba kerültek a Kárpátaljáról, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. sz. rendelete alapján elhurcolt katonaköteles magyar és német férfiak is.

Többek között az Ung-vidéki magyarok először fegyveres kísérettel a front melléki hadifogoly-átvevő és -gyűjtőállomásokra (*SZPV-2 Szolyva*, *SZPV-5* stb.), majd az átvevő-továbbító lágerekbe (*FPPL-22 Szambor*, *FPPL-176 Foksány*) kerültek.

Innen marhavagonokba zsúfolva a Szovjetunió területén felállított Belorusz, az Ukrán, a Grúz, az Azerbajdzsáni, Moldovai SZSZK, valamint az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság területén felállított céltáborokba átszállították őket. A túlélők egybehangzó visszaemlékezése szerint a mostoha körülmények miatt emlékezetesek maradtak számukra a munkatáborok.

A túl zsúfolt GUPVI-tábor-rendszerben az elhalálozások száma kirívóan magas volt. Ez azzal magyarázható, hogy az NKVD vezetősége az ingyen munkaerő maximális kihasználtságára törekedett, ezzel szemben a foglyoknak nem tudta biztosítani az elégségesnek sem mondható élelmszer- és ruházati ellátmányt, sem az orvosi-egészségügyi ellátást.

AZ ADAT-TISZTÍTÁS, NÉVHITELESÍTÉS ÁLTALÁNOS PROBLÉMÁI

Az Ung-vidék 18 településére vonatkozó hadifogoly-adatok kutatói validálásának eredményeit a 15 oszlopból álló Exel-táblázatban rögzítettük.

A „*Számozás*” oszlopban minden egyes településnél a hadifoglyok, internáltak, Gulág-rabok esetében különálló számozást alkalmaztunk.

A „*Nem*” oszlopban a férfiakat „*f*”, a nőket „*n*” jelzéssel jelöltük. A 4064 elemzett hadifogolynévsorban összesen 16 nőt tüntettünk fel, akik a GUPVI és a GULÁG táborban raboskodtak.

²⁸² Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban 2006: 487–490.

Számos validálási problémát oldottunk meg a „Név” oszlopban feltüntetett egyes személyek esetében. Ugyanis több ikon- és listan-
életben, táblázatban olyan vezeték- és utónevekkel találkoztunk,
melyek a gépi átírásában és a személyi kartoték (oroszul: *учётная
карточка*) digitális másolatában a felismerhetetlenségig eltorzították,
pontatlan formában közölték. Íme az általunk javított vezeték-
nevekből néhány példa: Ribarik, helyesen *Ribarics*; Boldov, Boda,
helyesen: *Badó*; Tejbadó, helyesen: *T. Badó*; Uvári, helyesen: *Óvá-
ri* stb.) és utónevek (pl. Gyerzsi, helyesen: *Dezső*; Enuv, helyesen:
Jenő stb.)

Hasonló adattisztítás alá vetettük kartotékban olvasható az „apai
utónevek”-et és azok gépi átírását. Megfigyeltük, azokat egyes karto-
tékon nem tüntették fel.

A kartotékokban a személy „*Anyja neve*” egyáltalán nem szerepel,
viszont a HIM-listában igen. Ez érthető is, hiszen az orosz szemé-
lyi iratokban – hagyomány szerint – csak a személy apai nevét tün-
tetik fel.

A kartotékokban, illetve a gépi átírásokban a „*Születési hely/lak-
helyre*” vonatkozóan is a fentebb említett hasonló elírásokat fedeztünk
fel. Sajnos, bosszantóan kitekert formában, pontatlanul, olykor helyte-
lenül fordítják le a településeket. Példaként említhető Kiscsécse, Kis-
csősz - helyesen: *Kisgejőc*. Megjegyzendő, a „*Születési dátum, település,
lakhely*” több kartotékban nincs feltüntetve.

Megfigyeltük, hogy egyes személyekhez köthető „*Guk azonosító*”
számmal jelzett kartonnal néha két-három, elvéve viszont négy, oly-
kor öt-hat személy is rendelkezik. A tapasztalat szerint a személynek,
annyi kartotékot állítottak ki, ahány táborban megfordult.

Fontosnak tartjuk megjegyezni azt is, hogy a vizsgált 4026 személy-
ből csupán 1321 fő szerepel a MNL-adatbázisához tartozó szovjet tá-
borok magyar foglyainak nyilvántartásában.

Ezzel szemben 2793 főről nem találtunk semmilyen használható
adatot. Ez azt a feltevésünket igazolja, hogy nem mindegyik hadifo-
golyról készült személyi adatokat tartalmazó kartoték.

Elemzésünk szerint a „*Fogságbaesés dátuma*” is egyes személyeknél
eltérő, vagy nem jelzik. Gyakran előfordult a torzított fordítású szül.

hely/fogságbaesési hely: Nagyoklos, helyesen Nagykapos; Mokos, helyesen Mohos; Perse, helyesen Perecseny; Nagyka, helyesen Nagykálló; Delove, Danova, helyesen Gyilove; Tushani, helyesen: Trebusani/ Te-rebesfehérpatak stb.

Problémát jelentett a „Fogoly” státusz megállapítása azon Ung-vidékiek esetében, akiket a 0036-os rendelet szerint úgymond „háromnapos” munkára gyűjtöttek be, mert köztük tucatjával vannak olyan személyek, akik a Kárpátaljára beözönlő szovjet túlerő miatt felbomlott, illetve a felmorzsolts egyiségekből frontharcos honvédként, sőt pár hónapja behívott leventeként hazatértek, azonban 1944 novemberében civilként internálták őket.

Az 1. sz. táblázatban jeleztük a KTAL és a SZEPA adatbázisnak köszönhetően a szovjet lágerbe került honvédek (1933) a civil internáltak (1800) és a Gulág-rabok (261) megközelítőleg pontosított számát és az alábbi ötödik fejezetben a több személyt érintő „*Fogság helye*”-it.

A „*halálozás, életben maradás, érkezés*” elnevezésű Excel-táblázat 14. oszlopában feltüntetett számadatok közötti eltérések azzal magyarázhatóak, hogy az adatközlők, túlélők és a levéltári anyagok adatai nem mindig fedik egymást. A mártírok nagy többségének már nincs hozzátartozója, illetve sokan eredeti lakhelyükről máshová költöztek. Ettől függetlenül minden tekintetben hitelességre törekedtünk.

A 15. oszlop az „*Egyéb megjegyzések, információk*”-at tartalmazza. Az adatok birtokában egy-egy személyre vonatkozóan kiegészítő információkat közöltünk. Felhívtuk a figyelmet már említett kartotékok elírásaira és a gépi fordítás pontatlanságaira.

Jeleztük a különböző lágerekben elhunytakkal kapcsolatosan, hogy egykori lakhelyükön felállított emlékjelen, illetve a Szolymai Emlékparkban nevüket megörökítették, települési bontásban vésték fel a gránittáblákra.

Például Eszeny esetében is több olyan karton van, amely jelzi a személyek hazaérkezését, azonban az eszenyi túlélők szerint nem érkeztek haza. Ezeknek a neve felkerült az emléktáblákra.

Az alábbiakban a validált adatok alapján a 18 Ung-vidéki településről, az elhurcolt honvédek, civil internáltak és Gulág-rabok adatairól adunk részletesebb képet.

VALIDÁLT NEVEK TELEPÜLÉSI BONTÁSBAN

UNGVÁR/UZSHOROD

Az elhurcolások idején Ungvár lakossága 1944-ben 35 250 fő, ebből 27 397 magyar volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban (KTÁL) őrzött Ungvárra vonatkozó listát az Ungvári Városi Népbizottság állította össze. A tisztségviselők neveit nem tüntették fel. A borítólap felső részén lévő bélyegző felirata: „*Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa szociális ügyek osztálya.*” Lejjebb a cím olvasható: „*Névsor azokról, akik a magyar hadsereg katonájaként hadifogságba estek a Szovjetunió területén.*” Az ügyiratcsomó adatnyitási ideje 1945 júniusa, lezárási ideje 1945 júliusa. Az ügyiratot kézzel írták ukránul, a 120 oldalnyi iratcsomó befejező része hiányzik. Az egységes lista **1 266** helyi, 1873 és 1927 között született polgári lakos nevét és adatait tartalmazza.

Ungvár esetében **1618** olyan elhurcoltról van tudomásunk, akik a volt Szovjetunió lágereiben raboskodott. Köztük 14 nő is van, akiket németként malenkij robotra hurcoltak, míg a többség Gulág-rab volt. Ezekből a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) fondjában **1138**, a Szolvyai Emlékpark (SZEP) archívumában **322** nevet sikerült felkutatni. A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) hadifogoly adatbázisában (GUK) **293**, a katonagulag.hu (HIM) listájában **112** személynek találtuk meg a *hadifogoly és internált nyilvántartó kartonját*. A katonagulag.hu (HIM) Exel-táblázat 112 hadifogoly nevét tartalmazza.

2. táblázat. Az ungvári elhurcoltak validált neveinek
az adatbázisokban összesített kimutatása

Település	Validált nevek	KTÁL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag- rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Ungvár	1618	1138	293	112	332	323	1093	202	1013	383	222	292

A tüzetes elemzés során kiderült, hogy **35 főnek** pótlólag 2-től 6-ig terjedő kartont más-más táborban állítottak ki a nevére. Tehát az egy személyhez köthető többlet-karton általában azokra vonatkozik, akiket a fogadó táborból egy idő után egy másik táborba átszállítottak.

A hadifogoly és internált nyilvántartó kartotékokban és más adatbázisokban az anyja nevét csak 19, az apja nevét 345 személy esetében közlik, 1254 személynél az apai utónév és az anyja neve nincs feltüntetve. Több hadifogolynál az apai utónév helyett az anya utóneve szerepel, vagyis leányanya fiáról van szó: *Pasztorek István Erzsébet, Hajas József Mária stb.*

A kézzel írt kartonokban, illetve gépi átírásokban az *utónév*, az *apai utónév* kapcsán számos elferdítés, pontatlanság figyelhető meg:

Pál: Havel, Pavel;

Lajos: Loes, Laes;

Ferenc: Fedr;

János: Jan, Jannus;

Miklós: Milos, Mika, Mikeás;

Dénes: Gyenes, Domos, Dö-
mös, Denes;

Herman: Harsany, German,

Béla: Balla, Bela;

Károly: Karp, Karpovics;

András: Kondras, Karacs,

Andreasz, Andrian;

György: Georgij, Georg,

Dzsorzs;

Edgar: Fedon, Eduon, Edo;

Márk: Merkó, Marcián, Ma-
rian;

Áron: Alan, Raram;

Gyula: Dulo, stb.

A születési dátumoknál is több esetben elírás történt vagy nincs a kartonban feltüntetve.

A táblázatban 1093 ungvári honvéd hadifogoly, munkaszolgálatos van megjelölve. Túlnyomó többsége a fronton, kisebbség hányada lakhelyén esett fogságba. Van közöttük egy levente, egy alezredes (1363), négy főtiszt, két tisztvárományos, hét altiszt és 10 rangjelzésű legénységi állományhoz tartozó szakaszvezető (6), tizedes (3), őrzővezető (2). Valamennyien a GUPVI²⁸³-táborokba kerültek. Akiről az NKVD ki-

²⁸³ GUPVI: (Glavnoje upravlenijje po gyelam vojenno-plennih i intyernyirovan-
nih) – Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság.

hallgatótisztjei kiderítették, hogy háborús bűnt követett el, azokat kiemelték és a hadbíróság több éves szigorított GULÁG²⁸⁴-táborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte őket. Itt meg kell jegyezni, Ungváron a haditörvényszék és a területi bíróság egyenként 25 évre ítélte el a 82 Kárpátalján szolgált magyar csendőrt. Sztálin halála után szabadultak. Majd – jegyzőkönyv szerint – átadták őket Csap állomáson a magyar kormány képviselőjének. 1990-ben rehabilitálták őket.

Az ungvári 323 civil internált (0036) a honvéd hadifoglyokkal együtt raboskodott és a munkatáborokban együtt dolgoztatták őket. Elenyésző azon civilinternáltak száma, akik a *munkaszázadokba* (ORB²⁸⁵, RB vagy R/b²⁸⁶) kerültek.

A szovjetellenességért (SZE-0016), a szovjet Btk. 58-as és más paragrafusa alapján (polgár/GULAG/rab) koncepciós perben, hamis vádakkal 10-25 évre elítélt 202 ungvári lakos a GULÁG javító munkatáborban (ITL²⁸⁷) töltötte le büntetését. Az eddig feltárt adatok szerint több mint 40 fő halálra ítéltet Ungváron végezték ki.

A nyilvántartásunkban a 2., 3. és a 4. Ukrán Fronthoz tartozó több olyan hadifogoly-gyűjtő, -elosztó, -továbbító és repatriálást lebonyolító láger szerepel, ahol az ungvári elhurcoltak ideiglenesen tartózkodtak, számosan itt hunytak el: SZPV-2 Szolyva, FPPL-22 Szambor, 194. sz.t. Sanok, Szambor; FPPL-176 Foksány, FPPL-36-Máramarossziget, FPPL-40 Iasi-Jászvásár. A helység megjelölése nélküli táborok: SZPV-5.

A gyűjtőpontokról az ungváriak a Szovjetunió területén felállított 74 GUPVI lágerbe hurcolták. A kartotéklapok adatai szerint 37 oroszországi, 18 ukrainai, 8 belorussziai két kaukázusi és kazahsztáni munkatáborba kerültek. Különösen a Boriszov (189), Gomel (410), Orsa, Baranovicsi (271), Vityebszk (168), Minszk (1673.sz.kórház); Donyec-medencei (242), Gorlovka (242/13), Jenakijevo (256), Krasz-nij Lucs (250, 987, 1081), Makejevka (2149 kórház) munkatáborokban számottevő az elhalálozások száma.

²⁸⁴ GULAG: (Glavnoje upravlenyje Lagerej) Táborok Főparancsnoksága.

²⁸⁵ ORB: (otgyelnij rabocsij bataljon) – elkülönített munkásátlóalój.

²⁸⁶ RB vagy R/b: (rabocsij bataljon) – munkásátlóalój.

²⁸⁷ ITL: (iszpravitelno-trudovoj láger) – javító munkatábor.

A táblázat szerint 1013 ungvári polgárról nincs adat. Az adatpon-tosításoknak köszönhetően 383 elhurcoltról tudjuk, hogy eredeti lak-helyére, illetve más lakcímre a fogságból szerencsésen hazaérkezett. Eddig 222 személyről van adatunk, hogy a megnevezett (vagy nem is-mert) GULÁG vagy GUPVI munkatábor rabtemetőjében nyugszik. Gyakori az olyan elhalálozási eset, amikor a megnevezett táborban a fogolynak nyoma veszett. Például az ungvári *Andics János* (1902) in-ternált civil 1948-ban hazatérése előtt a tajseti lágerben eltűnt, a hoz-zátartozók szerint odahalt. Az áldozatok 60%-a 1945, illetve 1946-ban végkimerülésben, fagyhalálban, járványos betegségben hunyt el.

A katonakagulagon.hu – a 13 oszlopra bontott Exel-táblázat meg-közelítő pontossággal nevezi meg az áldozat fogva tartásának helyét, a halál idejét és az eltemetés helyét. Például az ungvári születésű és lak-helyű Orosz István (1896) honvéd esetében, aki 1945. február 2-án hunyt el a Beliki 6063. sz. hadifogoly kórházban és az ottani temető 1. sz. parcella 1. sírban nyugszik. Azonban az ungvári *Szakács József* esetében már nem nevezik meg a parcellát és a sírhelye számát. Csupán annyit közölnek, hogy a Tambovban felállított 2599. számú kórház te-metőjében hantolták el.

A letartóztatás idején (1944) a *legidősebbek, akik odahaltak*: a 71 éves Földessi Gyula²⁸⁸ a magyar parlamenti képviselő (1873, Perecseny), a 65 éves Szendrődy *Szmetana Péter-Emil* (1879?) és *Sárosi–Sogán Sándor* (1879?), 60 éves *Sebela János* (1884, Perecseny). A lágerben elhunyt legfiatalabbak a 17 éves *Dankó Mihály* (1927), *Szmutkó Ká-rolly* (1927) stb. A többiek életkora 58–45 év körül volt.

A regisztrációra jelentkezők közt volt mások mellett *Majorossy Béla*, aki erről így vall: „19 évesen éltem meg az eseményeket. A ró-mai katolikus fiúiskolába jártam. S mily különös véletlen, hogy éppen ezen iskola falai közül vittek el 1944-ben. (...) Egykori igazgatóm szo-bájában egy derék, magas szovjet tiszthez vezettek. Megkérdezte, mi a nemzetiségem. Eszembe se jutott letagadni a magyarságomat. Ezután

²⁸⁸ SZEbB-archívum, KOVÁCS ZOLTÁNNÉ SEREGHY JUDIT 2005. április 4-én Ausztráliából küldött levelében jelezte, hogy a nagyapját tiszteli Földesi Gyulá-ban, és kevés információt tudnak haláláról.

megmotoztak és az egyik szobába kísértek, ahol voltak már vagy 30-an. (...) Egész éjszaka ott maradtunk, édesanyám az ablakon keresztül belopott egy kis élelmet. (...) Csak azt furcsáltuk már a kezdet kezdetén, hogy mindannyian magyarok voltunk.”²⁸⁹ Majorossy Bélát a Perm megyei Kranokamjanszk táborában dolgoztatták, 1946. november 7-én tért haza.

Homoky László²⁹⁰ édesapja, **Homoky József** (1901) adatait juttatta el, aki „magyarnak vallotta magát,” és a belorussziai Boriszovban, illetve Orsán raboskodott, nem tért haza, halálhírét a lágerből visszatért barátja, a helmeci **Kozma Zsigmond** erősítette meg.

Farkas Józsefet (1912)²⁹¹ 1944 novemberében a szanoki átvevő táboron keresztül Ocsemsziribe, majd Tbiliszibe vitték. 2 év és 8 hónapi fogság után, 1947. július 15-én került haza, a légerekben szerzett betegségek élete végéig kínozták.

Az ungvári közismert értelmiségiek közül 202 főt koncepciók perben ítélték el. *Az ungvári elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása* szerint 222 fő halt meg.

1989 novemberében a Kálvária temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. A Szolyvai Emlékpark gránittábláira (EML, SZEP) 114 ungvári születésű igazolt áldozat nevét véstük fel, örökítettük meg.

CSAP/CSOP

Lakossága 1944-ben 3 498 fő volt. Elfoglalásának végleges időpontja: 1944. november 23. Az 1945. július 10-én összeállított két különálló helyhatósági (Csapi Községi Népbizottság, elnök Magyar E.) lista alapján összesen 92 helyi lakos (1891–1924) tartózkodott hadifogságban.

²⁸⁹ MAJOROSSY visszaemlékezése. In: Élő történelem, 1993: 12–17. <https://mek.oszk.hu/23600/23616/?from=rss> (Letöltés: 2022. 11.18.)

²⁹⁰ SZEPB-archívum, HOMOKY LÁSZLÓ adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 7.

²⁹¹ SZEPB-archívum, FARKAS JÓZSEF adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 2.

3. táblázat. A csapi elhurcoltak validált neveinek
az adatbázisokban összesített kimutatása

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Csap	184	92	58	15	65	60	116	8	100	32	52	52

A GUK-kartotékban *hibás vezetécknevek*, pld.:

Bogye, helyesen: <i>Badó</i> ;	Mitterpach, helyesen: <i>Mitterholz</i> ,
Gekudes, helyesen: <i>Hegedűs</i> ;	<i>Mitterdolc</i> ;
Einbeck, helyesen: <i>Inbeck</i> ;	Istók, helyesen: <i>Sütő</i> ;
Kajdi, helyesen: <i>Hajdú</i> ,	Samai, Szemán, helyesen: <i>Szamai</i> ;
Kocok, helyesen: <i>Kocák</i> ;	Todi, helyesen: <i>Tagyi</i> ;
Kajsza, helyesen: <i>Kojsza</i> ;	Tilek/Tireke/Teke, helyesen: <i>Török</i> .

Keresztnevek gépi átírása pontatlan: pl. Gyensze, Gyezsosz, helyesen: *Dezső*.

Apai utóneve nem Lian, hanem *Lajos*.

Csap és más települések nevének gépi átírása pontatlan:
Csáj, Csab, Bolc, Csán, Csany, helyesen: *Csap*.

Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja van: *Hajdú Dezső*, *Halász Gyula* és *Török Lajos* civil internáltaknak, valamint *Márta Sándor* honvéd szakaszvezetőnek. A csapi elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 52 fő. 1989. november 26-án a helyi temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

ESZENY/JAVOROVE

Lakossága 1944-ben 2 526 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. A KTÁL fondjában meglévő, 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Eszenyi Községi Népbizottság, elnök **Mihail Csubirka**) lista alapján összesen 321 helyi lakos (1888–1926) tartózkodott hadifogságban. 105 névnel a magyar hadseregbe való bevonulás időpontját tüntették fel, 216 név mellett a következő bejegyzés áll: „Munkára ment 1944. XI. 18-án.”

4. táblázat. Az eszenyi elhurcoltak validált neveinek
az adatbázisokban összesített kimutatása

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Eszeny	382	321	173	23	61	308	71	3	139	108	135	114

Itt is két GUK-kartotékja van 29 eszenyi hadifogolynek, sőt ketőnek 3, egy fő pedig 4 kartonnal rendelkezik, azok részadatokat tartalmaznak. Gyakran előfordult az is, hogy GUK-kartoték szerint pl. id. **D. Kovács Ferenc** hadifogoly 1945.08.04-én távozott a táborból, azonban az eszenyi túlélők szerint nem érkezett haza, nevét felvésték a mártírok emléktáblájára is.

Az eszenyi KTÁL-listának egyik érdekessége, hogy az elhurcoltak nevei mellett az anya neve is fel van tüntetve. A GUK-kartotékban csak az apja neve szerepel, több esetben a gépi átírás a családi, a keresztes és az utóneveket eltorzítva jeleníti meg. Például: A vezetéknev gépi átírása pontatlan:

Boda, helyesen: *Badó*;

Borka helyesen: *Barkaszi*;

Bimbó, helyesen: *Bimba*;

Csónó, helyesen: *Csonka*;

Dankó, helyesen: *Danku*;
Demján, helyesen: *Demjén*;
Eszik, helyesen: *Ésik*;
Gákovics, helyesen: *G. Kovács*
János;

Juli, helyesen: *Jóni János*;
Kara, helyesen: *Kára*;
Korom, helyesen: *Karos*;
Koldeisz, helyesen: *Kertész*;
Klárík, Kispál, helyesen: *Kisari*;
Komodi, helyesen: *Komonyi*;
Krajnik, helyesen: *Krajnyák*;

Mészöly, helyesen: *Mező*;
Urbán, helyesen: *Orbán*;
Oros, Orus, helyesen: *Orosz*;
Újvári, helyesen: *Óvári*;
Eszbodo, Aszbold, helyesen: *Sz.*
Bodó;
Kabai, helyesen: *Szabó*;
Szalka, helyesen: *Szálka*;
Szappan, a kartonban Szanton,
helyesen: *Szántai*;
Tejbodo, helyesen: *T.Bodó, stb.*

A keresztnév gépi átírása pontatlan (*Iogjan*), Helyesen: *János/ Johan stb.* Az Exel-táblázat „*Egyéb megjegyzések, információk*” adatszlopában mindezekre felhívjuk a figyelmet és közöljük a név helyes változatát.

Több kartoték adathiányos, egyeseken a fogadó fogolytábor, az elhalálozás helye, a hazatérés ideje, továbbá szülő, illetve a lakhelye nincs megnevezve vagy pontatlanul van leírva. Az eszenyiek leggyakoribb fogságának és elhalálozásának helyei itt Szolya, Szambor, a fehéroroszországi Boriszov, Minszk, Gomel stb.

A település II. világháborús, 2018-ig ismert vesztesége 110 fő. 15 főt koncepciók perbe fogtak, közülük 2 fő meghalt a politikai foglyok táborában. A validálásnak köszönhető, hogy a település veszteséglistája 135 főre módosult.

1991. november 9-én a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak.

GÁLOCS/GALOCS

Lakossága 1944-ben 529 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Szemtanúk közlése szerint 1944 novemberében az akkori falusi bíró bátor kiállításának köszönhetően a faluból nem vittek el senkit. **Dr. Tárczy Andorné** ungvári gyermekgyógyász adatközlőnk leveléből azonban kiderült, hogy mégis: „Apósom, **Tárczy Béla** szül. 1904. ok-

tóber 5-én Gállocsban, elhurcolták 1944 novemberében, és csak 1948-ban tért haza Bakuból. Meghalt Gállocsban 1961. május 23-án.”²⁹²

5. táblázat. A gállocsi elhurcoltak validált neveinek
az adatbázisokban összesített kimutatása

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Gállocs	43	-	22	2	20	2	36	5	7	15	21	18

A GUK-kartotékokban nincs feltüntetve az apja neve 15 főnek, a születéshelye 9 főnek, születési dátuma 11 főnek.

Hibás vezetécknevek:

pl. Bányai, helyesen: *Bóczán*;

Jauk, helyesen: *Jaczkó*;

Kaduk, helyesen: *Kótyuk*;

Portik, Pard, helyesen: *Perduk*;

Tarcsi, Tari, Talun, helyesen: *Tárczy*.

Keresztnevek gépi átírása pontatlan:

pl. Rémusz, helyesen: Gyula.

Gállocs és más települések gépi átírása pontatlan: Galacs, helyesen: Gállocs.

Adathiányosak egyes kartotékok: nincs feltüntetve születési, le-
tartóztatási, fogvatartási helye, elhalálozásának ideje és a hazatérésé-
nek dátuma. Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja két fő-
nek. Három kartont állítottak ki *Tárczy István* honvéd őrzetetőnek.

²⁹² SZEpb-archívum, dr. Tárczy Andorné adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 10.

A gálócsi hadifoglyok fogvatartásának fontosabb lágerei: Gorlovka (242), Donyec-medence (280), Harkov (149), Kijev-Szirec (62), Azbeszt (84), Szumgait (328). A település II. világháborús, ismert vesztesége 2018-ig 10 fő. *A gálócsi elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása* szerint 21 fő elhunyt. 1990. október 31-én a helyi református templom kertjében emlékművet állítottak a II. világháború hősi halottainak.

HOMOK/KINCSESHOMOK/HOLMOK

Társközségei: Minaj, Koncháza, Ketergény. Lakossága 1944-ben 495 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 8-án összeállított egységes helyhatósági (Homoki Községi Népbizottság) lista alapján 33 helyi lakos (1894–1926) közül 16 fő ismeretlen hadifogolytáborokban tartózkodott. Arra nincs magyarázat, hogy miért húztak át a névsorban 9 olyan nevet, akik a bejegyzés szerint Szolván és Szamborban voltak: *Perdulak Mihály* (1894), *Perdulak Ferenc* (1926), *Kazsmir János* (1905), *Komonyi Lajos* (1914), Szalai Imre (1907), *Bukovits Zoltán* (1915), *Csizmár István* (1901), *Egyed Géza* (1913), *Komonyi László* (1913). A kiemelt személyek meghaltak a lágerekben.

6. táblázat. *A kincseshomoki elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása*

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Kincses-homok	42	33	5	2	12	32	10	-	27	2	13	11

A GUK-kartotékban az anyja neve nem szerepel a személynél. Az *apja neve* 6 főnél van feltüntetve.

Hibás vezetécknevek: pl. Bartolák, helyesen: *Perdulák*.

A legtöbb kincsehomoki a következő lágerekben raboskodott, halt meg: SZPV-2 Szolyva, FPPL-Szambor, FPPL-36 Máramaros-sziget, FPPL-176 Foksány, Hovrinszk-Moszkvai ter. (435/5,11), Tagil (153) stb.

A kincsehomoki elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 13-an hunytak el.

KISDOBRONY/MALA DOBRONY

Társközsége: Demicső. Lakossága 1944-ben 1 469 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Kisdobronyi Községi Népbizottság, elnök Úr Bertalan, titkár **Lebovics M.**) lista alapján 52 helyi lakos (1896–1926) tartózkodott ismeretlen hadifogolytáborokban.

7. táblázat. *A kisdobronyi elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása*

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Kisdobrony	236	48	142	24	88	172	64	7	31	105	100	73

A neveknél feltüntették az apa és az anya nevét is. A GUK-kartókban a vezetécknevek, települések, utónevek stb. gépi átírása pontatlan, az orosz nyelvű dokumentumban is hibás. Nincs feltüntetve az anyja neve 62 főnél, *apja neve* 65 főnél, a *születéshelye* 3 főnél, *születési dátuma* 3 főnél.

Hibás vezetécknevek: pld.:

Csokán, helyesen: *Cekin*;

Daku, helyesen: *Dókus*;

Fail, helyesen: *Fábián*;

Csap, helyesen: *Gaál*;

Sooós, helyesen: *Soós*;
Szaniszlai, helyesen: *Szaniszló*;

Sziveri, helyesen: Újvári.

Keresztnevek gépi átírása pontatlan: pl. Lojgyus, helyesen: Lajos.

Kisdobrony és más települések gépi átírása pontatlan: Kisdobra, Kisorosz, Tálé Dodren, Kistorony, Dabrony, Nisdobron, helyesen: Kisdobrony.

*Adathiányosak egyes kartotékok: nincs feltüntetve születési, letartóztatási, fogvatartási helye, elhalálozásának ideje és a hazatérésének dátuma. Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja van 15 személynek. Hárman 3 kartotékkal rendelkeznek. A lágerből történő szökés közben lelőtték 1945-ben **Kocsis Sándor**, **Komonyi L. Kálmán**, **Nagy D. Zoltán**, **Urbán Ferenc** honvédet és **Nagy Géza** civilt. A legtöbb kisdobronyi a következő lágerekben halt meg: Boriszovban 24, Orsán 17, Szolyván 7, Szkotarszkojében, Szamborban, Zsornaván és Uzsokon 3–3 fő. *A kisdobronyi elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 100 fő.* 1945-ben koncepció perben 7 évre ítélték Tárczy Dániel református lelkészt, 1956 után rokkantan tért haza.*

1989. november 26-án a helyi temetőben emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

KISGEJŐC/ MALI GEJIVCI

Társközsége: Nagygejőc, Lakossága 1944-ben 980 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 11-én összeállított két különálló helyhatósági (Kisgejőci Községi Népbizottság) lista alapján 82 helyi lakos (1896–1925) tartózkodott ismeretlen hadifogolytáborban. Az egyik listán feltüntetett 53 fő (1901–1924) a magyar hadsereg katonájaként esett fogságba. A másik listán 29 fő neve szerepel, a helyi bíró és titkár szerint ők a szambori lágerbe kerültek.

8. táblázat. *A kisgejőci elhurcoltak validált neveinek
az adatbázisokban összesített kimutatása*

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Kisgejőc	85	53	16	2	35	18	67	-	1	49	35	38

A GUK-kartotékban senkinek nincs feltüntetve az anyja neve. Az *apja neve* 69 főnél, a *születési dátum* 20 főnél hiányzik. *Hibás vezetéksnevek:*

pl. Godor, helyesen: *Hadar*;

Osza, helyesen: *Kojsza*;

Ráckevi, helyesen: *Ráckövi*.

Keresztnemek gépi átírása pontatlan: pl. Januj, helyesen: Jenő.

Kisgejőc és más települések gépi átírása pontatlan: Kiscsécse, Kiscsösz, Kislég, Kisgencs, Kishely, Kiscsehi, helyesen: Kisgejőc; Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja csak 1 főnek van. A legtöbb kisgejőci a következő lágeregekben raboskodott: Gorlovka (242/9), Minszk (168/2), Boriszov (183), Liszicsanszk (125), Kranokamszk (207). *A kisdobronyi elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 35 fő.* 1989. november 1-jén a helyi temetőben kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

KORLÁTHELMÉC/HOLMÉC

Lakossága 1944-ben 890 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 10-én összeállított egységes helyhatósági (Helmeci Községi Népbizottság, titkár **Lazorko**) alapján 61 helyi lakos (1895–1924) tartózkodott hadifogságban.

9. táblázat. A korláthelmeci elhurcoltak validált neveinek
az adatbázisokban összesített kimutatása

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Korlát-helmec	79	61	23	3	44	50	24	5	45	12	33	33

A GUK-kartotékban az anyja neve csak 4 személynél szerepel. Az *apja neve* 18 főnél van feltüntetve. *Hibás vezetéknév*:

pl. Bora, helyesen: *Bara*;

Kuricz, helyesen: *Kuruc*.

Az utónév gépi átírása pontatlan: Jahe, helyesen: *Jenő*.

Helmec, Korláthelmec gépi átírása pontatlan: Koldeu, Balatonhene, Garamnémeti, Karlovec, helyesen. Korláthelmec. Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja 12 főnek van. A legtöbb korláthelmeci a következő lágerekben raboskodott, halt meg: SZPV-2 Szolyva, FPPL-Szambor, FPPL-36 Máramarossziget, Boriszov (183), Minszk (168), Mogiljov (311), Orsa, Gomel (189), Vityebszk (271/9), Kagyijevka (144), Krasznij Lucs (1235 ORB), Kijev-Szireck (62), Tbiliszi (1088 ORB), Krasznouralszk (376), Nyizsnyij Tagil (245) stb. *A korláthelmeci elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 33-an hunytak el*. A halál oka számos esetben: kiütéses tífusz, III. fokú disztrófia. 1990. április 5-én a település temetőjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

NAGYDOBRONY/ VELIKA DOBRONY

Lakossága 1944-ben 4 007 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Nagydobronyi Községi Népbizottság) lista alapján 397 helyi lakos (1897–1926) tartózkodott hadifogságban. A listában nem különítették el a tényleges hadifoglyokat és az internált civileket. A település II. világháborús, 2018-ig ismert vesztesége 149 fő. *A nagydobronyi elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 163 fő.*

10. táblázat. *A nagydobronyi elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása*

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Nagydobrony	381	397	271	31	151	292	86	3	27	191	163	154

A GUK-kartotékban az anyja neve csak egy személynél szerepel. Az *apja neve* 109 főnek, *születési dátuma* 10 főnek nincs feltüntetve.

Hibás vezetéknév:

pl. Badur, Boda, Bodi, Bodai, helyesen: *Badó*;

Bok, helyesen: *Bakk*;

Keboluk, Kluk. Helyesn *K. Balog János*;

Kisbolos, Kisboli; helyesen *Kis-Balog v. Balog József K.*;

Holub, helyesen: *Balog*;

Bora, helyesen: *Bara*, stb.

Keresztnevek gépi átírása pontatlan:

pl. Sámuel, helyesen: *Sándor*;

Junif, helyesen: *József*;

Byula, helyesen: *B. Gyula*;

Pjanyri, Helyesen: *Péter*.

Samu, helyesen: *Sándor*.

Nagydobrony és más települések gépi átírása pontatlan: Nagydobra, Gajdobra, Vasdobra, Nagyoroszi, Nadvorna, Nagydobos, helyesen: Nagydobrony; Ugornya járás, helyesen ungvári járás. Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja van 22 személynek. Ketten 3 kartotékkal és egy fő négy kartotékkal rendelkezik. A legtöbb nagydobronyi a következő lágerekben raboskodott, halt meg: Boriszovban (183.t.), Polock (243), Minszk (68), Gomel (189/1), Mogiljov (311), Vityebszk (271/15), Krasznij Lucs (256), Gorlovka (242/9), Kijev-Szirec (62/1), Tbiliszi (1088 ORB) stb.

NAGYGEJÖC/VELIKI GEJIVCI

Lakossága 1944-ben 1 005 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 7-én összeállított egységes helyhatósági (Nagygejőci Községi Népbizottság) lista alapján 103 helyi lakos (1896–1925) tartózkodott hadifogságban. 31 névnel Szambort tüntették fel. Akik a regisztráció során ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, nem vitték el.²⁹³

11. táblázat. A nagygejőci elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Nagygejőc	121	103	44	6	40	66	54	1	48	33	40	43

²⁹³ Ukrajna Emlékkönyve: 1997: 559.

A GUK-kartotékban az anyja neve csak két személynél szerepel. Az *apja neve* 41 főnek, nincs feltüntetve. *Nagygejőc* gépi átírása pontatlan: Nagytegec, Patkovec, Nagybusca, Nagybélic, Nagygens, Nagylucska, Magyarcsernye, Nagycserna, Nagysenkőc, Nagyéc, Nagyécz, Nagybélic, Nagyérce, Nagyécs, Podgajec, Nahács, Nagoc, Nagy-Teyuc, helyesen: Nagygejőc;

Adathiányosak egyes kartotékok: nincs feltüntetve születési, letartóztatási, fogvatartási helye, elhalálozásának ideje és a hazatérésének dátuma. Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja van 3 személynek. A legtöbb nagygejőci a következő lágerekben raboskodott, halt meg: SZPV-2 Szolyva, FPPL-22 Szambor, Boriszov (183), Bobrujszk (56), Gorlovka (242/3), Kagyijevka (144) stb. *A nagygejőci elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatásában 40 fő hunyt el.* 1989 októberében a település temetőjében kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

PALÁGYKOMORÓC/KOMARIVCI

Társközsége: Kisszelmenc. Lakossága 1944-ben 811 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. A lágerbe került palágykomoróci férfiak névsorát nem találtuk meg a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban.

12. táblázat. *A palágykomoróci elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása*

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Palágykomoróc	121	-	30	11	33	39	82	1	8	76	37	33

A GUK-kartotékban az anyja neve egyik személynél sem szerepel. Az *apja neve* 16 főnek nincs feltüntetve.

Hibás vezetékeknevek:

pl. Holy, Hepp helyesen: *Hei*;

Laczó, helyesen Lecó, Tauth, helyesen: *Tóth*.

Keresztnevek gépi átírása pontatlan: pl. Szoltán, helyesen: *Zoltán*.

Palágykomoróc és más települések gépi átírása pontatlan: Palád, Poloma, Polakovrch, Pallag, helyesen Palágy. Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja van 22 személynek. Ketten 3 kartotékkal és egy fő négy kartotékkal rendelkezik. A legtöbb palágykomoróci a következő lágerekben raboskodott, halt meg: Gorlovka (242/9), Krasznij Lucs (256), Liszicsanszk (125), Kijev-Szirec (62/1), Korosztény (110) stb. *A palágykomoróci elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 37-en elhunytak.* 1992-ben a templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

SZALÓKA/SZOLOVKA

Lakossága 1944-ben 829 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 7-én összeállított egységes helyhatósági (Szalókai Községi Népbizottság) lista alapján 146 helyi lakos (1889–1925) tartózkodott hadifogságban. 38 fő bevonult a magyar hadseregbe, 108 civil internáltak.

13. táblázat. *A szalókai elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása*

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Szalóka	102	146	58	20	58	88	12	2	11	21	70	75

A GUK-kartotékban az anyja neve egyik személynél sem szerepel. Az *apja neve* 36 főnek nincs feltüntetve.

Hibás vezetéknemek:

pl. Batykaj, Botykai; Bocska,	Pakodi; helyesen: <i>Pohodi</i> ;
helyesen: <i>Bocskai</i> ;	Sonka, helyesen: <i>Sankó</i> ;
Bíró, helyesen: <i>Biri</i> ;	Sas, helyesen: <i>Sós</i> ;
König, Kegye, helyesen: <i>Kepics</i> ;	Szobol, helyesen: <i>Szabó</i> .

Szalóka gépi átírása pontatlan: Sáska, Szolokma, Szovik, helyesen Szalóka; Urik Járás, helyesen Ungvári. Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja van 4 személynek. Ketten 3 kartotékkal rendelkeznek. A legtöbb szalókai a következő lágerekben raboskodott, halt meg: Boriszov (283), Bobrujszk (56), Minszk (168), Vityebszk (2721/9), Donyec-medence (280/16), Krasznij Lucs (256) stb. *A szalókai elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 70-en haltak meg.* 1989. november 26-án a temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

SZEREDNYE/SZEREDNYE

Lakossága 1944-ben 2 617 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Szerednyei Községi Népbizottság) lista alapján összesen 88 helyi lakos (1891–1926) tartózkodott hadifogságban. Az egyes nevek mellett külön rubrikában feltüntették az anya nevét is.

14. táblázat. A szerednyei elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Szerednye	125	88	4	4	34	88	26	11	97	5	23	20

A GUK-kartotékban az anyja neve 32 főnél hiányzik. Az *apja neve* 32 főnek nincs feltüntetve. *Szerednye* gépi átírása pontatlan: pl. Szereden, helyesen Szerednye. A szerednyeiek többsége a következő lágerekben raboskodott, halt meg: SZPV-2 Szolyva, FPPL-22 Szambor, FPPL-176 Foksány, FPPL-36 Máramarossziget, Donyec-medence (280/16), Krasznij Lucs (256), Kijev-Szirec (62), Tyemnyikov (58), Krasznajarszk (34) stb. *A szeredenyei elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 23 fő vesztette életét.*

SZÜRTE/SZTRUMKIVKA

Lakossága 1944-ben 1 314 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 20. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Szürtei Községi Népbizottság, Vaszilenko „komisszár”) lista alapján 93 helyi lakos (1898–1926) tartózkodott hadifogságban. A magyar hadseregbe bevonult férfiak nevénél a településekhez kapcsolódó lak-tanyák, hadifogolytáborok vannak feltüntetve, illetve 18 főnél a szambori gyűjtőtábor. 25 főnél az „ismeretlen helyen” bejegyzés olvasható.

15. táblázat. *A szürtei elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása*

Település	Validált nevek											
		KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Szürte	121	83	40	5	35	33	82	6	14	39	25	28

A GUK-kartotékban az anyja neve egyik személynél sem szerepel. Az *apja neve* 44 főnek nincs feltüntetve.

Hibás vezetéksnevek:

pl. Bodog, helyesen: *Bodák*;

Korbács, helyesen: *Horpács*;

Kota, helyesen: *Katkó*;

Leránt, helyesen: *Leani*;
 Meisels, helyesen: *Mészáros*;
 Belfi, helyesen: *Pálfi*;
 Szanka, helyesen: *Senkő*.

Szürte gépi átírása pontatlan: Sztára, Sztorta, Szete, Szurda, Szunte, helyesen: Szürte. Csongrád megye, helyesen: Ung megye. Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja van 5 személynek. A legtöbb szürtei a következő lágerekben raboskodott, halt meg: Bobrujszk (56), Minszk (168), Mogiljov (311), Polock (243), Gorlovka (242) Kagyijevka (144/11), Krematorszk (242), Nyizsnyij Tagil (245), Tallinn (286), Szapaszo-zavod (99/15) stb. *A szürtei elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 25 fő hunyt el.*

1990 márciusában a helyi református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

TÉGLÁS (KIS-)/ TIJGLAS/CEGLIVKA

Lakossága 1944-ben 531 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 20. Az itteni felmérések szerint mintegy 50 helyi lakost hurcoltak el Szolovára, onnan a donbászi és más munkatáborokba.

16. táblázat. *A kistéglási elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása*

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civilinternált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Téglás (Kis-)	30	-	11	10	13	14	16	-	3	10	14	13

A GUK-kartotékban az anyja neve egyik személynél sem szerepel. Az *apja neve* 8 főnek nincs feltüntetve.

Hibás vezetéknév:

pl. Mátrai, helyesen: *Mitrai*;

Nacsa, Nagy, helyesen: *Necce*.

Téglás (Kis-) gépi átírása pontatlan: Kistarcsa, Kistelek, Kisszlabos, helyesen Kistéglás; A legtöbb kistéglási a következő lágerekben raboskodott, halt meg: Boriszov (183), Donyec-medence, Sztalino (1025/4 ORB), Gorlovka 8242), Liszicsanszk (125), Korosztény (110), Krasznouralszk (376/1), KIoprinszk (504/21), Tyemnyikov (58) stb. *A kistéglási elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása* szerint 14 fő elhunyt. 1989-ben a település temetőjében emlékjelet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

TISZASALAMON/SALAMON/SZOLOMONOVE

Lakossága 1944-ben 972 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 23. Az 1945. július 7-én összeállított két különálló helyhatósági (Tiszasalamoni Községi Népbizottság, elnök Berta Lajos, titkár O. E.) lista alapján 77 helyi lakos (1895–1926) tartózkodott lágerben. Az egyik listán 43 név mellett Szambort tüntették fel, 19 névnél a romániai Temesvár, Foksány, Máramarossziget és a magyarországi Kiskunfélegyháza, Makó, Szeged, Pápa stb. település nevét jegyezték be. A másik listán feltüntetett 16 fő ismeretlen lágerben tartózkodott.

17. táblázat. *A tiszasalamoni elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása*

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Tiszasalamon	126	77	41	12	49	74	51	1	70	26	30	36

A GUK-kartotékban az anyja neve egyik személynél sem szerepel. Az *apja neve* 79 főnek nincs feltüntetve.

Hibás vezetékszeve:

pl. Remes, helyesen: *Demes*;

Fodor, helyesen: *Fedor*;

Kolombas, helyesen: *Galambos*;

Gyűrű, helyesen: *Győri*;

Kordek, helyesen: *Kertész*;

Ravasz, helyesen: *Révész*;

Szobol, helyesen: *Szabó*;

Tauth Berton, helyesen: *Tóth Bertalan*.

Tiszasalamon gépi átírása pontatlan: Sásony járás, Desze, Tiszasas, helyesen: *Tiszasalamon*;

Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja van 5, 3 pedig egy személynek. A legtöbb tiszasalamoni a következő lágerekben raboskodott, halt meg: SZPV-2 Szolyva, FPPL-Szambor, FPPL-36 Máramarossziget, Boriszov (183), Minszk (168), Mogiljov (311), Gomel (189), Donyec-medence (280/16), Gorlovka (242/8), Kagyijevka (144/11), Krasznij Lucs (256), Korosztény (110), Kijev-Szirec (62), Zaporozsje (1502 ORB), Nyizsnij Tagil (245) stb. *A tiszasalamoni elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 36 fő elhunyt.* 1989. november 26-án a település temetőjében kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

TISZAÁGTELEK/AGOVO/TISZJANKA

Lakossága 1944-ben 686 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Tiszaágteleki Községi Népbizottság, elnök Kupás Mihály) lista alapján 117 helyi lakos (1895–926) tartózkodott hadifogságban. A névsorban 5 fő, a Vörös Hadsereg önkéntesei nevét áthúzták. 15 név mellett „magyar katona”, 87 névnel „orosz lágemben” bejegyzés olvasható.

18. táblázat. A tiszáágteleki elhurcoltak validált neveinek
az adatbázisokban összesített kimutatása

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Tisza- ágtelek	151	117	39	4	47	124	24	3	67	27	40	42

A GUK-kartotékban az anyja neve egyik személynél sem szerepel. Az *apja neve* 111 főnek nincs feltüntetve.

Hibás vezetéknév:

pl. Derka, helyesen: *Györke*;

Csete, helyesen: *Hete*;

Holodnyák, helyesen: *Holovnyák*;

Jakob, helyesen: *Jakab*.

Keresztnév: Ernesztó, helyesen *Ernö*, Beniel, helyesen: *Béla*.

Tiszaágtelek gépi átírása pontatlan: Tiszatelek, Tiszaborkút, helyesen Tiszaágtelek. Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja van 3, és 1 személynek 3 kartonnal rendelkezik.

A legtöbb tiszasalamoni a következő lágerekben raboskodott, halt meg: SZPV-2 Szolyva, FPPL-Szambor, FPPL-36 Máramarosziget, Boriszov (183), Minszk (168), Mogiljov (311), Orsa, Gomel (189), Vityebszk (271/9), Baranovics (410), Krasznij Lucs (256), Kemerovo (503), Krasznouralszk, (376), Krasznokamszk (207) stb. Szökés közben az orsai táborból Bernát Miklóst (1900), Bernát Zoltánt (1921), Györke G. Józsefert (1913), szambiriből Takács Endrét (1918 lelőtték). *A tiszáágteleki elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 40 fő elhunyt.* A hozzátartozók 1957-ben – az elsők között Kárpátalján – a település temetőjében sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére, amelynek fel-

irata: „Elhunyt kedveseink emlékére, kik a tisztaágteleki egyházunknak hűséges tagjai voltak.”

TISZAÁSVÁNY/MINERALNE

Lakossága 1944-ben 686 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 29. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Tiszaásványi Községi Népbizottság, elnök A. F. Tartuska) lista alapján 94 helyi lakost (1896–1926) „munkatáborba vittek.” 52 névnél a következő bejegyzés olvasható: „Az elhurcoltakat 1944. november 18-án, november 23-án, november 29-én és néhány embert december 3-án és december 10-én külön csoportokban vitték el a szolymai lágerbe.” 41 fő bevonult a magyar hadseregbe.

19.táblázat. A tisztaásványi elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása

Település	Validált nevek	KTAL	GUK	HIM	SZEP	Civil internált	Honvéd	Gulag-rab	Nincs adat	Érkezés	Halálozás	EML, SZEP
Tiszaásvány	117	94	54	12	54	97	19	1	29	68	39	41

A GUK-kartotékban az anyja neve csak egy személynél szerepel. Az apja neve 54 főnél van feltüntetve.

Hibás vezetékevek:

pl. Bodo, Buda, helyesen: *Badó*;

Kara, helyesen: *Kára*;

Kátai, Kati, Kata, helyesen: *Káté*;

Kartik, helyesen: *Kertész*;

Holonka, helyesen: *Malomka*;

Sebik, helyesen: *Sebők*.

Tiszaásvány gépi átírása pontatlan: Tiszova, Tizzasas, Tizzaszalka, Tiszavid, Tiszadorogma, Piskoványa, Tisza, Tiszadony, Tiszavasvári, Tiszovo, Tiszalonka, helyesen: Tiszaásvány. Két, egymást részadatokkal kiegészítő kartotékja 12 főnek van.

A legtöbb tiszaaásványi a következő lágerekben raboskodott, halt meg: SZPV-2 Szolyva, FPPL-Szambor, FPPL-36 Máramarossziget, Boriszov (183), Minszk (168), Mogiljov (311), Orsa, Gomel (189), Vityebszk (271/9), Kagyijevka (144), Krasznij Lucs (1235 ORB), Kijev-Szireck (62), Tbiliszi (1088 ORB), Krasznouralszk (376), Nyizsnyij Tagil (245) stb. *A tiszaaásványi elhurcoltak validált neveinek az adatbázisokban összesített kimutatása szerint 39-en elhunytak.* 1992-ben a helyi temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

ÖSSZEGZÉS

Megkérdőjelezhetetlen, perdöntő jelentőséget tulajdonítunk a Magyar Nemzeti Levéltár Szovjet táborok magyar foglyai adatbázisának, melynek alapján személyekre vonatkozó kutatást folytathattunk és a validációs tapasztalatokat a jelen tanulmányban összegezhettük. Az adatelemzés során kiderült, hogy 1944 őszétől Szovjetunióban hadifogolyként, illetve internáltként nyilvántartott összesen 1321 Ung-vidéki (Kárpátalja) magyar nemzetiségű katona, illetve polgári személynek találtuk meg a nyilvántartó kartonjának digitális másolatát. Ennek elválaszthatatlan tartozéka a 18 Ung-vidéki településről (Ungvár, Eszeny, Csap, Gálóc, Kisdobrony, Kisgejőc, Nagydobrony, Nagygejőc, Palágykomoróc, Szalóka, Szerednye, Szürte, Téglás (Kis-), Tiszasalamon, Tiszaágtelek, Tiszaásvány, Korláthelmec, Kincsehomok) származó 4064 hadifogoly sorsát nyomon követő Exel-táblázat. Az egyes személyekhez köthető hasznos információkon kívül felsoroltuk az elemzett orosz nyelvű, cirill betűs kartotékokban és a gépi fordításban kimutatott pontatlanságakat. Úgy véljük, az elvégzett adattisztítás hitelesebbé teszi az MNL adatbázisát. Fontosnak tartjuk a kárpátaljai települések hadifogoly-listáinak további validálását is.

Arra törekedtünk, hogy a feltárt forrásokból minél pontosabb képet kapjunk arról, hogy a II. világháború során többek között az Ung-vidékről hányan kerültek szovjet hadifogságba, hány polgári személyt hurcoltak el a Szovjetunióba, valamint közülük mennyien térhettek haza szereteteikhez. Köszönjük a lehetőséget, hogy a nagyszabású munkából mi is kivehettük részünket és a feltárt eredményeket az országos intézmény adatbázisának felületén mindenki számára közkinccsé tehetjük.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

P-14 fond. 1945. júniusában a szovjet táborokban tartózkodó, lak-helyükre még vissza nem tért személyekről készült névjegyzék tartalmazza többek között Ungvár, Eszeny, Csap, Gálóc, Kisdobrony, Kisgejőc, Nagydobrony, Nagygejőc, Palágykomoróc, Szalóka, Szerednye, Szürte, Téglás (Kis-), Tiszasalamon, Tisza-ágtelek, Tiszaásvány, Korláthelmec, Kincsehomok települések adatait is.

Szolyvai Emlékpark Bizottság archívuma, (SZEpb)

KOVÁCS ZOLTÁNNÉ SEREGHY JUDIT (Ausztrália) adatközlő levele, 2005.IV.04.

HOMOKY LÁSZLÓ adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 7.

FARKAS JÓZSEF adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 2.

DR. TÁRCZY ANDORNÉ adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 10.

1. Önálló könyvek

BAKURA SÁNDOR-DUPKA GYÖRGY-KOVÁCS ELEMÉR-KOVÁCS ERZSÉBET-MOLNÁR D. ERZSÉBET-TÓTH ZSUZSANNA 2009: „Otthon a könny is édes”. 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 14–16.

DUPKA GYÖRGY 1997: A „malenykij robot” dokumentumokban. Társ szerző: KORSZUN, OLEKSZIJ. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 75. <https://mek.oszk.hu/23800/23835/23835.pdf>

DUPKA GYÖRGY (szerk., bev.) 1993: Egyetlen bűnünk magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Ungvár-Budapest, Patent – Intermix.

DUPKA GYÖRGY (szerk., bev.) 1993: „Élő történelem”. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944–1992). Intermix Kiadó, 1993.

- DUPKA GYÖRGY (szerk., bev.) 1993: „Sötét napok jöttek...” Konceptiós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 121–123.
- DUPKA GYÖRGY (szerk., bev.) 2017: A Szolyvai Emlékpark névlistája. A II. világháború és a sztálinizmus áldozatainak gránitlapokra vésett nevei: internált civilek, elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok. Kárpátaljai Magyar Könyvek 261. Ungvár–Budapest, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/18100/18115/>
- DUPKA GYÖRGY 2014: A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991) A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Kárpátaljai Magyar Könyvek 232. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13300/13350/>
- DUPKA GYÖRGY: Halottaink-1944-1959. A kárpátaljai szovjet népirtás eddig ismert áldozatainak névsora. Intermix Kiadó, Kárpátaljai Magyar Könyvek 237. Ungvár–Budapest, 2014. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13900/13956/>
- DOVHANICS O. (szerk., bev.) 1997: Ukrajna emlékkönyve. Kárpáton-túli terület. Kárpáti Kiadó, Ungvár. 559.
- VARGA ÉVA MÁRIA (szerk., bev.) 2006: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941-1953). Moszkva-Budapest, ROSSZPEN-MKTTK, 487–490.

Ukrán, orosz önálló könyvek

- АЛМАШИ, М. М. (szerk.) 2003: Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр Культур Національних Меншин. Інформаційний бюлетень No 4., Ужгород. 18.
- ДОВГАНІЧ, О. Д. (Упорядник) 2007: Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття”. Видавництво Закарпаття, Ужгород. TSU/ 309. sz. ügyirat: 517–518., TSU/390. sz. ügyirat: 619-665.

ДОВГАНІЧ, О. Д., КОРСУН О. М. (Упорядник) 2009: Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том I. Видавництво Закарпаття, Ужгород. ZUN/29. sz. ügyirat: 83–85.

КОРСУН, О. М. (Упорядник) 2012: Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 pp. Архівні документи і матеріали. Упорядник. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород.

2. Könyvfejezetben megjelent írás

MAJOROSSY BÉLA visszaemlékezése. In DUPKA GYÖRGY (szerk., bev.) 1993: „Élő történelem”. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944–1992). Intermix Kiadó, 1993. 12–17.

3. Évkönyvben megjelent tanulmány

CSATÁRY GYÖRGY: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: Évgyűrűk'90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

4. Honlap

Malenykij robot. <http://kmf.uz.ua/mr/index.html> Malenkij robot: <https://kmf.uz.ua/mr/> (Letöltés: 2022. 11.18.)

Szovjet táborok magyar foglyai. <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/szovjet-taborok-magyar-foglyai> (Letöltés: 2022. 11.18.)

A 70 ÉVE MEGGYILKOLT OROSZ PÉTER PÁL, BILKEI GÖRÖGKATOLIKUS PAP SZEREPE AZ EGYHÁZÜLDÖZÉS KEZDETI IDŐSZAKÁBAN

Bevezető gondolatok

Ferenc pápa 2022. augusztus 5-én *Orosz Péter Pálnak*,²⁹⁵ a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye áldozópapjának vértanúhalálát elismerte. Boldoggá avatása 2025-ben várható. A magyarországi Biriben született görögkatolikus áldozópapot a hit elleni gyűlöletből ölték meg 1953. augusztus 28-án a kárpátaljai Alsókaraszlón (Зариччя).

Mindez önmagában véve egy egyházi ügynek tekinthető, azonban a vártanúvá válásának körülményei ennél sokkal többet mutatnak. Amennyiben a görögkatolikus egyház II. világháború utáni szovjet üldözését szélesebb kontextusban értelmezzük, akkor kijelenthető, hogy személyében egyházi és társadalmi szempontok is érvényesültek. Egyházi szempont a görögkatolikus papi egyénisége miatt. Társadalmi pedig abban az értelemben, hogy a görögkatolikus egyház üldözése része volt Kárpátalja szovjetesítésének és társadalmi átalakításának, melynek számos vértanúja lett, nagy részük neve ismeretlen. Orosz Péter vértanúságának elismerése és boldoggá avatása azonban nemcsak egyházi kérdés, számos társadalmi szempontokat is felvet. Kárpátalja hagyományos többnemzetiségű társadalmát az 1940-es években több

²⁹⁴ Marosi István görögkatolikus áldozópap, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója, egyháztörténész (Beregszász)

²⁹⁵ Orosz Péter Pál keresztnevének második tagját ritkán használatos, leginkább Orosz Péterként említik.

megpróbáltatás is érte, s gondolnunk kell ezen a téren a holokausztra, a magyarok és németek elhurcolására, a ruszin nemzeti identitás tagadására, és a Kárpátalján történelmi egyházak (görögkatolikus, római katolikus, református) üldözésére.

Orosz Péter tevékenységének az elemzése a társadalmi szempontokon túl az egyéni szerepvállalás, az elkötelezettség és az egyházi közösség iránti felelősség mellett a kiutak keresésére, vagyis egyfajta „túlélési stratégia” kialakítására is ráirányítja a figyelmünket. Vértanúsága és hitvalló magatartása egyben a korszak jellegére és az egyházüldözés körülményeire rámutat. A jeles egyházi személy ugyanis a kárpátaljai görögkatolikusok üldözésének kezdetétől a földalatti egyház életének kialakulásáig aktív részese volt az egyházi eseményeknek. Ha nem is a teljes megszervezője nem, de az egyházi túlélési modell kialakításának mindenképpen emblematikus személyiségévé vált.

1. Orosz Péter Pál életrajzi adatai

Orosz Péter Pál görögkatolikus pap bilkei parókusként került a szovjet kommunista egyházüldözés célkeresztjébe a II. világháború utáni Kárpátalján 1944 őszétől. A görögkatolikus egyházzal kapcsolatos legalizáció (1989) utáni kutatások részletesen feldolgozták az élettörténetét. Ebben **Puskás László** (1941-1989)²⁹⁶ és **Bendász**

²⁹⁶ **Puskás László** görögkatolikus pap, festőművész, a szakrális művészet képviselője, kutató Ungváron született 1941-ben. Apja id. Apja Puskás László (1910–1969) hitvalló görögkatolikus pap, Romzsa Tódor vértanú püspök közeli barátja volt. Ifj. Puskás László 1959–1965 között a lembergi Iparművészeti Főiskolán végzett, majd adjunktus lett a festészet tanszéken. 1974-ben Magyarországon telepedett le a családjával. A Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémián tanult teológiát és kánonjogot. 1993-ban Ungváron a Munkácsi Egyházmegye papijává szentelte Szemedi János püspök. 1996-tól a Communio nemzetközi teológiai folyóirat ukrán kiadásának főszerkesztője. 1995–2001 között **Romzsa Tódor** püspök boldoggá avatási eljárásának ügyvivője (promotor iustitiae). **Romzsa Tódor** és **Orosz Péter** vértanú életrajzírója, könyveit több nyelvre is lefordították. **Orosz Péter** és a többi munkácsi görögkatolikus hitvalló boldoggá avatási eljárásában is tevékenykedett. Budapesten hunyt el 2023-ban.

Dániel (1938-2019)²⁹⁷ görögkatolikus papok, egyháztörténészek jeleskedtek és publikáltak fontos kutatási eredményeket. Az élettörténet összeállításával összefüggésben említést kell tennünk a szentté avatási eljárásban összegyűjtött, és az Apostoli Szentszék a Szenttéavatási Ügyek Dikasztériumához²⁹⁸ benyújtott peranyagról is.²⁹⁹ E peranyag alapján ismerte el Ferenc pápa 2022. augusztus 5-én **Orosz Péter Pálnak**, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye áldozópapjának vértanúhalálát a boldoggá avatási folyamata befejezése után.³⁰⁰ Témánkban tehát egy olyan kárpátaljai görögkatolikus papról beszélünk, akinek élete a világegyház mércéjével értékelve is jelentős példaértékkel bír. Élettörténetének legfontosabb mozzana-

²⁹⁷ **Bendász Dániel** görögkatolikus pap, egyháztörténész. 1938-ban született Ungváron. Apja **Bendász István**, hitvalló görögkatolikus pap, egyháztörténész, kanonok. Az illegalitás idején az „egyszemélyes teológián” készült fel a papi szolgálatra, 1993-ban szentelte pappá **Szemedi János** püspök. Az ungvári **Boldog Romzsa Tódor** Papnevelő Intézet történelemtanára és alsóveresmarti parókus volt. Kutatási területe: a Munkácsi Egyházmegye múltja. Első publikációjának anyagát elhunyt édesapja hagyatéka alapján állította össze és jelentette meg 1994-ben Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai címmel. Ennek ukrán, valamint bővített magyar változata is megjelent 2014-ben. Nagyszőlősen hunyt el 2019-ben.

²⁹⁸ Olaszul: *Dicastero delle Cause dei Santi*, latinul: *Dicasterium de Causis Sanctorum*.

²⁹⁹ Orosz Péter Pál boldoggá avatási eljárásának posztulátora UILic. Bohiv Viktor kanonjogász, teológiai tanár, a Romzsa Tódor Teológiai Akadémia (Ungvár) tanára.

³⁰⁰ chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2022/08/05/0583/01173.pdf [2024. 09. 19.] – N. 0583, Venerdì 05.08.2022, Promulgazione di Decreti del Dicastero delle Cause dei Santi: Durante l’Udienza concessa a Sua Eminenza Reverendissima il Signor Cardinale Marcello Semeraro, Prefetto del Dicastero delle Cause dei Santi, il Sommo Pontefice ha autorizzato il medesimo Dicastero a promulgare i Decreti riguardanti: - il martirio del Servo di Dio Pietro Paolo Oros, Sacerdote dell’Eparchia di Mukačevo (Ucraina); nato il 14 luglio 1917 a Biri (Ungheria), ucciso in odio alla fede il 28 agosto 1953 a Siltse (Unione Sovietica).

tait a fent említett szerzők publikációira hivatkozva röviden, címszavakban foglaljuk össze.³⁰¹

Biriben (Magyarország) 1917. július 14-én született. Édesapja görögkatolikus pap volt, aki 1918-ben elhunyt, s ezt követően 1926-ban az édesanya is elhalálozott. Péter és öccse, János ekkor az anyai nagypapjuk testvéréhez (**Orosz Anna**) került, Szabó Sándor görögkatolikus pap családjába.

Az elemi iskolát Kisszolyván (Скотарське, UA), a gimnáziumot Ungváron (Ужгород, UA) és Huszton (Хуст, UA), a teológiát Ungváron és Olmützben (Olomouc, CZ) végezte. Sztojka Sándor püspök munkácsi püspök 1942. június 28-án szentelte pappá.

1946-tól a bilkei (Білки, UA) Péter és Pál főapostolokról elnevezett templom parókusaként tevékenykedett. 1949-ben a szovjet állami szervek eltiltották a papi hivatása gyakorlásától, de Csengery Jánossal, Horineczki Jánossal, Margitics Ivánnal és Román Jánossal közösen titokban tovább gyakorolták papi szolgálatot. Ez a papi közösség lett a „bujdosó papok” csoportja, mely csoportból a későbbiekben a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye illegálitásban élő egyházszervezete kialakult.

Az állami hatóságok abban a tudatban, hogy a titokban működő görögkatolikus egyházban **Orosz Péter** vezető szerepet tölt be, esetleg püspök is lehet, 1953-ban egy rendőr Beregkisfaludon (Сільце) elfogta és egy út menti keresztnél imádkozás közben tarkón lőtte.

³⁰¹ **Bendász István – Bendász Dániel, Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai**, Ungvár–Budapest, Galéria–Écriture, 1994, 78-79., Бендас, Степан – Бендас, Даниїл, Священники-мученики сповідники вірності. Ужгород, Закарпаття, 1999, 163-168., Bendász István – Bendász Dániel, *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai*. Budapest, Kairosz, 2014, 286-294., Puskás László, *Ilyeneké a mennyek országa. Isten szolgálja Orosz Péter (1917–1953) titokban felszentelt püspök élete és vértanúsága*, Budapest, Don Bosco, 2010., Пушкаш, Ласло, *Таких бо царство небесе (Мк 10,14). Слуга Божий, таємний єпископ, священномученик Петро Орос (1917–1953). Життя та мучеництво*, Будапешт, Don Bosco, 2015.

Az ilosvai rendőrség garázsának betonpadlózata alá rejtették a holttestét, amelyet 1992-ben találtak meg. Az exhumálás és a szakértői vizsgálatok után 1992. augusztus 23-án Bilkén (Білки) temették újra. Földi maradványai azóta a görögkatolikus templom melletti kápolnában vannak elhelyezve.³⁰²

2. A Munkácsi Egyházmegye működésének betiltása Kárpátalján a II. világháborút követően

A II. világháború lezárásával Kárpátalja a Szovjetunió egyik tagköztársaságának (USZSZK) a része lett.³⁰³ A szovjet állami szervek azonnal elkezdték kiépíteni a sajátos szovjet közigazgatási rendszert. A kommunista ideológiára épülő államhatalom drasztikus módon olvasztotta magába a meghódított területeket, azok társadalmi, közigazgatási és gazdasági rendszerével együtt. Ezzel a tevékenységével összefüggésben a kárpátaljai területen évszázadok óta tevékenykedő görögkatolikus egyházat is erőszakkal kísérelték meg beolvasztani az orosz pravoszláv egyházba.³⁰⁴

A kárpátaljai görögkatolikusok erőszakos egyesítésének első szakasza 1944. októbere (a szovjet csapatok elfoglalták Kárpátalját) és 1949. február 18-a közé esik. Legdrasztikusabb eseményként 1947. október

³⁰² *Marosi István*, *Katakombaszolgálat Kárpátalján. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944–1989). Fényképdokumentáció és történeti áttekintés*. Kézirat. Várható megjelenés: 2024. (Későbbiekben: Katakombaszolgálat)

³⁰³ *Botlik József* 1997: Hármast keresztt alatti. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997), Budapest, 1997, 275–276., Adriányi Gábor, *A Katolikus Egyház története a 20. században Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*, Budapest, Kairosz, 2005, 75. – Moszkvában 1945. június 28-án aláírták a szovjet–csehszlovák egyezményt, melynek értelmében Kárpátalját a Szovjetunióhoz csatolták. Az egyezményt 1945. november 22-én csehszlovák részről, november 27-én szovjet részről ratifikálták.

³⁰⁴ *Katakombaszolgálat* – 3. Szovjet politikai nyomásgyakorlás a görögkatolikus egyházra.

31-én meggyilkolták *Romzsa Tódort*, az egyházmegye püspökét.³⁰⁵ A kárpátaljai görögkatolikus papság ezt követően sem engedett a beolvasztó állami akaratnak és ragaszkodott katolikus hagyományaihoz. A Munkácsi Egyházmegye működésének a beszüntetését végül 1949. február 18-án tette meg az államhatalom, az úgynevezett „Murányi-nyilatkozat” kierőszakolásával. Murányi Miklós püspöki irodaigazgatót kényszerítették, hogy írjon alá egy nyilatkozatot, amelyben kijelentette, hogy az egyházmegye minden hivatala beszüntette a működését, az püspöki palotát és a székesegyházat pedig át kellett adni az orosz pravoszláv egyháznak. Ez lett az öt évig tartó politikai nyomásgyakorlás utolsó mozzanata és a görögkatolikus egyház tényleges üldözésének kezdete. A kommunizmus teljes időszakában ezt a nyilatkozatot a görögkatolikus egyház önfeloszlatásaként értelmezte az egyházellenes szovjet ideológia.³⁰⁶

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye működését tehát 1949. február 18-án szüntették meg az állami hatóságok, aminek következtében az egyházközségek sem működhetek tovább. A kárpátaljai görögkatolikusok esetében megkezdődött a tényleges egyházüldözés időszaka, melynek első szakasza – mint fentebb kifejtettük – nagyon kegyetlen lett. Az egyházi személyekre nehezedő nyomásgyakorlás likvidálási folyamattá vált, s ennek következtében államosították vagy bezárták az görögkatolikus intézményeket (papnevelő intézet, női és férfi tanítóképző, árvaház, kollégiumok, a püspöki levéltár),³⁰⁷ illetve a szerzetesrendek működését is. Az el-

³⁰⁵ *Puskás László, Romzsa Tódor élete és halála.* Budapest, Don Bosco, 1998., Пушкаш, Ласло, *Кир Теодор Ромжа. Життя і смерть єпископа*, Львів, Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2008., Пушкаш, Ласло, *Священномученик Теодор Ромжа*, Будапешт, Русинського Меншинового Самоуправління, 2008., Пушкаш, Ласло, *Житіє Блаженного Теодора Ромжі*, Ужгород, 2013., *Katakombaszolgálat* – 3.1. A görögkatolikus egyház elleni rendelkezések Romzsa Tódor püspök vértanú haláláig (1944. szeptember 27. – 1947. október 31.)

³⁰⁶ *Katakombaszolgálat* – 3.2. Az 1948-as év. Romzsa Tódor püspök halálától az egyházmegye likvidálásáig (1947. október 31. – 1949. február 18.)

³⁰⁷ uo.

kobzott templomok közül a legtöbbet átadták a pravoszláv egyháznak, vagy bezárták azokat.³⁰⁸

Ezzel egyidőben személyes válaszút elé kerültek a görögkatolikus papok és a papcsaládok is.³⁰⁹ A pravoszláviára való áttérést megtagadó papok 1949 májusától nem kaphattak civil munkát a városi, a járási és a megyei vállalatoknál sem,³¹⁰ s ennek következtében megélhetés nélkül maradtak a családjaik is. Aki a görögkatolikus papok közül 1949 elejéig nem tudott nyugállományba vonulni, illetve külföldre menekülni, azok közül 126 hitvalló (közülük 30 vértanú), 46 hithű és 129 aposztata (hitchagyott) lett.³¹¹

³⁰⁸ GARF, Fond 6991., opisz 3., gyelo 1112., 199. – A templomok elkobzására példa P. Vilhovijnak, az USZSZK VKÜT elnökének tájékoztatása 1948. augusztus 2-án. I. V. Poljanskij, az SZSZKSZ VKÜT elnökét tájékoztatta 14 község görögkatolikus templomának a pravoszláv egyház tulajdonába való átadásáról, melyek a következők: Szőlősvégárdó (Підвиноградів, UA), Árdánháza (Арданово, UA), Volóc (Воловець, UA), Oroszmokra (Руська Мокра, UA), Dombó (Дубове, UA), Gánya (Ганичі, UA), Técső (Тячів, UA), Alsókalocsa (Колочава, UA), Felsőkalocsa (Неровець, UA), Taracköz (Тересва, UA), Rászócska (Росішка, UA), Munkács (Мукачево, UA), Mezőterebes (Страбичово, UA), Nagyszőlős (Виноградів, UA)., További források: DAZO, fond 1., opisz 1., od. zb. 659., 2–10., DAZO, fond P-14., opisz 1., od. zb. 659. 7., DAZO, fond P-14. opisz 4., od. zb. 666., 5–121.,

Lásd még: *Katakombaszolgálat* – 3.1. A görögkatolikus egyház elleni rendelkezések Romzsa Tódor püspök vértanúhaláláig (1944. szeptember 27. – 1947. október 31.)

³⁰⁹ DAZO, fond P-195., opisz 1., od. zb. 119. – Az 1946. augusztus 30-án kiadott 025-ös számú rendelet értelmében több görögkatolikus papfeleség is elbocsátásra került az iskolákból, akik addig tanítói tisztséget töltöttek be. Elbocsátó levelek másolata: BIGKKL, 22. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye üldözése.

³¹⁰ DAZO, fond P-195., opisz 4., od. zb. 29., 106. – I. Turjanica, a megyei tanács elnökének utasítása a városok és a járások vezetői és megyei vállalatok számára.

³¹¹ *Katakombaszolgálat* – Görögkatolikus papok egzisztenciális döntései az egyházüldözés időszakában (1944-1989) – 4.2. Görögkatolikus papok személyes döntései. 4.2.1. Hitvallók – kényszerszolgálatára vagy börtönre ítélt, illetve vértanú áldozópapok. 4.2.2. Hithűek – elutasították az egyesülést a pravoszláv egyházzal, de nem indult ellenük bírósági per. 4.2.3. Aposztaták – papi tevékenységük folytatása végett áttértek a pravoszláv egyházba. 4.2.4. Szolgálaton kívüliek – önként függesztették fel papi tevékenységüket, nyugállományba vonultak vagy elhunytak a tényleges egyházüldözés előtt. 4.2.5. Emigráltak vagy határmódosítás miatt egyházközségekkel együtt más ország területére kerültek.

Az államhatalom minden eszközt megragadott az erőszakos egyházegyesítés érdekében. Nem volt elég, hogy a papság egy része áttért a pravoszláviára, az áttérteket arra kényszerítették, hogy kampányoljanak és prédikáljanak a görögkatolikusság teljes áttérése érdekében.³¹² Az erőszakos egyesítési folyamat ugyan lassan haladt, de **P. Vilchovij**, a Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa ukrainai megbízottja 1949. július 23-án jelentette N. Hruscsovnak, az USZSZK Minisztertanácsa elnökének, hogy a görögkatolikus egyház likvidálása Kárpátalján befejeződött.³¹³ Ez a jelentés vélhetően a politikai vezetés megnyugtatósára szolgált, mivel korábban már sürgették az ügy lezárását. A miszticei (Імстичово) bazilita kolostort csak 1949. szeptember 15-én zárták be,³¹⁴ s az utolsó görögkatolikus papot, **Pochil Lászlót** pedig 1952. június 5-én tartóztatták le.³¹⁵

A kárpátaljai görögkatolikusok egyesülését az orosz pravoszláv egyházzal 1949. augusztus 28-án, a hagyományos munkács-csernekhegyi Istenszülő elszenderedése (Nagyboldogasszony, Bogorodica) búcsún jelentette be Makarij pravoszláv püspök. Hálaadó liturgiát végzett az unió befejezéséért és a Munkácsi Pravoszláv Egyházmegye híveinek visszatéréseért, amit **I. Alekszij** pátriárka külön is üdvözölt. A püspök bejelentette, hogy „ezzel a nappal a Kárpátontúli Ukrajnában véget ért Kárpátontúl Rómával való egyházi uniója”.³¹⁶

³¹² BIGKKL, 21. Bendász Mihály hagyatéki iratai., Katakombaszolgálat – Pravoszláv papok és értelmiségiek által kiadott röpiratok

³¹³ Сергійчук, Володимир – Кохут, Андрій – Патриляк, Іван – Хропко, Віталій, Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1949. Вишгород, 2019, 481., Сергійчук, Володимир, Нескорена Церква. Збірник документів. Дніпро, 2001, 176.

³¹⁴ GARF, fond 6991., opisz 3., gyelo 1113., 82–85., DAZO, fond P-195., opisz 4c., od. zb. 29., 161.

³¹⁵ Bendász István – Bendász Dániel, *Helytállás és tanúságtétel...* 2014, 318kk.

³¹⁶ Журнал Московской Патриархии 1949, 5–7., Сергійчук–Кохут–Патриляк–Хропко, *Ліквідація УГКЦ на Закарпатті...*, 2019, 656., Suttner, Christoph, A katolikus egyház a Szovjetunióban. Budapest, METEM. 1994, 99., Botlik, *Hármas kereszt alatt...*, 288., Adriányi, *A Katolikus Egyház története a 20. században...*, 76.

Ezt követően az év végi moszkvai pravoszláv egyház zsinaton a katolikus dogmák és a sajátosan görögkatolikus hagyományok megszüntetésének lehetőségét is megfogalmazták.³¹⁷ Az állami szervek elképzelése a görögkatolikus hagyományok teljes megszüntetése volt együttműködésben az orosz pravoszláv egyházzal. Az együttműködést előzetesen azzal nyomatékosították, hogy már 1948 folyamán is több templomot koboztak el a görögkatolikusoktól és adták át azokat a pravoszláv egyháznak.³¹⁸

A katolikus világegyházi vezetők a Szovjetunió területén, az ún. „vasfüggönyön” belüli görögkatolikusoknak az adott időszakban nem tudtak segíteni. Voltak ugyan pápai megnyilatkozások a kommunizmus ellen korábban is,³¹⁹ de az nem hatotta meg a szovjet kommunista államvezetést.

A szovjet állami és politikai intézkedések következtében a kárpátaljai görögkatolikus egyház nyilvános működése 1949-ben lehetetlennült el. Az egyházi intézményeket és annak tulajdonát elkobozták, a szerzetesrendeket feloszlatták, a papságot és a híveket a pravoszlávba kényszerítették. Akik ellenálltak, azokat különböző módon üldözték, nagy számban lettek vértanúk is. Az üldözéssel párhuzamosan elkezdődött a „földalatti” egyházi tevékenység, az úgynevezett „katakomba-szolgálat”.³²⁰ A papi tevékenység titokban való gyakorlásá-

³¹⁷ Журнал Московской Патриархии 1949/10., BIGKKL, 21. Bendász Mihály hagyatéki iratai.

³¹⁸ Lásd a 14. lábjegyzetnél.

³¹⁹ 1937. március 19. – A „*Divini redemptoris*” pásztorlevellel a pápa elítélte az istentelen kommunizmust elméleti és gyakorlati síkon.

Eördögh István, *A vatikáni Ostpolitik kialakulása és jellemzői*. In Egyházforum 2000/6., 3; Mészáros István, *Mindszenty és az „Ostpolitik”: Adalékok az Ostpolitik történetéhez 1957-1971*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2001, 309; Suttner, Christoph, *A katolikus egyház a Szovjetunióban*. Budapest, 1994; Szabó Ferenc, *A Vatikán keleti politikája közletről. Az Ostpolitik színe és visszája*. Budapest, Jezsuita Kiadó, 1998.

³²⁰ BIGKKL, 27. Ortutay Elemér hagyatéki iratai. – „A Katakombaszolgálat” címet adta dr. Ortutay Elemér teológiai tanár, hitvalló pap az 1990. január 31-én írt dolgozatának, melyben a kárpátaljai görögkatolikusoknak a Szovjetunió területén a XX. század második felében elszenvedett üldözését foglalta össze. Ezt a kifejezést használta az ugyancsak hitvalló Bendász István egyháztörténész is a saját titkos papi tevékenységére, amelyet 1949 és 1989 között fejtett ki Kárpátalján.

nak a megszervezői a „bujdosó papok” csoportja volt, akiket *Margitics Iván* (1987-ben püspökké szentelték) kezdett csoporttá szervezni 1949 után, még a letartóztatása előtt. A „bujdosó papok” főleg Ilosva környékén végeztek titokban lelkipásztori tevékenységet.³²¹ A csoport vezéregyénisége azonban *Orosz Péter* egykori bilkei parókus lett, aki Margitics János letartóztatása után is folytatta az ezirányú tevékenységét.³²²

Az egyházüldözés legkegyetlenebb időszakát *J. V. Sztálin* 1953. március 3-án bekövetkezett halála zárta le. A „katakombaszolgálat” második szakaszának első időszaka azonban továbbra is kegyetlen volt a görögkatolikus papság és a hívek számára. Ebben az időszakban gyilkolta meg egy rendőr *Orosz Péter* atyát, aki titokban végzett lelkipásztori tevékenységéről indult hazafelé (erről az első pontban írtunk). A Sztálin halálát követő általános amnesztia után (1953 és 1956 között) a görögkatolikus papokat fokozatosan kiengedték a börtönökből és a Gulág táboraiból, hazatérésük után pedig csatlakoztak a „bujdosó papokhoz” és bekapcsolódtak az egyház katakombaszolgálatába, amelyet a kommunizmus végéig titokban gyakoroltak.³²³

3. Orosz Péter és „a bujdosó papok” szerepe és tevékenysége a katakombaszolgálat kezdeti időszakában

A kárpátaljai görögkatolikus papok 1949. február 18-a után megértették, hogy az apostoli szentszék nem tud a kommunista állam területén jelen lenni és gondolkodására hatást gyakorolni. A pápa és az egyházi hivatalok vezetői a vasfüggönyön belül rekedt görög-

³²¹ Marosi István (szerk.), *Fekete levelek. Bendász István kárpátaljai görögkatolikus pap GULAG-táborban töltött éveinek levelezése (1949–1955)*, Bendász-hagyaték-sorozat, 1. kötet., 2020, (Továbbiakban: *Fekete levelek*) 37, 166, 171, 172, 223, 240.

³²² *Katakombaszolgálat* – 3.3. A likvidálásának kezdetétől az egyházüldözés enyhüléséig (1949. II.18. – 1953).

³²³ *Katakombaszolgálat* – 5.3. Papi szolgálat az illegalitásban

katolikusok védelmével kapcsolatban lényegében eszköztelenek voltak.³²⁴ Ezzel egyidőben tehát a szovjet állami és politikai intézkedések következtében a kárpátaljai görögkatolikus egyház működése 1949 folyamán teljesen ellehetetlenült, a papság egyedül és külső kapcsolatok nélkül maradt, amit a Kárpátalján rekedt görögkatolikus papság is megértett.

Az üldözéssel párhuzamosan és ennek a ténynek a tudatosítása által elkezdődött az a „földalatti egyházi tevékenység”, amelyet **Ortutay Elemér** atya a későbbiekben „katakombaszolgálatnak” nevezett.³²⁵ Az ilyen jellegű egyházi szolgálatban résztvevő, a tevékenység gyakorlatát megteremtő papokat „bujdosó papoknak” kezdték nevezni. A visszaemlékezésekből az állapítható meg, hogy a papi közösséget Margitics Iván görögkatolikus pap szervezte meg – mint fentebb már említést tettünk róla –, de **Orosz Péter**, a korábbi bilkei parókus lett a vezéregyénisége. Ugyancsak megfigyelhető az is, hogy **Csengery János**, **Horineczki János** és **Román János** tartoztak még a közösséghez. Főleg Ilosva környékén végeztek titokban lelkipásztori tevékenységet. Közülük **Margitics Iván**³²⁶ és **Román János**³²⁷ atyákat később letartóztatták és munkatáborba küldték, **Orosz Pétert** meggyilkolták, **Horineczki János**³²⁸ pedig hithű pap lett.

Bendász István atya, a kárpátaljai görögkatolikus egyháztörténész ezt a közösséget a „bujdosó papok” csoportjának nevezte már a láger-

³²⁴ A Vatikán keleti politikája, vagyis az „ostpolitik” csak az 1960-as évek közepétől, A. Casaroli bíboros tevékenysége által kezdte meg a párbeszédet a kommunista blokk országaival. Gondolkodásának kiindulópontja az volt, hogy ha az egyház életében egyes helyeken túl sokáig hiányoztak a püspökök, az az Egyház gyengülését, végső esetben az eltűnését eredményezte. Véleménye szerint az a tény is, hogy az ellenfelek akadályt próbálnak állítani a kinevezések elé, hangsúlyozza a püspökök szerepének a kiemelkedő jelentőségét. – Casaroli, Agostino, *A türelem vértanúsága. A Szentek és a kommunista államok (1963–1989)*. Budapest, Szent István Társulat, 2001.

³²⁵ Lásd a 26. lábjegyzetet!

³²⁶ Bendász István – Bendász Dániel, *Helytállás és tanúságtétel...*, 2014, 235–241.

³²⁷ Bendász István – Bendász Dániel, *Helytállás és tanúságtétel...*, 2014, 242–248.

³²⁸ *Katakombaszolgálat* – Horineczki János.

levelezéseiben is.³²⁹ Ebből tudjuk azt is, hogy a bujdosó papok és a többi itthon maradt hithű pap rendszeresen gyűjtött adományokat, s küldött csomagokat a társaiknak. Egyik levelében maga Bendász leírja: „A bujdosó papoktól a csomagot megkaptam és erről a 35-ös levélben részletesen írtam. Volt benne szalonna, keksz, aszalt szilva, máléliszt, szárított tészta, paszuly. *Bóbita Jurievna* neve alatt jött Borzsávszke faluból.” (Karaganda, 1952. május 25., *Bendász István* illegálisan (feketén) küldött 36. levele.)³³⁰ *Bendász Istvánné, Bacsinszky Gabriella* írta férjének, hogy egyik papné „eljött hozzám, kérte a címedet. S elvitte *Karcub Paliékhoz*, s Irénke állítólag átadta a bujdosó papoknak – *Orosz Petyu, Csengery Jancsi* és *Horinecky* – ezek Ilosva és Csongova környékén bujkálva végzik papi hivatásukat. A lágerben lévő papoknak gyűjtenek ezen a környéken az emberek közt és csomagot küldenek a megkapott címekre. Még Paliékat is segítik, úgy hallottam. Most az Apa címét is odaadom... *Csépes Jancsi* már válaszolt ilyen csomagra haza, s az édesapja is.” (136. A 15. számú „kekszes levél”)³³¹

Egy másik, az egész egyházüldözést végigkísérő témára világít rá Bendász István másik levele, mégpedig az itthon maradt hithű pap-ság elkötelezettségére és az állami szervek részéről a zaklatásokra: „Azt hittem, hogy *Acélos Jóska* (Sztálint nevezték így – a szerk.) elmúlásával már nincsenek olyan disznóságok, mint voltak, de írod, hogy bujdosó papjaink közül Csengerit és *Orosz Pétert* elfogták. Igaz, hogy kiengedték, de úgy látszik, a régi mederben megy még minden.” (Dubóka, 1953. jún. 24., *Bendász István* illegálisan (feketén) küldött 47. levele.)³³² A lágerbe nem került görögkatolikus papokat, szerzeteseket és az apácákat is kezdettől megfigyelték a hatóságok.³³³ Utasítás született az állam részéről a felosztatott római és görögkatolikus szerzetesrendek szerzeteseinek és szerzetesnőinek, illetve a hithű, de lágerbe

³²⁹ Lásd a 27. lábjegyzetnél.

³³⁰ Fekete levelek..., 172.

³³¹ uo., 223.

³³² uo., 240.

³³³ GARF, fond 6991., opisz 3., gyelo 1113., 188.

nem került papok tartózkodási helyének és tevékenységének nyilván-
tartásba vételéről is.³³⁴

A tényleges egyházüldözés első szakaszában, 1949 februárja után a „bujdosó papok” titokban jártak és kiszolgáltatták a szentségeket a görögkatolikus egyház mellett hőségesen kitartó híveknek. **Bendász István** kutatásaiból és feljegyzéseiből tudjuk, hogy Ilosva és Nagycsongova környékén tevékenykedtek már 1951-ben is. Az idő előrehaladtával **Orosz Péter** lett a csoport szellemi vezetőjét az 1953. augusztus 27-én bekövetkezett meggyilkolásáig. Ezzel fenntartották a titkos lelkipásztori tevékenységet akkor is, amíg a letartóztatott papok még a lágerben voltak, s tevékenységükkel párhuzamosan segélyeket gyűjtöttek, csomagokat küldtek lágerben lévő paptestvéreiknek.

A lágerből hazatérők hozzájuk csatlakoztak, s az így egyesült papi közösségből 1956 után **Chira Sándor**, titok felszentelt püspök szervezte meg az állami törvények tekintetében illegálisan működő görögkatolikus egyházmegyét, az ún. „katakombaegyházat”. Ehhez a közösséghez később csatlakoztak azok a görögkatolikus papok közül is, akik a kommunizmus éveiben elhagyták a pravoszláv egyházat,³³⁵ illetve azok is, akiket a kommunizmus éveiben titokban szenteltek pap-pá.³³⁶ Amikor 1989-ben véget ért az egyházüldözés, az egyházmegyének összesen 88 papja volt, mely papi közösség létrejöttének az alapjait az **Orosz Péter** által vezette „bujdosó papok” csoportja tette le.

4. A „bujdosó papoktól” „katakombaegyházig”

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye nyilvános üldözése a Szovjetunió területén 1949. február 18-án kezdődött el, miután nem

³³⁴ GARE, fond 6991., opisz 3., gyelo 1122., 16–17. – M. Raszputyko, a Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa kárpátaljai vezetőjének javaslata 1952. március 11-én az egyházi személyek megfigyelésére.

³³⁵ *Katakombaszolgálat* – A görögkatolikus egyházba visszatértek névsora és a visszatérés időpontja

³³⁶ *Katakombaszolgálat* – A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye illegalitásban szentelt papjai (1956–1989).

tudták sem rábeszéléssel, sem politikai nyomással rávenni a görögkatolikus papok és hívek jelentős részét a katolikus hit feladására. Ekkor kapták meg a görögkatolikus papok azt a meghamisított nyilatkozatot, amely szerint *Murányi Miklós* irodaigazgató kihirdette az egyházmegye „önfeloszlátását”. Ezt követte az egyházüldözés legkegyetlenebb időszaka, amely *J. V. Sztálinnak*, a Szovjetunió Minisztertanácsa elnökének az 1953-ban bekövetkezett haláláig tartott. 1944 és 1953 között a papoknak egzisztenciális döntéseket kellett hozni a katolikus hit mellett, vagy annak elutasítására.³³⁷ A „bujdosó papok” által szerveződött 1949 és 1953 között a katakombaegyház, a csoport irányítását egyre inkább *Orosz Péter* vette át. Ennek a csoportnak a munkájába kapcsolódtak be a lágerből hazatérő papok, majd a titokban szentelte is.

A szovjethatalom megszüntette ugyan a görögkatolikus egyház működését, de az végső soron és abszolút értelemben nem szűnt meg, a görögkatolikus egyház nem hagyta abba a tevékenységét. Az egyházmegye ezzel a gyakorlattal a kommunizmus éveiben is tovább tudott működni 1989-ig, igaz korlátozott módon és titokban. Ez a tevékenység is hozzájárult ahhoz, hogy Nyugat-Ukrajnában – a galíciai és a kárpátaljai területeken egyaránt – a görögkatolikus tudat fennmaradt a hívők lelkiületében a Szovjetunióhoz tartozás teljes időszakában. A görögkatolikus egyház megszűnésére irányuló szovjet elgondolás ugyanis az volt, hogy a lehető legteljesebb mértékben korlátozzák a görögkatolikus egyház tevékenységét, aminek első lépése az egyházmegye működésének a hivatalos beszüntetése volt. Az állami hivatalnokok abban bíztak, hogy a görögkatolikusok nyilvános működésének a betiltását követően elsorvad az egyházszervezet, s ennek következtében megszűnik a görögkatolikus tudat is. Az egyházmegye működésének a betiltása után a hívek tömegeit megpróbálták erőszakkal áttéríteni a pravoszláviára. Egy idő után pedig az állami hatalom hivatalosan tagadta is a görögkatolikus egyház létezését.

³³⁷ 129 görögkatolikus pap lett javító munkatáborban raboskodó hitvalló, közülük 30 vértanú. További 47 pap tagadta meg az egyesülést a pravoszláv egyházzal, de máig ismeretlen okokból őket nem tartóztatta le az állami hatóság.

A görögkatolikus egyházi élete fenntartásáért 1949 és 1953 között a hithű papok,³³⁸ azon belül pedig a „bujdosó papok” tették a legtöbbet. A rendelkezésünkre álló dokumentumokból és visszaemlékezésekből tudjuk, hogy ez a kis közösség a görögkatolikus papi tevékenységet az egyházmegye működésének ellehetetlenítése után kezdte meg, azonban kizárólag titokban és családi házaknál működtek. Erre a lelkipásztori tevékenységre építette 1956 után Chira Sándor titokban szentelt püspök a katakombaszolgálatnak nevezett egyházi életet. A katakombaszolgálat tulajdonképpen az illegalitásba kényszerített kárpátaljai görögkatolikus egyház tevékenysége lett az egyházüldözés teljes időszakában. Gyakorlatilag azt jelentette, hogy az egyházi szertartásokat és a szentségkiszolgáltatást a görögkatolikus egyházhoz hű papok titokban elvégezték a hozzájuk hű hívek számára. Ez hűséget és identitásmegtartást is jelentett mind a papok, mind a hívók részéről.

A gyakorlatban a katakombaszolgálat azt jelentette, hogy azokon a helyeken, ahol bezárták a görögkatolikus templomokat a papok titokban szolgáltatták ki a szentségeket a katolikus egyházhoz hű hívek számára. A titokban működő és az üldözés veszélyétől viszsza nem riadó papokat két szempontot motiválta. A kényszerszülte körülmények közötti szolgálat szükségessége és a katolikus hit megtartása. A kényszerszülte körülmények nem tekinthetőek sem értéktelennek, sem törvénytelennek. A Kárpátalján maradt és katolikus egyházhoz hűséges görögkatolikus papságnak tudatosítani kellett, hogy a hit gyakorlására és a szertartások végzésére nincs lehetőség templomi körülmények között. Ezért a görögkatolikus papok 1950-es évek elejétől 1989-ig nem végeztek templomi körülmények között szentségkiszolgáltatást Kárpátalján. A liturgikus előírásokat ezeken a szertartásokon teljességgel nem lehetett megélni, mivel nem templomi körülmények között végezték azokat. Ezzel egy másik szempontot is hangsúlyozásra került, miszerint a katolikus hit és tudat akkor is megtartható, ha annak külső feltételei (pl. egyházi központ, hi-

³³⁸ Hithűek: akik nem csatlakoztak a pravoszláv egyházhoz, de nem ítélték el őket és nem kerültek büntetőtáborba.

vatalok, intézmények, templomok stb.) nem állnak rendelkezésre. E két szempont találkozása teremtette meg a katolikus egyházhoz hű papokban a meggyőződést, hogy ne hagyják abba a lelkipásztori tevékenységüket a különleges és veszélyes körülmények között sem az egyházmegye működésének betiltása után.

A szovjet állami törvények szerint illegálisan zajló papi tevékenységet az motiválta, hogy a hívek ne maradjanak szentségek vétele nélkül, s ezzel a magatartással legalább a görögkatolikus egyházhoz hűséges hívekkel lehetséges volt tartani a kapcsolatot. Ekkor már az egyházüldözésnek abban a szakaszban volt az egyházunk, amikor több görögkatolikus templomot bezártak a hatóságok. Így például a bilkei templomot is, melynek parókusa az az **Orosz Péter** volt, aki a „bujdosó papok” közösségének szervezője lett. Bilkén az 1930-as évek közepe óta volt pravoszláv templom is, ezért ott nem kellett átadni a görögkatolikusok templomát. Templombezárások egyébként Kárpátalján máshol is előfordultak. Ahol pedig bezárták a templomokat, ott lelkipásztori ellátás nélkül maradtak volna a hívek. Egyértelmű tehát számunkra, hogy a titkos lelkipásztorkodást megkezdő papokat a lelkipásztori elkötelezettség motiválta. Vélhetően abban is bíztak, hogy az egyházüldözés nem fog hosszú ideig tartani, élt bennük a remény a mielőbbi újramezítésre.

Az ezen gyakorlattal tevékenykedő görögkatolikus egyház teljesen magára maradt a Szovjetunió területén, kapcsolata az Apostoli Szentszékekkel gyakorlatilag megszakadt. Ezért az **Orosz Péter** atya által vezetett papi szolgálat a katolikus hit megmaradását és katolikus egyház iránti hithűség megtartását is jelentette. A kis közösségek által „alapsejteikben” működő görögkatolikus egyház tehát tovább létezett a szovjet állam elképzelései ellenére is. Ezzel pedig a későbbiekben megteremtődhetett a lehetőség az önszerveződésre és a egyházmegye túlélésére. **Orosz Pétert** ugyan 1953 augusztusában meggyilkolták a szovjet állami szervek, de a gyakorlat megmaradt a kárpátaljai görögkatolikusok életében. Amikor elkezdtek hazaengedni a lágerből a papokat, ebbe a gyakorlatba kapcsolódtak be **Chira Sándor** titokban szentelt püspök vezetésével 1956-ot követően.

5. Orosz Péter püspökségének kérdése

Fontos egy rövid gondolatmenet erejéig kitérni **Orosz Péter** esetleges püspöki mivoltára is. A Munkácsi Egyházmegye idősebb papi generációja és az őt még ismerő hívek csoportja **Orosz Péter** püspökszentelését különösen is vélelmezte, ami a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján részben cáfolható. Meg kell jegyeznünk, hogy az egyházüldözés időszakában több papról (pl. Huha József) is elterjed hasonló vélemény.³³⁹

Puskás László 2005-ben fordult kéréssel a Keleti Egyházak Kongregációjának Történeti Levéltárához, hogy **Chira Sándor**, **Orosz Péter** és **Huha József** püspökszenteléséről adatokat kérjen. A püspökszentelés tényét kizárólag Chira esetében erősítette meg az egyházi hivatal.³⁴⁰ A másik két papról nem találtak dokumentumokat a kongregáció levéltárában. A titkos püspöki kinevezés körülményeinek szentszéki dokumentumai azt a dilemmát is eldönteni látszanak –

³³⁹ **Puskás László** atya 2005-ben fordult kéréssel a Keleti Egyházak Kongregációjának Történeti Levéltárához, hogy Chira Sándor, Orosz Péter és Huha József püspökszenteléséről adatokat kérjen. Chira Sándor esetében megerősítő választ kapott. Orosz Péter és Huha József esetében nem találtak a püspökszentelés tényét alátámasztó dokumentumot. A válaszként érkezett levél másolati példánya („При історичному архіві Конгрегації для Східних Церков.”) megtalálható: – BIGKKL, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kommunizmus utáni legalizációja (1989-től)*.

Puskás László atya ennek ellenére az Orosz Péter vértanúról készített életrajzi könyvében külön fejezetet szentel a püspökszentelés tényének alátámasztására, annak ellenére, hogy a Keleti Egyházak Kongregációjának Történeti Levéltára iratai ezt nem támasztják alá. Érvelése a többnyire évtizedekkel később megfogalmazott visszaemlékezésekre és szubjektív megnyilvánulásokra épül. – Puskás, *Ilyeneké a mennyek országa...*, 2010, 51–66. – V. fejezet.

³⁴⁰ Chira püspökszentelését igazolja az azóta napvilágot látott Eugène Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció titkárának átirata, melyet Domenico Tardini érseknek, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának 1945. október 8-án. – AA.EE.SS. Pio XII, Parte I, Cecoslovacchia, Anno 1939–1948, pos. 207. fol. 8r–9r. in: Véghseő Tamás, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. 6. kötet: 1939-1972*. Nyíregyháza, 2022, 506-508.

mégpedig nemlegesen –, hogy más papok (*Orosz Péter, Huba József*) titokban püspökké voltak-e szentelve. A szentszéki dokumentumokból kiderül, hogy Róma még a II. világháborút követő igencsak terhelt időszakban sem járult hozzá olyan személyek püspökké szenteléséhez, akikről nem állt rendelkezésre elégséges információ. Azt kell feltételeznünk, hogy a Szentszék a későbbi titkos püspökszenteléseknél is valamilyen formában ragaszkodott az engedélyeztetési folyamathoz, bár magának a processzusoknak a lefolyását a jelenleg rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján tudjuk rekonstruálni.

Meglátásunk szerint *Orosz Péter Pál* püspökké szentelésének a vélelmezése arra a tapasztalatra épül, hogy a jeles papi személyiség vezető szerepet töltött be az illegalitásba kényszerített görögkatolikus egyház életében Kárpátalján. Ez a magatartása táplálhatta az őt ismerőkben azt a meggyőződést, hogy püspöknek tekintsék. S ugyancsak feltételezhető az is, hogy az ezirányú magatartása miatt akár az állami vezetés is ugyanezt gondolta róla, s ezért került a hatóságok célkeresztjébe.

Megállapítható, hogy püspökké szentelésének ténye nem releváns a vértanúságával összefüggésben. Ugyanis nem az egyházi hierarchiában elfoglalt helye, hanem a keresztény elkötelezettsége és vértanúságig menő hitvalló magatartása miatt lett boldoggá avatva. Tény az, hogy egy *Pósik* nevű rendőr 1953. augusztus 27-én Beregkisfaludon elfogta, és Ilosva irányába kísérve egy útszéli keresztnél előbb arra kényszerítette, hogy a kereszt előtt imádkozzon, majd imádkozás közben tarkón lőtte. Ezzel a meggyilkolt pap kommunizmus áldozata és a katolikus egyház vértanúja lett, miközben igazi példát adott Isten és az egyház iránti elkötelezettségéről.

Összegzés

A II. világháború utáni erőszakos szovjet társadalmi átalakítás Kárpátalján nem kímélte sem a történelmi egyházakat (különösen a görögkatolikus egyházat), sem az organikusan működő társadalmi és politikai szervezeteket. Ennek az üldözésnek egyik legnagyobb elszenvedője a területen több évszázadon keresztül tevékenykedő görögkatolikus egyház volt, melynem működését 1949-ben betiltották, 1945-től pedig az

intézményeit és ingatlanjait államosították. S mindezen túl papjainak és papcsaládjainak a szisztematikus üldözése is megindult. Sokan közülük munkatáborba kerültek, vagy hivatásuk gyakorlásától eltilottak. 30 papot meggyilkoltak, így vértanúk lettek. Több tucat pap emigrált és egy része a papságnak kényszerből áttért a pravoszláv hitre.

Napjainkban a kutatások és a források feltárása előrehaladott, számos publikáció jelent meg a témában. Ezek a publikációk egyrészt egyházi szempontból lettek generálva, mivel a boldoggá avatási eljárásokban (*Romzsa Tódor, Orosz Péter Pál*, jelenleg pedig *Chira Sándor*) az egyház fontosnak tarja az alapos kutatómunkát. Másrészt a görögkatolikus egyház üldözése beleillik a Kárpátalja erőszakos szovjetesítésének a rendszerébe, ezért társadalmi szempontból is vizsgálható. Harmadrészt pedig egyre több olyan publikáció születik, amely azt vizsgálja, hogy maguk az egyének, illetve papcsaládok hogyan élték át, vagy inkább szenvedték végig az egyházüldözést.

Ez utóbbi tematikának a jegyében vizsgáltuk *Orosz Péter Pál* görögkatolikus pap vértanúságát. Nem volt elsődleges szempontunk a vértanúság leírása. Sokkal inkább annak vizsgálatára törekedtünk, hogy személyes működése és az általa vezetett „bujdosó papok” közössége hogyan alakította ki azt a „katakombagyakorlatot” 1949 és 1953 között, amely a görögkatolikus egyház működését jellemezte az egyházüldözés végéig (1989).

ANYASÁG ÉS GYERMEKNEVELÉS A GULAG-GUPVI TÁBORAIBAN ÉS A SZÁMŰZETÉS HELYEIN

A szovjet megszállást követően teljesen átalakult a társadalmi térszerkezet és megváltozott a hagyományos családi modell. Megtorlás várt ugyanúgy a férfi, mint női lakosságra is. Hányattatott sors jutott azoknak a kárpátaljai nőknek, akiknek a „három napos munkára”, malenykij robotra elhurcolt férfiak nélkül a család élére kellett állniuk, félárván maradt gyerekeket kellett éveken, vagy egy egész életen át felnevelniük, miközben az átvonuló szovjet hadsereg prédáivá válhattak. Az anyaság megélése egy idézőjelesen otthonosának mondható közegben is embert próbáló volt a félelemmel és nélkülözésekkel teli években. Még inkább kiszolgáltatottabb helyzetbe kerültek azonban azok a nők, akik megjárták a szovjet kényszers munkatáborok poklát és az út során, vagy a táborokban születtek meg gyermekeiket.

A női rabok száma a II. világháború kitörését követően egyre csak nőtt a kényszers munkatáborokban, 1939-ben közel 110 ezer nő raboskodott a lágerekben, 1945-re pedig számuk majdhogynem megduplázódott.³⁴² Az első kárpátaljai női rabok is a 40-es évek elején kerültek a GULAG-ra, illegális határátlépés miatt ítélték el őket. A kommunista érzelműek a szovjet propaganda hatására, a jobb élet reményében hagyták el az akkor Magyarország kötelékébe tartozó Kárpátalját, ám nem a várt fogadtatásban részesültek, letartóztatták őket és

³⁴¹ Bimba Brigitta, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója (Bátyú, GKNT-tag)

³⁴² Zemszkov V. Ny.: A GULAG tényekben, adatokban. Budapest, 1991. 70-82.

első ízben járták meg a Gulág táborait.³⁴³ Egy kihallgatási jegyzőkönyvből fény derül arra, hogyan szakítottak szét egy családot és választottak el egy nőt a gyermekétől. **Hrisz Anna** a férjével és a hároméves fiával lépte át a határt 1940. júniusában. A határőrök azonnal elfogták, letartóztatták, majd kihallgatták őket, ez után Nadvirnába szállították, ahol a férjétől elválasztották és soha többet nem látta viszont, a fiát Sztanyiszlávban vették el tőle, akinek a további sorsáról élete végéig nem tudott semmit. A második fiát a börtönben szülte meg, ezt követően Kazahsztánba kerültek, hat év kényszermunka után Dzsembulból szabadultak.³⁴⁴ A Dzszerzinszkij-féle büntetőtörvénykönyv különböző paragrafusai alapján,³⁴⁵ mondván csinált bűnökért, koholt vádak alapján ítélték el a nőt 5-25 évig terjedő börtönbüntetésre, GULAG-rabságra, majd örökös száműzetése.

A táborokban külön törvények uralkodtak. A politikailag, többnyire ártatlanul elítélt nők köztörvényes bűnözőkkel voltak egybezárvva. Voltak külön női és férfi, de előfordultak koedukált táborok is. Egy nő sorsa kezdettől fogva nagyban függött a különböző lágercsoportokon belül elfoglalt státuszától és helyzetétől. A köztörvényesek világában a nőknek nagyon kevés tisztelet jutott. Az egyik GULAG-krónikás szerint *“egy harmadik, vagy negyedik generációs bűnöző gyermekkorától azt tanulja, hogy a nők megvetés érdemelnek [...], úgy tartották, hogy egy nő, mint alsóbbrendű lény kizárólag a bűnöző állati vágyának kielégítése céljából teremtetett.”*³⁴⁶ Azok a nők, akiket a legtekintélyesebb köztörvényes férfiak kiválogattak maguknak, azok a tulajdonát képezték, eladhatták, elcserélhették őket, vagy akár átörökíthették egy fivé-

³⁴³ Bimba Brigitta: A szovjet-magyar határon 1939-1941 között átszökött, Gulág-rabságra ítélték szenvedéstörténetei. In.: Közösség és egyén a szovjet fogságba hurcoltak kontextusában A Gulág- és Gupvi-kutatók Nemzetközi Társasága IX. nemzetközi konferenciájának tanulmánykötete. Szerk. Bognár Zsolt–Pomázi-Bárdonics Dominika. Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága Budapest-Miskolc, 2023. 176-183.

³⁴⁴ KTÁL, F 2558., op. 1., od. zb. 2784. Hrisz Anna személyi dossziéja

³⁴⁵ Rózsás János: Gulág lexikon. Nagykanizsa, 2008. 9.

³⁴⁶ Anne Applebaum: A Gulág története I. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005. 574.

rükre vagy barátjukra, ha őket magukat egy másik lágerbe szállították, de akár meg is ölhették őket.³⁴⁷

A lágerélet sajátos szabálya volt, hogy a nőt, aki „lágerférjet” fogott magának, a többi férfi általában békén hagyta, tiszteletre méltó aszszonyok néha rablókkal éltek együtt. Ezek inkább számításból kötött házasságok voltak, de néha a szerelem sem hiányzott belőlük. **Berghoffer Róbert** 16 évesen elhurcolt túlélő szerint az egyik grúziai lágerben az ötszáz internáltból 160 magyarországi német származású nő volt, új parancsnokuk egy örmény férfi megengedte, hogy a házaspárok és az élettársi kapcsolatban lévők külön pavilonban összeköltözzenek. **Berghoffer Róbert** is itt lett szerelmes egy szentmártoni Margit nevű lányba, akit később feleségül is vett.³⁴⁸ Szintén 16 évesen került lágerbe Keményfi Béla is, akitől egy kárpátaljai lány szeretett volna gyermeket, de a fiú fizikailag alkalmatlan volt rá, hisz még ő maga is gyerek volt.³⁴⁹ A lány azért szeretett volna gyermeket, hogy könnyebb munkára oszszak be. Ugyanis a várandós és szoptatós nőknek több élelem és könnyebb fizikai munka járt volna.

Nem csak ebben a grúziai táborban voltak német női rabok. A magyarországi, bulgáriai, jugoszláviai, csehszlovákiai és kárpátaljai 18-30 év közötti lányokat, 17-35 év közötti német fiatal fiúkat is kényszmunkatáborokba irányították 1944 decembere és 1945 januárja között, különösen a Munkács és Huszt környéki telepese falvakon többen élő németek ellen indítottak hajtóvadászatot. A német lányok többsége a Donyec-medencei GUPVI lágerrekbe került.³⁵⁰

³⁴⁷ Uo.

³⁴⁸ Berghoffer Róbert: Tabu. Élet a fehér pokolban. Leben in der weißen Hölle. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2010.

³⁴⁹ Gereben Ágnes: Megtorlások a Szovjetunióban. Helikon Kiadó, Budapest, 2013. 308.

³⁵⁰ Molnár D Erzsébet: A kárpátaljai németiség szovjet hadifogolytáborokba hurcolása és internálása (1944-1946).

In: HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULAG Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszmunkatáborai (1944-1953). Szerk. Molnár D István-Molnár D Erzsébet. Beregszász-Ungvár, 2017. 250-257.

Egy német túlélő asszony elmondása szerint egy társuk azért halt meg, mert elcsábított egy szovjet tisztet, akinek a felesége erre rájött és megkeserítette a lány életét.³⁵¹ Földalatti bányamunkára küldte, nagyon nehéz körülmények között dolgozott és bele is halt a munkába. Nem csak a kívülállók, de a fogvatartottak körében is kettős mérce alakult ki azokkal a nőkkel szemben, akik a testüket használták fel arra, hogy jobb munkához, élelemhez jussanak. *„Volt egy lány Husztról, Mari, aki a tisztekkel kikezdett, megbeszélte, hogy hazaengedik, ha fog velük szeretkezni [...] ő nem kapott ilyen injekciót, mert ott volt ezekkel, a konyhára is bekerült, praxisa volt. Jómadárnak vetjük, és lett gyereke. Ha jól emlékszek állapotosan engedték haza.”*³⁵²

1. illusztráció. A nők mustálása, megszegyenítése és kiválogatása

Forrás: Gulag-sztori. Rém-kép-regény.

Írta és rajzolta: Dancig Szergejevics Baldajev. Beszélő, 1991. 29.

³⁵¹ Ekschnit Margit túlélő visszaemlékezése. Közli: Molnár D. Erzsébet: A kárpátjai németek elhurcolása a szovjet rendszer kiépítésének idején. In: „Ott-hon a könny is édes” 1944-1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátjai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Szerk. Bakura Sándor–Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009. 43.

³⁵² Puffer Margit (szül. 1926, Visk) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2018.12.20.) és közli Bimba Brigitta

A nők megaláztatás már a lágerbe való megérkezésükkor megtörtént, amikor meztelenre vetkőztették őket, férfiakkal borotváltatták le az intim testrészeikről a szőrt és meztelenül kellett sorban állniuk a folyosókon, mielőtt a fertőtlenítőbe, vagy a fürdőbe kísérték őket. Hasonlóan megalázó, de már súlyosabb következményekkel járó procedura volt, mikor egy keskeny folyosón sorakoztatták fel a nőket a nagyobb befolyással bíró rabok, ún. princek előtt, miközben el-sétáltak előttük azok a mustrálást követően kiválogatták a nekik tetsző nőket, és rabszolgákká tették.³⁵³

Sok nő önként vállalta ezeket a kapcsolatokat, ugyanis nagyobb befolyásra, jobb életkörülményekre tehettek szert ez által.³⁵⁴ A kiváltságok mellett nem kis kockázati tényezőt jelentett, ha valaki egy köztörvényes tulajdonát képezte, erről röviden, de lényegre törően egy Gulág-rab, Végh László is beszámol visszaemlékezésében: „*A vagányoknál folyt a zsuga, a kártya [...] Ez egy maffia volt. Leültek zsugázni, mikor már mindent eljátszott, a heti kajáját, a heti adag kenyerét, akkor eljátszotta a lágerben lévő nőjét.*”³⁵⁵

Sok nő a táborba érkezését követően rögtön kapott egy injekciót, aminek a hatására elmaradt a nők menstruációja. Elővigyázatosságból és óvintézkedésből adták, nehogy gyerekek szülessenek. A nőknek beadott injekció, sokak életét nyomorította meg, volt, aki meddővé vált. *Stutz Ádám* taksonyi elhurcolt elmesélte egy női sorstársa szörnyű tapasztalását, aki szintén így járt: “*G. Klára kint teherbe esett. Egyszer mikor mentem és mondtam, hogy megyünk le a bányába, akkor csak ott ült és sírt és kérdeztem, hogy mi a baja? Mondták a többiek, hogy hagyjam. Aztán kiment és mondták, hogy kapott egy injekciót és elvetélt, meghalt a gyereke.*”³⁵⁶ A táborokból elsősorban azokat a nő-

³⁵³ Alekszandr Szolzsenyicin: A GULAG szigetvilág 1918-1956. III-IV. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 247-248.

³⁵⁴ Szolzsenyicin A.: A Gulag III-IV. i. m. 247–249.

³⁵⁵ V. LÁSZLÓ visszaemlékezése. In: Sára Sándor: Nehézsorsúak. Magyarok szovjet rabszolgaságban. Új Horizont, Veszprém, 2006. 157.

³⁵⁶ Makra Mónika–Gárdonyi Adrienn: Emlékezz ránk!...azokra, akik egy „kis munkán” voltunk Szovjetunióban. Szigethalom, 2017. 78.

ket engedték el először, akik a lágerekben megszülték a gyerekeiket. A szoptatós anyáktól nem sok munkát lehetett elvárni, de etetni kellett őket, úgy gondolták csak terhére vannak a szovjet gazdaságnak, így néhány héttel a szülés után hazaengedték azokat, akiknek az útnak indításig legalább még életben maradtak a gyermekei. Így indult haza 13 kisgyermekes magyarországi nő 1945. október 20-án. A 13 gyerekből kettő maradt életben, mire megérkeztek a célállomásra. Az anyák teje elapadt, körbeadták a vagonba a gyerekeket és azok az édesanyák szoptatták őket, akiknek még volt tejük, veszélyeztetve a saját gyermekük életét. A katonák kidobálták a vagonokból a halott csecsemők holttestét, hogy nehogy járvány üsse fel a fejét. Volt olyan nő, aki az oszladozó gyermeke holttestét rejtegette, mert egyszerűen nem tudta felfogni a halálát.³⁵⁷ *”Lassacsán a fájdalom okozta örület is eluralkodott az asszonyokon: volt anya, aki csak feküdt, mint egy darab fa, a másik mereven nézett maga elé a sarokba húzódva, a harmadik ordított, amikor kivette az őt a kezéből a halott kisgyereket.”* – emlékezett vissza a borzalmas útra az egyik édesanya.³⁵⁸ Németmokráról is hazaengedtek egy lányt, mert állapotos lett. *„Nem tudni, hogy a huszti Müller Karcsié lehetett-e a kicsi – akit szintén a huszti lányokkal vittek el, mert 1944 novemberében, mikor vitték a férfiakat még nem érte el az alsó korhatárt – de a fiú miután hazajött a lágerből elvette a lányt feleségül.”*³⁵⁹ A köztudatban ezekről a nőkről rossz vélemény élt, megvetették őket, így nehezen találtak párt. A lágereket megjárt embereket azonban a közös sorsból, életményből adódóan megértéssel voltak egymás iránt.

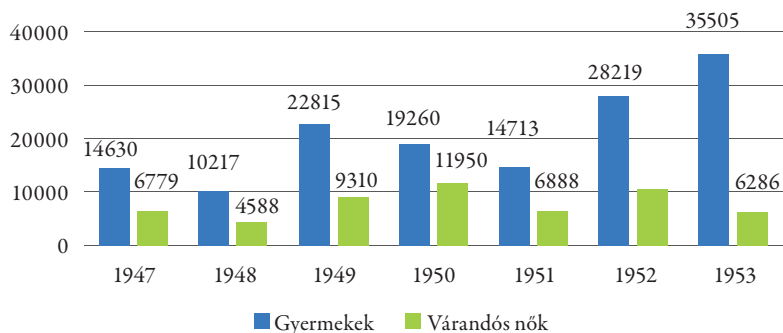
Ahogy a szerelem, a prostitúció és a nemi erőszak a lágerélet része volt, úgy hozzátartozott a várandóság és a szülés is. **Victor Zemszkov** kutatásai szerint a Gulág táborokban és telepein 1947 és 1953 közti idő-

³⁵⁷ Szebeni Ilona: Merre vagy magyar hazám? Kényszermunka a Szovjetunióban 1944-1949. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2017. 121-125.

³⁵⁸ Suskó Margit: Szóljon értük is a harang. Magyar nők a lágervilágban. Verőce, 2017. 111.

³⁵⁹ Gerhard Anna (szül. 1935, Huszt) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2020.01.10.) és közli Bimba Brigitta.

szakban körülbelül 4500 és 12.000 fő között mozgott a várandós nők száma, a legnagyobb 1950-ben volt, 11950 főt tett ki.³⁶⁰

2. illusztráció. *A szovjet büntetés-végrehajtás egy sajátos válfaja: a Gulág női táborai (1934-1953).*

PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2019. 111.

Forrás: Bárdonicsek Dominika

1949-ben a lágerben raboskodó 503 000 nő közül összesen 23 790-en voltak egy vagy több kisgyermekes anyák, akiknek gyermekei is a Gulágon voltak.³⁶¹

A szovjet felsőbb vezetés, hogy csökkenteni próbálja a születési számot a lágerekben különböző intézkedéseket hozott. Annak ellenére, hogy a női és férfi lágerek el voltak kerítve egymástól a nemi aktusra szinte bárhol sor kerülhetett, a barakkban, nyíltsággal, vagy egy függönynek titulált rongydarabbal elválasztva azt a területet, ahol megtörtént a közösülés, de előfordult a fürdőknél, a lágerkórházban, a munkahelyeken.

A táborok és kolóniák belső eljárási szabálya 1945. május 16-tól ki mondta a férfiak női laktanyákba látogatásának tilalmát, illetve fordítva, kivétel alá estek, akik közigazgatási munkát végeztek a területen. 1947-ben intézkedéseket hoztak a nők és férfiak elszigetelésének megerősítése érdekében: külön női egységeket hoztak létre a vegyes tá-

³⁶⁰ Zemszkov V. Ny.: A GULAG tényekben i. m. 56-60.

³⁶¹ Anne A.: A Gulag története i. m. 591.

borokban, szigorúan elhatárolták a női és férfi fogvatartási körzeteket az NKVD 1939. évi „A foglyok fogvatartási rendjéről szóló utasítása és a Szovjetunió Belügyminisztériumának 1947. évi „A fegyencek javító-munkatáborokban és kolóniákban való fogvatartásának rendjéről” szóló utasítások alapján. Valószínűleg ezek az intézkedések nem voltak elegendők, mivel 1949 májusában a GULAG vezetése kijelentette: „A nőket még mindig nem izolálják kellőképpen a férfiaktól”. Egy 1951. évi jelentés szerint az elítélt várandós nők 90%-a ugyanis a táborokban esett teherbe.³⁶²

A gyerekek közül nem mindenki született a táborokban. Néhányukat az édesanyjukkal együtt tartóztatták le. Egy 1937-es rendelet előírta a népellenesek feleségeinek és gyermekeinek letartóztatását, de kifejezetten megtiltotta az állapotos és csecsemőjüket gondozó asszonyok letartóztatását. Egy 1940-ben kiadott utasítás viszont úgy rendelkezett, hogy a szóban forgó gyerekek másfél éves korukig az anyjukkal maradhatnak, míg anyatejre van szükségük. 1934-ben a GULAG létrehozta a felnőttek lágerein belül az óvodákat, így kívánva megakadályozni, hogy a letartóztatott szülők gyerekei az utcákon csellengjenek. 1935-ben a GULAG különleges gyermektelepek létesítését is elhatározta. Átfogó razziákkal összeszedték a gyerekeket az utcáról és telepekre küldték őket, hogy tanuljanak és felkészüljenek a munkába állásra. Ugyancsak 1935-hozták azt a törvényt, hogy már a 12 éves gyerekeket is elítélhetnek, gyerekeket tartóztattak le pár szem búza lopásáért is.³⁶³

Szülés után, amilyen hamar csak lehetett, visszaküldték a nőket dolgozni és csupán a szoptatási időkben engedték őket a kicsikhez, négyóránként kaptak 15 percet. Óriási problémát jelentett, hogy a gyerekek felügyeletére kijelölt nők általában semmiféle képzettséggel nem rendelkeztek, sőt, mivel a gyerekek felügyelete könnyű munkának számított, azok kapták meg, akik „bennfentesek” voltak, azaz jellemzően a köztörvényes női elítéltek. Ennek következtében vagy rettenetesen bán-

³⁶² Оксана Кісь: Українки ГУЛАГу: Вжити значить перемоги. Коло, Дрогобич, 2020. 8.

³⁶³ Anne A.: A Gulag története i. m. 602.

tak velük, vagy egyáltalán nem figyeltek a gyerekekre, miközben a kicsik iszonyúan szenvedtek az éhségtől, a hidegtől és a betegségektől.³⁶⁴

Az alultápláltság, a hideg és a betegségek megtették hatásukat – a gyerekek 90 százaléka meghalt hároméves kora előtt. Voltak gyerekek, akiket a saját anyjuk ölt meg. A 25 évre ítélt ungvári tanítónő, **Mészáros Sándorné** így emlékszik vissza erre: *“Mélyfűrási munkálatokban kellett segédkezni. A nehezebb munkákhoz férfirabokat is küldtek, aminek aztán látható eredménye lett, ugyanis több nő teherbe esett és a lágerben szülték meg gyermekeiket. Tudok azonban nem egy esetről, ahol a világra hozott csecsemőt belefojtották a pócegdörbe vagy a közeli csatornába.”*³⁶⁵ Az állapotos nők közül nem mindenki akarta világra hozni, vagy megtartani gyermekét. Egyesek nem tudták elviselni a gondolatot, hogy gyermeküket a borzalmas, tábori környezetben hozzák világra. 1936–1955 novembere között tilos volt az abortusz.³⁶⁶ Szolzsenyicin szerint viszont olykor a lágerok kórházaiban hajtották végre az abortuszt, mégpedig a vezetőség engedélyével.³⁶⁷ A csecsemők tömegesen estek áldozatul a járványos megbetegedéseknek.

A GULAG-szigetvilág legnagyobb női táborába, a Karagandában felállított ún. ALZSIR táborába, ahová a “haza ellenségeinek” a felelőseit vitték, a megtorlásban részesült anyáktól körülbelül 25 342 gyermeket erőszakkal szakítottak el.³⁶⁸ Az 1930–1940-es években a börtönlágerhez tartozó szülészeti és bölcsőde szomszédságában pedig azokat a csecsemőket temették el az édesanyjukkal, akik végelgyengülésben haltak meg. A legtöbb nő szülés közben halt meg, illetve a későbbiekben éh- és fagyhalál, járványos betegség végzett velük. A rabnőket általában a tábor őrei és a köztörvényes rabok ejtették teherbe.

³⁶⁴ Uo. 592–596.

³⁶⁵ Mészáros Sándorné: *Elrabolt éveim a Gulágon*. Pomáz, 2005. 79.

³⁶⁶ Bárdonicsek Dominika: *A szovjet büntetés-végrehajtás egy sajátos válfaja: a Gulág női táborai (1934–1953)*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2019. 117.

³⁶⁷ Szolzsenyicin A.: *A Gulag II. i. m.* 196.

³⁶⁸ Dupka György: *Magyar GULAG-GUPVI rabok Euráziában*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2021. 451.

Télidőben a szülészetten elhunyt újszülötteket hordóban tárolták, majd a tavasz folyamán tömegsírbá temették.³⁶⁹

Azok a megszületett csecsemők, akik túléltek a csecsemőkort a lágeróvodában kevés esélye volt a normális életre. Ők ugyanis nem járultak hozzá a Gulag termelési versenyéhez, egészségük és jóllétük a legkevésbé sem volt fontos a táborok vezetői számára. Éppen ezért a legnyomorúságosabb, leghidegebb épületekbe zárták őket, ahol a hőmérséklet sosem haladta meg a 10 °C-ot, s sokszor még világítás sem volt bennük. Az idősebb gyerekek beszédkészsége sem fejlődött ki. A gyerekeket általában kétéves korukban a lágeróvodákból közönséges árvaházakba szállították. Voltak anyák, akik örültek neki, hiszen gyermekük ez által megmenekült a lágerélettől. Mások tiltakoztak, tudták ugyanis, hogy szándékosan vagy véletlenül egy másik táborba vihetik őket, távolra a gyermekeiktől, akiknek nevét ez után megváltoztathatják vagy elfelejtik és ily módon lehetetlenné válik bármiféle kapcsolat, érintkezés. Az anyák némelyike sírt, vagy sikoltozott, néhányan pedig egyenesen megháborodtak és el kellett zárni őket egy időre.³⁷⁰

Árvaházba került a 16 évesen elítélt viski **Mandrik Erzsébet** lemergi táborban született fia is. A lányt egy szovjet katona erőszakolta meg az otthonában, akit ezért az apja megölt, majd elmenekült, amiatt a lányt ítélték el 1946-ban tíz évre. A lemergi elosztótáborban, hogy megmentsse az éhező és magyar katonák életét, feláldozta magát, a lágerorvos mindezekért cserébe szexuális kapcsolatra kényszerítette. *„1948. október 4-én világra hoztam a gyermekemet. Fiú lett, a Sándor nevet adtam neki. A lágerben Alekszandrként tartották nyilván. A szülés nehéz volt, majdnem elvéreztem. Később, amikor kissé magamhoz jöttem, nem tudtam a kisfiamat szoptatni, mert nem volt tejem. A mellem bedagadt, hiszen nem tudtam, mit kell ilyenkor csinálni, nem volt, aki kioktasson. Megoperáltak, a műtét nyoma ma is látszik a mellemen. A gyerek mellé dajkát fogadtam, hogy el ne pusztuljon szegényke. Egy orosz asszonynak bőven volt teje, ő szoptatta a gyermekemet. A műtét után, amikor úgy-ahogy magamhoz jöttem, elvállaltam mindenféle*

³⁶⁹ Uo. 442.

³⁷⁰ Anne A.: A Gulag története i. m. 594-596.

munkát, hogy meg tudjam tartani a dajkát. Végül a kenyéradagom felét adtam oda neki, csakhogy szoptassa a fiamat”.³⁷¹

A lágerdada szerepét töltötte be a magyarországról elhurcolt **Hasznos Ilona** is. **Sára Sándor** dokumentumfilmjében elmondja, hogyan lett dada és azt, miként élte meg. *„Szerencsére rengeteg tejem volt, körülbelül két és fél, három liter naponta. Úgyhogy nemcsak a saját gyermekemet etettem, hanem még egy gyereket vállaltam hivatalosan. És ezért hivatalosan, mint dada voltam elkönyvelve. Összesen két dada volt a lágerban, pedig volt vagy 500 gyerek. És ezért nem kellett dolgoznom, a saját gyermekemet gondozhattam egész nap [...] és még jutott egy harmadikra is, és mire ezt véghezvittem, addigra már nem sok szabadidőm maradt. Javított kosztot kaptam, olyan értelemben, hogy a pótlékot megkaptam a saját gyerekem után és a másik gyerek után. És ugye, nem kellett nehéz munkán dolgozni, mert ők úgy tekintették, az oroszok, hogy mi foglyok vagyunk, de a gyerekek, azok szabadok. Szóval ők nem voltak foglyok, a gyerekek, azok szabad orosz állampolgárok voltak, csak az anyák voltak foglyok.”³⁷²*

Az ALZSIR-i táborban a gyerekeket zárt gyermekotthonokban, fegyverrel őrzött nevelőintézetekben helyezték el, közben valamilyen valódi család- és keresztnévét megváltoztatták, hogy a hozzátartozók később véletlenül se tudják megtalálni fiaikat, lányaikat. 1951. április 24-től a terhes nőket, az egy vagy többgyermekes anyákat szabadlábba helyezték, azonban örökös száműzöttként a települést engedély nélkül nem hagyhatták el. Sztálin halála után némileg javult a fogvatartott nők helyzete, ekkor már a táborból sok százan amnesztiával szabadultak. 1953-ban a tábort felszámolták. Az elítélt, majd rehabilitált nők 1958-ig nem hagyhatták el Akmolát, megfigyelés alatt tartották őket. A Hruscsov-korszakban az ALZSIR-béli túlélő anyáknak

³⁷¹ Mandrik Erzsébet: A pokol bugyraiban. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994. 40

³⁷² Tóth Eszter Zsófia: Magyar nők a Gulágon. In.: Szabadság helyett erőszak. Magyar női sorsok 1944-1945-ben. szerk. Szerk. Kovács Emőke. A Gulágokon Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány. BP., 2019. 75.

engedélyezték, hogy az árvaházakban felkutassák életben maradt gyermekeiket, és magukhoz vegyék őket.³⁷³

Tehát miután a nők letöltötték a több éves vagy évtizedes büntetésüket a GULAG lágereiben, a Szovjetunió valamelyik, az otthonuktól távol eső vidékére telepítették le őket, kijelölve azt az örökös száműzésük helyéül. A viski **Mandrik Erzsébet** egy Zimnik nevű Szibériai faluba került. Megérkezése napjára így emlékszik: „*azt mondták akkor, saját magunkat kell ellátni, s úgy rendezkedjünk be, hogy életünk végéig itt maradunk. A fehérorosz családdal, vagyis hatod magammal kapunk egy szobát a szibériai családtól. A szobáért fizetni kellett. Két ágy volt benne és egy dobkályha.*”³⁷⁴ Itt gyantát kellett gyűjtenie, télen a hidegtől, nyáron a moszkítóktól szenvedett, majd a kórházba került, ápolónőként dolgozott, ahol már fizetést is kapott, majd miután sikerült magához vennie a fiát az árvaházból még három évig éltek itt a szabadságukig.³⁷⁵

Hasonló sors jutott azoknak a kárpátaljai német családoknak is, akiket 1946 márciusában a szibériai Tyumenybe telepítettek ki. Egész családokat, nőket, karon ülő csecsemőkkel együtt telepítettek ki. Erdei táborokban éltek, sokszor saját maguknak kellett a pusztában felépíteniük a lakhelyeiket, melyek nem voltak jobban a barakkoknál, éheztek, kéthavonta jelentkeznük igazoltatás végett a helyi parancsnokságokon, megfigyelték őket, a Tobol folyó áradása miatt az első évben tömegesen haltak meg.³⁷⁶ A Beregleányfalváról kitelepített Mauer család sok szörnyűségen ment át, a mindennapjaikat beárnyékolta a gyász és a szenvedés, de ez nem volt egyedi eset. Az édesanyát öt gyerekkel indítják útnak. A gyerekek közül az egyik már a marhavagonban megbetegszik, de csodás módon túléli egészségügyi személyzet hiányában az utat, azonban Tyumenybe érve meghal. A többi gyereket elszakít-

³⁷³ Dupka Gy.: Magyar GULAG-GUPVI rabok i. m. 452.

³⁷⁴ Mandrik E.: A pokol bugyraiban i. m. 51.

³⁷⁵ Uo. 59-77.

³⁷⁶ Bimba Brigitta: A maradék némettség kollektív eltávolítása Kárpátaljáról – kényszerkitelepités Szibériába. Családok a kitelepítések árnyékában Szerk. Bali János–Deáky Zita–Vámos Gabriella. Budapest, 2022. 140-142.

ják az édesanyjától. Az egyik lány szintén megbetegszik, próbál eljutni az anyjához egyik táborból a másikba, de ott nem kapja meg a kenyérfejadagját, ezért választás előtt áll, vagy éhen hal, vagy visszamegy. A visszatérést választja, de út közben nyoma veszik, vagy a vadállatok etették meg, vagy a megáradt folyóba fulladt, de soha nem tudott róla többet a család.³⁷⁷ A háború, az éhezés, az elviselhetetlen létkörülmények miatt elhalálozott szülők gyerekei rendszerint rokonokhoz vagy barátokhoz kerültek, rosszabb esetben viszont árvaházakban nevelkedtek. Az évek során próbálták megőrizni identitásukat, szinte csak egymás között házasodtak. Az éhínséget követő 5-6 évben 167 házasságot regisztráltak. Ezekből a házasságokból 1960-ra 364 gyermek született Szibériában.³⁷⁸ A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1948. november 26-án meghozott rendelete a Szovjetunióba kitelepített csecsenek, karacsájok, ingusok, balkárok, kalmikok, krími tatárok mellett a németeknek a Szovjetunió távoli területeire történő letelepítését is örök érvényűnek szabta meg. Szökés esetén az elkövetőket 20 év keménymunkával büntették. A korábbi lakóhelyükre való visszatéréshez engedélyt kiadó személyeket, valamint a korábbi lakóhelyeken való elhelyezésüket segítő személyeket pedig öt év börtönre ítélték.³⁷⁹ A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1955. december 13-án rendeletet bocsátott ki, amellyel visszavonta a németek és családtagjaik jogi helyzetét érintő korlátozásokat, ugyanakkor megtiltotta, hogy azokba a megyékbe térjenek vissza, ahonnan kitelepítésük történt. 1974-ben végül megadták nekik a visszatérési és letelepedési hivatalos engedélyt, létszámuk ekkorra 4 230 főre fogyatkozott.³⁸⁰

³⁷⁷ Leonard Kowatsch: *Wanderwege der Karpaten-deutschen*. Wernau, 2006. 179.

³⁷⁸ Leonard K.: *Wanderwege* i. m. 259.

³⁷⁹ OÁKL, F. R-7523., op. 72., szpr. 576., 79. Közli: O. M. Корсун: *Закарпатські угорці і німці інтернувані та депортаційні процеси. 1944–1955 рр.* Всеукраїнське Державне Видавництво „Карпати”, Ужгород, 2012. 108-109.

³⁸⁰ Dupka György: *A kárpátaljai magyarság és németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. 124.

Összegzés

A szovjet kényszermunkatáborokba került nők teljes kiszolgáltatottságban éltek mindennapjaikat, állandó küzdelmet folytatva a túlélésért. A táborokban raboskodó nők csak túlélni szerettek volna, de a nehéz munkakörülmények, a járványos megbetegedések mellett még az örök és fogolytársaik szexuális bántalmazásának is ki voltak téve. A túlélés reményében a nők sokszor önként odaadták magukat, azonban ez pszichés következményekkel járt a későbbiekben, jelentős mértékben befolyásolta az önmagukról alkotott képet és későbbi életüket. Mérlegelniük kellett, hogy meddig hajlandók elmenni a túlélésért folytatott küzdelemben. Számos nőnek azonban nemcsak saját maga, hanem gyermeke életéért és biztonságáért is meg kellett küzdenie. Mindent elkövettek annak érdekében, hogy el tudják látni a gyermekeiket, hogy minél tovább a közelükben maradhassanak. Mivel a terhes nők és a gyerekek csak terhére voltak a szovjet gazdaságnak, ezért a felsőbb vezetés célja az volt, hogy minél előbb elszakítsák az anyákat a gyermekeiktől, hogy azok ismét munkába állhassanak. Az árvaházakba került gyerekeknek sokszor megváltoztatták a nevét és nem készült feljegyzés arról, hová viszik őket, így akár egy örök életre elszakították őket a családjuktól.

Felhasznált forrás és irodalomjegyzék

Források

1. KTÁL, F 2558., op. 1., od. zb. 2784. Hrisz Anna személyi dosz-sziéja
2. OÁKL, F. R-7523., op. 72., szpr. 576., 79. Közli: O. M. Корсун: Закарпатські угорці і німці інтернування та депортаційні процеси. 1944–155 pp. Всеукраїнське Державне Видавництво „Карпати”, Ужгород, 2012. 108-109.

Interjúk

1. Gerhardt Anna (szül. 1935, Huszt) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2020.01.10.) és közli Bimba Brigitta

2. Pufler Margit (szül. 1926, Visk) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2018.12.20.) és közli Bimba Brigitta

Bibliográfia

1. Alekszandr Szolzsenyicin: A GULAG szigetvilág 1918-1956. I-VIII. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993.
2. Anne Applebaum: A Gulag története I. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005.
3. Bárdonicsek Dominika: A szovjet büntetés-végrehajtás egy sajátos válfaja: a Gulág női táborai (1934-1953). PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2019.
4. Berghoffer Róbert: Tabu. Élet a fehér pokolban. Leben in der weißen Hölle. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2010.
5. Bimba Brigitta: A maradék németység kollektív eltávolítása Kárpátaljáról – kényszerkitelepítés Szibériába. Családok a kitelepítések árnyékában Szerk. Bali János – Deáky Zita – Vámos Gabriella. Budapest, 2022. 136-151.
6. Bimba Brigitta: A szovjet-magyar határon 1939-1941 között átszökött, Gulág-rabságra ítélték szenvedéstörténetei. In.: KÖZÖSSÉG ÉS EGYÉN a szovjet fogságba hurcoltak kontextusában A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága IX. nemzetközi konferenciájának tanulmánykötete. Szerk. Bognár Zsolt–Pomázi-Bárdonicsek Dominika. Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága Budapest-Miskolc, 2023. 173-198.
7. Dupka György: A kárpátaljai magyarság és németység elhallgatott tragédiája, 1944-1946. Inntermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020.
8. Dupka György: Magyar GULAG-GUPVI rabok Eurázsiaiban. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2021.
9. Gereben Ágnes: Megtorlások a Szovjetunióban. Helikon Kiadó, Budapest, 2013.
10. Leonard Kowatsch: Wanderwege der Karpaten-deutschen. Wernau, 2006.
11. Makra Mónika-Gárdonyi Adrienn: Emlékezz ránk!...azokra, akik egy „kis munkán” voltunk a Szovjetunióban. Szigethalom, 2017.

12. Mandrik Erzsébet: A pokol bugyaiban. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1994.
13. Mészáros Sándorné: Elrabolt éveim a Gulágon. Pomáz, 2005.
14. Molnár D. Erzsébet: A kárpátaljai németek elhurcolása a szovjet rendszer kiépítésének idején. In: „Otthon a könny is édes” 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Szerk. Bakura Sándor–Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009. 34–53.
15. Molnár D. Erzsébet: A kárpátaljai németek szovjet hadifogolytáborokba hurcolása és internálása (1944–1946). In: HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULAG Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953). Szerk. Molnár D. István–Molnár D. Erzsébet. Beregszász–Ungvár, 2017. 245–263.
16. Оксана Кісь: Українки ГУЛАГу: Вижити значить перемоги. Коло, Дрогобич, 2020.
17. Rózsás János: Gulag lexikon. Nagykanizsa, 2008.
18. Sára Sándor: Nehézsorsúak. Magyarok szovjet rabszolgaságban. Új Horizont, Veszprém, 2006.
19. Suskó Margit: Szóljon értük is a harang. Magyar nők a lágervilágban. Verőce, 2017.
20. Szebeni Ilona: Merre vagy magyar hazám? Kényszermunka a Szovjetunióban 1944–1949. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2017.
21. Tóth Eszter Zsófia: Magyar nők a Gulágon. In.: Szabadság helyett erőszak. Magyar női sorsok 1944–1945-ben. szerk. Szerk. Kovács Emőke. A Gulágokon Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány. Budapest, 2019. 68–78.
22. Zemszkov V. Ny.: A Gulag tényekben, adatokban. Budapest, 1991.

ROMZSA TÓDOR PÜSPÖK VÉRTANÚ HARCA A TOTALITÁRIUS REZSIM ELLEN

A közúti balesetét követően a munkácsi kórházban 1947. október 31-től november 1-jéig ápolt **Romzsa Tódor**, a Munkácsi görögkatolikus egyházmegye püspöke, tragikus hirtelenséggel elhunyt.

Vidékünk szellemi vezetője, **Romzsa Tódor** Öminenciája jelentős népszerűséget és befolyást szerzett a régióban, amiről a kárpátaljai politikai helyzetet folyamatosan figyelemmel kísérő szovjet különleges szolgálatok jelentést tettek Moszkvának. Erről a IV. Ukrán Front Politikai Osztálya vezetőjének, **M. M. Pronyin** altábornagynak a Vörös

1. illusztráció. *A felvételen balról jobbra: Lev Zaharovics Mehlisz vezérezredes, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja, Nyikita Hruscsov, az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára, Mihajlo Mihajlovics Pronyin altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Osztályának parancsnoka.*

Az archív felvétel Ungváron készült 1944 október végén

³⁸¹ Meskó János (Ungvár) helytörténész, a Szolyvai Emlékpark Munkácsi várban elhelyezett GULÁG-GUPVI állandó kiállításának megbízott igazgatója

Hadsereg Politikai Főosztálya parancsnokának a Kárpátontúli Ukrajnáról tett jelentése tanúskodik (Moszkva, 1945. július 10.).

2. illusztráció. *Mihajlo Mihajlovics Pronyin* altábornagy,
a 4. Ukrán Front Politikai Osztályának parancsnoka

Az 1998-ban Moszkvában megjelentetett *Pavel Szudoplatov* NKVD altábornagy (a szabotázzsal és terrorral foglalkozó 4. Hírszerzési és Felforgatási Parancsnokság vezetője) emlékiratai részletesen bemutatják a *Romzsa Tódor* püspök likvidálására irányuló különleges műveletet.

3. Illusztráció. *Pavel Szudoplatov* NKVD altábornagy,
a 4. Hírszerzési és Diverziós Parancsnokság vezetője

Pável Szudoplatovtól megtudjuk, hogy Őeminenciája meggyilkolásának kezdeményezője – Sztálin beleegyezésével – személyesen az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára, **Nyikita Hruscsov** volt.

Szudoplatov altábornagy emlékirataiban ezt találjuk: „**Viktor Abakumov**, a Szovjetunió állambiztonsági minisztere megmutatta nekem és **Szerhij Szavcsenkónak** (az Ukrán SZSZK állambiztonsági minisztere) **M. Hruscsov** levelét és figyelmeztetett, semmilyen módon ne segítsen az ukrán állambiztonsági szerveket, amíg nem érkezik közvetlen utasítás Sztálin elvtárstól”.

Szavcsenko állambiztonsági miniszter és **Hruscsov** pártfőtitkár a Munkácsi görögkatolikus egyházmegye vezetőségét a földalatti ukrán nacionalista mozgalommal és a Vatikán titkos követeivel való együttműködéssel vádolta. A levélben azt is állították, hogy Őeminenciája és csoportja komoly veszélyt jelent a Kárpátaljai régió politikai stabilitására nézve.

A Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsa (KUNT) Népi Bizottságainak 1944. november 26-i első kongresszusa után Romzsa püspöknek felajánlották, hogy írja alá a Kárpátaljai Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való újraegyesítéséről szóló kiáltványt. Mire ő azt válaszolta: „*A kiáltvány politikai dokumentum, és egy püspök ne foglalkozzon politikával...*”

A hatóság fokozatosan, de mind brutálisabban támadta a Munkácsi görögkatolikus egyházmegyét, megfélemlítették, elkobozták az egyházi javakat, végül következetesen áttértek a papok letartóztatására.

Az első letartóztatott görögkatolikus pap, **Demjanovics Péter** volt, akit 1944. október végén fogtak el, majd 1945. április 13-án ítélték halálra a Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsa (KUNT) Különleges Bíróságán, amelynek elnöke **Vaszip Pavlovics Ruszip** partizán volt (minden jogi végzettség

4. illusztráció. **Vaszip Pavlovics Ruszip** partizán, Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsa (KUNT) Különleges Bíróságának elnöke

nélkül), és amit cinikus módon 1945. április 23-án, épp húsvét pénteken hajtottak végre.

A halálos ítéletet *Ivan Turjanica*, a KUNT elnöke, *Ivan Vas* (belügyi és állambiztonsági biztos) és *Petro Szova* a KUNT alelnöke, értelmiségi (kommunális gazdasági biztos, később Ungvár díszpolgára) hagyta jóvá.

5. illusztráció. *Petro Petrovics Szova*

(a magyar szakirodalomban Szova Péter néven szerepel),
a KUNT alelnöke, közéleti személyiség, helytörténész, később Ungvár díszpolgára

1945 elején megalakult a KUNT mellett működő Kulturális Ügyek Osztálya, melynek vezetője *Petro Lintur* lett. 1945. április 5-én a KUNT határozatot hozott a szabad vallásváltásról, 1945. április 20-án pedig elfogadta az egyházi vagyon használatáról szóló 54. sz. határozatot. Ugyanezen a napon az iskolák államosításáról szóló 58. sz. dekrétumot is megszövegezte.

1946. január 22-ét követően, amikor is Kárpátalja megye megalakult, még brutálisabb harc kezdődött a Munkácsi görögkatolikus egyházmegye ellen. A papok választhattak: áttérnek a moszkvai patriarchátushoz és ezzel együtt nagy kiváltságaik lesznek, vagy száműzetésbe vonulnak a Gulag-lágerekbe.

A térség szovjetizálásának egyik lépése volt a görögkatolikus egyházi földek elkobzása. **Romzsa Tódor** nem adta fel olyan könnyen: panaszleveleket írt Kijevnek és Moszkvának a Munkácsi görögkatolikus egyházmegye elleni hatósági brutalitások miatt, ezekre viszont a hatalom semmilyen módon nem reagált. Romzsa püspök folyamatosan látogatta a helyi plébániákat és istentiszteleteket tartott annak ellenére, hogy a hatóság elkobozta az egyházmegye gépkocsiját. Ettől kezdve Őeminenciája buszon, szekéren vagy gyalogosan közlekedik, és az ősök hitének védelmére szólít fel annak érdekében, hogy megelőzze a kárpátaljai görögkatolikus egyház pusztulását. Bárhol is tartózkodott éppen Kárpátalján Őeminenciája, mindenütt soha nem látott számú hívő gyűlt köré, akik bátran követték őt. Ezért válhatott a szovjet kormány ellenségévé.

1946. augusztus 28-án Kárpátalja minden szegletéből több mint 70 000 ember gyűlt össze Munkácson a kolostor mellett a Szűzanya mennybemenetelének ünneplésére (a megye szakszolgálatainak tanúsága szerint). A hatóság nagyon zavarba jött attól, hogy Őeminenciája ekkora népszerűséggel bír. A pártszervek ezért fizikai leszámolást terveztek egy olyan tekintélyes személyiség ellen, mint amilyen Romzsa Tódor püspök volt.

A **Georgij Karpov**, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Orosz Ortodox Egyházi Ügyek Tanácsának elnöke által kidolgozott dokumentumokban a katolicizmus a nép ellenségeként jelenik meg, ezért azt meg kell semmisíteni – követelte **Georgij Karpov**. Ami a görögkatolikusokat illeti, őket erőszakkal el kell választani a Vatikántól, és csatlakoztatni az orosz ortodox egyházhoz. A Szovjetunió Minisztertanácsa felügyelete alá tartozó Vallási Kultuszok Tanácsának vezetője, Poljanszkij annak a véleményének adott hangot, miszerint Romzsa püspököt az ortodoxiára agitálni nem érdemes, mivel ő szilárd és engedetlen.

6. illusztráció. **Romzsa Tódor** görögkatolikus püspök.
A felvétel 1947. nyarán a halálos merénylet előtt készült

Ivanov, az Orosz Ortodox Egyházi Ügyek Tanácsának tagja jelenésében az áll, hogy a Kárpátaljai Unitus Egyházat fel kell számolni. A Galíciai görögkatolikus egyház és az Orosz ortodox egyház újraegyesítését kezdeményező csoport vezetője **Dr. Kosztelnyik**, miután megismerkedett a kárpátaljai Unitus Egyházzal, kijelentette: „Az elmúlt év során Romzsa sokkal jobban megszilárdította az Unitus Egyházat, mint amennyit az fennállásának elmúlt 20 éve alatt erősödött.” A párthatóság mellett pletykákat kezdett terjesztetni, miszerint Őeminenciája titokban áttért az ortodoxiára, amit nagy szakállá is mutat. Ezért döntött úgy a püspök, hogy megborotválkozik.

1947. augusztus 9-én Romzsát beidézték az Ungvári Megyei Végrehajtó Bizottságba, az Ukrán SZSZK Minisztertanácsának Vallási Kultuszügyi Biztosának helyetteséhez, **Sazonovhoz**, aki később bejelentette: a püspöknek nem szabad Ungvárt elhagynia a biztos en-

gedélye nélkül. 1947. augusztus 28-án, Nagyboldogasszony napján a hatóságok egyenesen megtiltják neki, hogy Munkácsra utazzon a templomi ünnepre.

1947. szeptember 14-én Tódor püspök 7 teológust szentelt pappá, ez volt a Munkácsi görögkatolikus egyházmegye utolsó kibocsátása.

Alább megpróbáljuk időrendi sorrendben leírni a *Romzsa Tódor* püspökkel történt tragikus eseményeket, szemtanúk vallomásai és a különleges szakszolgálatok archív anyagaina támaszkodva.

Közeledett Krisztus király ünnepe, amelyet október utolsó vasárnapján tartanak. A Munkácsi járás Lohovo (Lohó) község templomát felújították, aminek végeztével a szokásoknak megfelelően a püspök felszenteli a templomot. Ezért *Petro Vaszkov* atya, a falu lelkésze meghívta *Romzsa Tódor* püspököt a templom felszentelésére, amit Őeminenciája el is fogadott. A pap előzetesen beavatta a hatóságot, amely látszatra mostanában engedékenyebb volt, hogy alaposan fel tudjon készülni a püspök elleni merényletkísérletre.

1947. október 26-án a Munkácsi járás Lavki (Lóka) községben a püspök felszentelte a templomot, ahol a püspöki liturgiát is vezette.

Ahogy azt fentebb említettünk, az egyházmegyei gépkocsit már korábban elkobozták, úgyhogy Őeminenciája a menetrend szerinti autóbusszal jutott el Lókára, holott a görögkatolikus papoknak a térségben tilos volt különengedély nélkül utazniuk.

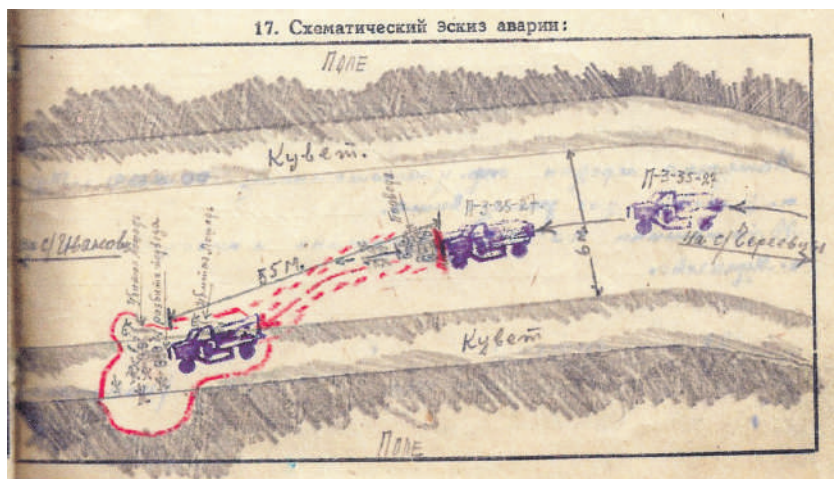
A templom felszentelését és a vacsorát követően a falubeliek észrevették, hogy a település határában katonákkal teli zsúfolt platós teherautók állnak, és figyelmeztették a püspököt: jobban tenné, ha itt maradna reggelig.

Romzsa püspök és *Bacsinszky atya* ugyanabban a szobában töltöttek az éjszakát, és a püspök megjegyezte: „Az az előérzetem, *Daniel atya*, hogy valószínűleg ez az utolsó püspöki utam”. Erre az atya úgy válaszolt, hogy „...Veled, Őeminenciája, nemegy templomot fogunk még felszentelni...”. Mire a püspök: „Aligha.”

Másnap reggel 9 órakor Romzsa püspök két pappal, *Bacsinsky Dániellel* és *Andrij Bereznaival*, valamint két teológussal, *Mihajlo Bugirral* és *Mihajlo Maszlejjel* együtt útra kelt egy lovas hintóval, amelynek kocsisa *Homa Vaszil Vasziljovics* volt, Lókáról.

Ahogy *Maszlej* tanú teológus leírja: „A falutól 2-3 km-re haladva észrevettük, hogy egy nagy Studebaker teherautó közeledik felénk. Öminenciája szokásához híven rózsafüzért imádkozott. Háttal ültünk a menetiránynak, így mindent láthattunk. Nem volt időnk kiáltani sem, mert abban a pillanatban egy Studebaker teherutó a hegyről teljes sebességgel lefelé belénk rohant. Az ütközés következtében a lovas hintó ripityára tört. A támadók észrevették, hogy életben maradtunk, odarohantak hozzánk, megrugdostak és különféle fémtárgyakkal ütlegeltek. Nem tudom, pontosan mikor hagyták abba a verést, hiszen mindannyian elvesztettük az eszméletünket” – zárja *Maszlej atya* a vallomását. A gyilkosság szervezői szigorú utasítást adtak a végrehajtóknak: ne legyenek golyó ütötte sebek, hanem bármilyen eszközzel törjék össze a csontjaikat, verjenek agyon mindenkit. Szerencsére egy postautó az útra hajtott, a támadók pedig elmenekültek, hogy ne ismerjék fel őket, a Studebaker katonai teherautót a baleset helyszínén hagyva, egy személygépkocsival hajtottak el.

Szerhijcsuk M. I. 2019-ben megjelent „Az ukrán görögkatolikus egyház felszámolása Kárpátalján az 1944-1949-es kommunista különleges szolgálatok dokumentumaiban” című könyvében, szí-

7. illusztráció. A *Romzsa Tódor* görögkatolikus püspök ellen elkövetett súlyos balesetének (1945. december 27.) sematikus helyrajza

gorúan titkos NKVD-dokumentumok felhasználásával írja, hogy a baleset október 27-én, moszkvai idő szerint délelőtt 11 óra körül történt (a moszkvai időt 1944. november 30-án vezették be) a Lohó és Iványi községeken áthaladó közúton, aminek a szomszédos Borhalomból származó **Ivan Szokol atya** szemtanúja volt, mert 100 m távolságból látta Romzsa Öeminenciája hintójának balesetét. A rablókban és gyilkosokban **Szokol atya** az MGB munkatársaira ismert – írja az Ukrán MGB „O” osztályának helyettes vezetője, **Bobdanov** százados.

Ezeket a dokumentumokat a titkosítás alól csak 2016-ban oldották fel. Hány ilyen dokumentum lehet még a Független Ukrajna Különleges Szolgálatának archívumában, amelyekről nem is tudunk?

Részéről **Ivan Szokol** édesapjának 1842. számú büntetőügyében kutattam és azt tapasztaltam, hogy rendkívül nehéz sors jutott osztályrészül: több Gulág-tábort és pszichiátriai klinikát is megjárt. Annak nincs nyoma a kihallgatási jegyzőkönyvekben, hogy ő maga látta volna Öeminenciája **Romzsa Tódor** balesetét. Úgy látszik, a nyomozó hóhérok félték írni erről bármit is.

A továbbiakban vizsgáljuk meg az eseményeket egy másik rendkívül érdekes dokumentum-másolat alapján, ahogyan azokat nekem és **D. Bendász** atyának sikerült rekonstruálnunk. Ez pedig nem más, mint a **V. S. Ihnatenko** munkácsi közlekedési rendőr törzsőrmester által 15:00-kor készített jegyzőkönyv, melyben összefoglalja a történeteket.

Ihnatenko törzsőrmester feljegyzi a Studebaker teherautó rendszámát: P-3-35-27. A dokumentumból kiderül, hogy a sofőr nevét nem állapították meg. A teherautót a helyszínen további vizsgálat céljából lefoglalták. Tudjuk, hogy ezt az ügyet soha többé nem vizsgálták. A baleset vázlatos rajzán azt látjuk, hogy az út szélessége 6 m ott, ahol a teherautó a lovas hintónak ütközött, és hogy a gépkocsi 35 méteren át tolta maga előtt Öeminenciája hintóját. A rajzon az is szerepel, hogy a Studebaker Cserházi községből indult, Öeminenciája kocsija pedig **Iványi** községből. A vázlat értelmében a baleset következtében a hintó összetört, a két ló pedig elpusztult, de az utasok csodával határos módon életben maradtak. **Ihnatenko** törzsőrmesternek köszönhetően a jegyzőkönyvben megtalálható a balesetről készült ábra, a teherau-

tó rendszáma és a jelenlévők neve, de sajnos az eredeti dokumentum a mai napig nem került elő.

A postakocsi, amely megjelenésével megmentette Őeminenciája és kísérete életét, a sérülteket a munkácsi kórházba szállította, ahol az orvosi gárda a kiváló sebésszel, **Olekszandr Fedineccel** az élen mindenkit gyors és szakszerű ellátásban részesített.

De térjünk vissza **Sudoplatov** emlékirataihoz. Ebben a szerző elismeri, hogy a Romzsa elleni merényletet rosszul készítették elő: a püspök csak megsebesült.

Hruscsov ismét Sztálinhoz fordult segítségért. **Sz. Szavcsenko** állambiztonsági miniszter, **P. Szudoplatov** altábornagy és **Majranovszkij**, a toxikológiai laboratórium vezetője Sztálin utasítására sürgősen Ungvárra utazik, hogy végezzen **Romzsa Tóddal**.

8. illusztráció. **Szergij Szavcsenko** altábornagy,
az Ukrán SZSZK állambiztonsági minisztere

A munkácsi kórházban a bazilita rendi nővérek éjjel-nappal ápolták Őeminenciája **Romzsa Tódot**. A kórház akkori főnővérének, **Teofilia-Maria Manajlo** nővérnek a visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a püspök egészségi állapota javult, már haza is készült menni.

De nem így történt...

Egy „ápolónőt” (belbiztonsági ügynököt) sürgősen a kórházba irányítanak, hogy megpróbálja befejezni a **Romzsa Tódor** meggyilkolására irányuló különleges műveletet. **Bergman főorvos** segítségével sikerült végrehajtani az akciót november 1-jén éjszaka, amikor is a főorvos magához rendelte a többi apáca ápolónőt. Közben **Odarka** ügynök-ápolónő – a lehetőséggel élve –, megmérgezte Őeminenciáját. Amikor az apácák és **Teofilia nővér** visszatértek, már késő volt. Őeminenciája a következő szavakkal az ajkán halt meg: „Ó, Jézusom!”

9. illusztráció. **Szamuil Bergman**, Munkács főorvosa közreműködésével hajtották végre a beszpekások **Romzsa Tódor** püspök meggyilkolását

Egy korábban szigorúan titkos dokumentumban azt olvashatjuk, hogy Őeminenciája **Romzsa** püspök, kórházi gyógykezelése közben, november 1-jén 00:50-kor (moszkvai idő szerint) sérüléseibe belehalt.

Szervezők és végrehajtók egész légiója vett részt Őeminenciája **Romzsa** püspök meggyilkolásában: **J. Sztálin**, **N. Hruscsov**, **V. Abakumov**, **Sz. Szavcsenko**, **P. Szudoplatov**, **G. Majranovszkij** – a totalitárius rezsim legfelsőbb szintjeitől a munkácsi kerületi rendőrkapitányság terrorista csoportján át egészen a megyei és járási szervek illetékes vezetőiig.

10. illusztráció.
Viktor Abakumov
altábornagy,
a Szovjetunió
állambiztonsági minisztere

11. illusztráció. *Grigorij Mojszejovics.*
Majranovszkij ezredes, kutató
professzor, az orvosi tudományok
doktora, az NKVD toxikológiai
laboratóriumának vezetője

De *Bergman főorvoson* és a kórház Odarka nevű beépített ápolónőjén kívül nyilván még sok más, számunkra eddig ismeretlen személy is és érintett lehet az ügyben.

Ahogy *P. Szudoplatov* emlékirataiban később bevallja: Romzsával curare mérgeinjekció végzett. Öminenciája holttestét késő este Munkácsról Ungvárra szállították. A Munkácsról Ungvárig vezető úton az emberek végig kísérték a menetet, imádkozva a püspökért.

A hatalom még aznap, titokban szeretne volna eltemetni Romzsát, de tartva a hívek tömegének várható felháborodásától, amit egy ilyen lépés kiválthatott volna, változtattak szándékukon.

A hatóság úgy intézkedett, hogy november 4-én, a temetés napján Kárpátalján ne induljanak Ungvár irányába busz- és vonatjáratok, hogy a hívek ne tudják megadni a végtisztességet a püspöküknek, méltóképpen elbúcsúzni Romzsa Tódortól.

A szakszolgálatok szigorúan titkos dokumentumaiban a temetés körülményeiről részletesen olvashatunk. Eszerint november 2-án 19 órakor az igazságügyi orvosszakértői boncolást követően Romzsa holttestét a munkácsi görögkatolikus templomba vitték, ahol 15 perces

istentiszteletet tartottak, majd a holttestet az ungvári görögkatolikus székesegyházba szállították. November 3-án 08:00 és 18:00 óra között szertartásokat végeztek, amelyeken 150-200 hívő vett részt. **November 4-én** reggel 8 órakor megnyitották a székesegyházat: istentiszteletet tartottak, 13 órakor pedig a székesegyház kriptájában sor került Romzsa püspök temetésére.

12. illusztráció. Az ungvári görögkatolikus katedrálisban 1947. november 4-én tartották meg Romzsa Tódor görögkatolikus püspök elbúcsúztatását, temetését

A szertartáson 120 görögkatolikus pap, 5 római katolikus pap és lelkész püspöki helynök, 20 bazilita rendi apáca és legalább 2000 hívő vett részt, utóbbiak többségükben ungvári lakosok voltak. A temetés alatt semmilyen rendzavarást vagy szovjetellenes akciót nem rögzítettek.

Ilyen tragikusan végződött egyházmegyénk lelki vezetőjének és kiemelkedő alakjának élete, aki bátran kiállt a brutális szovjet totalitárius rezsim ellen.

Romzsa Tódor püspök úgy döntött, hogy élete árán is példát mutat nyájának az Apostoli Szentszék iránti hűségből. Őeminenciája már ifjúkorától készült az önfeláldozásra, amit püspöki mottója szavaival is bátran hirdetett: „**Krisztusért meghalni azt jelenti, hogy örökké élni!**”.

A sztálinista rezsim úgy gondolta, hogy Őeminenciája halála megtöri a Munkácsi görögkatolikus egyházmegye papjainak és híveinek szellemét, így hamarabb csatlakoznak az ortodoxiához. De ennek épp az ellenkezője történt: **Romzsa Tódor** mártírhalála csak még jobban összezárta a papok és a hívők sorait, akik nem inogtak meg a véres rendszer előtt. Hitükért bátran mentek a táborokba, bár egy percre sem tudhatták, vajon élve visszatérnek-e még rokonaikhoz, barátaikhoz.

Legtöbbször a papok feleségeinek és gyermekeinek kellett szenvedniük. Egész sor családot űztek ki otthonából, miután a családfőket Gulag-táborokba száműzték. Munkába sem vették föl, nem alkalmazták őket, mert a „hazaáruló rokona” bélyeg viselői lettek. A Gulag-lágerekből hazatért papokat sem alkalmazták sehol. Vagy ha netalántán mégis, akkor megalázó fizikai munka volt az osztályrészük, a speciális szakszolgálatok pedig árgus szemekkel figyelték minden lépésüket. A Munkácsi görögkatolikus egyházmegye mély illegalitásba vonult, de közel maradt a híveihez.

1989-ben a Munkácsi görögkatolikus egyházmegye kilépett az illegalitásból, 1991-ben pedig összeomlott a véres totalitárius szovjet rezsim.

Mára a **Romzsa Tódorról** elnevezett Ungvári Görög-katolikus Teológiai Akadémia is működik.

1998. június 3-án megtalálták **Romzsa Tódor** földi maradványait a székesegyház kriptájában. 1998. július 27–28-án a Budapesti Antropológiai Intézet szakértői bizottsága elvégezte a kripta maradványainak dokumentált tudományos feltárását, melynek során minden kétséget kizáróan megállapították, hogy az itt fellelt maradványok **Romzsa Tódortól** származnak. Mint ismeretes, 1944-ben harminchárom évesen ő lett az egész katolikus világ legfiatalabb, felszentelt püspöke.

54 évvel halála után, 2001. június 27-én **II. János Pál pápa** ukrajnai apostoli látogatása során Lembergben az Isten szolgálatában hit-

valló, vértanú **Romzsa Tódor** püspököt a Keresztelő Anyaszentegyház nevében boldoggá avatta.

Munkács ősi várában „A totalitárius kommunista elnyomó rendszer kárpátjai tevékenységét dokumentáló anyagok” állandó kiállításán felállításra került a boldog Romzsa Tódor görögkatolikus püspök mellszobra. A teremben elhelyezett tárlóban a vértanú püspök szenvedéstörténetét bemutató számos dokumentum tekinthető meg, amelynek táblóit, tárgyait és dokumentumait a Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyének vezetője, **dr. Dupka György** történész, lágerkutató által vezetett csapat állította össze.

Jelen írás szerzője az állandó tárlat megbízott igazgatója.

13. illusztráció.

2001. június 27-én

Lembergben **II. János Pál** pápa **Romzsa Tódor** görögkatolikus püspököt boldoggá avatta

14. illusztráció. A kiállító terem tárlójában elhelyezett számos dokumentum a vértanú püspök és meghurcolt oltártestvéreinek szenvedés történetét mutatja be

A felhasznált források listája:

1. Акт о происшествии на местном транспорте от 27 октября 1947 года, старшина Игнатенко В.С. – спадщина о. Д. Бендаса. Helyi közlekedési baleset jelentése 1947. október 27-én kelt, Ihnatenko V.S. törzsőrmester. - D. Bendász atya hagyatéka.
2. Павел Судоплатов: „Спецоперации Любянки и Кремль 1930-1950 годы” Москва („ОЛМА-ПРЕСС”). Pavel Sudoplatov: Ljubjanka és a Kreml különleges műveletei 1930-1950 Moszkva („OLMA-PRESS”).
3. Ласло Пушкаш: „Кир Теодор Ромжа. Життя і смерть Єпископа” Львів 2001 р. Puskás László: Tódor Romzsa pátriárka. A püspök élete és halála. Lviv 2001.
4. Юрій Коссей: „Творці Мукачівської Єпархії” церковно-історичний нарис. 2002 р. Малий Березний Jurij Kosszey: A Munkácsi Egyházmegye megalkotói, egyháztörténeti esszé. 2002. Maly Berezny.
5. Bendász István – Bendász Dániel: Helytállás és Tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Kairosz Kiadó, Budapest, 2014.
6. «Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах Комуністичних Спецслужб 1944-1949», Вишгород, П.П. Сергійчук М.І. 2019 р. „A kárpátaljai UGKE felszámolása a Kommunista Különleges Szolgálatok irataiban 1944-1949”. Vyshhorod, P.P. Serhijchuk M.I. 2019.

PÁSZTOR FERENC BEREKSZÁSZI RÓMAI KATOLIKUS PLÉBÁNOS, VIKÁRIUS, VÉRTANÚ EMLÉKEZETE

1. Előzmények

Az előző konferencián **Haklik Sándor** atya életéről és elhurcolásának körülményeiről tartottam előadást. Az elmúlt egy évben teljesen feldolgoztuk a mintegy 100 oldalas Haklik-aktát, amely könyv formában is megjelent, szülőhelyén, Beregszázban a Szent Kinga templom falán dombormű-tábla is megörökítette a vértanú emlékét.

Kutatásom következő állomása a mártírhalált halt **Pásztor Ferenc** beregszászi plébános, vikárius atya életét érinti.

Hetényi **Varga Károly** egyik életrajz írója találóan jegyzi meg a Szatmári egyházmegye üldözött vikáriusáról, **Pásztor Ferencről**: „Egyike a számos kárpátaljai magyar papnak, akik életükkel fizettek hivatásukért, a néphez való hűségükért.”³⁸³ A beregi főesperes 1949 nyarán bekövetkezett letartóztatásáig megélt papi tevékenységével mások mellett **Bohán Béla**³⁸⁴, **Majnek Antal**³⁸⁵, **Wiszkowsky**,

³⁸² Dupka Nándor (Ungvár), UNE Történelem Kar doktori iskolájának hallgatója

³⁸³ Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. III. Lämpás Kiadó, Abaliget, 1996.

³⁸⁴ Bohán Béla: Emlékezés Pásztor Ferenc beregszászi plébánosra. – Új Hajtás, 2007.9.szám. <https://ujhajtás.net.ua/emlekezes-pasztor-ferenc-beregszaszi-plebanosra/>

³⁸⁵ Majnek Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: Útközben, KMKSZ, 1998, Dupka György, 1993. 39.

*Pawel*³⁸⁶, *Melega Gabriella Ann* OP³⁸⁷, *Szendrei Anita*³⁸⁸ is foglalkoztak. Azonban az NKVD nyomozótisztjei által összeállított Pásztor-akta, amely az 1949-től elindított meghurcolását, kihallgatását, elítélését tartalmazza, még teljeskörű feldolgozásra vár.

2. Pályafutása

1. illusztráció. *Pásztor Ferenc* beregszászi plébános, vikárius atya

Pásztor Ferenc Kárpátalja püspöki helynöke, beregi főesperes 1880. január 14-én született Ungváron.

A teológiát 1898-1902-ig Szatmárnémetiben hallgatta. 1902. június 27-én *Meszlényi Gyula* püspök pappá szentelte.

³⁸⁶ WYSZKOWSKI, Pawel: Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917-1944-1991). Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, Esztergom, 2013.

³⁸⁷ MELEGA Gabriella Anna OP http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh58/58_1.htm

³⁸⁸ Szendrei Anita: A beregszászi római katolikus egyház helyzete a szovjet rendszer kiépítésének kezdetén (1944–1949). Acta Beregsiensis 2011/1, <https://adoc.pub/a-beregszaszi-romai-katolikus-egyhaz-helyzete-a-szovjet-rend.html>. SZENDREY Anita: Adalékok a Beregszászi Római Katolikus Egyház történetéhez (1938-1963).pdf

Papi pályafutását először *Csomaközben*, 1902 és 1904 között kezdte el. A továbbiakban is segédlelkészként, illetve lelkészként *Nagybocskón* (1904), *Nagybányán* (1905), *Szinérváralján* (1905) és *Szatmárnémetiben* (1904–1907) tevékenykedett. 1908. november 1-jétől 1911-ig a vegyes nemzetiségű (magyar, német, román) *Szakasz* község plébániái kormányzója. Ekkor ezek a települések a történelmi Magyarország-hoz tartoztak.

Plébánia szolgálatot teljesít 1911. július 13-tól 1932 májusáig az Ung-vidéki Dobóruszka³⁸⁹ egyházközségben. 21 esztendő telt el ebben a csendes kis magyar faluban, ahol az „Úr szőlőjének” munkása volt. *„Itt éri a Trianon békeszerződés, mely elszakítja őt nemcsak az anyaországtól, de egyházmegyéjének székhelyétől, Szatmárnémetitől is. Dobóruszka (Dubóruszka?) csehszlovák fennhatóság alá kerül.”*³⁹⁰

A papi tevékenysége alatt foglalkozott **Dobó István**³⁹¹ templomának múltjával, jelenével. A Szent Kereszt Felmagasztalása tiszteletére szentelt, római katolikus templomát a Dobó család építtette 1500 körül. **Pásztor Ferenc** papi szolgálata alatt közreműködött a templom felújításában. Erről 1922. augusztus 6-án emléksorokat írt és adott ki egy füzetet a dobóruszkai kibővült templom fölszentelése alkalmából, amely a Földesi nyomda kiadásában jelent meg Ungváron 1922-ben.³⁹²

3. Beregszászi tevékenysége

A szatmárnémeti püspökség felterjesztésére a Vatikán kinevezte szentszéki tanácsosnak. Ezzel egyidőben **Pásztor Ferencet** 1932. május

³⁸⁹ Dobóruszka (szlovákul: *Ruská*) község Szlovákiában, a Kassai kerület Nagymihályi járásában. Nagykapostól 6 km-re délkeletre, az ukrán határ mellett fekszik.

³⁹⁰ Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. 1996, idézett mű: 404 old.

³⁹¹ Itt született 1500 körül ruszkai **Dobó István**, az egri hős, erdélyi vajda. Miután Szerednyén, a helyi kővárban elhunyt, 1572-ben itt temették el az egri várvédő kapitányt.

³⁹² Pásztor Ferenc: Dobó István temploma. Emléksorok a dobóruszkai kibővült templom fölszentelése alkalmából. 1922. augusztus 6. Földesi ny., Užhorod–Ungvár, 1922.

1-jén áthelyezik Beregszászba. Ugyanezen év folyamán kinevezték beregi főesperesnek.

A beregszászi római katolikus egyház könyvtárában elhelyezett *Pásztor Ferenc* kéziratát (1944-49) a fentebb említett **Bobán Béla** jezsuita atya és **Szendrei Anita** helytörténész alaposan feldolgozta idézett dolgozataikban. Ebből kiderül Pásztor atyának a békeidőben és a háborús években, illetve azt követően szerteágazó, a Bereg-vidéki magyar katolikus hívekért végzett áldásos tevékenysége.

Pásztor Ferenc Beregszász 17 éven át nagy szeretetnek örvendő papja volt. A beregszászi plébános, 1932-től beregi főesperes, szentszéki tanácsos, 1941-től pápai prelátus, 1945–1949 között vikárius, illetve püspöki helynök.

3.1. Békeidőben, 1932–1941

Pásztor Ferenc fentebb említett emlékiratából arról értesülhetünk, hogy 1939 tavaszán a „Vérke-parti metropolisban” ünnepelhette híveivel az „ezeréves magyar uralom visszatérését”.

Majd a folyó év október 23-án, vasárnap, a római katolikus és a református templomban először hangzott el a Himnusz, még a kivonulás előtti napokban a csehszlovák hatóságok magyarázatot kértek *Pásztor Ferenc* római katolikus plébánostól, pápai prelátustól és *Szutor Jenő* református lelkésztől, megfenyegették őket.

1938. november 2-án határtalan volt az öröm, amikor a rádióban is bejelentették, hogy Érsekújvárt, Lévát, Losoncot, Rimaszombatot, Rozsnyót, Kassát, Ungvárt, Munkácsot, Beregszászt Magyarország-hoz csatolták.

Pásztor Ferenc feljegyzése szerint 1938. november 9-én délelőtt a Beregszászba bevonuló magyar honvédséget a lakosság örömmujongással a Kossuth Lajos téren fogadta. Köszöntő beszédet mondott **Ortutay Jenő** görögkatolikus esperes, városbíró, **Fekésházy Zoltán**, az Egyesült Magyar Párt városi vezetője, Bereg és Ugocsa egyesített vármegye későbbi alispánja. megjegyzi: „Mivel nem volt kötött határ, emiatt az átjárás is szabad volt. Nem okozott problémát a templomjárás.”

1939. május 17-én **Pásztor Ferenc** is tagja volt annak a fogadóbizottságnak, mely előkészítette Beregszászban a Szt. Jób fogadás si-

keres lebonyolítását. A templom előtti téren rendezett ünnepségen, a több ezer egybegyűlt Bereg-vidékiek előtt **Pásztor Ferenc** is beszédet mondott, történelmi eseménynek tartotta, hogy a szatmári egyházmegye területén az elszakított egyházi közösségek újra egyesültek.

1940. február 25-én ünnepélyes hálaadó istentiszteletet kellett tartani **Horthy Miklós** kormányzó megválasztásának 20 éves jubileuma alkalmából.

3.2. A háborús években, 1941-1944

Pásztor Ferenc korábbi örömét a II. világháború kitörése beárnyékolta, jövőképét elhomályosította.

XII. Pius pápa 1941. július 28-án kelt bullájában a szatmári egyházmegyét régi területében helyreállította. Ezt az eseményt híveinek örömmel kihirdette, hogy a Trianonban szétszaggatott és székhelyétől elválasztott szatmári egyházmegye visszakapta egységét, önállóságát. A II. világháború kitörését követően közreműködött a Beregszászba érkező lengyel menekültek élelemmel, meleg ruhával, szállással történő akció megszervezésében. Híveivel imát mondott a szentmiséken a fronton elesett magyar honvédek lelki üdvéért. 1941. augusztus 28-án pápai prelátus címmel tüntették ki. Azonban annak már nem örült, hogy a háború miatt az egyházaktól elvették a harangokat az Állami Hadianyag Intézet parancsára.

1942. május 31-én a Kossuth téren közadakozásból felállított I. világháborús emlékművet felszentelte, ahol a háború végéig egyházi részvétellel gyászünnepeket is szerveztek.

1944. január 16-án a beregszászi hívek együtt ünnepelhették Árpád-házi Szent Margit szentté avatását a magyarországi hívekkel. Ugyanakkor felháborítónak tartotta, hogy 1944-ben Beregszászban és térségben kezdődött meg a vidéki zsidóság deportálása a németországi megsemmisítő táborokba, ahol nagy részüket meggyilkolták.

A város állandó légvédelmi készültségben kellett hogy legyen, mert mindig figyelmeztették a lakosságot, bármilyen támadásra legyenek felkészülve, egyre közelebb jöttek a szovjet csapatok és a magyar honvédség seregeinek egyre kiábrándítóbb volt a helyzete. Beregszászban mégis bekövetkezett a sok emberi életet kioltó tragédia.

1944. október 9-i tragikus légítámadásban összesen mintegy 250-en hunytak el.³⁹³ A magyar honvéd és civil áldozat eltemetésének gyászszertartásában ő is részt vett.

3.3. Az erőszakos szovjetizálás idején

1944 őszén *Pásztor Ferenc* is szívszorongatóan megéri, hogy a szovjet csapatok bevonulásával újra idegen uralom alá kerül a város, s azzal a beregszászi római katolikus egyház is. Volna rá lehetősége, azonban mégsem „hagyja el állomáshelyét, hű marad híveihez a bajban is.”³⁹⁴ Főpásztora ekkor nevezi ki Kárpátalja püspöki helynökévé, mivel a szatmári egyházmegye kormányzása a püspöki székhelyről teljesen lehetetlenné vált, mivel Kárpátalját a szovjet egységek meghódították. A szovjet rendszer kiépítésének egyik fontos összetevője volt az ateista nevelés, mely nagy mértékben veszélyeztette az egyház életét.

Tanúja volt a beregszászi kommunisták közreműködésével lebonyolított tisztogatásnak, az erőszakos szovjetizálásnak, nem tehetett mást, vigasztalta a híveit. A városlakók nagy megdöbbenésére november első napjaiban letartóztatták *Benda Kálmánt*, az országgyűlés felsőházának tagját, s Ungváron kivégezték. Nevét a hálás utókor emléktáblával örökítette meg. Ezt követően a közösséget sorozatosan érték a csapások. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa november 13-án meghozott hírhedt 0036-os rendelete szerint Kárpátalja, így a Bereg-vidék minden 18 és 50 év közötti magyar és német lakosa köteles volt jelentkezni a hatóságoknál. Azt terjesztették, hogy csak 3 napos munkáról van szó, a háború okozta károkat kell rendbe hozni. Az 1547 hadifogoly között 1020 beregszászit november 13-án hajtottak gyalogmenetben Munkácson keresztül a Szolyván kialakított gyűjtőtáborba. Az eddig ismert adatok szerint 1547 katonaköteles férfiből 1020 az elhurcolt civilek száma, Az úgynevezett „malenkij robot” 343, más adatok

³⁹³ Az áldozatok emlékére a beregszászi vasútállomás falán emléktáblát helyeztek el. Vérke-parti város köztemetőjében a honvédeknek gondozott sírkertje van. Minden évben emlékünnepeket rendeznek a két emlékhelyen.

³⁹⁴ Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. 1996, idézett mű: 404 old.

szerint 349 áldozatot követelt Beregszászban. Összességében 452 fő a város vesztesége.³⁹⁵ A letartóztatások 1945-ben is folytatódtak, sok beregszászi patriótát koncepciók perben ítélték el.

Mindezek értelmében a magyar lakosság körében teljes volt a rettegés, hogy kit mikor visznek el. **Pásztor Ferenc** naplójából arról is értesülünk, hogy az adventi időben 1944. december 13-án kihirdette a híveknek, hogy *„minden hétköznap d. u. 3-kor keresztutat fogunk végezni itt a templomban. Jöjjenek a hívek, akiknek keresztjük van és nincs, azok is vegyenek részt ebben az ájtatosságban, s a kereszt lábaihoz tegyék le a fájdalmainkat, hogy ott enyhültet találjunk.”*³⁹⁶

A beregszászi plébános ebben a nehéz időszakban nem futamodott meg. Bátorságát az is igazolja, hogy beindította a katolikus iskolában az oktatást. Ennek érdekében 1945 tavaszán kérelmet nyújtott be 177 szülő aláírásával a Zakarpatszka Ukrajna Tanügyi Osztályához, hogy a Beregszászi Római Katolikus Egyházközség által fenntartott elemi fiú- és leányiskolában engedélyezzék a magyar tannyelvű tanítás megkezdését. Először elutasították a kérelmét. Újra próbálkozott. Később feltételekkel, de engedélyezték az állami törvények betartásával, viszont 1946-ban november 19-én felszólították a plébánost, hogy adja át az iskolát az államnak, és ezzel felekezeti jellege megszűnt.

A templomban a híveivel nyilvánosan imádkozott, amikor 1948-ban több beregszászi katonaköteles katolikus fiataalt is erőszakosan hurcoltak el a Donyec-medencei szénbányákba dolgozni.

4. Letartóztatása

A koronatanúk közlése szerint 1945-től az NKVD beregszászi nyomozó tisztjei szigorú megfigyelés alatt tartották. Majd az összefabrikált

³⁹⁵ Beregszászban monumentális emlékművet, és emléktáblát avattak az 1954 őszén elhurcoltak és az odahaltak emlékének.

³⁹⁶ Az idézet forrása: Szendrei Anita: A beregszászi római katolikus egyház helyzete a szovjet rendszer kiépítésének kezdetén (1944–1949). Acta Beregsasiensis 2011/1, 128.old. <https://adoc.pub/a-beregszaszi-romai-katolikus-egyhaz-helyzete-a-szovjet-rend.html>

konceptiós vádak alapján, mint szovjetellenes tevékenységet folytató egyént, a hatóság 1949. március 1-jén letartóztatta.

Megjegyzem, az 1949-es letartóztatási hullámban *Pásztor Ferencen* kívül *Bártfay Kálmán* nagyszőlősi, *Haklik Sándor* ráti, *Hudra Lajos* kerepeci, *Placinger Pál* ungvári római katolikus plébános is a rács mögé került.

Korábban az NKVD 1945–1948 között a kárpátaljai római katolikus egyház hat elkötelezett lelkészére – *Lőrincz István* őrdarmai, *dr. Tóth József* szerednyei, *Tindira Ernő* bárdházi, *Homolya Péter* felsődomonyai, *Galambos József* benei, *Horváth Ágoston* ungvári plébánosra – már lesújtott, és szovjetellenesség vádjával Gulág-rabságra ítélték őket. Csupán 8 lelkész maradt még szabadlábon, akikre nagy felelősség hárult, hogy a kárpátaljai katolikusok alapvető igényeinek – temetés, keresztelő, esküvő stb. – megfeleljenek. Azonban 1950–1952-ben őket is (*Árvay Dezső* tiszaujlaki, *Heveli Antal* szolyvai, *Sörös (Pivovar) János* munkácsi, *Tőkés (Trefszker) György* huszti, *Csáti József* munkácsi segédlelkész, *Tempfli József* nevetleni, *dr. Bujdosó Bernát* ungvári főesperes, plébános) letartóztatták és elítélték. A szovjet hatalom összesen 18 római katolikus papot küldött a GULÁG kényszerszermunkatáborába, hogy lehetetlenné tegye a plébániák működését.

Az ungvári börtönben *Pásztor Ferencet* is sorozatos kihallgatásoknak vetették alá. Pásztor Ferenc meghurcoltatására így emlékszik vissza unokaöccse, dr. Pásztor István ügyvéd a család történetében „Reminiszcenciák II.” cím alatt: „*Mikor már közeledtek az orosz csapatok Beregszász felé, kértük, hogy jöjjön át hozzánk Vitkára. [...] Kijelentette, hogy híveit nem hagyja cserben, bármi történjék is vele. [...] Még halála előtt néhány évvel kerülő úton levelet küldött legfiatalabb testvérének, Pásztor Erzsébetnek, aki keresztanyám volt. Ebben a levélben többek között azt írta, hogy megkísértette a sátán, ígértek neki szabadságot, azt is, hogy hazaengedik, ha áttér a pravoszláv hitre. Erre nem volt hajlandó, hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta.*” (29. o.) Továbbá: „... a letartóztatás és az azzal kapcsolatos házkutatás során jelen volt Pásztor István unokatestvérem is. Tőle hallottam, hogy embertelenül bántak nagybátyámmal. A házkutatás során minden értékes tárgyat, lexikonokat, könyveket, írógépet, az irodájában lévő pénzt is le-

foglalták, s elvitték, erről átvételi elismervényt nem adtak” (Reminiscenciák XI. 119. o.)³⁹⁷

Pásztor Ferenc letartóztatásával, kihallgatásával kapcsolatosan **Melega Gabriella Anna** OP először közöl megbízható forrásfeldolgozás részletet a Vértanúink-Hitvallóink katolikus kiadvány 2009. júniusi (XV. évfolyam) 57. számában a kárpátaljai római katolikus papokkal kapcsolatos kutatómunka eredményeiről³⁹⁸, aki a hiteles levéltári és egyéb források feltárását 2008-ban kezdte el, és tartott előadásokat a Magyarországi Szerzeteselőjárók Konferenciáin.

³⁹⁷ Forrás: Bohán Béla SJ kutatásai alapján összeállította: Bunda Szabolcs. Emlékezés Pásztor Ferenc beregszászi plébánosra. - Új Hajtás, 2007.9. sz. XII. évfolyam, <https://ujhajas.net.ua/emlekezes-pasztor-ferenc-beregszaszi-plebanosra/>

³⁹⁸ Melega Gabriella Anna OP. elindított kutatását 2008-ban a következőképpen foglalta össze: „A korszakról és az elítélt kárpátaljai papok sorsáról az eddigi legfontosabb munka Hetényi Varga Károly műve volt, amely számos értékes adatot tartalmaz az üldözött papokról. A kárpátaljai helyzet és a szigorú szovjet adatvédelmi rend miatt azonban ő nem férhetett hozzá az eredeti dokumentumokhoz. Ezekbe a dokumentumokba – a szóban forgó papok elítélésének orosz és ukrán nyelvű aktáiba, amelyek az elítélési határozatok mellett a kihallgatási jegyzőkönyveket is tartalmazzák – nyertem betekintést az Ungvári Megyei Levéltárban és a Kárpátaljai Ukrán Állambiztonsági Szervek Archivumában. Bár a koncepció peranyagokhoz való hozzáférés nem volt egyszerű, mégis sikerült a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán 2008-ban elkészült szakdolgozatomban a dokumentumokat saját fordításomban az eredeti szövegekhez a lehető leghűségesebben idéznem. Mivel a papok aktái egyenként meghaladják a kétszáz oldalt, arra nincs lehetőség, hogy az elítélési peranyagait teljes terjedelmükben ismertessem a kedves olvasókkal, viszont annak szívesen teszek eleget, hogy ezekből, vagy a papok személyes levelezéseiből, egyéb rájuk vonatkozó dokumentumból idézzek. Jelen pillanatban a még élő tanúk felkutatása mellett a levéltári dokumentumok feltárásán és feldolgozásán fáradozunk. A korszak, dokumentumok és események történeti feltárásával együtt szeretnénk emléket állítani azoknak a papoknak, akik gyakran életük árán is hűségesek maradtak hivatásukhoz, egyházukhoz. A szentéletű papok boldoggá avatási anyagának összeállításához fontos a tanúk jelentkezése, visszaemlékezéseik szóban vagy írásban való közlése, a meglévő dokumentumok összegyűjtése. Ezért kérjük, hogy aki ilyen jellegű információkkal segíteni tudja munkánkat, az mielőbb jelentkezzen. Forrás: http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/57_1.html

5. Elítélése

Melega Gabriella Anna OP szerzetes egyháztörténész közlése szerint „az 1949. március 2-i első kihallgatáson Pásztor Ferenc így vall papi tevékenységéről: *„A hívők és ifjúság körében nevelői munkát végeztem a magyar nemzeti érdekek védelmében. Anyagi hozzájárulásommal segítettem a beregszászi magyar iskola felépítését.”*

Egy későbbi kihallgatásban a következő olvasható: *„Kárpátalja megszállása után nyílt szovjetellenes tevékenységet én nem folytattam. A lelkipásztorok között a katolikus egyháznak a pravoszláv egyházzal való egyesítése kérdésében nemtetszésemet fejeztem ki. Hűséges vagyok a vallásomhoz és a Vatikánhoz.*

Elégedetlenségemet fejeztem ki abban is, hogy a szovjet hatalom elválasztotta az egyházat az iskolától. Meggyőződésemm, hogy a gyermekeket vallásosan kell nevelni.”

Az ungvári börtönben két hétig tartó, kimerítő, naponkénti, éjszakai vallatások után a kihallgató tiszt a következő jelentést teszi: *„Pásztor Ferenc még nem tett őszinte beismerést a szovjetellenes tevékenysége és a külföldi kapcsolatait illetően, ezért továbbra is szükséges vallatni. A kihallgatások további szakaszaként a Kijevi Állambiztonsági Szervek börtönét jelöljük meg.”*³⁹⁹

1949. július 6-án Ungváron a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztérium különbizottsága az ukrán Btk. 54/4. és az 54/10.§-ai alapján – szovjetellenes tevékenység vádjával – teljes vagyonek Kobzása 25 évi kényszermunkára ítélte el.

Ez több kutató egybehangzó véleménye szerint *„valószínűleg halálbüntetésének enyhítése volt. Szibériába hurcolják”*.⁴⁰⁰

Dossziéjában az utolsó adat róla a következő dátum: *„Pásztor Fedor Ivanovics 1949. július 23-án az MVD Ozernij Lágerbe deportálva”*. Tulajdonképpen Szibériába, a Bajkál-tó melletti javító-nevelő munkatáborba, más adatok szerint a GULÁG haláltáborába hurcolják.

³⁹⁹ Forrás: http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/57_1.html

⁴⁰⁰ Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. 1996, idézett mű: 404 old.

6. Mártírhálála

Hetényi Varga Károly Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában című könyvéből tudjuk, hogy *„Kárpátalja püspöki helynöke 1949–50 körül szenvedett mártírhálált Szibériában a 20-as számú kényszermunkatáborban. Egy időben rabtársa volt Harangozó Ferenc szombathelyi egyházmegyes lelkész.”*⁴⁰¹

Csanádi György „Régi beregszásziak” c. művében Pásztor Ferenc halálának időpontját a fenti állítás alapján szintén megerősíti *„1950-ben egy sztálini munkatáborban halt meg.”*⁴⁰²

Melega Gabriella Anna OP sem tud Pásztor Ferenc elhalálózásáról pontosabb információt közölni, szerinte is: *„Szibériába, a Bajkál-tó melletti javító-munkatáborba deportálták, ahol rá két évre elhunyt.”*⁴⁰³

Szendrei Anita 2011-ben **Pásztor Ferenc** beregszászi papi szolgáltatást leíró, elemző tanulmányában csupán annyit állapít meg: *„Pásztor Ferenc feltehetőleg 1951-ben a szovjet rendszer áldozata, a „terror mártírja” lett.”*⁴⁰⁴ A későbbiekben írt másik dolgozatában **Bohán Béla SJ** kutatásaira hivatkozva, leszögezi: *„Sírhelyének pontos helyét nem lehet tudni, de feljegyzések szerint „Tájpset városának közelében levő 20. lágert jelöli meg végső nyughelyeül, 1951. október 15.”*⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. 1996, idézett mű: 404 old.

⁴⁰² Csanádi György: Régi beregszásziak, 1997. <https://mek.oszk.hu/02100/02131/html/01.htm>

⁴⁰³ Melega Gabriella Anna OP. Új források az üldözött kárpátaljai római katolikus papokról. http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/57_1.html ; Lásd még: A római katolikus Egyház ellehetetlenítésének kísérlete és papjainak elítélése Kárpátalján 1944–1956. <https://arca.melte.hu/index.php/hu-mszkl-i-06-05-20>

⁴⁰⁴ Szendrei Anita: A beregszászi római katolikus egyház helyzete a szovjet rendszer kiépítésének kezdetén (1944–1949). Acta Beregsasiensis 2011/1, 132.old. <https://adoc.pub/a-beregszaszi-romai-katolikus-egyhaz-helyzete-a-szovjet-rend.html>

⁴⁰⁵ Szendrei Anita: Adalékok a Beregszászi Római Katolikus Egyház történetéhez (1938–1963).pdf. 33. old. <https://docplayer.hu/660122-Adalekok-a-beregszaszi-romai-katolikus-egyhaz-tortenetehez-1938-1963.html>

Bohán Béla SJ kutatásai alapján **Bunda Szabolcs** által összeállított szövegközlés – a Schematizmus adataira hivatkozása – szerint **Pásztor Ferenc** elhunyt „1951. október 15-én Szibériában a 20-as lágerben, 54 km-re Tajschettől. A keresztfelirata az 1960-as Schematizmus szerint. „M160” volt, Pásztor István írása szerint 17. sz. féjfa.”

Tény és való, a 69 éves idős pap feltehetően nem sokáig bírta az éhezést, a szibériai mostoha, hideg éghajlatot, a végelgyengülést okozó éhezést, a nehéz fizikai munkát, a személyét ért megtorlásokat a haláltáborban.

Majnek Antal munkácsi római katolikus püspök **Pásztor Ferenc** nyughelyével kapcsolatban **Dupka György** lágerkutatóhoz levéllel fordult, aki az ungvári **Olekszij Korszun** ezredes történész közbenjárásának köszönhetően egy kísérő levéllel továbbították Majnek püspök levelét az Orosz Föderáció Külügyminisztériumához, ahonnan 2012. augusztus 13-i dátummal a következő válasz érkezett: „1951. október 16-án hunyt el az Irkutszki terület MVD Ozernij – láger (32-es) egészségügyi részlegében. 1951. október 17-én temették el ugyanezen láger temetőjében a 15-ös számú sírban M-15-1, S-66 azonosító jellel jelölve. Egyúttal közlöm, hogy a fent nevezett személy elhantolásának helyére vonatkozó további információval nem tudunk szolgálni. Tisztelettel: I. F. Okuneva.”⁴⁰⁶

Bohán Béla SJ megállapításával jó magam is egyetértek, hogy a „Szatmári Egyházmegyének a háború utáni papi áldozatai közül ő a második. (Haklik Sándor (...) esperes-plébános már útközben meghalt). Harmadiknak követte barátja és igaz lelki rokona, dr. Scheffler János megyéspüspök.”⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Forrás: Dupka György: Egyházüldözés Kárpátalján 1944-1991. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár, Budapest, 2017.11.old. <https://mek.oszk.hu/18100/18119/18119.pdf>

⁴⁰⁷ Forrás: Bohán Béla SJ kutatásai alapján összeállította: Bunda Szabolcs. Emlékezés Pásztor Ferenc beregszászi plébánosra. -új hajtas, 2007.9. sz. XII. évfolyam, <https://ujhajtas.net.ua/emlekezes-pasztor-ferenc-beregszaszi-plebanosra/>

7. Rehabilitációja

A 2003-ban Ungváron kiadott *Reabilitovani isztorieju: Zakarpatszka oblaszt* c. mintegy 700 oldalas dokumentum gyűjtemény első kötete tartalmazza **Pásztor Ferenc** elítélésének és rehabilitálásának tényanyagát. Ezek szerint „*Pasztor Fegyir Ivanovics 1980-ban a Kárpátaljai területi Ungváron született, magyar, felsőfokú végzettségű, pártonkívüli. Beregszász lakosa, római katolikus pap. A Szovjetunió Állambiztonsági Minisztérium különbizottsága 1949. július 6-án 25 évi szabadságvesztésre ítélte. 1989-ben rehabilitálták.*”⁴⁰⁸ **Pásztor Ferenc** hozzátartozóihoz eljuttatott 1989. augusztus 2-án kelt rehabilitációs határozatában az áll, hogy az ellene felhozott vádak nem megalapozottak, bűnössége nem nyert igazolást.

Kutatási programom további célja **Pásztor Ferenc** életének, elítélési körülményének, a 4 hónap alatt keletkezett kihallgatási dokumentumok, vádiratok, illetve a Pásztor-akta feldolgozása, amelyek a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban és a Kárpátaljai Ukrán Állambiztonsági Szervek Archívumában találhatók.

8. Emlékezete

1990 nyarától Beregszászon a római katolikus templom falán fehér márványtábla őrzi **Pásztor Ferenc** emlékét.

2013. október 13-án Pásztor Ferenc szobrot avattak a beregszászi római-katolikus plébánia udvarán. Egyben megemlékeztek halálának évfordulójáról. Az emlékmise főcelebránsa **Papp Tihamér OFM**, Beregszász egykori római-katolikus plébánosa volt. Szentbeszédében megemlékezett **Pásztor Ferenc** áldozatos életéről, vértanú halálának gyümölcseiről. Az egyháztanács nevében **Bárdos István** jelezte, hogy *Pásztor Ferencről díjat* neveztek el. Az elismerést első alkalommal **Bohán Béla** jezsuita szerzetesnek – korábban ugyan-

⁴⁰⁸ Реабілітовані історією: Закарпатська область. (упорядник О.Д. Довганич, О.В. Хланга, О.М. Корсун) – Книга перша. – Ужгород: «Закарпаття», 2003. 548. с.

csak beregszászi plébánosnak – ítélték oda beregszászi szolgálataért, „egész hiteles életéért”.

2014. július 11. Zarándokház épült Beregszászban. A közösségi ház *Michels Antal* helyi római katolikus plébános álmodta meg két évvel előtte. A projekt megvalósítását *Majnek Antal*, a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye püspöke is támogatta. Első lépésként a templomudvaron 2013 őszén egy játszóteret avattak. Közben felépült a filagória, melyben különböző kulturális programoknak ad helyet. A projekt legfontosabb része a háromemeletes épület rendbehozatala volt, amely a II. világháború előtt az egyház tulajdonában állt, később az állam szakközépiskolát és iskolát létesített benne. Az intézmények idővel más épületet kezdtek el használni, emez pedig üresen maradt. Az egyház nemrég szerezte vissza a rongálódott állapotban lévő ingatlant. A XX. század elején az épületben egyházi iskola működött, melynek alapítója Pásztor Ferenc katolikus pap volt. Ezért az egyházközség úgy döntött, hogy a zarándokházat **Pásztor Ferencről** nevezi el. A közösségi házban vasárnapi iskolához szükséges osztálytermetek, konferenciatermet és kápolnát is kialakítottak. A plébániát is az új épületbe költöztették, hogy közelebb legyen a templomhoz. A létesítmény legnagyobb része pedig zarándokházként működik a továbbiakban.

Október közepe felé a beregszászi római katolikus egyházközség minden évben megemlékezik Pásztor Ferencről, egykori lelkipásztorról, aki a II. világháború utáni években hitéért üldöztetést, majd vértanúhalált szenvedett Szibériában. A szentmise után következik a **Pásztor Ferenc** emléktábla koszorúzása.

Pásztor Ferenc nevéhez kapcsolódik a több éve megalapított *Pásztor Ferenc-díj* kiosztása is. Legutóbb, ez év októberében *Majnek Antal* nyugalmazott püspök részesült *Pásztor Ferenc-díjban*.

ADALÉKOK DEMKÓ MIHÁLY ÉS FÖLDESI GYULA MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK MEGHURCOLTATÁSÁHOZ

Két évtizedig tartó csehszlovák uralom után az 1938. novemberi 2-i első bécsi döntés, majd az 1939. március 15-17-ei három napos katonai hadművelet után Kárpátalja újraegyesült Magyarországgal. A két részletben hazatért területen nem tartottak országgyűlési választásokat, hanem az idegen elnyomás idején a csehszlovák prágai nemzetgyűlésbe, a szenátusba, Szlovákia és Podkarpatská Rus, azaz Kárpátalja tartománygyűlésébe megválasztott és ott tevékenykedő magyar politikusokat hívták meg, illetve nevezték ki a Magyar Országgyűlés Képviselőházába, majd a Felsőházába tagoknak. Mindezek ékesen cáfolják a korábbi marxista, majd az utóbbi három évtized liberális történészeinek az állításait a Horthy-korszak ún. „fasiszta vonásairól”.

Az összesen 13 felsőházi tagot **Horthy Miklós** (1868–1957) kormányzó (államfő) nevezte ki, közülük négy személyiség – **Benda Kálmán, Magda Sándor, Molnár Sándor** és **Nagy-Iday Ferenc** – Dél-Kárpátaljáról az ungi, a beregi és az ugocsai tájakról, mint felvidéki honatya került a törvényhozásba. Kilencen – **Demjanovich Péter Pál, Ganyó István, Ilniczky Sándor, Kaminszky József, Kozma Miklós, Kricsfalussy-Hrabár Endre dr., báró Perényi Zsigmond, Sztójka Sándor** és **Tomcsányi Vilmos Pál** – többségében Kárpátalja hegyvidékét jelenítette meg.

⁴⁰⁹ dr. Botlik József történész, PhD (Budapest, GKNT-tag)

Kárpátalja magyar és ruszin népességét összesen 20 fő képviselte a budapesti törvényhozásban. Dél-Kárpátaljáról az ungi, a beregi és az ugocsai tájakról, mint felvidéki honatyák 8 fő – **Demkó Mihály, Egry Ferenc, Fenczik István Béla dr., Földesi Gyula, Korláth Endre dr., Ortutay Jenő, Papp Mihály és R. Vozáry Aladár** – foglaltak helyet. A Kárpátalja hegyvidékén élőket, főként a ruszinokat 12 honatya – **Bencze György, Boksay János, Bródy András, Budai István dr., Csuha Sándor, Hajovics Péter, Hápka (Kökényesi) Péter dr., Hokky Károly, Homicskó Vladimir dr., ifjabb Riskó Béla, Spák Iván és Zsegora Ödön** – képviselte.

Kárpátalja 1944. októberi szovjet katonai megszállása és a kommunista diktatúra bevezetése után a Magyar Országgyűlés addigi magyar és ruszin tagjait üldözték és jó néhányan a megtorlás vértanúivá váltak. A 13 felsőházi tag közül koholt vádak alapján ítélték el és végeztek ki három – **Benda Kálmán, Demjanovich Péter Pál és Kricsfalussy-Hrabár Endre dr.** – közéleti tekintélyt. Szovjet kényszermunkatáborban halt meg **Ilniczky Sándor**. További sorsa, elhalálózásának ideje és helye ismeretlen ugyancsak három – **Molnár Sándor, Ganyó István és Kaminszky József dr.** – felsőházi tagnak. Egyiküket – Nagy-Iday Ferenc – a szovjet kommunista hatóságok meghurcolták.

Az összesen 20 országgyűlési képviselő közül koholt vádak alapján ítélték el és végeztek ki **Bródy András, Demkó Mihály és Fenczik István Béla dr.** honatyákat. Szovjet kényszermunkatáborban szenvedett vértanúhalált: **Bencze György, Ortutay Jenő, Riskó Béla ifjabb és Zsegora Ödön**. Börtönben halt meg **Földesi Gyula**. Túlélte a Gulág megpróbáltatásait **Spák Iván**. A kommunista hatóságok meghurcolták: **Papp Mihály és R. Vozáry Aladár** képviselőket. További sorsa, elhalálózásának ideje és helye ismeretlen két személynek: **Csuha Sándor és dr. Homicskó Vladimir**.

Előadásunkban a kárpátaljai vértanúk közül kettő, kevésbé ismert magyar, illetve ruszin országgyűlési képviselő élettrajzát ismertetjük.

Demkó Mihály

A ruszin, orosz, ukrán forrásokban: Демко, Михаилъ, politikus, újságíró, lapszerkesztő. Munkács országgyűlési képviselője (ekkor Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye [k. e. e. vm.])

A Zemplén vármegyei Bodzásújlak községben 1894. szeptember 13-án született görög katolikus családban. Az ungvári görög katolikus tanítóképző intézetben tanult, ahol 1913. június végén képesítő vizsgát tett. Szeptembertől a Munkács mellett fekvő Pisztraháza helységbe nevezték ki tanítónak. Az I. világháború kitörésekor a budapesti 1. honvéd gyalogezredbe hívták be szolgálatra, és hadapródjelölt őrmesterként szerelt le.

Az államfordulat után újságíróként dolgozott, de a közéletbe is bekapcsolódott, 1920 júniusában megválasztották a *Kaminszky József* (1878–1944. nov. 8. után) által vezetett Ruszinszkoí Földműves Szövetség első titkárának. A következő évben Demkó megalapította a *Kárpáti Futár* című lapot, amelyet 1924-ben a csehszlovák hatóságok betiltottak.

Az előbbi évben létrejött, ruszin–magyar Autonóm Földműves Szövetség, az AFSZ (Автономный Земледилский Союз, АЗС) egyik alapítója, szervező főtitkára, majd elnökségi tagja. „A cseh megszállás húsz esztendeje alatt magyar magatartása miatt állandóan üldözték, négy ízben börtönözték be, huszonkét esetben indítottak ellene eljárást cseh[szlovák] államvédelmi törvény alapján. A sok megpróbáltatás ellenére is lankadatlan energiával küzdött, hogy ébren tartsa a rutén nép lelkében a Szent István-i gondolatot.”

Demkó Mihály 1928-ban, a lettországi Rigában, majd az 1930-as években, a svájci Genfben vett részt nemzetközi kisebbségvédelmi kongresszusokon. Eközben, 1932–1938 között az újabb államfordulattig, Kárpátalja tartománygyűlésében képviselő. Demkót és Munkács város másik két lapszerkesztőjét, *R. Vozáry Aladárt* (1895–1959) és *Simon Menyhért* (1897–1952) írot 1938 nyarán a csehszlovák hatóságok letartóztatták, és csak az ország szövetségi állammá való átalakulásakor szabadulhattak.

Az 1938. november 2-i első bécsi döntés előtti napokban *Demkó Mihály* ellen újra elfogatóparancsot adtak ki, de sikerült megszöknie,

és Kárpátalja déli magyarlakta területének a Magyar Királyi Honvédség általi birtokbavételig rejtőzködött. **Teleki Mihály gróf** (1896–1991) földművelésügyi miniszter a Magyar Szent Koronához visszatartott felvidéki területen a mezőgazdasági érdekképviselői testületek megalakítása tárgyában kiadott rendelete alapján, 1939 májusában Demkót Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegye mezőgazdasági bizottsága póttagjává iktatta be.

Demkó Mihályt, Horthy Miklós kormányzó (államfő) 1939. június 28-án a kárpátaljai terület kormányzói biztosa mellé a Magyar Királyi Pénzügyminisztérium központi fogalmazási tisztviselőinek létszámába miniszteri tanácsosnak nevezte ki.

Ezt követően két nap múlva, június 30-án foglalta el helyét **Demkó Mihály** a Magyar Országgyűlés Képviselőházában, majd a Pénzügyi (1940. október 22-ig), a Földművelésügyi (1943. április 13-ig), a Véderő, illetve a 36-os (42-es) országos (gazdasági) bizottság tagja lett. A következő tisztújításkor, 1943. április 13-án ismét beválasztották a Pénzügyi bizottságba, melynek 1944. november 6-ig volt tagja, amikor a távollétében ismét a Pénzügyi, illetve a Véderő testületbe választották.

Közben a képviselőházban **Demkó Mihály** 1941. június 25-én szándékozott kérdést intézni az ekkor a külügyminiszteri tisztséget is betöltő **Bárdossy László** (1890–1946) miniszterelnökhöz a ruszinok szabadságharangjának Prágából való hazaszállítása tárgyában, de a kérelmét végül törölte.

A képviselőházban **Demkó Mihály** tíz alkalommal szólalt fel. Először az 1939. október 17-én tartott 39. ülésen a kishaszonbérletek alakításának és házhelyek szerzésének előmozdításáról s más földbirtok-politikai rendelkezésekről szóló törvényjavaslat tárgyában. Az 1940. november 13-án lezajlott 151. tanácskozáson az 1941. évi állami költségvetési törvényjavaslat tárgyalásakor a külügyi tárcához tartozó fejezettel kapcsolatban fejtette ki a véleményét. Az 1941. február 20-án tartott 183. ülésen a pénzügyminiszter által február 6-án a képviselőházban előterjesztett gazdasági program vitájában szólalt fel.

Az 1941. június 23-ai 198. tanácskozáson a gazdasági- és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról al-

kotott 1931. évi XXVI. törvénycikkben a minisztériumoknak adott és utóbb kiterjesztett felhatalmazás további meghosszabbításáról szóló törvényjavaslattal kapcsolatban mondta el a véleményét. Az 1941. november 11-én lezajlott 216. tanácskozáson az 1942. évi állami költségvetés tárgyalásakor a vallás- és közoktatásügyi, majd a november 18-án tartott 220. ülésen a földművelésügyi tárcához tartozó fejezettel kapcsolatban fejtette ki a véleményét.

Az 1942. július 7-ei 278. tanácskozáson a mezőgazdaság fejlesztéséről, az 1942. december 2-án tartott 318. ülésen az 1943. évi állami költségvetéséről szóló törvényjavaslat vitájában szólalt fel. Az 1943. november 17-ei 338. tanácskozáson az 1944. évi állami költségvetés tárgyalásakor a vallás- és közoktatásügyi, majd a november 24-én tartott 343. ülésen a honvédelmi tárcához tartozó fejezettel kapcsolatban mondta el észrevételeit.

A képviselői megbízatásán kívül **Demkó Mihály** számos társadalmi tisztséget is betöltött. A magyar kormány anyagi támogatásával Ungváron működő Magyarorosz Nemzeti Színház Szövetkezet (ismertebb nevén: Ruszin Nemzeti Színház) ügyvezető-alelnöke, az Orel [Sas] Magyar-orosz [Ruszin] Ifjúsági Kultúr- és Sportegyesület elnöke, a munkácsi Görög Katolikus Egyházközség világi elnöke. Ezen kívül Munkács város képviselőtestületének, valamint Bereg vármegye törvényhatósági bizottságának is tagja, 1944 nyarán a Kárpátaljai Ruszinok Autonóm Népi Egység Pártja egyik alapítója.

A szovjet Vörös Hadsereg közeledtekor, 1944. október első felében a kárpátaljai képviselők **Demkó Mihály** szülőjének prэшázában a munkácsi Pál-hegyen találkoztak. Ekkor – leánya, **Pogány Andorné** született **Demkó Tatiana** (Tatjana) évtizedekkel későbbi visszaemlékezése szerint – édesapja és társai úgy döntöttek, hogy nem hagyják el a szülőföldjüket, nem menekülnek el Budapestre, mert erkölcsi és politikai értelemben is büntelennek érezték magukat. Sőt minden lehetőséget kihasználva az új helyzetben is tovább folytatják küzdelmüket népük, a ruszinság boldogulásáért.

Demkó Mihály ugyancsak 1944 októberében, várandós feleségével a Munkácshoz közeli Dávidháza községbe húzódott. A várost október 26-án foglalták el a szovjet csapatok. Demkó november 2-án

bekísérte a nejét a munkácsi kórházba, ahol még ezen a napon megszületett a későbbi adatközlő, Tatiana, aki édesapjától nem véletlenül kapta a kereszténnyé lett és vértanúságot szenvedett ókori római leány nevét. Ezt követően **Demkó Mihályt** többen figyelmeztették, hogy az élete nagy veszélyben van, meneküljön el a családjával, de ő Kárpátalján maradt. A felesége szülése után három héttel, november 22-én az NKVD-SZMERS letartóztatta, elhurcolta és Ungváron bebörtönözték.

A munkácsi házába egy szovjet tábornok költözött be, ekkor **Demkó Mihálynénak** egy végzést adtak át, amely szerint 24 órán belül el kellett távoznia csecsemő gyermekével együtt a Teleki Pál utca 6. szám alatti otthonukból. Nemcsak a családi ház teljes berendezését volt köteles otthagyni, hanem a személyes tárgyakat, a ruhaneműeket is.

Demkó Mihály első vizsgálati ügyiratát az NKVD 1944. november 22-én nyitotta meg, amely három kötetre gyarapodott. Desko (helyesen: Demkó!) Mihály (Демко, Михаил Иванович / Demko, Mihail Ivanovics) kihallgatási jegyzőkönyvei és más iratai első gyűjteményének (363. sz., V. kötetnél a neve után megjegyzés: „и др.”, azaz „и другие”, vagyis „és mások”, valamint 364. sz., VI. köt.) gyarapítását 1945. november 11-én fejezték be.

Fél év múltán, 1946. április 12-én új följegyzéseket (368. sz.) kezdtek – ezekben található a per iratai – az ügyiratot december 12-én zárták. **Demkó Mihályt** bevonták a **Bródy András** (1895–1946) és társai ellen, koholt vádakkal indított perbe. Golyó általi halálra ítélték és 1946. december 7-én, Ungváron kivégezték, a sírja ismeretlen. Teljes vagyoneklobzással is sújtották, államosították a házát, földbirtokát, gazdasági felszerelését, állatállományát, a Pál-hegyen lévő szőlőjét, prэшázát.

Demkó Mihály családja földönfutóvá vált. Leánya, **Pogány Andorné** még a Szovjetunió fennállása idején kérelmezte apja „teljes erkölcsi és anyagi rehabilitációját.” Az ügyben a magyar külügyi szervekhez 1990 májusában fordult, amikor azt írta: „Az 1945-ös határrendezés következtében mindezen javaink a jelenlegi országhatárainkon kívül eső Kárpátalja területén vannak, melyeket 45 éve a szovjet állam minden ellenszolgáltatás nélkül használ, és saját tulaj-

donának tekinti.” A munkácsi Demkó-házban az 1990-es években állami óvoda működött.

Hosszas eljárás után 1991. április 17-én, Kárpátontúli (tudniillik Kárpátaljai) Megyei Főügyészség igazolta, hogy **Demkó Mihályt** jogtalanul ítélték el, de az okirat sem erkölcsi jóvátételt, sem anyagi kárpótlást nem tartalmazott. A kárpátaljai Ukrán Állambiztonsági Szolgálat **Demkó Mihály** 1944. november 22-én nyitott 365. számú ügyiratát (VII. köt.) 1992. április 23-án zárta le, amely a politikus rehabilitálási okmányait is tartalmazza.

Művei. Demkó Mihály írói és közírói munkássága is jelentős: magyar, ruszin, szlovák és cseh nyelven közölte írásait. Egy évtizeden keresztül, 1934 és 1943 között szerkesztette a ruszin nyelvű *Földműves naptárt* (’Земледилский календарь’-t).

Források.

Ukrán Állambiztonsági Szolgálat ungvári levéltári anyagai. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Ungvár. Fond 2558. Ügyirat: 363. sz., V. köt. - és neje; 364. sz., VI. köt.; 365. sz., VII. köt.; 368. sz. (Desko, helyesen: Demkó! – Császár István, 2015. 191. old.).

Bibliográfia. Életrajza:

Иванчовъ, А. /Ivancsov, A., 1938. стр. 97–100. (old.), Compass, 1919–1939. [1939.] 390. old.,

Országgyűlési Almanach, 1940. 160. old., Keresztény Magyar Közéleti Almanach, 1940. I. köt. 201. old.,

Horváth Lajos, 2002. 166–167. old., Demkó Tatiana; emlékezése. Uo., 97., 141–142. old.;

Miniszteri tanácsos. Budapesti Közlöny, 1939. július 1. (146. sz.), 1. old.;

A visszacsatolt Felvidék és Ruténföld Címtára, 1939. 344., 355. old.;

Mezőgazdasági bizottság. Budapesti Közlöny, 1939. máj. 31. (121. sz.), 1. old.;

Magyarország Tiszti Címtára, 1940. 17. old.;

Ruszinok harangja. Képviselőházi Napló 1939-1944. X. köt. 1941.210., 265. old.,

Vízierők kihasználása. Kárpáti Híradó, 1942. ápr. 30. (97. sz.) 1. old.;

Поп, Иван / Pop, Ivan, 2001. 153–154. old.;

Encyclopedia of Rusyn History, 2002. 85. old.;

Реабілітовані історією, 2003. 307. old.;

Botlik József, 2005. I. köt. 187. old.;

Rózsás János, 2008. 73. old.;

Dupka György, 2014. 36. old.,

dr. Dupka György (Ungvár) Gulág-kutató személyes közlései.

Földesi Gyula

Némelyik kútforrásban: Földessy, a ruszin, orosz, ukrán forrásokban: Федеший, Юлий, nyomdatulajdonos, könyv- és lapkiadó, politikus. Ungvár törvényhatósági jogú város ruszin képviselője a Magyar Országgyűlésben.

Az Ung vármegyei Szobránc járási székhelyen született 1875-ben, anyai ágon ruszin eredetű, vallása görög katolikus. A középiskola, majd a tanítóképző két évfolyamának az elvégzése után hét évig tartó hazai (Sárvár, Zalaegerszeg, Szentgotthárd, Zombor, Szabadka) és külföldi vándorlással kitanulta a nyomdász mesterséget.

Hazatérve a szepességi Igló városában élt, amikor Ungváron nyomdát nyitott a Nagy Szent Bazil Társulat, és távirati úton meghívta üzletvezetőnek. Az üzemet kilenc évig irányította, 1902-től azonban már, mint Unio Irodalmi és Könyvnyomda Részvénytársaságot. Az ugyancsak Ungváron működő Jaeger Bertalan-féle hasonló műhelyt 1907-ben vásárolta meg, és önállósította magát. Nyomdatulajdonosként a következő négy évtizedben meghatározó szerepet töltött be a kárpátaljai lap- és könyvkiadásban. A vidék szovjet katonai megszállása után üzemét 1945-ben államosították.

Közben az I. világháború kitörését követően az 1914. szeptember végén Magyarországra tört cári orosz hadsereg ellen a Kárpátok gerincén, az Uzsoki-hágónál folytatott harcokban megsebesült. Az Ungváron 1908-ban indult és 1918-ig megjelenő, és kezdetben **Kossuth Ferencet** (1841–1914) támogató *Határszéli Újság* alapítója, szerkesztője és kiadója volt, amely az államfordulat után a csehszlovákiai magyar Országos Keresztényszocialista Párt lapja lett, amelyet a hatóságok 1934-ben megszüntettek.

Földesi Gyula jelentette meg Ungváron, 1923-ban *Mécs László* (1895–1978) katolikus költő első verseskötetét *Hajnali harangszó* címmel. Összesen negyvenféle ruszin és magyar nyelvű imakönyvet, valamint színdarabot adott ki. A példányok nagy részét az USA-ba szállította, ahol akkoriban több mint félmillió ruszin élt. Könyvkereskedést működtetett New Yorkban, Pittsburghban és Clevelandban. A ruszin-magyar párt, az Автономный Земледилский Союз, azaz Auto-

nóm Földműves Szövetség elnökségi tagja, alelnöke és a párt hivatalos közlönye, a Русський Вистникъ ('Orosz/Ruszin/ Közlöny') kiadója.

A Csehszlovákia által 1919-1920-ban, nemzetközi egyezményekben is vállalt kárpátaljai autonómia megvalósításáért küzdött, és azt az álláspontot képviselte, hogy a Ruténföld nyugati határát a Magas-Tátra hegység lábánál elhelyezkedő Csorba-tónál kell megvonni. Podkarpatszka Rusz fővárosát viszont Ungvárról a jobb fekvésű Munkácsra kellene áthelyezni.

Amikor 1927-ben Csehszlovákiát tartományokra tagolták, kiáltványt intézett a magyarsághoz és a szepességi szászokhoz (cipszerek), hogy támogassák a ruszinok autonómia követeléseit. Az Autonóm Földműves Szövetség Földesit három alkalommal szándékozta Kárpátalja képviselőjeként a csehszlovák nemzetgyűlésbe küldeni, a felkérést azonban csak 1935-ben fogadta el, és lett a szenátus tagja.

Az 1938. november 2-i bécsi döntés után, december 5-én felvidéki politikusként, Ungvár város képviselőtében foglalta el a helyét a Magyar Országgyűlés Képviselőházában, majd december 7-én a Napló-bíráló bizottság tagja lett. Az új választások után, 1939. június 30-ától már kárpátaljai megbízatással ismét meghívták a törvényhozásba, ahol 1944. november 6-ig a Földművelésügyi, illetve a Zárszámadás-vizsgáló testületben is tevékenykedett.

A Képviselőházban két alkalommal szólalt fel. Az 1939. december első napján tartott 61. ülésen az 1939/40. évi számadási időszakra vonatkozó állami költségvetésről szóló törvényjavaslattal kapcsolatban fejtette ki a véleményét. Az 1941. február 20-ai 183. tanácskozáson a pénzügyminiszter által február 6-án a képviselőházban előterjesztett gazdasági program vitájában szólalt fel.

Földesi Gyula a képviselői megbízatása mellett a kárpátaljai kormányzói biztos mellé rendelt tanácsadó bizottság, valamint Ung vármegye törvényhatósági bizottságának tagja. **Horthy Miklós** kormányzó 1943. október 27-én Nemzetvédelmi Kereszttel tüntette ki.

Kárpátalja szovjet megszállása után, 1944 őszén **Földesi Gyulát** „szovjetellenesség”, és a magyar hatóságokkal való együttműködés vádjával letartóztatták. Elhurcolták szülőföldjéről, és három éven keresztül sorozatos vallatásoknak vetették alá. Ezek következtében „kihall-

gatás közben”, feltehetően 1947-ben (a pontos időpont nem ismeretes) Szovjet-Ukrajnában, az NKVD Sztarij Szambor városában felállított börtönében halt meg.

A kárpátaljai Szolyvai Emlékparkban 2016. december 7-én felavatott, a Magyar Országgyűlés Felsőházának kinevezett tagjai és a törvényhozás Képviselőházába behívott képviselők vértanúságát megörökítő emlékkereszt felirata **Földesi Gyula** halálozásának idejét ugyancsak az 1947. évben jelölte meg, de kérdőjellel. Egyébként Földesi neve is megtalálható a 1946. augusztus első napján keltezett *Bővített III. Kimutatásban*, amelyet a háborús bűnösökről állítottak össze Magyarországon az 1945. január 20-án aláírt magyar fegyverszüneti egyezmény. 14. §-ának rendelkezésére. A nyilvántartáshoz csatolt jegyzék címe: „A [Törvényhozók] Nemzeti Szövetség[c] eddig még nem szerepelt képviselőházi tagjai”, akiket ugyancsak háborús bűnösnek minősítettek

Elhurcolása után Földesi minden vagyonát elkobozták, a nyomdaüzemét államosították, és 1945 márciusában itt állították elő a mindössze tizennégy hónapig, 1944. november 27. és 1946. január 24. között fennállt Zakarpatszka Ukrajina (tudni illik Kárpátalja) szovjet tagköztársaság önálló postaszolgálatának bélyegeit.

A Magyar Királyi Posta összesen 103-féle (!) korábbi levélbélyegének – Magyar Szent Korona, Hadvezérek, Nagyasszonyok, Lánchíd, Templom, Hadigondozás, Vöröskereszt, Karácsony, Szent Margit, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Horthy Miklós arcképe stb.– íveit nyomták felül „Пошта Закарпатська Україна” (‘Posta Zakarpatszka Ukrajina’) szöveggel, és hozták forgalomba.

Földesi Gyula fő műve: *Az autonóm Kárpátoroszország államjogi helyzete*. Užhorod [Ungvár], 1927. Földesi Gyula Könyvnyomdája, 14 old.

Források.

Magyar Nemzeti Levéltár OL. Bővített III. Kimutatás a háborús bűnösökről a fegyverszüneti egyezmény 14. §-ához. XX–1–a. XVII-I/A. 18 d., 9. old., Nemzeti Szövetség jegyzék, 2. old.

Bibliográfia. Életrajza:

Compass, 1919–1939. [1939.] 419–420. old.; Országgyűlési Almanach, 1940. 173–174. old.;

Keresztény Magyar Közéleti Almanach, I. köt. 1940. 284. old.;

A visszacsatolt Felvidék és Ruténföld Címtára, 1939. 344. old.;

Magyarország Tiszti Címtára, 1940. 17. old.;

Nemzetvédelmi Kereszt. Budapesti Közlöny, 1943. nov. 14. (257. sz.), 9. old.;

Postabélyegek. Simády Béla, 1991. 124., 130., 133–136. old. Поп, Иван / Pop, I. 2001. 381. old.;

Horváth Lajos, 2002. 169–170. old., valamint dr. Dupka György (Ungvár) Gulág-kutató személyes közlései.

A HADISÍRKUTATÁS EMBERI JOGI ÉS NEMZETKÖZI JOGI VONATKOZÁSAI

A II. világháború utolsó hónapjaiban kényszermunkára hurcolt ártatlan civilek története „málenkij robot” elnevezéssel égett be a magyar társadalmi köztudatba. A korabeli szóhasználattal „jóvátételi munkának”, internálásnak, sőt hadifogságnak nevezett folyamat 1944 novemberében kezdődött, s tartott lényegében az ötvenes évek elejéig, közepéig, ha számításba vesszük azokat a szerencsétleneket is, akiket a szovjet hatóságok hazabocsátás helyett mondvacsinált ürüggyel bűntörtézetbe zártak.

Az internáltak sorsának bemutatására, a történelmi háttér elemzésére könyvtárnyi irodalom született már. Az alábbiakban a „málenkij robot” viszonylag ritkán tárgyalt szempontjainak megvilágítására teszünk kísérletet. Nevezetesen a történelmi jelenség kutatásának nemzetközi és *emberi jogi aspektusainak* górcső alá vételére.

Nem titkolom, a kérdés napirendre vételének konkrét „apropója” is van: A Gulág-Gupvikutatók Nemzetközi Társasága (GKNT) éppen az elmúlt hetekben kötött együttműködési megállapodást a budapesti székhelyű, *Alapjogokért Központ* elnevezésű, 2013-ban alapított jogi elemző- és kutatóintézettel. Indokolt és érdekes lehet tehát, hogyan kapcsolható össze a két szervezet kutatási tevékenysége.

Az Alapjogokért Központ (AK) a következőképpen határozza meg tevékenységének lényegét internetes honlapján:

„A Központ a nemzeti identitás és szuverenitás, valamint a keresztény társadalmi hagyományok megőrzését tartja elsőrendű feladatának a XXI. század felfokozott, a jog területére is kiható globalizációs és integ-

⁴¹⁰ dr. Havasi János lágerkutató, tényfeltáró újságíró, dokumentumfilm-készítő (Pécs, GKNT-tag)

rációs folyamatai, technológiai változásai közepette. (...) A kutatási területek a jog közéleti érdeklődésre számot tartó ágainak széles skáláját ölelik fel, a klasszikus alkotmányjogi kérdésektől kezdve a választójogon át az Európai Unió jogáig. A különböző elemzésekben, értekezésekben közös azon törekvés, hogy a józan ész talaján állva megtaláljuk az egészséges egyensúlyt az egyéni szabadságjogok és a társadalom érdekei között.”

Mint ahogy a szervezet nevében is szerepel, az Alapjogokért Központ kutatásának elsődleges terrénuma a jog, a társadalmi jogélet. Szerencsés esetben tehát a gulágkutatók gazdagíthatják fegyvertárukat az AK által kínált jogi szempontrendszerrel. E szándék tükröződik is a megkötött együttműködési megállapodás következő bekezdésében:

„A Felek Magyarország Alaptörvényének Nemzeti hitvallásával összhangban (...) tagadják a magyar nemzet és polgárai ellen a nemzetiszocialista és kommunista diktatúra uralma alatt elkövetett embertelen bűnök elévülését. Felek együttműködésük során irányadónak tekintik az Alaptörvény rendelkezéseit, mely szerint »a jog uralmán alapuló állami berendezkedés és a megelőző kommunista diktatúra összeegyeztethetetlenek.”

A kapcsolódás menetét a továbbiakban a következő jogelvek, jogintézmények mentén látjuk:

1. *alapvető személyiségi jogok, különösen az emberi méltósághoz való jog*
2. *a személyes szabadság korlátozásának tilalma*
3. *a kegyeleti jogok és*
4. *az információhoz való hozzáférés joga.*

Ad.1

Az ENSZ közgyűlésének 1948. december 10-én egyhangú határozatával elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1. cikke szerint

„Minden emberi lény szabadnak születik, és egyenlő méltósága és joga van.”

Az emberi méltósággal kapcsolatban a magyar Alkotmánybíróság 64/1991-es határozatában kimondta:

„Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan mindenki más rendelkezé-

se alól kivont magja, amelynél fogva az ember alany marad és nem válik eszközzé vagy tárggyá.”

Az Alkotmánybíróság azt is leszögezte, hogy az emberi méltósághoz való jog egyfajta „anyajog”, a bíróságok, hatóságok minden esetben hivatkozhatnak rá az egyén védelmében, ha nincs olyan nevesített alapjog, mely az emberi méltóságot kifejezné. Vagyis az emberi méltóság – mint később látni fogjuk, - élő és halott személyt egyaránt megillet, még akkor is, ha megsértésének konkrét térreumaikat nem lehet szabatosan felsorolni (munkához való jog, vélemény kifejezésének szabadsága stb.)

Ad.2

Az ENSZ már idézett határozatának 9. cikke kimondja:

„Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni, vagy száműzni.”

Bár a Szovjetunió (és vele Ukrajna, Belorusszia) képviselői aktívan részt vettek a vitában, a zárószavazáson végül nem jelentek meg. Nem kétséges azonban, hogy az ENSZ ezen örökbecsű dokumentuma *egyetemes* érvényű. Sajnos, 1948 decemberi elfogadásának pillanatában is még százazrek raboskodtak szovjet fogoly-, munka- és büntetőtáborokban. (Nem járhatunk messze az igazságtól, ha többek között ez lehetett a szovjet távolmaradás egyik oka.) Mindenesetre az nem kétséges, hogy legalább két ponton sérült a kérdéses időpontban több tízezer magyar állampolgár személyiségi joga a Szovjetunióban. Az akkori viszonyok között – a háborús károk helyreállításának szükségessége, a hatalom revansvágya, amelyhez a német megszállás során traumatizált közvélemény is csatlakozott, valamint a bizonytalan nemzetközi környezet miatt – gondolni sem lehetett ezen szép emberi jogi elvek betartatására. Már az nagy eredménynek számított, hogy Sztálin egyáltalán hozzájárult ahhoz, hogy az 1927-es Genfi Egyezmény jegyében a Nemzetközi Vöröskereszt fölkereshessen néhány (kirakat)fogolytábort a Szovjetunió területén. (Ezt a nemzetközi segélyegyezményt ugyanis a szovjethatalom nem ratifikálta.)

Míg a magyarországi *elhurcolások* tekintetében tehát nagyon elkésett ez az ENSZ-határozat, az 1948. december 10-e *utáni fogva tartások* viszonylatában azonban már a 9. cikkely alapján is vizsgálhatóak lennének a kényszmunka emberi jogi vonatkozásai. Arról nem is beszélve, hogy Magyarországot 1944-45-ben (és gyorsan tegyük hozzá: később sem) semmilyen nemzetközi paktum nem kényszerítette előerőkben történő jóvátételre – sőt, akkor még semmilyen jóvátételre –, így a háború utolsó hónapjaiban történt elhurcolások sokszorosan jogellenesek voltak.

Magyarország Alaptörvénye megnevezi a felelősöket is. Az U. cikk (1) bekezdése szerint:

„Az 1990-ben lezajlott első szabad választások révén a nemzet akaratából létrehozott, a jog uralmán alapuló állami berendezkedés és a megelőző kommunista diktatúra összeegyeztethetetlenek. A Magyar Szocialista Munkáspárt és jogelődei, valamint a kommunista ideológia jegyében kiszolgáltatásukra létrehozott egyéb politikai szervezetek bűnöző szervezetek voltak, amelyek vezetői el nem évülő felelősséggel tartoznak.”

Bár az Alaptörvény nem részletezi, meddig tekint hátra az időben az MSZMP „jogelődjait” illetően, de talán nem hamisítjuk meg a történeti tényeket, ha a szovjet megszálló csapatok mellett az ő szuronyaik árnyékában teret nyerő Magyar Kommunista Pártot is felelőssé tesszük a jogszabály g) pontjában felsorolt bűnökért, s az ezekért viselt felelősséget már kiterjesztjük a Sztálin kívánságára létrehozott Ideiglenes Nemzetgyűlés időszakára is:

„Az állampolgárok és egyes csoportjaik alapvető emberi jogaitól való megfosztásáért vagy azok súlyos korlátozásáért, különösen emberek meggyilkolásáért, idegen hatalomnak való kiszolgáltatásáért, törvénytelen bebörtönzéséért, kényszmunkatáborba hurcolásáért, megkínzásáért, embertelen bánásmódban részesítéséért; a polgárok vagyonuktól történő önkényes megfosztásáért, a tulajdonhoz fűződő jogaik korlátozásáért; a polgárok szabadságjogainak teljes elvételéért, a politikai vélemény- és akaratnyilvánítás állami kényszer alá vonásáért; az emberek származásukra, világnézetükre vagy politikai meggyőződésükre tekintettel történő hátrányos megkülönböztetéséért, a tudáson, szorgalmon és tehetségen alapuló előremenetelének és érvényesülésének akadályozásá-

ért; az emberek magánéletének törvénytelen megfigyelésére és befolyásolására törő titkosrendőrség létrehozásáért és működtetéséért”.

Ad.3

A személyiségi jogok *tételes felsorolását* a hatályos Polgári Törvénykönyv végzi el. Nem véletlen, hogy e felsorolás végén ott találjuk a *kegyeleti jogot*, mint sajátos jogintézményt, s mint az emberi méltóság integráns részét.

A Ptk. szerint az elhunyt személy jogutódait megilleti a kegyeleti jog, amely a halott emlékének megsértése miatt juttatható érvényre. Azzal, hogy a Ptk. a kegyeleti jogot a nevesített személyiségi jogok között szerepelteti, érzékelteti a kegyeleti jog szerves kapcsolódását a személyiségi jogok rendszeréhez. S ami még fontosabb: a Ptk. valójában úgy értelmezi a kegyeleti jogot, mintha az a túlélők személyiségi joga volna, amely halottjuk emlékének megőrzéséhez fűződik. Alapvetően tehát minden olyan magatartás tanúsítása kegyeleti jogot sértőnek minősülhet, amely az elhunyt életében a személyiségi joga megsértéseként lenne értékelhető.

A kegyeleti jog – sok egyéb mellett – tartalmazza a végtisztesség megadásának (és tegyük hozzá: megkapásának) lehetőségét, sőt köteleltségét. *A tisztességes és méltó temetés, valamint az elhunyt nyughelye előtt való tiszteletadás joga mindenkit megillet, és a kegyeleti jog része. Nem véletlen, hogy az elhunyt eltemetéséről törvény is rendelkezik.* A temetést szervezőnek – a temetésre jogosultnak – kötelessége gondoskodni arról, hogy az elhunyt minden hozzátartozója leróhassa kegyeletét a sírnál, vagy az urna tárolási helyénél.

Talán különösen indokolni sem kell, hogy a fentiek – mutatis mutandis – szorosan kapcsolódnak a II. világháború során foglyul ejtett, elhurcolt, büntetéssel sújtott, s a Szovjetunió területén eltemetett magyar katonák és civilek kegyeleti jogaihoz. Történeti érdekességként jegezzük meg, hogy elvben – s százazres gyakorlatban – még a sztálini szovjet hatóságok is fontosnak tartották a kegyeleti jogok legalább minimális tiszteletét. Az alábbi kép részlet az NKVD GUPVI igazgatóság második emberének, Ratusnij vezérőrnagynak parancsából, amelyben a hadifoglyok és internáltak eltemetésének körülményeit szabályozza:

2. Osszák fel a temetőt 25 sírnyi kvadrátokra. Minden kvadrát kapjon sorsszámot az egyessel kezdve. A temetést a kvadrátokon belül számozás szerint végezzék: az első 25 holttestet temessék az első kvadrátba, a második huszonötöt a másodikba stb.

3. Minden kvadrátban legyen öt sor, és minden sorban 5 sír. A kvadrátban a temetés a felső sortól (alaprajz szerint) kezdve, balról jobbra történjék.

4. Minden sírra ismertetőjel gyanánt erős karót kell tűzni, amelynek felső részéhez erős fatáblát – legjobban a furnér – kell szögezni. A táblára rá kell jegyezni: a számlálóban a sír számát, a nevezőben a kvadrát számát (lemoshatatlan festékkel). A sírok számozása minden kvadrátban külön kezdődik (1-től 25-ig).

5. Az elhalálozott hadifoglyok és eltemetésük helyének nyilvántartásához fektessenek fel „temetési könyvet”, amelynek formája:

- a) sorsszám,
- b) az elhalálozott család-, kereszt- és apai neve,
- c) nemzetisége,
- d) születési éve,
- e) katonai rendfokozata,
- f) halálának dátuma,
- g) a temetés dátuma,
- h) a sír száma és a kvadrát száma, ahová az elhunytat eltemették.

5. A „temetési könyvbe” bele kell fűzni a temető tartós papírra készített vázlatát, a kvadrátok szerinti bontást, a kvadrátok sorsszámát és a már meglévő sírok sorsszámát. A további temetések során a vázlatra a megfelelő kvadrátban rá kell vezetni az új sírok sorsszámát.

6. Annak érdekében, hogy az egyes hadifoglyok temetési helyéről minél gyorsabban tájékoztatást lehessen adni, a „temetői könyv” mellékleteként készítsenek ábécés nyilvántartási könyvet, amelyben a megfelelő betű alatt vezessék be az elhunyt család- és keresztnevét, mellé pedig azt a sorsszámot, amely alatt az illető a „temetési könyvben” szerepel.

7. A temetőket feltétlenül biztosítani kell, hogy a területükre ne juthasson be jószág, amely letaposhatná a felismerési jeleket, és hogy a lakosság ne hordja szét ezeket.

Ratusnij⁹²
vezérőrnagy,

a SZU NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Parancsnokságának
parancsnokhelyettese

RGVA f. 1p. op. 5e. gy. 2. l. 1160b–117. Nyomdai példány.

Megjelent: *Vojennoplennij v SZSZSZR. 1939–1956.* 1. k., 462–463.

1. illusztráció. Az NKVD GUPVI igazgatóság második emberének, Ratusnij vezérőrnagynak parancsa, amelyben a hadifoglyok és internáltak eltemetésének körülményeit szabályozza

Forrás: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. szerk. Varga Éva Mária

A következő kép pedig arról tanúskodik, hogy volt olyan tábor, ahol betartották a parancsot. Málénkij robotos magyar nők állják körül társnőjük – legalább számmal jelölt – sírját:

2. illusztráció. Donyec-medencébe elhurcolt málénkij robotos magyar nők sorstársuk sírjánál

A szovjet hatóságok sokszor pontos nyilvántartást vezettek a temetők halottairól, mint ahogy ezt a 314. láger egyik szibériai temetőjének listája bizonyítja:

С П И С О К

Умевших воспринятых захотевших на кладбище погребения
в 6 лагеря 314, дислоцированного в пос. ИСЭТОК

601. Секретно
Виз. № 2

№	ФАМИЛИЯ, ИМЯ, ОТЧЕСТВО	Год рожд.	Национал.	Военное звание	Дата смерти	Дата захоронения	№
1.	СМИРНОВ Рудольф Карл	1920	немец	гидрограф	17.VI.45	18.VI.45	1
2.	БЕЛЫХОВ Олег Густав	1920	немец	П.эф-тор	22.VI.45	21.VI.45	2
3.	СМИРНОВ Генрих Адольф	1922	немец	эф-тор	17.VI.45	11.VI.45	3
4.	ВИКТОР Павел Готтлиб	1916	немец	У-офицер	21.VI.45	21.VI.45	4
5.	ВАЙКЕР Отто Отто	1919	немец	гидрограф	25.VI.45	25.VI.45	5
6.	ЛЕБЕДЬ Овца Август	1909	немец	гидрограф	25.VI.45	25.VI.45	6
7.	ВАЙКЕР Отто Адольф	1900	немец	гидрограф	25.VI.45	25.VI.45	7
8.	БЕЛЫХОВ Олег Густав	1920	немец	эф-тор	16.VI.45	8.VI.45	8
9.	ХАНС Овца Иосиф	1926	чех	эф-тор	7.VI.45	8.VI.45	9
10.	БЕЛЫХОВ Овца Иосиф	1915	немец	капитан	7.VI.45	8.VI.45	10
11.	СМИРНОВ Рудольф Карл	1915	немец	У-офицер	9.VI.45	9.VI.45	11
12.	ДАН-ХОТ Август Август	1919	немец	П.эф-тор	16.VI.45	16.VI.45	12
13.	ЛЕБЕДЬ Роберт Вилли	1910	немец	гидрограф	14.VI.45	14.VI.45	13
14.	МЮЛЛЕР Оскар Людвиг	1905	немец	гидрограф	22.VI.45	22.VI.45	14
15.	ПЕЧ Готфрид	1904	немец	капитан	22.VI.45	22.VI.45	15
16.	ВАЙКЕР Карл Готфрид	1912	немец	эф-тор	17.VI.45	17.VI.45	16
17.	ДАН-ХОТ Август Август	1917	немец	гидрограф	16.VI.45	16.VI.45	17
18.	ДАН-ХОТ Август Август	1905	немец	солдат	16.VI.45	16.VI.45	18
19.	САЙЕР Шенно Шенно	1917	венгр	гидрограф	16.VI.45	16.VI.45	19
20.	ЧЕБАН Митчел Митчел	1906	венгр	гидрограф	16.VI.45	16.VI.45	20
21.	КОБАЧ Леона Август	1920	венгр	гидрограф	18.VI.45	19.VI.45	21
22.	ВАЙКЕР Вилли Готфрид	1906	немец	эф-тор	21.VI.45	22.VI.45	22
23.	ЧЕБАН Митчел Митчел	1900	венгр	эф-тор	23.VI.45	24.VI.45	23
24.	ЧЕБАН Митчел Митчел	1900	венгр	гидрограф	23.VI.45	24.VI.45	24
25.	СМИРНОВ Готфрид Карл	1911	немец	П.эф-тор	23.VI.45	24.VI.45	25
26.	КОБАЧ Курт Альберт	1906	немец	П.эф-тор	23.VI.45	24.VI.45	26
27.	КОБАЧ Александр Иосиф	1911	австриец	П.эф-тор	20.VI.45	21.VI.45	27
28.	КОБАЧ Александр Иосиф	1904	немец	У-офицер	1.VI.45	2.VI.45	28
29.	ВАЙКЕР Вильгельм Вильгельм	1903	немец	фельдф.	25.VI.45	24.VI.45	29
30.	ГОМАН Вальтер	1925	немец	эф-тор	7.VI.45	8.VI.45	30
31.	БЕЛЫХ Овца Вильгельм	1903	немец	солдат	20.VI.45	21.VI.45	31
32.	ОБЕР Овца Готфрид	1897	немец	П.эф-тор	25.VI.45	26.VI.45	32
33.	ОБЕР Овца Готфрид	1891	немец	солдат	25.VI.45	26.VI.45	33
34.	КРАЙСЛЬ Якоб Вильгельм	1913	немец	П.эф-тор	25.VI.45	26.VI.45	34
35.	КРАЙСЛЬ Якоб Вильгельм	1901	немец	У-офицер	27.VI.45	28.VI.45	35
36.	ПОТ Карл Иосиф	1912	немец	солдат	27.VI.45	28.VI.45	36
37.	ХАЧЬ Сержиненд Сержиненд	1900	немец	солдат	29.VI.45	30.VI.45	37
38.	КОХ Генрих Штефан	1908	немец	П.эф-тор	11.VI.45	11.VI.45	38
39.	КОБАЧ Илья Карл	1912	венгр	солдат	10.VI.45	10.VI.45	39
40.	БЕЛЫХ Карл Хайнош	1923	немец	П.эф-тор	15.VI.45	15.VI.45	40
41.	ВАЙКЕР Вилли Роберт	1916	немец	П.эф-тор	15.VI.45	15.VI.45	41
42.	ХОТЯЗОВ Ласло	1908	немец	П.эф-тор	15.VI.45	15.VI.45	42
43.	ВАЙКЕР Вилли Роберт	1900	венгр	П.эф-тор	15.VI.45	15.VI.45	43
44.	ВАЙКЕР Вилли Роберт	1923	немец	П.эф-тор	15.VI.45	15.VI.45	44
45.	ВАЙКЕР Вилли Роберт	1903	немец	П.эф-тор	15.VI.45	15.VI.45	45
46.	ВАЙКЕР Вилли Роберт	1914	немец	У-офицер	8.VI.45	8.VI.45	46
47.	ВАЙКЕР Вилли Роберт	1914	немец	У-офицер	1.VI.45	1.VI.45	47

3. illusztráció. A 314. láger egyik szibériai temetőjének listája
az ott elhaltakról

Sőt, arra is van példa – igaz elenyésző – hogy konkrét neveket tartalmazó sírjeleket találunk a volt Szovjetunió utódállamaiban. (Emitt konkrétan a Donbászban):

4. illusztráció. Donyec medencében kialakított sírkert, ahol 1945–1948 között a munkatáborokban elhunyt magyar haduifoglyok, civil internáltak nyugszanak

JAKNER	JANOS	1905-1945
LANDLER	EMIL	1908-1945
LAND	JANOS	1907-1945
LACZAR	JANOS	1919-1945
LEZSKI	SANDOR	1904-1947
LEPER	PETER	1904-1947
LEPER	JANOS	1904-1945
LEPER	ANDRAS	1925-1945
LINTOR	MARTON	1903-1946
LIPNER	JANOS	1928-1945
LISZTMAJER	PETER	1919-1946
LODISE	ISTVAN	1907-1945
LONSEBER	JANOS	1912-1945
LORI	GYORGY	1905-1947
LORI	MIRALY	1907-1945
LOVAS	JOZSEF	1922-1945
LOHINCZ	ANTAL	1917-1947
MADACSI	JANOS	1926-1945
MAJER	ANDRAS	1900-1945
MAJER	ANTAL	1908-1945
MAJER	PAL	1908-1945
MANDLER	FERENC	1905-1947
MANNOFFER	KRISZTIAN	1924-1947
MARGO	JOZSEF	1907-1945
MARIN	KAROLY	1903-1945
MATE	JANOS	1903-1945
MECZINGER	JOZSEF	1908-1946
MECZINGER	SANDOR	1919-1947
MENDLER	JANOS	1901-1945
MENDLER	KAROLY	1908-1945
MESZAROS	ISTVAN	1920-1947
METTNER	KRISZTIAN	1909-1947
MICKER	ANTAL	1909-1945
MIKLOSI	GABOR	1905-1947
MIKOLAN	JOZSEF	1918-1946
MILLER	FERENC	1901-1946
MILLER	JANOS	1903-1947

Kérdés: van-e tudomásuk ezekről a dokumentumokról a hozzátartozóknak? Ezzel elérkeztünk a következő (jogi) kapcsolódási lehetőséghez.

Ad.4

Amikor Gulág- és Gupvikutatók kutatócsoportja az Alapjogokért Központ jogvédő munkájával kerül kapcsolatba, tevékenysége érinti az *információs szabadság* gyakorlásának kérdéskörét is.

Az EU Alapjogi Kartájának 11. cikke szerint:

„Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát, valamint az információk és eszmék megismerésének és közlésének szabadságát anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhatna, továbbá országhatárookra való tekintet nélkül.”

Esetünkben nyilvánvalóan alapvetően nem a *véleménynyilvánítás*, hanem az állami és más irattárakban rejtőző, a II. világháború áldozataira vonatkozó *információk megismerésének* jogáról van szó. Arról az igényről, hogy az érintettek családjai és leszármazottaik jogosultak minden olyan információt megkapni, amely eltűnt, elhunyt hoz-

zátartozójukról elhurcolásuk során keletkezett, s amely információ állami szerveknél megtalálható vagy felkutatható. Meggyőződésem, hogy tarthatatlan az a sok évtizedes gyakorlat, amelynek során levél- és adattárak személyiségi jogokra, tudományos szempontokra hivatkozással megtagadták releváns adatok kiszolgáltatását családtagoknak. Mi több, túl a családokra tartozó, valóban személyes jellegű adatokon, a szélesebb közvéleménynek is joga van korlátozás nélkül, a lehető legkönnyebb módon hozzáférni az adattárakhoz. Ezt a célt szolgálja a GKNT azon törekvése, hogy partnerszervezetei segítségével, az összes hozzáférhető adatbázis összefésülésével *egységes, hiteles honlapon tárja nagy nyilvánosság elé* az elhurcoltak történetét, lakóhelyük elhagyásától kezdve hazatértükig, vagy eltemetésükig.

A SZOVJET REZSIM ÁLTAL MEGGYALÁZOTT ÉS ELPUSZTÍTOTT MAGYAR EMLÉKEK BEREKVIDÉKEN

Beregszász

Bereg vármegye egykori székhelye, Beregszász a legújabb közigazgatási átalakítás után Kárpátalja hat járása közül az egyik központja. Történelmének ismertetésétől eltekintünk, mivel az külön tanulmányt igényelne. Itt él Kárpátalja legnagyobb magyar közössége. Lakossága a 2001-es, egyetlen hivatalos ukrainai népszámlálási adatok alapján, 26735 fő, s ebből 12779 fő magyar nemzetiségű. A város Trianon után magyarsága miatt sok megpróbáltatást élt át. Az eltelt egy évszázad alatt az új hatalmak a magyarság elsorvasztására mindennel próbálkoztak. Ezek közül szeretnénk most kiragadni egy aspektust, bemutatni a város két köztéri emlékművének a hányatott sorsát.

Az Országzászló és a Hősök Emlékműve

Beregszászon 1937-ben a cseh hatalom az akkori Masaryk téren (*korábban Kossuth tér, ma Hősök tere*) államiságuk 20. évfordulójára emlékművet szeretett volna állítani. Meglepő módon azonban a városi képviselőknek ezt sikerült megakadályozni. Rendkívüli közgyűlésen elfogadhatatlannak tartották, hogy a szoborbizottság a kiírt pályázatra be sem nevezett pozsonyi szobrász, *Bán Pavel* munkáját bírálta el kedvezően. A városatyák kifogásolták a tervezett emlékmű megfele-

⁴¹¹ Kovács Sándor turisztikai szakíró, helytörténeti kutató *Magyar Örökség-díjas* (Budapest)

lő művészi értékét is, ezért még 1938 nyarán panaszbeadványt intéztek Kárpátalja kormányzójához. Ezzel sikerült a jubileumi emlékmű felállítását elodázníuk a cseh korszak végéig. A képviselők inkább a Nagy Háború hőseinek szerettek volna emlékművet emelni, erre azonban a „csehek alatt” nem kerülhetett sor.

A „kis magyar világ” idején, 1941. július 13-án a képviselőtestület közgyűlésén döntöttek a város első köztéri emlékművének – a Hősök Emlékműve és az Országzászló Emlékmű – felépítéséről az akkor már újra Kossuthról elnevezett téren. Úgy tervezték, hogy a város cseh uralom alóli felszabadulásának, az anyaországgal történt újraegyesülésének 3. évfordulóján, 1941. november 9-én avatják fel.

1941. szeptember hó 16-án ünnepélyesen letették az emlékmű alapkövét, benne az utókornak szánt üzenettel. Az emlékművet azonban csak 1942. május 31-én, a Hősök napján avatták fel. Költségeit közadakozásból fedezték. *Varga Ferenc* budapesti szobrászművész kombinált alkotása emléket állított a Nagy Háborúban elesett beregszásziaknak és egyúttal országzászló is volt. Kivitelezését *Csanádi György*, *Kozma András* és *Vignai Róbert* építészek irányították. Az oly sok kutatás, tanakodás után megszületett 206 fős veszteséglista nem került fel a gránitfalra. Az emlékmű téglalap alakú alsó szintjére, a kegyeleti helyhez a szemközti oldal két csúcánál az egyenes vonalvezetést megtörő negyedköríves lépcsősor vezetett. A nyolc lépcsőfokon fel lehet jutni a két részből álló központi elemhez. Az **árkádós** emlékfal szürke gránitból készült. A falsík középpontjából előreugrott az országzászló árbocrúdját tartó fehér kötömb. Ez négy, árkádban összeérő oszlopra épült. Az országzászlót Beregszásznak Kisvárdá adományozta. Az országzászlós elem az emlékfalat két, hármas tagolású, szimmetrikus részre osztotta. Az emlékfal egyúttal az Országzászló Emlékmű ereklyéit is tartalmazta, nevezetesen ebbe illesztették Bereg vármegye hat történelmi helyének emlékköveit. Ezekről emléktáblák tanúskodtak.

A Nagy Háború emlékét az országzászlót tartó fehér tömb homlokzati oldalán nagyméretű 1914 – 1918 felirat, a hátoldalon pedig egy felvésett Horatius-idézet hirdette:

„DULCE ET DECORUM EST PRO PATRIA MORI!”

Magyar értelmezésben: *Édes és dicső dolog meghalni a hazáért!*

Az emlékmű felavatása Beregszász életében igazi ünnep volt, kivonult a város apraja-nagyja.

Sajnos, ez a szép emlékmű nem állhatott sokáig a téren. 1945-ben a Kárpátalját birtokba vevő szovjethatalom lebontatta. Az eredeti alapok jól szolgálhattak az ugyanazon a helyen felépített szovjet hősi emlékműnek. Több forrás is utal arra, hogy a Hősi Emlékmű köveinek egy részét felhasználták az új emlékmű kivitelezésénél. A szovjet típusú alapján épült emlékművet 1945. június 17-én avatták fel. A széles, szabályos négyszög alapú talapzatát a sarkain félvezető lépcsősor törte meg. A lépcsők között virággyással kialakított 16 szovjet katonasír volt. Emléktáblákat a talapzat alsó részének a falában helyezték el. **Dalmay Árpád** írja Beregszász – Erzsébet királyné városa című könyvében: „*„Az új „honfoglalók» kegyeletsértő barbársága nem ismert határt. Beregszász környékén 1944 őszén nem voltak harcok, ezért az elesett szovjet katonákat távolabbról kellett idehozni (Szergej Majkót egészen Nagybánya környékéről!), hogy legyenek a városnak «felszabadító» hősei».*

A talapzat központi része enyhén kiemelkedett az alsó szintből. Az emlékmű szabályos négyoldalú, kiszélesedő felső peremű alsó részből egy karcsú, szintén négyoldalú oszlop magasodott ki. Az alsó rész fehér márványtábláin a szovjet katonákat és az eszmét dicsőítő feliratok voltak. A felső részen bronzal festett fémöntvényű szovjet jelképek voltak: a címer, a sarló és a kalapács valamint katonai érdemrendek másolata. Hangsúlyos homlokzati oldalt nem alakítottak ki. Ezt emelte ki az oszlop tetejére erősített, fordított gúla formát öltő elem is, amelynek négy oldallapján egy-egy szimmetrikusan formált ötágú csillag volt. A sétáló utca felőli oldal 1973-ban örökméccsessel bővült ki, ezzel megtörve a teljes szimmetriát.

A rendszerváltás után a független Ukrajna egészen másként viszonyult a „dicső” szovjet múltához. Rendeletet hoztak a szovjet jelképek betiltásáról. A beregszászi emlékművet is megfosztották a szovjet jelképektől. A park is egyre inkább elhanyagolttá vált.

2016-ban átalakították az emlékművet, és a II. világháború áldozatainak szentelték. Az obeliszk sétáló utca felőli oldalát, a talapzathoz rámpaszerűen csatolt fekete márványtábla tette hangsúlyossá. Ez megemlé-

kezett az itt eltemetett szovjet katonákról. Előtte az egykori örökmécses egy ötágú csillagos motívum idézte. A tér a felújításkor nem csak szép új burkolatot kapott, hanem rendezett környezetével, két oldalán két szökőkúttal a város igazi találkahelyévé vált. 2017. május 19-én Beregszász város napján **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere **Tarlós István**, Budapest főpolgármesterének jelenlétében adta át a megújult teret.

A 2022-ben kitört orosz-ukrán háború miatt 2023-ban a az emlékművet újra átalakították. A talapzat mellől eltávolították a szovjet katonák 2016-os emléktábláját és az örökmécsesre utaló, ötágú csillagos szimbólumot. Az átalakítással ezen az oldalon alakították ki az emlékmű homlokzatát. A homlokzati oldalon, a talapzat két oldalán egy-egy zászlótartórúd tör az ég felé. Balról a kék-sárga ukrán nemzeti lobogó, jobbról a nemzeti méltóság piros-fekete zászlója. A homlokzati oldal talapzatához résúton egy nagyméretű, az ukrán nemzeti hősök emlékének szentelt fekete márványtáblát fektettek.

A talapzat négy sarkára, a lépcsők mellé egy-egy derékszögű trapéz alakú, hegyesszögű csúcsával felfelé mutató, fekete márványlapot illesztettek. Mindegyik homlokzat felőli oldalára egy-egy felirat került. Az emlékmű alsó részének két oldalsó panelére felkerült a Beregszászi kistérség a 2014-ben Ukrajna keleti részén kirobbant fegyveres konfliktus és 2022-ben kitört orosz-ukrán háborúban elesett 18 áldozatának portréval ellátott fekete márványtáblája. Az emlékmű tetejére felkerült az ukrán állami jelkép – a trizub.

A korábban a piac mellett ideiglenesen létrehozott Mennyei Század Emlékfalát átalakítva és kibővítve végleges helyére, az obeliszk mögé helyezték át.

2023. október 1-jén, Ukrajna védelmezőinek, a Szent Szűzanya oltalmának és a kozákság napján ünnepélyesen felavatták az átalakított Hősök emlékművét. Újabbán a tér a Hősök parkja elnevezést kapta.

A Petőfi-szobor

Petőfi Sándor Erdélybe vezető útja során 1847. július 12-én az éjszaka az Arany Oroszlán szállóban töltötte. Az egykori szálló épületének falán 1987 novemberében az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub fel-

avatta Petőfi terrakotta emléktábláját. Az emléktábla **Ortutay Zsuzsa** és **Horváth Anna** közös alkotása, a portrét Ortutay, a szekeret Horváth formázta meg. Érdekessége, hogy ez volt a szovjet korszakban az első engedélyezett magyar emléktábla egész Kárpátalján. Felavatása a kommunista pártfunkcionáriusok gáncsoskodása miatt már 1973-tól várattott magára.

A beregszásziak a legnagyobb magyar költő emlékét azonban szoborba öntve is szerették volna megőrizni. Ez a rendszer- és országváltás idején valósulhatott meg. A szoborállítás kezdeményezője és szervezője **Dalmay Árpád** volt, alkotója pedig **Körösényi Tamás** (1953–2010) elismert budapesti szobrászművész, akinek művei nemcsak az anyaország köztereit díszítik, hanem a Felvidéken, sőt, Brüsszelben, a Magyar Köztársaság EU képviselője előtt is megtalálhatók.

Az egész alakos alkotás a 24 éves, vékonydongájú költőt úgy ábrázolja, mintha a beregszászi tartózkodása idején az úti leveleiben is említett római katolikus templomot szemlélne. A szobrász művét emberközelinek szánta, elképzelése szerint a költő a hétköznapi élet forgatagában, a járókelők között áll. Ezért az Úri Kaszinó egykori épülete előtt egy apró halomra állították.

A szobrot az avatás után rövid időn belül kétszer is megrongálták. 1991. október 4-én egy szovjet milicista az akkor eltávolított Lenin-szobor miatti magyarellenes bosszúból feszítővassal rátámadt a szoborra és letörte annak a jobb karját. A szobrot helyreállították, de a figyelmes szemlélő észreveszi a megrongált kar visszaillesztésének helyén az emlékeztetőül szolgáló vékony forrasztási varratot. Nem sokkal ezután részeg katonatisztek, állítólag azért, mivel a mögötte lévő étteremben nem akarták kiszolgálni őket, a magyarságon próbáltak elégtételt venni, ledöntötték a szobrot. Ekkor Dalmay meg is jegyezte: *„ha a szerencsétlen részek tudták volna, hogy Petőfi ereiben valószínűleg több szláv vér folyt, mint a Leninében, biztosan nem csonkítják meg a szobrot.”*

1992-ben a későbbi atrocitások elkerülése végett a szobrot egy mértéktartó talapzatra emelték. Sajnos a Petőfi-szobor elleni ellenséges megnyilvánulások nem szűntek meg. 2013. április 22-én éjszaka felgyújtották a szobor talapzatán elhelyezett koszorúkat. Később előfor-

dult, hogy az elhelyezett koszorúkat akasztották a szoboralak nyakába, egyszer pedig fekete festékekkel öntötték le.

Mindezen megpróbáltatások ellenére Petőfi Sándor szobra ma is áll a Vérke partján, és a költő nem csak a római katolikus templomot szemléli, hanem figyeli a mai beregszásziakat, reménykedik, hogy a mellette elhaladók beszédéből nem apad ki a magyar szó.

A beregdédai Hősi Emlékmű

Az egykori megyeszékhellyel, Beregszásszal szomszédos község, Beregdéda (*Dijda*), melyhez 1954-ben hozzácsatolták Mezőhomok községet is, s így 2013 lelket számlál, ebből 1607 fő magyar nemzetiségű. A XX. század elején a még önálló Beregdéda közel ezer lelket számláló település volt. A Nagy Háborúban a falu 30 fiát vesztette el. Tiszteletükre 1935. szeptember 15-én a község központjában (*ma a dédai falurészben, az éles kanyarban*) emlékművet állítottak. Nagyon kevés közösségnek sikerült a cseh világ idején hasonló fegyvertényt végrehajtania. Kispál János beregszászi költő epigrammáját egy külön márványtáblába vésték, és azt a hősök neveit tartalmazó tábla alá, az emlékmű alsó részére rögzítették. epigrammája A szövege így hangzik:

LEGYEN LOBOGÓ LÁNG E KÖBÖL,
MELY ÉGRE TÖR HŐSEINK SZÍVÉBŐL.
HAMVASZD EL A TURÁNI ÁTKOT,
Ó, SZENT SZERETET,
JÖJJÖN EL ORSZÁGOD!

Sajnos a politikai változások ennek az emlékműnek sem kedveztek. Lepusztult állapotba került, és a helyiek elmondása szerint, az 1970-es években az akkori nem magyar nemzetiségű tanácselnök lángvágóval távolította el az epigrammát tartalmazó márványtáblát.

A falu közössége szeretne volna felújítani az emlékművet, akár olyan áron is, hogy az óvatlan pillantások elől a temetőkertbe helyezik át. Ám az idősebb dédaiak közbe avatkoztak, szerintük ugyanis az emlékmű lelke ezen a helyen van, egykor ott gyülekeztek a háborúba induló regruták,

családtagjaik ott látták őket utoljára. 2005-ben a KMKSZ Beregdéai Alapszervezete és a községi tanács elhatározta az emlékmű felújítását. A költségeket az általuk szervezett jótékonyági rendezvény bevételeiből, a helyi görögkatolikus egyházközség adományából és egyéni hozzájárulásokból fedezték. A felújítás során felújították az emlékmű építményét, a hősi halottak névsorát tartalmazó emléktáblát, eltávolított epigrammás márványtáblát újra cserélték, és azt az emlékmű elé, betonalapra fektették. Az elavult kerítés helyett új kőoszlopos vaskerítés épült.

2016. január 9-re virradó éjszaka egy gépkocsi áttörte az emlékmű kerítését, és megrongálta az alsó emléktábla keretét, letörte az új márványtáblának a sarkát. A vétkes egy helyi lakos volt. A kerítésben okozott sérüléseket kijavították, csupán a márványtáblát nem cserélték ki.

Országzászló Bátyúban

Beregszásztól északnyugatra fekvő Bátyú (*Batyovo*) 1972 óta városi jellegű település, lakossága 3029 fő, ebből 1894 fő magyar nemzetiségű.

A „kis magyar világ” idején, 1941. július 27-én avatták fel a község Országzászló Emlékművét. A honvédség által adományozott Országzászlót a körjegyzőség és községháza épülete előtt, a honvédek által kifaragott hatalmas talapzatra állították fel.

Az épület ma is áll, jelenleg is ez a községháza. A helyiek elmondása szerint, a szovjetrendszer idején a lobogót, majd a zászlóárbocot is eltávolították. A talapzatot évek múlva bontották el, köveit beépítették a kerítés betonozásába.

Országzászló Váriban

A Tisza partján, a Borzsa torkolatánál fekszik Vári. Lakossága 3114 fő, ebből 2552 fő magyar nemzetiségű. Az egyik legrégebbi magyar falu Országzászló Emlékművét 1939-ben, Trianon napján, a Rákóczi zászlóbontás helyszínén – a piactéren avatták fel. Az avatáson az Ereklýs Országzászló Nagybizottságát dr. Széll Sándor tanácsstag képviselte. Az emlékmű faragott kövekből épített, kúpszerű, kb. 1 m magas talapzatának tetején fémhenger képezte a zászlórúd tartó foglalatát.

A szovjet uralom idején a zászlótartó rudat eltávolították, de a felirat nélküli talapzat a helyén maradt. Itt volt a község kultúrháza, előtte egy fákkal, növényzettel körül ültetett, rendezett park volt. Az egykori Országzászló talapzata virágágyások és örökzöld bokrok között néma tanúja volt a magyar múltnak. Az 1998-as, de főleg a 2001-es nagy árvíz idején az egész község óriási károkat szenvedett. Ezzel együtt vált romossá a kultúrház és a park is súlyosan károsodott. Az újjáépítés során a megrongálódott kultúrházat lebontották. A Borzsa új védőgátja a folyótól kissé távolabb épült fel, magába foglalva a park jelentős részét is. A kőgúla pedig beépült az új védőgátba.

HONVÉDEK KERESZTJEI, SÍRKERTJEI KÁRPÁTALJÁN A VIGYÁZÓK HAD- ÉS KULTÚRTÖRTÉNETI EGYESÜLET GONDOZÁSÁBAN

A szentendrei székhelyű Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesületet 2012-ben alakult. A 2015-től közhasznúként működő társadalmi szervezet főbb céljai között szerepel:

- magyar katonasírok és hadi emlékhelyek felkutatása, rendbetétele, gondozása;
- síremlékek, emlékművek emelése, karbantartása;
- hadiesemények során eltűnt személyek felkutatása;
- hadiesemények helyszíneinek történeti és helyi kutatása, a kapcsolódó ismeretek terjesztése, a tevékenység bemutatása;
- a működés területén kulturális rendezvények, helytörténeti-hadtörténeti kiállítások, találkozók, ifjúsági táborok szervezése;
- a történelmi Magyarország területén a történelemre épülő idegenforgalmi fejlesztések előmozdítása;
- együttműködés a hazai és nemzetközi intézményesített és önszerveződő hadisírgondozó, kulturális és hagyományőrző szervezetekkel.

Bár a Vajdaságban, a Felvidéken és a Partiumban is folytattunk már kutatásokat, az egyesület fő tevékenysége a jelenlegi Ukrajna területére irányul. 2006-tól, mint baráti társaság, 2012-től pedig, mint civil szervezet kezdtük el feltérképezni a magyar katonasírokat a Latorca, a Nagyg, a Tarac és a Tisza folyók völgyében, hogy ezek ne semmisüljenek meg, állapotuk ne romoljon tovább.

⁴¹² Hangácsi István, a Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesületet elnöke (Szentendre)

A Vigyázók 2013-tól működik együtt a magyar honvédelmi tárcával (a továbbiakban: HM) és annak megbízásából – a HM ezirányú feladatainak részbeni átvállalásával – végzi Kárpátalján, továbbá az egykori Galícia (Ukrajna – Ivano-Frankivszi és Lvivi terület) egyes részeiben a magyar katonai sírok felkutatását. Az egyesület tagjai a keresések során 45 kárpátaljai és 22 galíciai településen több ezer, a két világháborúban elesett honvéd végső nyughelyét azonosították be.

A jelenlegi létszámuk 20 fő, vezetőjük Hangácsi István nyugállományú honvéd alezredes.

Az alábbiakban azt a tevékenységet mutatjuk be, melynek során a szervezet ezeket a sírokat Kárpátalján gondozza. A felsorolás azt is tükrözi, hogy a Vigyázók milyen időrendben jelent meg az adott településen és milyen munkák fűződtek és fűződnek a nevéhez.

A helyszínek:

1. Taracköz (Теpecва)

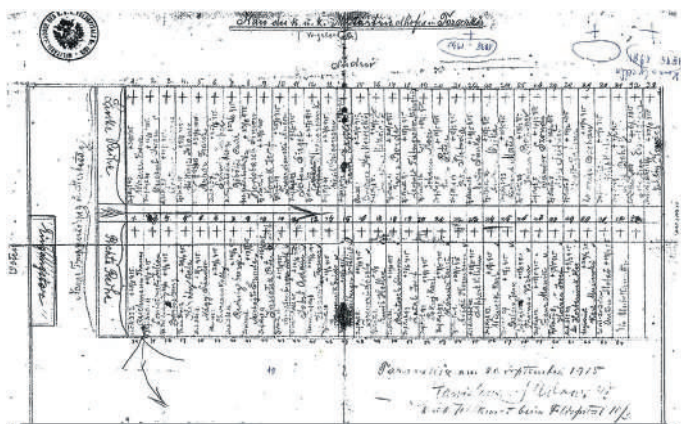
Az egykori görögkatolikus temetőben még 2006-ban kezdődtek meg a kutatások a második világháború idejéből itt maradt sírok megtalálásá-

1. illusztráció. Kőkereszt az egykori tarackői görögkatolikus temetőben

ra. A helyiek azonban csak egy kőkeresztet tudtak mutatni (1. illusztráció), amivel úgymond, valamikor a katonai parcellát jelölték meg.

A sírkert teljes feltérképezése közben a segítséget az jelentette, hogy a tanácselnöktől előkerült egy német nyelvű, osztrák-magyar monarchiás katonai pecséttel ellátott eredeti temetési vázlat. A felmérés eredményei, az egyes időszakok civil sírkövei és síremlékei „kiadták” azt a helyet, ahová 1915-ben a császári és királyi 10/3. tábori kórház Taracközön települt részlegéből két sorba hantolták a harci sérüléseikbe belehalt, valamint járványos megbetegedésekben elhunyt bakákat (2. illusztráció).

2. illusztráció. Temetési vázlat. A taracközi temetőben 1914-ben a helyi hadikórházban sérüléseikbe belehalt bakákat két sorban hantolták el.

A már említett kőkereszt melletti bozótos kiirtása után előbukkantak a vázlatrajzon jelölt sírok hantjai is. Egy, az üknagyapja pontos temetési helyét Franciaországból kereső hölgy tudatta velünk, hogy a még élő (2010-et írtunk ekkor) nagymamája kisgyermekként járt Taracközön 1933-ban és emlékszik a kis református keresztekre, a sorokat övező fákra és a katonai parcellát szegélyező nagyobb, fehérre festett, a Tiszából származó kövekre. Akkor a nagybocskói nagymamával együtt látogettak el az 1919 elején (sic!) a környéken elesett és itt eltemetett nagypapa sírjához. Ezen információk birtokában a halmok melletti részeket megástuk és megtaláltuk az 1944 után kivágott fák (a háború után tü-

zelőnek kellett) tönkjeit és a „tiszakavicsokat”. Ezt követően az 1944-45-ös civil temetések közelében megtisztítottuk a több évtizedes szeméttől a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (a továbbiakban: HIM) Központi Irattárból kihozott kataszteri vázlaton szereplő 1944. augusztusi-októberi haditemetések feltételezett helyét is.

Az időközben beinduló körösmezői temető felújítása (a továbbiakban erről említést teszek) elvitte a kutatások súlypontját Taracközről, de ez csak használt a gyűlt adatok rendszerezésénél. Már, mint Vigyázók Egyesület az I. világháborús Veszteségi Listák (Verlustlisten) feldolgozását és a prágai Katonai Levéltárból kinyert dokumentumok áttanulmányozását követően hiánytalanul „összeállítottuk” a Nagy-háborús katonai parcellát: 62 monarchiás gyalogos és honvéd, 2 ruszin civil kocsis, 2 orosz hadifogoly, plusz 1 fő, aki még ide köthető (a nagypapa/ük-nagypapa a Székely Hadosztályból, aki 1919 elején esett el). 2014-ben a halmok geodéziai rögzítését, majd a terület planírozását⁴¹³ követően talajradarral megvizsgáltuk az összes temetési helyet (3. Illusztráció).

3. illusztráció. Az egyesület tagjai talajradarral vizsgálják át a körösmezői temető területét

⁴¹³ Sokan megdöbbennek a planírozást meghallva. Ezt a német és angolszász katonai kegyeletápolásban alkalmazott módszerek tanulmányozása után vettük át. A sírkert kialakítása után költséghatékonyabb a munka és kisebb a karbantartásra fordított idő (óvatosan kell a fejfákat körbekaszálni azok sérülésének vagy a szennyeződésének veszélye miatt, a hantokat formára szükséges vágni - ehelyett fűnyíró alkalmazható). Persze ezt megelőzően geodéziai felméréssel rögzíteni szükséges a hantok helyét!

A rögzített mérőpontok és a talajban az egykori sírgödrök helyezte csaknem egybeesett (+/- 30 cm eltéréssel). Így fixáltuk a HM anyagi támogatásából feketegránit anyagból legyártatott és a kikutatott, pontosított adatokkal felvésett beállítandó kereszték helyzetét, majd telepítettük azokat. A 67 darab fejfa (az utcafronttól nézve bal oldalon 35 darab, jobb oldalon 32 darab) mellé járdát építettünk és 2015. október 29-én avattuk az adott temetői részt (4. illusztráció).

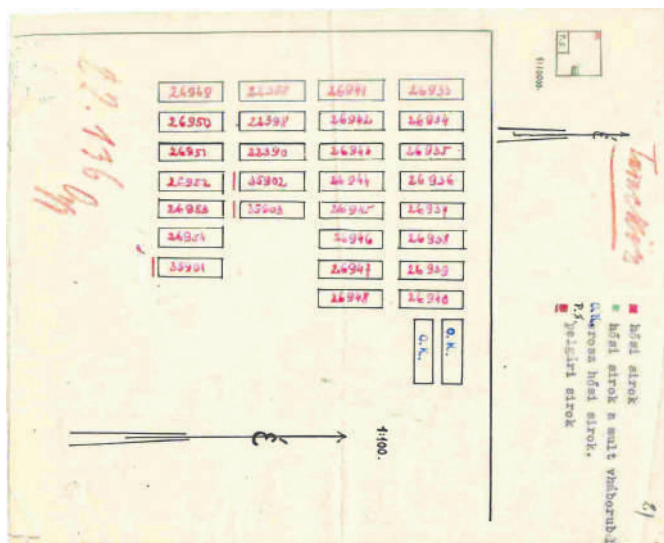

4. illusztráció. 2015. október 29-én avattuk fel a felújított kőrösmezői temetői részt

Később ide pihenőpadokat és szemeteseket is kihelyeztünk, de a tapasztalat az volt, hogy a rendezett környezet azokat az igénytelen fiatalokat vonzotta be, akik hangoskodtak, alkoholt fogyasztottak és eldobált üvegekkel, valamint zacskókkal csúfították el a helyet.

A második világhégés alatt Taracközön eltemetettek vonatkozásában a HIM adatbázisaiban összesen 32 honvéd szerepel. Közülük 3 fő 1940–41 során katonai szolgálattal összefüggő balesetben hunyt el. A visszacsatolt országrészekben és a Szovjetunióval beállt hadiállapotot követően elfoglalt területeken a Magyar Királyi Honvédség veszteségeit általában az I. világháborús sírkertekben, a hősi sírok mellé temették. Taracköz sem volt ez alól kivétel. A 3 katona nyughelyét jelölték meg tehát anno egy kőkeresztrel (ez állt erősen megdőlvé az I. világhá-

borús parcella mellett, amikor 2006-ban megkezdtük a kutatómunkát). Ők az 1944-es kataszteri lapon sem szerepelnek, mert az adott évben már egy újabb temetői részbe, egy a növekvő veszteségek befogadására alkalmasabb helyre hantolták a Kárpátok hágóiról hátrahozott halottakat és a tábori kórházban kiszenvedett súlyos sebesülteket (a kórház ugyanabba az épületbe települt, ahol az előző háborúban volt, és ahol a mai napig is egészségügyi intézmény működik). A hadisírok feltételezett helyét mi az egykori temetői szemét alá tettük, az 1944-es sírkert sarkába. A kitisztított területet talajradarral megvizsgáltuk, találtunk is ott temetések a múltból, de a sírgödrök nem adták ki az irattári vázlatrajzon ábrázolt 4 sort (5. illusztráció).

5. illusztráció. Irattári vázlatrajz a tarackői hadisírok feltételezett elrendezéséről

Végül az I. világháborús parcella avatásán részt vett egyik idős hölgy, aki pontosította az 1944-es hantolások helyét. Mint kiderült, egy nagybocksói születésű katona szülei a háború után fém keresztet állítottak a gépjárműbalesetben elhunyt fiuk síjára. A rozsdás 10x6 cm-es táblán a keresztneve alig-alig, de még látható volt. Ehhez viszonyítva tájoltuk be a többi 28 temetést. A talaj felszínét kissé megásva

találtunk egy eredeti fejfát koporsószeeggel összefogatva (6. illusztráció), továbbá magyar töltényhüvelyt (hantoltak ide egy főhadnagyot is, feltételezzük, hogy díszsortűztől származik).

6. illusztráció. Feltárt hadisírok a taracközi temetőben

Emellett a katonák előtalálható okmánygyűjtőit tanulmányoztuk a HIM Központi Irattárban, a hozzátartozókat kutattuk fel kisebb-nagyobb sikerrel és meghívtuk őket a 2016. május 26-i ünnepélyes avatásra és szentelésre is. Sajnos a terület egy részére már betemetett a helyi lakosság, így nem volt lehetőség minden egyes sírhely visszaállítására. Ezért a HM pénzügyi támogatásával, a katonák neveinek felvésésével egy közös síremléket állíttattunk a 29 főnek, köztük **Hangácsi István** honvédnek (7. illusztráció).

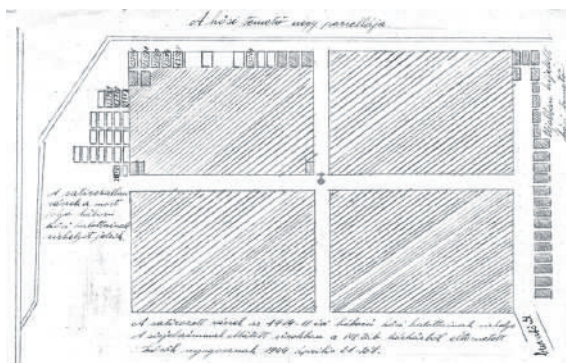
7. illusztráció. 29 katona közös síremléke

A helyiek szerint 1944. október 22–23-án további 3 magyar egyenruhást a településre bevonuló szovjetek a mostani piac környékén agyonlőttek. Az azóta eltelt időben felszínre került az az információ, hogy az 1970-es években, mikor a piaccal szemben megépítették az üzemanyagkutat, alapásás közben emberi maradványokat találtak fém, koronát ábrázoló (tehát magyar katonai) gombokkal. A II. világháborús parcella akkor még nem merülhetett feledésbe, mert a csontokat együtt, ide temették át.

2. Kőrösmező (Ясіня)

A körzetben számos haditemető létesült, hiszen mindkét világháborúban hadszíntér volt a Tatár-hágótól mintegy 10 km-re található település. Mi 2012-ben érkeztünk Kőrösmezőre azzal a szándékkal, hogy kitisztítsuk a központban lévő római katolikus sírkert Nagy-háborús parcelláját és felújítsuk az ott található, még a cseh időszakban betonból készített keresztek. A felkészülés során a HIM Központi Irattárában összegyűjtött információk alapján kiderült, hogy jelöletlen sírokban közel 100 honvéd is nyugszik itt 1939-1944-ből. A II. világháborús temetési vázlatok összerakásából kirajzolódtak az első világháborús temetési helyei is és világossá vált, hogy 1918-ig több, mint 350 katonát helyeztek örök nyugalomra a parcellában. A bécsi Hadilevéltárból kapott kataszteri lapokból, a prágai Katonai Levéltárban kijegyzetelt dokumentumokból és a HIM Hadtörténelmi Levéltárban átnézett alakulat anyakönyvekből, valamint a katonai egészségügyi intézmények anyagaiból azonban nem tudtuk megállapítani a még meglévő keresztek alatt nyugvók személyazonosságát. Az első katonákat a cári orosz hadak 1914. szeptember végi betörése után temették itt, aztán pedig már az 1915-ös tífusz és kolera járványok katona halottjai, továbbá az 1916-os és az 1917-es nagy orosz offenzívák kőrösmezői kisebb sebesültápoló állomásainak és tábori kórházának súlyos sebesülésekben elhunyt bakái kerültek ide. A helyzetet bonyolította, hogy 1915 januárjától császári német csapatok is megjelentek a Kárpátok hágóin és az adott temető vonatkozásában halottaik egy részét szintén itt földelték el. A sírkert részletes felmérése során megállapítottuk, hogy a központi emlékkereszthez képest négy negyedre osztott terület (8. illusztráció) két alsó negyede már elveszett (1981-től kezdődtek meg „tömegesen” a lakos-

sági betemetkezések a katonai parcella alsó részébe) és megkezdődött az egyes polgári sírok megjelenése az I. világháborús felső negyedekben és az azokat határoló, jelöletlen II. világháborús részekben.

8. illusztráció. A kőrösmezői sírkert alaprajza

Így a geodéziai rögzítésnél már csak 167, többségében sérült, vagy hiányzó betonkereszt helyét tudtuk fixálni a még látható hantokon. A régi fejfák kiszedése után a jobb állapotúakat nem dobtuk ki, azokat a temetői árok mellett, mint kerítés elemeket ástuk be újra a talajba. A planírozást követően talajradarral vizsgáltuk át a területet, behatárolva és egybevetve a sírgödörök helyzetét a geodéziai rögzítéssel és megkezdtük az addigra legyártatott műkö kereszttek beállítását a parcellába (9. illusztráció).

9. illusztráció. A legyártatott műkö kereszttek beállítása a parcellába

Párhuzamosan folyt a járdák kiépítése és a központi emlékkereszt felújítása is. Az avatást és a szentelést 2014. október 29-re szervezetük meg (10. illusztráció).

*10. illusztráció. Avatás és szentelés a körösmezői temetőben
(2014. október 29.)*

A II. világháborús honvédek első sírjai 1941 júliusában jelentek meg a Nagy-háborús hantok folytatásában. A katonák holttestét a Tár-hágó másik oldaláról hozták vissza, hogy magyar földben nyugodjanak. Őket a keleti megszállt területekről érkező sebesültszállító vonatokról Körösmezőn kitett halottak hantjai követték, majd 1944. április 10-jén, a galíciai Nadvirna alatti Doránál harcra vetett ráhói zászlóalj veszteségeinek ünnepélyes, díszsortúzzal kísért temetésére került sor, de a hegyivadászokat már elkülönítve, az előző háború keresztjeitől balra helyezték örök nyugalomra. És nyáron már jöttek a közeledő frontról hazahozott katonák földi maradványai is... Olyannyira, hogy 1944. augusztus 1-jén már az I. világháborús parcella jobb oldalán volt szükség egy újabb temetői rész kialakítására. Az utolsó, harcokban elesett honvéd sírját itt 1944. szeptember 26-án ásták meg (minden bizonnyal temettek még ide 1945. február végén és március elején is magyar katonát, de már a szovjet hadsereg kötelékében lévő, a körzet korábban robbantott vasúti és közúti hídjait, alagútjait hely-

reállító I. vasútépítő hadosztályból – Rahóról és Tiszaaborkútról vannak, Kőrösmezőről viszont nincsenek kapcsolatos adataink). Ezt követően, Kőrösmező vonatkozásában már csak az Árpád-állásban, azaz a települést ölelő keleti és nyugati magaslatokon, továbbá délebbre, az Eszténa-hegyen, valamint a fűrészvölgyi (kevelei) megerősített védelmi körletben kialakított haditemetőkhöz voltak hantolások. Visszatérve a kőrösmezői római katolikus sírkerthez, a veszteségi kartonok tanulmányozásával, a hozzátartozók egy részének felkutatásával (onnét tábori levelezőlapos, fényképes megerősítéssel – 11. illusztráció), a HIM-es vázlatrajzokat „összeraktuk” és kiegészítettük.

11. illusztráció. A kőrösmezői temetőt újabb, feltárt katonasírral egészítettük ki

Ezt követően a 90, így módon igazolt 1939-44-es temetési helyet teren, talajradarral beazonosítottuk. Ahogy az említésre került, a polgári lakosság már ezekbe a részekbe is be-betemetett. Ezért összesen 72 egyéni, feliratokkal ellátott feketegránit keresztet és a civilek által fel-

számolt temetkezéseknek emléket állító és neveket szintén tartalmazó nagyobb sírkövet emeltünk az I. világháborús parcella fehér keresztjei mellé. Az avatást és szentelést 2015. május 25-én tartottuk (12. illusztráció). A munkálatok nagyobbik részét itt is a HM finanszírozta.

*12. illusztráció. Hadisírok avatása és szentelése
a kőrösmezői római katolikus temetőben (2015. május 25.)*

A Tatár-hágó környékén és a kőrösmezői-kevelei völgyzárbán dúló harcok II. világháborús helyszíneit 2012 nyaratól járjuk. A magyar és szovjet veszteségi okmányok feldolgozásával, tanúkutatással, az egykori résztvevők visszaemlékezéseinek tanulmányozásával és terepbejárással azonosítottuk be a temetési helyeket. De ugyanez történik más lokációk vonatkozásában is, azaz tervszerű, szisztematikus feltáró munkával szedjük össze azokat az információkat, melyek szükségesek ahhoz, hogy lefolytassunk egy-egy harcszíntéri, vagy temetői katonasír kutatást.

Kárpátalját érintően kijelenthető, hogy a világháborúk során a harcok általában a Kárpátok hágóinak körzetében és a folyóvölgyekben, valamint a tiszai átkelőhelyeknél zajlottak. A nagyobb katonai temetők a közlekedési útvonalak mentén és azok csomópontjaiban létesültek, javarészt azokon a településeken, ahol hadikórház is működött és ahonnan a járványokban elhalálozott, valamint a súlyos harci sérülések következtében elhunyt hadfiakat helyezték örök nyugalomra. Bennünket az vezérelt, hogy ezeket a helyeket kutassuk fel és rakjuk rendbe, egyrészt azért, hogy a honért egykor elesettek méltó körülmények között

nyugodjanak, másrészt, hogy a leszármazottak tudjanak a nevekről, fel tudják keresni a katona felmenőik tárgyasult végső nyughelyét, tudjanak ott emlékezni róluk. A sírkertek katonai részeinek rekonstrukciójával arra törekedtünk, hogy egyben bővítsük is a helyet, megteremtve ezzel annak feltételeit, hogy a körzetben felkutatott, terepen lévő magyar haditemetéseket a későbbiekben exhumálhassuk (eközben akár beazonosíthassuk), továbbá az építkezések közben, illetve az erdei lövészárkokból előkerülő minden bizonnyal a mai napig eltűntként nyilvántartottak, vagy nem nyilvántartottak maradványait emberhez méltó, szentelt földbe vigyük. Ezt kívánja meg a tisztesség és a katonai becsület.

Így készítettük elő a temetőket Kőrösmezőn, Taracközön, Huszton, és ebbe az irányba mentünk Vezérszálláson is. Utóbbi helyen 2016-tól voltunk jelen egészen 2022. február 24-ig olyan elképzeléssel, hogy a Vereckei-hágótól légvonalban 15 km-re délnyugatra lévő település határában található Nagy-háborús sírkert mellett kialakítunk egy II. világháborús temetőt is az 1944 nyaratól a körzetben elesett honvédek maradványainak összegyűjtésére. Maga a sírmező közvetlenül a Vereckei-szorosban, a Latorca partján fekszik, ahol 1914. október elejétől 1915 tavaszáig igen súlyos és veszteségteljes harcok folytak. Nemhiába tették ide a körzet legnagyobb haditemetőjét a mindösszesen 144 egyéni és tömegsírjával: utóbbiakban egyes források szerint, akár több százán is lehetnek elhantolva.

Az I. világháborús területet tehát gondozásba vettük, a „Tiszta Kárpátalja”⁴¹⁴ csapatával azt felváltva, évente több alkalommal is karbantartottuk. Emellett a prágai Katonai Levéltárból hoztunk ki vonatkozó anyagokat és geodéziai mérésekkel rögzítettük a sírhelyeket (13. illusztráció).

⁴¹⁴ A Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága által finanszírozott és 2022-ig létezett környezetvédelmi program, melynek célja Kárpátalja kulturális és turisztikai helyeinek, környezetüknek a szeméttől való megtisztítása, a városok és falvak közterületeinek tereprendezése volt. A program egyik részét az képezte, hogy egy állandó mobil csoport, főleg a magyar turisták által látogatott desztinációkban (pl. a Vereckei-hágón álló Honfoglalási emlékmű, a Fekete-Tisza forrása, a szerednyeai várrom, az Uzsoki-hágó I. világháborús emlékműve, stb.) zöldmunkát végzett és takarított. A háború ennek is a végét jelentette.

A második világhéges veszteségeinek felmérésére a környező hegyekben kutatásokat végeztünk, amelyek megerősítettek bennünket abban, hogy az 1944-es magyar veszteségek elérhetik az 1000 főt is. Mivel 2013-ban és 2017-ben is szereztünk már tapasztalatokat ukrán regisztrált hadisírgondozó szervezetekkel történő exhumálás során, ezért a HIM támogatásával és a kijevei szakközegek hivatalos engedélyével közös ukrán-magyar exhumáló tábort szerveztünk 2020 nyarára, de a Covid miatt ez elmaradt. A kéthetes kitelepülés 54-56 honvéd és 7 vöröskatona maradványainak a kiemelését és újratemetését jelentette volna. „Pótcselekvésként” a létrehozandó sírkert műszaki paramétereinek kialakítását terveztük. Párhuzamosan, a

magyar illetékesek részéről is érett az elhatározás a gyűjtőtemető létrehozására, oly annyira, hogy a témát HM javaslatra beemelték a két ország külügyminiszterei 2021. július 22-i kijevei megbeszéléseinek programjába. **Dmitro Kuleba** a találkozót követő sajtótájékoztatón kiemelte: megállapodtak abban, hogy Budapesten emlékkeresztet állítanak az Ukránáért elesettekért, az ukrán fél pedig telkek elkülönítésére ad engedélyt a kárpátaljai Vezérszálláson létesítendő magyar katonai temető részére.

Aztán kútba esett az egész projekt... Az ukrán fél a magyar-országszállítási szerződés 2021. szeptemberi aláírása miatti tiltakozása jeléül nem jött el Budapestre, az orosz-ukrán háború és a magyar-ukrán politikai kapcsolatok lehűlése pedig azt eredményezte, hogy azóta nem került szóba a vezérszállási magyar katonai sírkert ügye. Ez az elhidegülés a magyar-ukrán állami hadisírgondozó szervek viszonyára is kihatott: napjainkban nincs kapcsolat a két fél között. Annak ellenére, hogy úgy véltük, barátokat és jóindulatú községi vezetőket szereztünk

13. illusztráció. Vezérszálláshoz közeli I. világháborús temetkezési hely felmérése

az elmúlt években a környező településeken, mára már a Vigyázókat sem fogadják szívesen arrafelé.

A taracközi és a kőrösmezői sírkerteknél részleteiben tárgyaltuk az ott nyugvók felkutatásának történetét és a temetési helyek visszaállításának körülményeit. Hangsúlyozzuk azonban, hogy nem elég csak felújítani az emlékpontokat, azokat és környezetüket rendszeresen gondozni, karbantartani is szükséges. Mi tavalyig alapvetően a szórványban dolgoztunk, mert úgy gondoltuk, hogy ezeken a vidékeken a magát magyar nemzetiségűnek tartó lakosság fogyása, vagy hiánya miatt már nincsenek olyan személyek és szervezetek, akik ezt a tevékenységet végeznék. Ezért a sírkertek rendbetétele során már monitoroztuk, hogy kik lennének azok a helyi emberek, akik alkalmasak egy temetői gondnok feladatait végezni. Ezt követte velük a szerződések megkötése, melyekben munkájukat részletesen leszabályoztuk, majd rájuk bíztuk a felújított sírok gondozását. Természetesen ezért a gondnokok díjazásban részesülnek és megkapják azon eszközöket (benzines fűkasza és fűnyíró, továbbá kéziszerszámok, hajtó- és kenőanyagok), melyekkel a területet rendszeresen karbantarthatják. Az eddig említett településeken működtetjük a struktúrát (a Kárpátokon túl, szintén, Halics és Szkole városokban 2020 óta; Vezérszálláson 2022-ben szeretnénk volna bevezetni, de a körülmények ezt megghiúsították) és mi sem bizonyítja jobban a hatékonyságát, mint az a tény, hogy távollétünkben, mind a Covid időszak határázárásai alatt, mind a mostani háború idején, az adott személyek folyamatosan el látták és ellátják feladataikat.

Mondhatnánk, hogy a felszabadult kapacitásokat a Vigyázók újabb kutatásokba forgatják be, de ez nem állja meg a helyét. Amíg korábban évente legalább kétszer „végig kaszáltuk” a Felső-Tisza vidékét és a folyóölgyeket, felfűzve a kapcsolódó feladatokat (állagmegóvó festés, apró javítások) egy-egy útra, ezeket biztonsági megfontolásból felfüggesztettük. Elmaradtak az évi egyszeri rohammunkák, amelyekkel a gondnokokat segítettük ki, ha előzetesen nagyobb volumenű időszakos karbantartást terveztünk be.

Kihagytuk az évi két kaszálást az olyan településeken, mint

- Hajasd (Волосянка – I. világháborús haditemető),
- Felsőgereben (Верхня Грабівниця – II. világháborús haditemető),

- Alsóverecke (Нижні Ворота – világháborús haditemető),
- Ökörmező (Міжгір'я – világháborús temetői parcella),
- Felsőszinevér (Синевирська Поляна – a falusi sírkert katonai parcellája),
- Aknaszlatina (Солотвино – 2 gondozásmentes⁴¹⁵ honvédsír a római katolikus temetőben),
- Nagybocksó (Великий Бичків – 6 gondozásmentes honvédsír a római katolikus sírkertben),
- Rahó (Рахів – 2 honvédsír a régi görögkatolikus sírkertben),
- Tiszaborkút (Кваси – 12 honvédsír a falusi temetőben),
- Mezőhát (Лазещина – 3 honvédsír a görögkatolikus temetőben és a komplett Forrószeg-pataki, erdei I. világháborús haditemető az 57 sírjával).

Két éve a Tatár-hágón túl sem jártunk. Nem beszélve arról, hogy a trepkutatásainkat az időszakos természetjárási tilalmak ellehetetlenítik.

Keresve a kiutat és a további lehetőségeket, 2022 nyaratól felvállaltuk a beregszászi köztemető katonai parcellájának és az ungvári Bercsényi utcai katonai sírkert II. világháborús magyar részének a gondozását. Úgy észleltük, hogy a nevezett emlékhelyek karbantartása akadozik, a fejfák állapota romlik és gazos a terület. Ez részben érthető, hiszen a „Tiszta Kárpátalja” csapata feloszlott (a háborúig ők kaszálták a keresztek környezetét), helyben viszont nem maradtak olyan életerős férfiak, akik ne bujkálnának a behívóparancsok elől, vagy a rosszabbik

⁴¹⁵ Ott gyártatjuk le, ahol kevés az eltemetettjeink száma és veszélyben van a sírjuk (mert egy felirat nélküli, maximum egy kereszttel jelölt halom és már látszólag senki sem gondozza, senkihez sem tartozik). Ukrajnában szokás az, hogy a halott temetését követően a még élő hozzátartozó (általában az özvegy) egy kispaddal „befoglalja” a sír melletti részt, gondoskodva arról, hogy az ő későbbi nyughelye is ott legyen. Ez gyakran konfliktusok forrása, mert ez az első lépés afelé, hogy a pár méterre lévő hadisírt felszámolják. Ilyenkor egy vagy több beton alapú és gránittal fedett, kereszttel és felirattal ellátott kisebb (max. 130x80x100 cm-es) síremléket emelünk a helyszínen. Ezzel egyrészt mi is „befoglaljuk” az adott temetői részt, másrészt jelezzük a civil lakosságnak, hogy ott katona nyughelye található, harmadrészt pedig nekünk egyszerűbbé válik a karbantartási munka (gyorsan lekaszáljuk a környezetet, letöröljük a követ és már megyünk is tovább).

változat – már megtörtént a bevonultatásuk és katonai szolgálatot teljesítenek. Szóval nincs, aki kimenne a temetőbe és ott karitatív módon dolgozna. Mi viszont, mivel a távolabbi útjainkat lekorlátoztuk és biztonsági okokból a magyar-ukrán határhoz közeli településekhez igazítottuk a működési rádiuszunkat... – szóval jött a gondolat. Nem beszélve arról, hogy mind Beregszászban, mind Ungváron magyar diplomáciai kirendeltség működik. Adott esetben ez azonnali segítséget is jelenthet egy esetlegesen kialakuló kényes szituációban.

A két helyszínt tehát felmértük, megismertük a parcellák kialakításának történetét és nekikezdtünk a tennivalóknak. A magyarországi csapatunk Beregszászban 2022-ben belefogott a terület kaszálásába, 2023 tavaszától viszont a zöldmunkát már kárpátaljai tagtársaink feladatkörébe utaltuk. Ezt rendszeresen végzik is. 2022 őszén sort kerítettünk két kereszt pótlására, 2023 májusában pedig felújítottuk a maradék 86 darab fejfát: lecsiszoltuk és lefestettük azokat (14. illusztráció).

14. illusztráció. 2023 májusában Beregszászban felújítottuk a fennmaradó 86 fejfát

Ez idő alatt a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium vezetőségével is megállapodtunk, hogy a továbbiakban havi rendszerességgel 4-5 tanulójukat kiküldik majd a temetőbe szemétszedésre. A kontaktszemélyeket mindkét részcsoportról kijelöltük.

Ungvárt 2023 nyár elején kaszáltuk. A helyszínen a városi karbantartásokat végző cég vezetője ígéretet tett arra, hogy amikor a munkásai a sírkert I. világháborús részén vágják a fűvet, akkor a magyar parcellát sem hagyják ki. Ősszel itt is csiszoltuk és festettük a fejfákat (15. illusztráció), valamint felmértük azt, hogy 2024-ben hány darabnál lesz szükség beton alapjuk megerősítésére.

15. illusztráció. Karbantartási munkálatok Ungváron, a „Sahta” lakótelep környéki katonai temetőben

Ennyit a jelenről, a többi alapvetően a mindenkori ukrán helyzet függvénye, amihez mi maximálisan próbálunk igazodni.

Zárásul még azt tenném hozzá, amiről általában kevés szó esik: ugyan itt már utaltam rá, de ki kell hangsúlyozni, hogy a katonai kegyeletápolással összefüggő feladatokat a Vigyázók nagyjából állami támogatással, kisebb részt magánszemélyek adományaiból, adó 1 %-o felajánlásokból és tagsági díjakból végzi. Ezen összegekből biztosítható az a már említett, szisztematikus és tervszerű munka, amelyet a magyar intézményesített hadisírgondozói szervezettel egyeztetve a tagok és a társadalmi szervezet segítői már évek óta önkéntesen, szabad idejük terhére tesznek.

TORNAGÖRGŐ ÉS SZÜLÖTTJE, A 100 ÉVET MEGÉLT KARDOS JÁNOS

(*Az észak-oszétiai Nuzali láger túlélője*)⁴¹⁶

Vannak települések a Bódva-völgyében, melyeknek nevét illene gyakrabban említeni, leírni a célból, hogy az agyamosott, elzsibbasztott világunkban – ébresztőként – szélesebb körben megismerjék határon innen, határon túl, tengeren innen, tengeren túl. Annak a településnek a 100 éves, illetve közel 1000 éves történetét, de a jelenét is, amelyiken sem a három-, sem a négyzámjegyű évek próbája, megsemmisítő kísérlete nem fogott ki, sőt inkább megedzette az ott élőket, megőrizte hitüket, vállalt önazonosságukat, akik ápolják emlékeiket, történelmi örökségüket, ragaszkodnak ősi értékeikhez, őseink értékeihez, és büsz-

⁴¹⁶ A dolgozat első változatának forráshelye: Köteles Ágoston: Tornagörgő és szülöttje, a 100 évet megélt Kardos János. in: Abaúj-Tornai Krónika, 2023.02. 110-121. <https://mail.google.com/mail/u/0/#search/K%C3%B6teles+%C3%A1goston/FMfcgzGxRfCdNBlbXcrvqJzklwQnkML?projector=1&messagePartId=0.1> **Köteles Ágoston** helytörténész Tornaújfaluban született 1940-ben, apját 1945 februárjában az oroszok szintén elvitték. Az 1970-es évektől kezdve gyűjtötte a Bódva völgyéből elhurcoltak tragikus sorsával kapcsolatos adatokat. Az alábbi beszámoló – több okból kifolyólag – nagyobb részben Köteles Ágoston dokumentációján alapszik. Először is azért, mert Köteles tényfeltáró munkájának következtetései általánosan, vagyis Abaúj-Torna megye összes Bódva-völgyi közösségére érvényesek. Tanúsítja ezt az elhurcolások egyidejűsége, a bizonyítottan közös kassai tartózkodási hely és nem utolsósorban Nuzal, mindnyájuk közös kálváriája. Köteles Ágoston „Csak azok a kaukázusi sakálók ne üvöltenének már - Az erőszakkal elhurcolt felvidéki keresztények szovjet rabságban” című 2024-ben megjelent könyvében A szerző saját emlékeiből, a túlélők elbeszéléseiből és alapos kutatómunkából merítkezve hiánypótló művet alkotott a gulágokba elhurcolt emberek sanyarú sorsáról, az otthon maradt hozzátartozók fájdalmaról.

kén vallják, vállalják azt, mint féltett kincsüket. Nem utolsó sorban túlélte, kiállta a trianoni nemzetgyilkossági kísérletet, lakói vállalták nemzetiségüket, megőrizték nyelvüket úgy, hogy 100 év alatt (1910–2010) az anyanyelvi veszteség nem érte el a 10%-ot sem. Ez figyelemre méltó és példaértékű a kárpát-medencei nagyolvasztóban. Elég összehasonlítani a premontreiek több évszázados székhelyével, a híres Jászó községgel, ahol térségünkben Trianon óta a legszembetűnőbb a magyarság térvesztése, ahol az egykori színtiszta magyar településen a legutóbbi népszámlálás alkalmával a lakosságnak még 10%-a sem vallotta magát magyar anyanyelvűnek.

Nagyon ide kívánczik két település neve: Tornaújfalú és Jablonca, amelynek lakói 100 év után is 92, illetve 96%-ban vallják magukat magyarnak. Tény viszont, hogy a legutolsó népszámlálás (2022) adatai szerint 10 év alatt újabb 10%-kal csökkent a magukat magyaroknak vallók száma Szlovákiában.

1. illusztráció. IV.Béla király tornaögöri emlékhelye

Jártam az USA-ban, nem is egyszer, ahol minden lehetőség adatott, ahol van olyan város – New York – ahol ma 50 000 magyar él, egy tömbben. Nekik könnyebb volt vállalniuk és gyakorolniuk magyarságukat, mint az egykori fasiszta, beneši Csehszlovákiában. A napokban értesülhettünk a világhálón az örömhírről, hogy idén újra lesznek New York-ban magyar nyelvű elsőáldozók, közel tízen!

Tornagörgő község nemcsak a trianoni próbát állta kőszikla keményen és élte túl felemelt fejjel, de nem vesztette el emlékezetét 800 év távlatában sem, mert mai napig őrzi második honalapító **IV. Béla** királyunk emlékét, aki a tatárok üldözése elől a néphit szerint Görgő község lakóitól kapott segítséget, amiért a király a község lakóit megnevesítette. A görgőiek mindezt a mai napig nem felejtették el, emlékét a mai napig büszkén ápolják.

Tornagörgő (Hrhov) község

Tornagörgő a Kassai kerület Rozsnyói járásában, a Torna-medence középső részén, a Fej-patak mentén, a tornai Felső-hegy déli, valamint a tornai Alsó-hegy északi lábánál, 210 méteres tengerszint feletti magasságban fekszik, a 16-os országos főút és a Rozsnyó-Torna vasútvonal mentén, Rozsnyótól 22 km-re délkeletre, Szepsitől 20 km-re nyugatra. Határának nagyobb része mezőgazdaságilag művelt terület, a Felső-hegy déli lejtőit szőlők és gyümölcsösök foglalják el, a határ mintegy egyharmadát pedig erdő borítja.

Az Alsó- és a Felső-hegy 2002 óta a Szlovák-karszt Nemzeti Park része. Nyugatról Szádmás, északról Kiskovácsvágása, Lucska és Barka, keletről Méhészudvarnok, délről pedig Bódvaszilas, Komjáti és Torna-nádaska községekkel határos. Északi határa 1881–1920 között megyehatárt alkotott Abaúj-Torna és Gömör-Kishont vármegyék között, déli határa pedig ma államhatár Szlovákia és Magyarország között.

1881-ig Torna vármegyéhez, majd 1920-ig kisközségként Abaúj-Torna vármegye Torna járásához tartozott. Csehszlovákiához csatolása után a Szepsi járás részét képezte, majd 1960-tól a Rozsnyói járáshoz csatolták. 1938–1945 között visszacsatolták Magyarországhoz (Abaúj-Torna vármegye, Torna járás).

Népessége az elmúlt száz évben ezer körül mozgott, csaknem kizárólag magyar nemzetiségű lakosai voltak. Népességszáma a Torna-medence központi községeként viszonylag stabilan alakult a XX. században, maximumát (1288 fő) 1961-ben érte el. Túlnyomó magyar többségét napjainkig megőrizte, bár 1991–2011 között a magyar nemzetiségűek aránya 93,8%-ról 82,6%-ra csökkent, a szlovákoké pedig 5,8%-ról 13,7%-ra nőtt. A lakosság mintegy tizede (9,2%) a roma etnikumhoz tartozik. 1921-ben 60%-os többségben voltak a reformátusok, 2011-ben egyenlő arányban (45,4%) volt református és római katolikus vallású.

A falu első írásos említése 1263-ból való, de valószínűleg már a XII. században is létezett. A XIV. század második felében (1360 körül) a szádvári uradalommal együtt a pelsőci Bebek család szerezte meg királyi adomány útján. 1427-ben 48 portával szerepel az adólajstromban, 1430-ban és 1487-ben Gergő néven szerepel az okiratokban. A Bebek-család kihalása után 1567-től a Szapolyaiak kapták meg. 1578-ban a portaösszeírásban 28 1/2 háztartás szerepel, melyek Szádvár királyi várhoz tartoztak. 1598-ban 109 lakott és 10 lakatlan ház volt a községben. 1674-ben a szádvári uradalomnak e részét *Eszterházy Pál* herceg vásárolta meg, 1702-ben pedig az egész uradalom az övé lett. 1715-ben 31, 1720-ban 41 háztartása volt, közülük 12 nemes. A XVIII. század elejének elnéptelenedésekor is jelentős település maradt, 1720-ban 260 lakosa volt, ekkoriban Torna vármegye második legnépesebb településének számított. Lakossága nagyrészt református vallású volt az ellenreformációs üldöztetések idején is.⁴¹⁷

Vályi András a XVIII. század legvégén Görgőt Tornához egy mérföldnyire fekvő Torna vármegyei magyar faluként írta le, melynek földesura a herceg Eszterházy uraság s mások. Lakosai reformátusok. Határában mindenféle gabona megterem, melyekből sok eladásra kerül. Jelentős a juhászata, legelőjén sok birkát és kecskét tartanak. Megemlíti még szőlő- és gyümölcsstermesztését, a káposztatermelést,

⁴¹⁷ <https://ma7.sk/telepules/tornagorgo>

s nem utolsósorban erdejét, mely makkoltatásra alkalmas, tűzifát és épületfát is bőségesen ad.⁴¹⁸

Fényes Elek szerint: „Görgő, magyar falu, Abauj-Torna vmegyében, a Kassáról Rosnyóra vezető országút mellett, Tornához nyugatra 1 1/4 órányira; 408 kath., 914 ref., 20 zsidó lak. Ref. anyaszentegyház. Kath. paroch. templom. Itt lehet falba tapasztva egy márvány sírkövet látni, melly a felírás után 1378-ról való, s Bebek nemzetség egy tagjának s tárnokmesternek örök emlékéül készített. Határa nagy részt róna s gazdag termékenységgű; gabonája, kerti veteménye, káposztája, gyümölcse, szénája bőséggel; legelője sok birkát táplál; szőleje, erdeje s kőbányája is van. F. u. h. Eszterházy, s m.”⁴¹⁹

1828-ban 187 házában 1414 lakos élt. Lakói mezőgazdasággal, állattenyésztéssel, szőlőműveléssel foglalkoztak. 1831-ben kolera tizedelte meg a lakosságot. 1846. március 18-án (miközben a lakosság nagy része a tornai vásáron volt) csaknem az egész falu leégett. A XIX. század közepén az Esterházy-család nagybirtokába tartozott. A századfordulón már önkéntes tűzoltóegyesület működött a faluban, 1901-től fogyasztási szövetkezet, 1905-ben pedig már református olvasóköri és énekkari is. 1881-ig Torna vármegye, majd a megye megszüntetésekor Abauj-Torna vármegye része lett. 1907-ben kapta nevének előtagját, hogy megkülönböztessék Szepesgörgőtől.

A csehszlovák hadsereg 1919 márciusában vonult be a faluba, a következő évben Csehszlovákiához csatolták. 1938-ban a bécsi döntés következményeként visszacsatolták Magyarországhoz. 1944-ben koncentrációs táborba hurcolták a helyi zsidó lakosságot (1938-ban 18 fő). 1944. december 17. és 1945. január 21. között harcok folytak a környéken, a község is súlyos károkat szenvedett. Tornagörgőt a román hadsereg katonái foglalták el. A II. világháborúban 35 helyi lakos vesztette életét, közülük 14-en az itteni harcok során. 1945. februárjában 45 helyi férfit hurcoltak el a Szovjetunióba kényszermunkára, úgynevezett „málenkij robotra”.

⁴¹⁸ Vályi II. 1799: 5.

⁴¹⁹ Fényes II. 1851: 56.

2. illusztráció. A két világháború áldozatainak efeliratos emléktáblája Tornagörgön

1945–48 között a községet is érintették a deportálások, 8 családot csehországi kényszymunkára hurcoltak (1948 után visszatértek), a lakosság 80%-a szlováknak vallotta magát az üldöztetésektől való félelemben. Magyarország kitelepítésre a községből nem került sor.⁴²⁰

1948 után Tornagörgő fejlődésnek indult. 1950-ben bevezették a villanyvilágítást. A falutól délre, a medence legmélyebb pontján, egykor mocsaras területen 1950–1953 között létesítették a Görgői-halastavakat, melyeket később kibővítettek, jelenleg 2,74 km²-es területűek. 1951–1953 között megépült a Rozsnyó-Torna vasútvonal és a helyi vasútállomás. A helyi mezőgazdasági szövetkezet (egységes földműves szövetkezet) 1952-ben alakult meg, de hamarosan szétesett és 1958-ban alakult újjá. A Fej- és a Torna-patakok szabályozásával, a Görgői-halastavak kialakításával, a falu keleti szélén a szövetkezet gazdasági udvarának felépítésével és a szilárd útburkolat kiépítésével (1964-től) átalakult a község arculata. 1980-ban mezőgazdasági szövetkezetét Szádalmás, Körtvélyes, Jablonca szövetkezeeteivel egyesítették, de 1994-ben az egyesített szövetkezetet felszámolták, s onnantól magánvállalkozók kezébe került a tevékenység.

⁴²⁰ Bodnár 2002: 32

A községben magyar óvoda, négyosztályos, magyar és szlovák tanítási nyelvű alapiskola működik. Keresztelő Szent Jánosnak szentelt római katolikus temploma 1500 körül épült gótikus stílusban egy korábbi templom alapjaira. Az építményt övező erődfal és védőbástya XVII. századi. A templom fő nevezetessége **Bebek György** címeres sírköve a XIV. század végéről. Református temploma 1785-ben épült klasszicista stílusban. A faluban a népi építészet számos értékes emléke maradt fent. Természeti kincsei közül egyebek mellett a 14 méter magas Görgői-vízesés, az Alsó- és Felső-hegy karsztjelenségei (Mészegető-zsomboly, Ördöglyuk-barlang) érdemelnek figyelmet.⁴²¹

Gazdag mondavilága

A falu, s az egész térség gazdag mondavilággal bír, a téma jeles kutatója egy vaskos kötetben adta közre az itt és környéken gyűjtött történeteket.⁴²² Számos történet szól az 1786-ban Görgön született híres betyárról, **Jäger Jóskáról**, aki a XIX. század elején fosztogatta a környéket.⁴²³

Görgő történetével szorosan összefonódik **IV. Béla** emléke, aki az 1241. április 11-én vívott sajómelléki (muhi) csatából a hagyomány szerint errefelé menekült, majd később is gyakran visszatért ide vadászatokra. Hálából a menekülésekor nyújtott segítségért a falu lakóit különböző kedvezményekben részesítette és megnemesítette. Az tény, hogy IV. Béla király később Magyarország egyik legnagyobb királya lett, és újjáépítette az egész országot. Torna vára is az ő idejében, a XIII. században, a tatárjárás után tűnik fel az okiratokban. Maga a vármege valószínűleg szintén **IV. Béla** alatt alakult ki.⁴²⁴

Számos monda maradt fenn a királyról a környéken. A király a Fej-patak mellett udvarházat is építtetett. A helyiek ma is meg tudják mutatni azt a kőfalat, amely az udvarházat körülvette, ahol a lakosok nemesleveleir kiállította. Ezt a helyet később Palotának nevezték. IV. Béla király

⁴²¹ <https://ma7.sk/telepules/tornagorgo>

⁴²² Magyar 2001

⁴²³ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Tornag%C3%B6rg%C5%91>

⁴²⁴ Borovszky–Sziklay 1896: 520.

emlékét őrzi az Oltárluk nevű sziklahasadék is, ahol a király imáját végezte, valamint a sziklatető, melyen Béla király kísérete meneküléskor az ott fészkelő galambok tojásával csillapította éhségét. A falu lakosai a királynak és kíséretének menekülése közben szolgálatokat tettek, amiért később megnemesítette őket. 1980-ban egy építkezés során találtak egy arany pecsétgyűrűt, melyet egy XIII–XIV. századi királyi vadászaton vesztített el tulajdonosa, Marculinus bucaleói gróf. A gyűrű bekerült Pozsonyba, a Szlovák Nemzeti Múzeum gyűjteményébe.⁴²⁵

A „málenkij robot”. Interjú Kardos János túlélővel

Tornagörgőről sokakat elhurcoltak 1945. februárjában. Ezt már légyenkori barátomtól, **Bartók Gyulától** is tudtam, aki akkor hétéves volt (*1938), s mindenre tisztán emlékszik. Szavainak hitelességét édesapja, nagyapja is megerősítették, olykor ki is egészítették. 1945-ben **Görgön Oláh János** (*1893) volt a bíró, aki huszonéves korában megjárta Amerikát, majd hazajövet vásárolt magának 5–6 hektár földet. A komisszár **Kapczy Lajos** (*1918) volt, **Bartók Gyula** szavaival egy nyálas szájú, vérszomjas kommunista, aki nemcsak a görgői férfiakat írta fel a listára az oroszoknak, de a neves római katolikus papot, **Kovács Gyulát** is. Tette ezt proletár barátja, Fábri István példája nyomán, aki azért vitette el a hárskúti papot (Stefánt) bosszúból, mert az gyerekkorában hittanórán rossz magaviseletéért megpofozta.

Bartók Gyula elmondása szerint e két alaknak nem volt maradása a faluban. Az özvegyasszonyok a szőlőben kövel hajigálták, szidták, átkozták, leköpdösték őket. A falun nem mehettek végig, a kerten, a kert mögött jártak a mezőre, végül belátták, távozniuk kell. Oláh viszsza ment Amerikába, az ott élő lányához, Kapczy családotól, lányával, fiával, feleségével távozott a faluból. A csehországi Plzeňbe mentek, önkéntesen. Ott is maradtak mindörökre. Önkéntes száműzetésben élték le életüket.

⁴²⁵ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Tornag%C3%B6rg%C5%91>

11
nyírs
rób zaitenyek a deportálványok.

✓

Sz.	Név	Halál- napja	Halál- helye	Halál- ok	Halál- ok	Halál- ok	Halál- ok	Halál- ok	Halál- ok	Halál- ok	Halál- ok	Halál- ok
1.	Kardos János	27.5.1945	Halál	Halál	Halál	Halál	Halál	Halál	Halál	Halál	Halál	Halál
2.	mit József Károly	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
3.	Márton János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
4.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
5.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
6.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
7.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
8.	Miklós János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
9.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
10.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11.	Miklós János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
12.	Miklós János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
13.	János János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
14.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
15.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
16.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
17.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
18.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
19.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
20.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
21.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
22.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
23.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
24.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
25.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
26.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
27.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
28.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
29.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
30.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
31.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
32.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
33.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
34.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
35.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
36.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
37.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
38.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
39.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
40.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
41.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
42.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
43.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
44.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
45.	József János	27.5.1945	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

v. József, 27. június 1945.

1

14
100. évet megélt.

3. illusztráció. Tornagörgőről elhurcoltak névsora

Első érdeklődésemkor sem a községházán, sem az egyházi hivatalokban nem tudták a hősi halottak számát. Akkor még nekem sem volt a kezemben a később fellelt dokumentum, a teljes névsor. 2004. no-

vember 27-én, amikor Görgőre mentem, hogy felkeressem az akkor még élő túlélőket, már a névsort is vittem magammal. Ekkor már csak ketten éltek: **Bartók Lajos** (1924–2014) és **Kardos János** (*1922). Ez utóbbit kerestem fel.

4. illusztráció. **Kardos János** 1945-ben

Bejelentés nélkül, váratlanul érkeztem. Odahaza volt. Rend az udvarán, kertjében, a szőlő teraszosan művelve. Kint is, bent is minden a precíziségre vallott. Elmondom, mi járatban vagyok. Megkérdezem tőle, vissza tud-e emlékezni arra, hány embert vittek el Tornagörgőről 1945-ben az oroszok, és abból mennyien veszttek oda? A válasz igenlő, de olvasnom kellett a neveket egyenként. Habozás és gondolkodás nélkül, pontosan tudta. Így válaszolt: „*Ott halt meg, ott halt meg, ott halt meg... Hazajött, hazajött, hazajött.*” Tőle tudtam meg, hogy a 45 görög elhurcolt személyből 16-an vesztették életüket a nuzali Sztálin-lágerben (nevük előtt kereszt áll, a név után a születési év olvasható):

1. Adorján István (*1926)	3. Bartha István (*1906)
2. †Barta Bálint (*1920)	4. Bartók Lajos (*1924)

5. Becze István (*1916)	26. †Marton Lajos (*1900)
6. †Demeter József ifj. (*1906)	27. Máthé István id. (*1902)
7. Die Dániel (*1907)	28. Máthé István, ifj. (*1925)
8. Fehér László (*1923)	29. Mihály László (*1924)
9. Fehér Sándor (*1904)	30. Motika István (*1921)
10. †Hanes József (*1922)	31. †Nagy István (*1900)
11. †Hanes József (*1923)	32. Pogány Pál (*1923)
12. Icsó István (*1901)	33. †Rajci Pál (*1911)
13. Jenyó József (*1916)	34. Rajczi Dezső (*1921)
14. Juhász István (*1909)	35. †Stefán Ernő (*1925)
15. Kapczi István (*1906)	36. †Szabó Lajos id. (*1900)
16. Kardos János (*1922)	37. Szabó Lajos ifj. (*1902)
17. Keller Mihály (*1925)	38. Szűcs János (*1925)
18. †Klotnyai Sándor (*1924)	39. Tegdes József (*1900)
19. Körtvély Bálint (*1926)	40. †Tegdes József (*1927)
20. †Körtvély Lajos (*1900)	41. †Tóth Béla (*1926)
21. Körtvély Pál (*1905)	42. Valkai István (*1908)
22. †Kupai Pál (*1923)	43. Varga János (*1902)
23. Laczó Sándor (*1906)	44. Varga Sándor (*1925)
24. †Lengyel József (*1908)	45. Vozárik Károly (*1924)
25. Majancsik Lajos (*1904)	

Ez az ember a nemzetünket érintő népiértésnek ezt a fejezetét magával vitte volna a sírba. Vele együtt temettük volna el a valóságot, az igazságot, amit már soha senki nem tudott volna elmesélni. Miközben az amerikanizált új nemzedék szép ruhákról, új kocsikról, sok pénzről, külföldről, tengerpartról, egy szebb, egy gondtalanabb, boldogabb világról álmodozik...

„1945. február 21-e!⁴²⁶ Ezt a napot nem felejttem el, amíg élek. A községháza előtt gyülekeztünk a téren, mert a kisbíró kidobolta, hogy 18-tól 50 éves korig mindenki köteles megjelenni romokat eltakarítani. Az szégyen lett volna, ha valaki ezt nem érti meg. Jött az egész falu. Azt is sut-

⁴²⁶ Az 1945 júniusában készített összeíráson február 19 szerepel.

togták, ha valaki ennek a kötelességnek nem tesz eleget, haditörvényszék elé állítják. Ha elbuj, azt mondta: ezek nem románok, azok már elmentek, ezek nem hazudnak...”

Hogyan lehet az, hogy Szádalmásról egyetlen ember sem vett részt ezen a háromnapos munkán? Minden a komisszáron múlt. Szádalmáson a komisszár azt mondta: *„Ennyien meghaltak idehaza, ennyien a harctéren, ennyien vannak most a harctéren, idehaza nincs munkaképes ember.”*

Akinek lovasfogata volt, annak azzal kellett jelentkeznie. Görgőről elvitték őket Komjátiba, egy éjszakát az iskolában töltöttek. Komjátiból mentek Kassára, ki szekéren, ki mellette szabadon, mit sem sejtve. Az örök, illetve kísérők is gyanútlanul kísérték őket, útközben még nyulakra is lövöldöztek.

Somodiban, a püspök-kertben szénát, takarmányt vételeztek, szabadon, felügyelet nélkül, megszökhettek volna. Kassához közeledve szorosabbra terelték őket, itt már élesre töltött fegyverrel vigyáztak rájuk, hogy meg ne szökjenek. Kassáról a fuvarosokat hazaengedték. Ekkor merült fel az első gyanú. Kassán a Sedrián (börtönben) egy 2×3 m-es cellába 9–10 személyt zsúfoltak össze. Volt az ajtón egy kisajtó, azon keresztül kaptak enni, WC-re fegyverrel kísérték őket. Egy hónapig voltak itt. Innen Lengyelországon keresztül Szibériába irányították őket, de csak Orenburgig jutottak, mert onnan Alagirbe (ma Oszét Köztársaság az egykori Grúzia területén) irányították őket. Húsvétra értek oda.

A vonatúton 80-90-en voltak egy vagonban. Ülni, feküdni nem lehetett. A vagonok falain se ablak, se lyuk, se hasadék, ezért sosem látták, merre mennek. **Stefán Ernő** vágott egy lyukat a vagon oldalán, nagyon megverték, ennek következtében ott is halt meg a lágerben.

„Klotnya Sándor megszökött, elfogták, elrettentő példaként agyonverték. Még élt, mikor beszéltem vele, azt sem merte elmondani, hogy megverték, csak a szeméből lehetett kiolvasni, és fájdalomából tudtuk, mindenki tudta. Az oroszok ezt a gyilkosságot nem is titkolták.”

Az elhalálozottak létszámában fellelhető ellentmondásról érdeklődtem, amit a szádudvarnoki **Simko Józseftől** és **Milicky Jenőtől** kaptam. Azzal magyarázta, hogy a lágerlakók egy része nem Nuzalban

dolgozott, a bányában, hanem Galonban, Bironban, Mizurban, ahol Milicky nem járt, de ő igen, mert ő kőműves volt, és patakárok kövezésnél, építkezésnél, bányatárnák javításánál, átalakításánál dolgozott, és ő tudja, hogy ott is sokan meghaltak. Legényemberek könnyebben átvészelték, de akinek családja volt, akikért éjjel-nappal aggódtak, ők hamarabb meghaltak. Aki boldog állapotban hagyta idehaza fiatal feleségét, egy sem élte túl a szenvedést.

Amikor jöttek haza, **Beneš** nem engedte be őket Csehszlovákiába, mondván, neki nincsenek hadifoglyai Szovjetunióban. Komjátínál szöktek át a hegyen.

Kardos János, aki – mint megtudtam tőle – verseket is írt a lágerben, 2022. október 18-án betöltötte századik életévét, amire alig van példa a Kárpát-medencében (ezt a Csehszlovákia Egykori Politikai Foglyok Világszövetségének – amelynek alelnöke vagyok – archívumából tudom). Nyomban felmerül az emberben a kérdés, hogyan élhetett **Bartók Lajos** 90, **Kardos János** 100 évig, ha a nuzali lágerben éheztek. Sokan éhen haltak, de akik mindezt túléltek is és hazavánszoroztak meghalni, a legtöbben idő előtt távoztak.

5. illusztráció. Köteles Ágoston és a 82 éves Kardos János, 2004.XI.27.

Idehaza, szerettei körében

Kardos Jánost 1945 februárjában, 22 éves korában vitték el (az újfalusi Címermán Erdélyi Imre bácsi szavajárása szerint) a szovjet paradicsomba, ahol, nehéz eldönteni, hogy raboskodott-e vagy szórakozott 6 évig. Azért bátorkodom feltenni a kérdést, mer János bácsi igazán nem tudott azokról a szörnyűségekről, melyeket sorstársai a bánya mélyén átéltek majd elmeséltek, pl. hogy Nuzalban a minden nap részeg lágerfőnök naponta megkövetelte, hogy egy-egy nő vetközzön neki; vagy ha valakinek 38 fokon felül volt a láza, az orvos intett és vitték a hulladombra élve.

Hat év után szabadult, a csehszlovák hatóságok nem engedték be az országba, Komjátínál szöktek át a hegyen az éj leple alatt. Legényként távozott, még jobban megedzett legényként érkezett. Idehaza is mesteremberként dolgozott egy építkezési vállalatnál, miközben legnagyobb kedvtelése a szőlőművelés volt. Attól a bortól (szaknyelven: üvegbe zárt görgői napfény), amivel ő megkínált, nem fájdult meg az ember feje, mert abban nem volt szacharóz (répacukor), csak természetes fruktóz (szőlőcukor).

Hat év után újra itthon, nem mindenkinek adatott meg. Sorsáról unokájától Kovácsné Kiss Ibolyától – egykori tanítványomtól a rozsnói gimnáziumból – érdeklődöm, aki készségesen áll rendelkezésemre (az utolsó napon az utolsó órában).

János bácsi (nagyapa) felesége **Kardos Jánosné Farkas Margit**. Két gyermekük van:

***Kiss Albertné Kardos Rózsa** (*1953. október 26., házastársa: **Kiss Albert** (*1952.11.17.) és

***Kardos Béla** (*1957, házastársa: **Kardosné Anna Dóra**).

„Nagyapám Görgön, az Újsoron élte le az életét, a 315-ös házszám alatt. Ma felváltva törődnek vele a gyermekei, vagyis keresztapám és anyukám. Tehát minden második héten Rozsnyón tartózkodik. Van négy unokája:

- **Kovácsné Kiss Ibolya** (*1978), akinek van egy lánya, Lucia;
- **Kiss Mónika** (*1980), akinek szintén van egy lánya, Bianka;
- **Richárd** (*1980), aki nőtlen, nincs családja;
- **Pappné Kardos Réka**, neki van két gyermeke.”

Kardos János bácsi 2021-ben, az itt felsorolt szerettei körében megünnepelte 99. születésnapját, 2022-ben a századikát!

6. illusztráció. Köteles Ágoston és a 99 éves Kardos János. 2021.X.18.
Fénykép: Pap Zoltán

Hozzá tartozóin kívül **Nagy Enikő** református tiszteletes asszony, **Tankó László** polgármester és jómagam voltunk hivatalosak a családi ünnepségre.

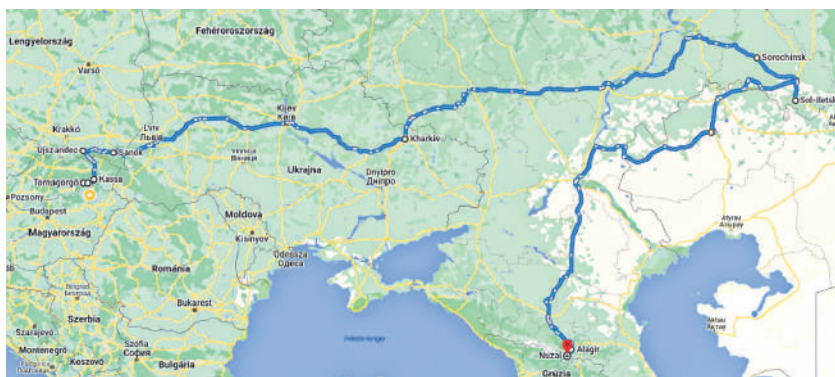

7. illusztráció. A 100 éves Kardos János, Tankó László (Tornagörgő polgármestere)
és Köteles Ágoston (2022.október 22.)
Forrás: a szerző gyűjtése.

Összefoglalóan a nuzali lágerről

A foglyoknak vagonként egy vödör víz és egy kenyér járt naponta. Szükségletüket egy kifűrészelt deszka helyén végezték. Az útirány Szibéria volt. Azonban az Ural előtt, Orenburgtól délre, Sol Ilecken leállították a szerelvényt. Orvosok és bányamérnökök megvizsgálták a foglyok egészségi állapotát, alkalmasságát a Szibériába való tovább-utazásra. Miután megállapították, hogy az emberek kondíciója, fizikai ereje és egészségi állapota nem felel meg a nagy útra, a szállítmányt átirányították egy közelebbi, kaukázusi lágerbe. A szerelvény visszafordult délnyugat irányba, majd az Ardon folyó völgyében felfelé haladva, április elején Alagir városba érkezett.

A transzport Lengyelországból Alagirig 9 napig tartott. Útközben mintegy 80 fogoly halt meg. Többen megfulladtak, volt, aki éhen-, volt, aki szomjan halt, volt, aki lelkileg roppant össze.

8. illusztráció. A tornagörgői elhurcoltak útvonala
a kaukázusi nuzali táborba

Ahol a vonat megállt, a holttesteket kidobták az árokba, bokrok alá, temetetlenül. (Nagyon ide kívánczik a mecenzéfi **Freiman József** vallomása 2007-ből: **Gedeon Sárika** még 15 éves sem volt, **Pindro Irénke** nem tudom volt-e már 18, egyetlen lánygyermek volt a szüleinek. Mind a ketten már a vagonban meghaltak, lelkileg összeroppan-

tak. *Theis Ágnes* 17 éves lehetett, *Antl Mária* 19, ők túléltek. Lelki nyomorékok maradtak rövid életükre.)⁴²⁷

Az állomásokon, szinte mindenütt kivezényelt helybeliek tüntettek a „halálra ítélt háborús bűnösök” ellen! – és kövek dőngtek a vagonok oldalán. Az alagiri vasútállomáson is egy felbújtott, felzaklatott tömeg halált üvöltözve és kötéllel fogadta őket. A végső állomás Nuzal volt, az Ardon folyó völgyében, ahová mintegy 30–40 km-t egymásba karolva, gyalogosan kellett felvándorolniuk. „*Nuzalban hat barakk várta őket, egy közös temető meg az éhes farkasok.*”

A nuzali láger az Ardon folyó bal partján fekszik, Mizur és Buron városkák közt, kb. 1200 m-re a tengerszint felett. Közvetlen szomszédságában 2500–3000 m magas hegyláncok húzódnak. A Kaukázus legmagasabb pontja, az 5642 m magas Elbrusz, légvonalban 150 km távolságban emelkedik nyugati irányban. A környék tele van ólom- és cinkbányákkal, amelyeket még a XIX. század közepén francia mérnökök tártak fel és azóta sem korszerűsítettek. Rablógyilkosokat, halálraítélteket, politikai foglyokat, életfogytiglanra ítélteteket, bérgyilkosokat dolgoztattak itt egy évszázadon át. Ide kerültek a Bódva-völgyi magyarok is.

A hazatértek az interjúkban további helységeket is megneveztek: Mizur, Galon és Biron. A foglyok egy része oda járt munkába: építkezésnél, patakárok kövezésnél, bányatárak javításánál dolgoztak.

A lágerben kb. 2000 fogoly élt, ebből közel 1000 nő. Öt év alatt (1945–1950) meghalt közülük mintegy 700 férfi és 500 nő. A barakkokban priccs volt, szalma és takaró nélkül. Voltak, akik a priccseken felváltva aludtak. Az élelem szűkös és szinte ehetetlen volt. Reggelire egy pohár tea kevés cukorral és 20 dkg kenyér. Délben egy szegény leves, benne káposzta, uborka, néha egy szelet krumpli, 20 dkg kenyér. Vacsora este nyolc órakor, ismét tea és 20 dkg kenyér. A bányászok és a nehéz fizikai munkát végzők főleg a kenyéradagot kevesellték. A második évtől kezdve a bányászok naponta 1 kg kenyeret kaptak. Az ivóvíz ihatatlan volt. Sokan gyanakodtak arra, hogy higanyal mérgezték.

⁴²⁷ Köteles 2017: 387.

Nem mindenkit kényszerítettek a bányákba, főleg, amikor látták, hogy valaki teljesen legyengült és nem bírt volna tovább a bányában dolgozni. Ezeket a szerencsésebbeket kolhozokhoz osztották be, vagy az erdészethez küldték, vagy útépitéshez, vadpatak szabályozáshoz viték. A bányamunka életveszélyes volt. Az ércpor a tüdőt, a térdig érő víz a csontokat kezdte ki. Legtöbben mezítláb dolgoztak, mert a lábbelik lerohadtak. Balesetek, aknabeomlások megrövidítették a szenvedést. A szabadtéri munkák között a legnehezebb az útépités volt. De a szabadban hébe-hóba ennivalóhoz jutottak: tavasszal fiatal csalánhajtásokat ettek, a kolhozokban dolgozók nyáron és ősszel nyers répát, kukoricát, krumplit tudtak szerezni. Egy mindig keresett hely volt a konyha szemétdombja: rohadt káposztalevél vagy krumpli, megbüdösödött halfejek, csontok gazdagították az étlapot.

Epilógus

Miért volt szükség **Kardos János** vallomása után a fenti összefoglalóra? Nos azért, mert a fentiek rögzítése közel 20 évvel ezelőtt történt, amikor Kardos János 82 éves volt, akkor még nem merült fel a kérdés, hogy mivel magyarázható egy haláltábor túlélőjének 100 éves életkora. A jogosan felmerülő kérdésre a kiegészítő összefoglalóban meg is találjuk a választ.

Tény, hogy sem az elhalálozások, sem a megbetegedések, sem az életben maradások okát nem lehet általánosítani, sem egy lágeren belül, sem lágeretek között. Az egykori Magyarország területéről elhurcolt 900 ezer rabszolga közül, akiket az akkori Szovjetunió területén szétszórva fellelhető mintegy 300 fő- és 4000 allágerbe hurcoltak, kb. 300 ezer lélek soha nem tért vissza szereteteihez, örök álmát alussza idegen földben.

Szibériában mindenkor hidegebb volt, mint a Kaukázusban, és mégis a Szibériában lévő kolimai munkatáborban a foglyok halálozási aránya évi 30% volt. Ugyanakkor a Kaukázusi Nuzal láger 2000 lakójából 5 év alatt meghalt 720 férfi és 500 nő. A Kisgéresről elhurcolt 151 fogolyból százan veszítették ott az életüket, tehát minden harmadik tért haza. Tornaujfaluból, Tornagörgőről, Bódvaszilásról, Somodiból minden harmadik veszett oda.

Más szabályok vonatkoztak a Gupvi, más a Gulag foglyaira, más kenyéradagot kaptak a gupvisok, mást a gulagosok, mást a bányászok, mint az útkarbantartók, erdészetben, kolhozokban raboskodók.

Summa summarum: Kardos János matuzsálemi hosszú életének a titkát kutatva csak találgatni lehet. Legelső helyen a genetikai adottságokra hivatkoznék. Második helyen a görgői parasztok nehéz természeti adottságok szülte szívósságára, sokoldalú leleményességére emlékeztetnék.

1960. január 1-jével, amikor megszűnt az egykori Szepsi járás (több ilyen magyar város elsorvasztásának eszköze volt ez a leépítés) szülőfalumban, Tornaújfaluban a nincstelenek és proletárok kezében volt a vezetői hatalom, közigazgatásban, mezőgazdaságban egyaránt („*sem-mik vagyunk s minden leszünk*”). Én már a Szepsi Járási Hivatal Mezőgazdasági Osztályán dolgoztam frissen érettségizett (1959) állattenyésztési szaktanácsadóként. Hallani sem akartak a helyi vezetők, hogy én (de ez vonatkozott kortársaimra is), egy kuláknak a gyereke (édesapámnak 20 hold földje volt) a járás megszűntével esetleg hazakerüljek a szülőfalumba pl. az állattenyésztés vezetőjének. Mindezt látta és tudta az akkori Szepsi járás emberséges, magyarul is tökéletesen beszélő, népszerű elnöke, Dávid és az akkori párttitkár (a szintén magyarul is beszélő, élet-halál ura) Petro, akik védelmükbe vettek, felkaroltak, s magukkal vittek állattenyésztőnek új munkahelyükre, a Rozsnyói Járás Nemzeti Bizottság kötelékébe, a járás legnagyobb szövetkezetébe, nevezetesen Tornagörgőre.

Volt szerencsém személyesen megismerni az ezeréves parasztság vejejtékes, küzdelmes munkáját, életvitelét, gondolkodását, földhöz ragadtságát, az állatok iránti szeretetét, velük együtt saját bőrömön tapasztaltam mindazt a küzdelmet, amit elmondani, leírni nem lehet, csak megélni, és minden áron a lehető legbecsületesebben, legtisztességesebben elvégezni azt a munkát, amivel az akkori állami vezetés megbízott, meg amit – kezdetben az idegenben kételkedő – görgői surcos parasztok tőlem elvártak. Nem volt könnyű.

A zöldségtermesztésben a lengyel határig, hét vármegyében ismerték szakértelmüket, különösen káposzta és sárgarépa termesztésben tanúsított megfellebbezhetetlen tekintélyünket (felvittek az éj leple alatt a Sze-

pességbe egy-két gumikerekű lovas utánfutó kocsival zöldséget, s visszafelé ugyanaz az utánfutó építkezési fűrészáruval megpakolva tért vissza).⁴²⁸

Az államkapitalizmusról álmodozó két elmezavarodott tébolyult – Lenin és Sztálin – ideológiája nyomán erőszakkal, elhurcolással, szögesdróttal, börtönnel, egészségre halálosan káros bányákkal, lágerekkel, tarkó lövéssel söpörték le, törölték el, semmisítették meg előbb a Szovjetunióban, később Európában az ezeréves parasztságot, az emberiség történetében is a legtisztességesebb, legbecsületesebb, legszorgalmasabb, legsokoldalúbb, legmegbízhatóbb, legönállóbb, legönellátóbb osztályt. Tették ezt azért, hogy ne legyen önálló, ne legyen önellátó, hanem egy terelhető csorda. Csak a Szovjetunió területéről 12 millió kulákot száműztek Szibériába, ahonnan nem volt visszatérés, akinek a 10%-át (1,2 millió ember) Sztálin elrettentő példaként helyben fejbe lövette.⁴²⁹

Éppen a napokban Kossuth-díjat kapott, 93 éves **Duba Gyula** 1974-ben írott „Vajúdó parasztvilág” című könyve került a figyelem középpontjába. „Nemcsak hiteles híradás és történeti-szociológiai dokumentum ez a mű, hanem olyan tükör is, amelyben a paraszti fundamentumú társadalomnak tegnapi látszik meg a mának szóló tanulságokkal.

Ez a paraszti világ sajátos alakulata, maradványa annak az ősi kövületnek, amely az európai civilizáció alapzata, amelynek fundamentális értékei a föld és a munka szeretete...” – olvasható a laudációban.⁴³⁰

Természetesen egész Európát a magángazdálkodás jellemezte, de térségek szerint sajátos természeti, éghajlati, időjárási, talajadottságokkal. Édesanyám Mária nővéremet azért nem adta férjhez Jánokra (1948), mert ott 2-3 hektáron sem termett olykor annyi mennyiségű és minőségi termés, mint Tornaújfaluban, s olyan messze voltak a hatalmas kiterjedésű, nehezen művelhető, északi lejtőjű, nedves földek, hogy délben nem jártak haza ebédelni, és volt dűlő, parcella, amely évtizedek (állítólag 100 év óta) óta nem volt trágyázva, olyan messze volt, nem volt megközelíthető, mert süllyedő táblái járhatatlanok voltak, azok soha fel nem száradtak.

⁴²⁸ **Bartók Gyula** édesapja, nagypapa emlékei nyomán.

⁴²⁹ Košút 1995.

⁴³⁰ Szeberényi 2023

Állatkereskedő és állattenyésztő koromban a Bódva-völgye minden településén megfordultam, Görgön, Jánokon dolgoztam is. Amikor az egyesített hat község (köztük Jánok is) az irányításom alá került, személyesen győződtem meg arról, hogy édesanyámnak minden szava igaz volt. Tornagörgőn a boldogulás nem csak a tornaújfalusi, de a jánoki küzdelmeket is felülmúlta. Két szememmel győződtem arról, hogy Görgőn a legnevesebb kecsketenyésztőnek (Krankilla Lászlónak, *1940) tíz anyakecskét kellett tartania ahhoz, hogy annyi tejet adjon, mint Tornaújfaluban illetve Jánokon egy tehén.

Mindez a tapasztalat edzette **Kardos Jánost**. Amikor görgői barátaimmal (azok közül a legjobb barátommal, **Bartók Gyulával** is) jókedvünkben – jó nedű ivása közben – viccelődni volt kedvünk, azt a kártyát szoktam előhúzni, hogy „elnézést kérek, én nemcsak Debrecenbe jártam egyetemre, de abszolváltam a görgői egyetemet is” (még a görgői szelet is ismerem!). Erre az egyetemre járt, itt nevelkedett Kardos János is, egy a sokból.

Elnézést a hosszas kitérőért, de úgy érzem, szükséges volt ahhoz, hogy megértsük, miért és mivel magyarázom a görgői 22 éves parasztyerek hosszú életének a titkát. A keserves megélhetés szülte edzettség, szívósság, sokoldalúság, talpraesettség, szorgalom, az univerzális vállalkozói készség, az apáról fiúra öröklődő leleményesség, tanulékonyság, fogékonyság, bátorság – ebben rejlik a titok.

Hogyan került ki **Kardos János** a bányából, hogyan került Galonba, Mizurba, de a minden titkok titka, hogyan került Bironba, az ottani bányák igazgatóságába, mint karbantartó ezmester? Úgy, hogy megkérdezték a foglyokat, hogy van-e köztetek kőműves. Kardos Jánosnak volt bátorsága elsőnek jelentkezni, pedig nem volt kitanult kőműves, papírja sem volt, de tudta, hogy itt nem a papírokat fogják kérni, hanem a szakmunkát. Amint említettem, egy tipikus görgői, sokoldalú, szemfüles, leleményes, tanulékony parasztinas volt, aki odahaza minden szaktudást apától örökölt. Így került az igazgatóságra, így lett karbantartó, így javított patakárkot, villanyt, vízvezetékét, így végzett bádogos-, ács-, asztalos (mintaasztalos) munkát, mindent, amit rábíztak. Nem tudtak neki olyan munkát adni, amit el ne végzett volna. Mindezt megkedvelték, befogadták, emberségesen bántak vele.

Ezért kapott meleg ruhát, így nem fázott, amerikai lábbelit (amilyen a ruszoknak volt) tehát reumát nem kapott, az ólomérc nem pusztította el a tüdejét, mint rabtársainak. Azt ette, amit a bányaigazgató, és annyit, amennyi jólesett, nem szomjazott, nem nélkülözött, elmondása szerint nagyra becsülték, állítólag meg is szerették, hogy még némi aprópénz fizetést is kapott. Lehetséges, hogy nem kizárólag ennek köszönhető a 100 év, de bizonyára ez is hozzájárult.

Hivatkozások:

Bodnár 2002 = Bodnár Mónika: Etnikai és felekezeti viszonyok a Felső-Bódva völgyében a 20. században. Interethnica 1. Fórum Társadalomtudományi Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom – Dunaszerdahely, 2002.

Borovszky–Sziklay 1896 = Borovszky Samu–Sziklay János szerk.: Abauj-Torna vármegye és Kassa. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest, 1896.

Fényes 1851 = Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. II. kötet, Pest, 1851.

Košút 1995 = Ján Košút: Cez červený očístec. Rukopis spomienok na sovietske trestanecké tábory Jagrinlag a Ozerlag 1945–1953. SANO - Slovenská asociácia násilne odvlečených do bývalého ZSSR orgánmi NKVD, 1995

Köteles 2017 = Köteles Ágoston: Csak azok a kaukázusi sakálók ne üvöltöznének már... Az erőszakkal elhurcolt felvidéki keresztények szovjet rabságban. Szepsi, 2017.

Magyar 2001 = Magyar Zoltán: Torna megyei népmondák. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Szeberényi 2023 = Szeberényi Zoltán: Garami Antaeus. Laudáció Duba Gyulának. <https://vasarnap.com/aktualis/garami-antaeus-laudacio-duba-gyulanak>

Vályi 1799 = Vályi András: Magyar országnak leírása. II. kötet, Buda, 1799. <https://ma7.sk/telepules/tornagorgo> <https://hu.wikipedia.org/wiki/Tornagörgő>

A II. VILÁGHÁBORÚBAN A SZOVJETUNIÓBA KERÜLT IDEGEN ORSZÁGOK HADIFOGLYAI FÖLDI MARADVÁNYAINAK EXHUMÁLÁSA SZVERDLOVSK MEGYE TERÜLETÉN: FŐBB EREDMÉNYEK

Absztrakt. A cikk a Szverdlovszk megye területén eltemetett II. világ-háborús idegen országok hadifoglyai földi maradványai exhumálásának problémáit vizsgálja, valamint az uráli helytörténészek ilyen irányú kutatási tevékenységét tanulmányozza.

Kulcsszavak: Második világháború, hadifoglyok.

A Nagy Honvédó Háború idején a Vörös Hadsereg egységei 4377,3 ezer idegen katonát ejtettek fogságba. A Kvantung-hadsereg veresége után további 639,6 ezer fővel bővült a hadifoglyok száma. Emellett a Vörös Hadsereg hátszágában történő terrorcselekmények visszaszorítása érdekében 208,2 ezer „fegyvert viselni képes” embert, valamint 61,6 ezer alsóbb rendű náci párt- és közigazgatási szerv letartóztatott funkcionáriusát internáltak. Fogságba esett még több mint 200 ezer szovjet állampolgár, akik részt vettek a háborúban Németország oldalán.⁴³²

A rendelkezésre álló dokumentumok szerint a szovjet hadifogoly-táborokban a háború alatt és a háború utáni első években több mint

⁴³¹ *Motrevics Vladimir Pavlovics - az Urali Állami Jogi Egyetem (Jekatyerinburg) Állam- és Jogtudományi Tanszékének professzora, történelemtudományok doktora: e-mail vladimir.motrevich@mail.ru

⁴³² Военнопленные в СССР, 1939 – 1956. Документы и материалы. М., 2000. С. 12. [Hadifoglyok a Szovjetunióban az 1939-1956-os években. Dokumentumok és anyagok - Moszkva, 2000. 12. old.]

580,0 ezer személy vesztette életét.⁴³³ Az elhalálozás főbb okai között szerepelnek a harctéri sebesülések, azok következményei és szövődményei, a krónikus alultápláltság miatti disztrófia, a neuropszichológiai betegségek, valamint a természetes betegségek miatti elhalálozás. A Szverdlovszk megyébe érkező kontingenst is igen legyengült állapotban találjuk, a hadifoglyok helyzete a térségben, különösen eleinte, rendkívül nehéz volt. Ennek eredményeként a külföldi állampolgárok közül a megyében 1942 és 1949 között 14,3 ezer személy halt meg⁴³⁴. Jelen cikk szerzője közreműködésével a központi és helyi archívumban talált okirati anyagok feldolgozása és a térségben végzett kutatások során 95 elhagyott idegen katonai temetőt sikerült azonosítani.⁴³⁵

Az 1950–1980-as években az idegen katonasírok jogállása hazánk területén meglehetősen bizonytalan volt, amit csak az 1949. évi Genfi Egyezmény rendelkezései szabályoztak. Az Egyezménynek megfelelően az aláíró országok – köztük a Szovjetunió – vállalták a területükön található katonasírok épségének és gondozásának biztosítását. A „hídegháború” következtében kialakult helyzet azonban nem járult hozzá az ezekkel az államokkal való kölcsönös megértés javulásához, ami különösen az 1980-1990-es évek fordulóján vált szembetűnővé. Ennek okán a Szovjetunió, majd az Orosz Föderáció megállapodást írt alá a katonai sírok státuszáról a II. világháborús ellenfél-országokkal. Meg-

⁴³³ Галицкий В.П. Вражеские военнопленные в СССР (1941 – 1945 гг.) // Военно-исторический журнал. 1990. № 9. С. 44, 45. [Galicky V.P. Ellenséges hadifoglyok a Szovjetunióban (1941-1945) // Hadtörténeti folyóirat. 1990. No. 9. P. 44,45 old.]

⁴³⁴ Российский государственный военный архив (РГВА). Ф. 1 а. Оп. 1 е. Д. 96. Л. 32– 34. [Orosz Állami Katonai Levéltár (OÁKL). F.1a Op.1 е. D. 96, 32-34 old.]

⁴³⁵ Мотревич В.П. Германские воинские кладбища Второй мировой войны в Свердловской области: численность, дислокация и современное состояние // Немцы на Урале и в Сибири (XVI – XX вв.). Материалы научной конференции. Россия: исторический опыт межрегионального взаимодействия. XVI – XX вв. Екатеринбург, 2001. С. 247 – 260. [Motrevics V.P. A II. világháborús német katonai temetők Szverdlovszk megyében: elhunytak lélekszáma, a sírok helye és jelenlegi állapota // Németek az Urálban és Szibériában (XVI - XX. sz.). A tudományos konferencia anyagai. Oroszország: a régióközi interakció történelmi tapasztalatai. XVI - XX. század Jekatyerinburg, 2001. 247-260 old.]

állapodásokat kötöttek Japánnal, Olaszországgal, Finnországgal, Németországgal, Szlovákiával, Magyarországgal, Romániával stb. Ezeknek megfelelően az orosz fél kötelezi magát tájékoztatni a külföldi partnereket a hadseregük katonáinak temetkezési helyeiről és azok állapotáról, valamint biztosítani a szükséges segítséget a tereprendezési és exhumálási munkák elvégzéséhez⁴³⁶.

A fenti megállapodások gyakorlati végrehajtásának biztosítása érdekében 1991 novemberében a Szovjetunió Védelmi Minisztériuma az Olasz Köztársaság Védelmi Minisztériumával közösen egy speciális struktúrát hozott létre: a „Háborús emlékművek” Nemzetközi Katonai Emlékmű-együttműködési Egyesületet. Az Egyesület feladata – az idegen katonasírok felkutatásának és nyilvántartásának megszervezése, az elhunytak személyi állományára vonatkozó információs adatok elkészítése, az idegen katonasírok temetkezési helyeinek azonosítása, gondozása, valamint exhumálások végzése. Meg kell jegyezni, hogy az 1980-as évek közepe óta aktívan folyik a külföldi állampolgárok temetkezési helyeinek felkutatása Oroszország területén. Legkorábban az ilyen munkálatokat Szverdlovszk és Tambov megyében kezdték el. Ennek eredményeként a jelen cikk szerzője által 1991. augusztus 5-én azonosított archív dokumentumok alapján, azaz még a Háborús Emlékművek Egyesület létrehozása előtt a Szverdlovszk Megyei Végrehajtó Bizottság meghozta 397. számú határozatát „Az 1930–1950-es években üldözött szovjet és külföldi állampolgárok és a II. világháború hadifoglyai dokumentumanyagainak és temetkezési helyeinek azonosítására irányuló munka megszervezéséről”, és e célból külön munkacsoportot is alakított. A Szverdlovszk megye Kormányzóságának 1992. június 26-án kelt, 197. sz. „A külföldi állampolgárok temetkezési helyeinek létrehozásáról” szóló rendeletének értelmében azon városok és járások közigazgatási szervei, amelyek területén külföldi állampolgárok temetkezési helyei voltak találhatóak, kötelesek nyilvántartásba venni ezeket és a biztonságuk érdekében a történelmi és kulturális jelentőségű területek kategóriájába sorolni. A Szverdlovszk Megyei Tanács

⁴³⁶ Бюллетень международных договоров. 1996. № 10. С. 61-63; № 12. С. 31, 32. [Nemzetközi Szerződések Értesítője. 1996. № 10, 61-63 old; № 12, 31, 32 old.]

„Kistanácsának” 1993. április 14-i 17/17. sz. határozatával a temetkezési helyek által elfoglalt földterületeket különleges jogi státuszú földekké minősítették, ezért nem lettek privatizálva, azaz magánosítva. A Szverdlovszk megyei adminisztráció vezetőjének 1994. november 10-i 546. sz., „Az 1941–1945-ös Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelem 50. évfordulója megünneplésének előkészítésére és megtartására vonatkozó program jóváhagyásáról” szóló határozatával a megye a városi és járási eljárásokat arra utasította, hogy szervezzék meg a kellő rend helyreállítását a német hadifoglyok temetkezési helyein.⁴³⁷

Így az 1990-es évek első felében az országban fokozatosan kialakult a szükséges szabályozási keret. Ez lehetővé tette az idegen katonasírok szisztematikus felkutatásának megkezdését, szükség esetén építési és exhumálási munkák elvégzését. Elsőként az 1990-es évek elején, az Olasz Köztársaság kezdte el katonái maradványainak exhumálását. Ebből a célból kezdetben Oroszország, valamint Fehéroroszország és Ukrajna területén végeztették el a temetkezési helyek felkutatását. Felfedezésüket követően feltárták az olasz hadsereg elesett katonáinak sírjait, a talált maradványokat exhumálták, azonosították és hazaküldték. Jelenleg Oroszországban már több ezer, a fronton elesett olasz katona maradványait exhumálták, azonosították és Olaszországba szállításuk is megtörtént. A háború alatt több tízezer olasz katona esett fogságba.

Közvetlenül a német és a szövetséges erők veresége után a Donnál és Sztálingrádnál az olasz hadifoglyok elosztó táborokba kerültek Tambov, Voronyezs megyékben, valamint Mordoviában. Innen a hadifoglyokat az ország keleti régióiba, egyebek között az Urálba irányították. Az olaszok többsége a szovjet NKVD-GUPVI táboraiba került Orenburg, Perm és Szverdlovszk megyékben.⁴³⁸

⁴³⁷ Мотревич В.П. Итальянские воинские захоронения на Урале: численность и дислокация // Одиннадцатые Татищевские чтения. Екатеринбург, 2015. С. 309 – 314. [Motrevics V.P. Olasz katonasírok az Urálban: elhunytak lélekszáma, a sírok helye // Tizenegyedik Tatisceev-olvasás. Jekatyerinburg, 2015. 309-314 old.]

⁴³⁸ Ministero della Difesa – Commisariato di Onorcaduti, CSIR - ARMIR. Campi di Prigionia e fosse comuni. Gaeta: Stabilimento grafico militare. 1996. P. 11, 19, 20, 155 - 168.

Az általunk 1990-es években az olasz program keretében Szverdlovszk megye területén végzett feltárás kimutatta, hogy szinte az összes elesett olasz hadifoglyot tömegsírokba temették. Ez szinte lehetlenné tette a hadifoglyok azonosítását az exhumálás során. Emiatt úgy döntöttek, hogy nem folytatják tovább az exhumálást, helyette inkább emléktáblákat helyeznek el az olasz katonák temetkezési helyein.

Az Orosz Föderáció területén fogságban elhunyt katonáinak tömeges exhumálását Japán is végzi. 1991 áprilisában megállapodást írt alá a Szovjetunió és Japán a hadifoglytáborokban tartott személyek vonatkozásában. Ennek értelmében a Szovjetunió vállalta, hogy a szovjet hadifogságban elhunyt japán hadifoglyok listáját, valamint a temetkezési helyükre vonatkozó anyagokat átadja a japán félnek. A Szovjetunió kötelezettséget vállalt arra is, hogy minden lehetséges esetben hozzájárul a fogságban elhunyt japánok maradványainak hazájukba történő szállításához. A japán törvényhozás szerint az exhumálási munkálatok minden költségét a japán kormány viseli. A japán kormány az egészségügyi, munkaügyi és jóléti minisztériumát bízta meg a projekt gyakorlati megvalósításával.

A japán hadifoglyok nagy részét Távol-Keleten tartották fogságban, de közülük több ezren az Urálba kerültek. Az 1946-1948-as években a japán hadifoglyokat a Szovjetunió Védelmi Minisztériumának különálló munkaszázlójaihoz rendelték. Többségüket Orenburg megyében helyezték el, de az Urál más megyéibe is – Perm, Szverdlovszk és Cseljabinszk megyékbe, valamint a Baskír Autonóm SzSzK-ba is kerültek.

Mintegy ötezer foglyot küldtek Szverdlovszk megyébe. Itt-tartózkodásuk során 54 japán hadifogly halt meg.⁴³⁹ Maradványaik exhumálásának kezdeményezésére az első lépések Szverdlovszk megyében történtek, 1995-ben. Ezt megelőzően hivatalos japán delegáció érkezett a megyébe. A küldöttség felvetette ezt a problémát a helyi hatóságoknál, és kiderítette, milyen lehetőségek vannak az exhumálás tekintetében. A holttestek Nyizsnyij Tagil, Rudnyik településen voltak elhantolva a Szovjetunió Belügyminisztériuma 2929. számú speciális

⁴³⁹ ПГБА. Ф.1а.Оп.1е.Д. 96. Л. 32–34 [Orosz Állami Katonai Levéltár (OÁKL). F.1a Op.1 e. D. 96, 32-34 old.]

kórházának idegen katonai temetőjében. Ezt követően 1995. júliusában ebben a temetőben a Háborús Emlékművek Egyesület munkatársai, köztük jelen cikk szerzője is, a hivatalos japán küldöttség jelenlétében, egy közeli katonai egység állományának segítségével megkezdték az exhumálási munkálatokat. A temető, ahol a japán hadsereg katonáit sírba helyezték – egy erősen benőtt, 2,4 hektáros parcella – az erdőben található. Itt 1725 hadifoglyot és internált külföldi állampolgárt temettek el, köztük 18 japánt. Az exhumálás előtt megtették a szükséges lépéseket. A temető térképe szerint meghatározták a japánok feltételezett temetkezésének helyét, és megtisztították a terepet. Ezt követően jól láthatóvá váltak a sírsorok, ami lehetővé tette a keresett hantok azonosítását. Az a terület, ahol az exhumálást végezték, nagyon mocsarasnak bizonyult. A halottakat 1,8-2 méter mélyre, fakoporsókban temették el. A boncolás kimutatta, hogy a talajnak ez a tulajdonsága nemcsak a koporsók épségét biztosította, amelyeket a maradványok feltáráshoz föl kellett nyitni, hanem gyakran még a lágszövetek épségét is. Az exhumálás eredményeként világossá vált, hogy a temető elrendezése általában megfelel a maradványok tényleges temetési helyének. Ez 17 fő sírhantjának lokalizálását és a testek exhumálását tette lehetővé. A felfedett maradványokat speciális műanyag zsákokba helyezték, amelyeket felcímkézve adták át az igazságügyi orvosszakértőnek. Az orvosszakértő az azonosítást a feltárt maradványok kórlapjainak feljegyzéseivel, és a temetői térképpel való összehasonlításukkal párhuzamosan végezte. A munkálatok befejezését követően a Nyiznyij Tagilszki Vasmű egyik műhelyében megtörtént a feltárt maradványok hamvasztása, majd a hamvak ünnepélyes átadása a japán félnek.

1999 szeptemberében újabb japán delegáció érkezett Szverdlovszk megyébe. A tíznapos látogatás célja az volt, hogy a küldöttek tájékozódjanak az exhumálási munkálatok lehetőségeiről más idegen katonai temetőkben, ahol japán hadifoglyokat is eltemettek. A látogatás során megvizsgálták a Szverdlovszk megye területén található összes japán hadifogoly nyughelyét. A kutatás negatív eredménnyel zárult. Így például a Verhnyepisinszki járás Zelenij Bor településén található temetkezési hely felkutatása azért volt eredménytelen, mert a temető helyén ekkor már fenyőerdő állt. Lehetetlenné vált az exhu-

málás Jekatyerinburg Sirokorecsenskoje temetőjében is, mivel a hadifoglyok nyughelyén azóta újból temetkeztek. A küldöttség hasonló problémával szembesült Artemovszk városban is. Ami az idegen hadifoglyok nagy temetőjét illeti Alapajevszkben, bár az megmaradt, a temető térképe annak idején meglehetősen sematikusán készült. Emiatt nem lehetett pontosan meghatározni az ott eltemetett japán katona sírjának helyét. Az exhumálási munkák szempontjából a legígéretebbnek bizonyultak a Suholozsszki és Turinszki járásokban található hadifogoly-temetők. Ez egyrészt az eltemetettek nagy számával magyarázható, ami növelte a kutatásra szánt parcellák területét, másrészt mindkét parcella a város határán kívül helyezkedett el, így nem vonták őket gazdasági hasznosítás alá, és nagyobb eséllyel maradtak fenn. A Suholozsszki járásban a japán temető Kunara állomás közelében volt található. A temetkezési helyet több szemtanú vallomása alapján határozták meg. Ezek a vallomások nem álltak ellentétben a temető térképével. A két napon át tartó kutató munkálatok a feltételezett temetkezési hely területén két kotrógéppel történő árkok és lyukak kiásásából állt. A keresés azonban nem hozta meg a várt eredményt. A Suholozsszki járásban szerzett tapasztalatok arra engednek következtetni, hogy a helyi lakosok által látott hadifogoly-temető hamisítvány lehetett. Ezt a következtetést az a tény is alátámasztani látszik, miszerint az itt korábban álló 153-as számú hadifogoly láger vezetőjének fennmaradt magyarázó jelentésében az áll: a külön munkaszázlójai temetői dokumentációját neki nem adták át, és a japánok temetkezési helyéről nincs tudomása. Egy későbbi, 1949 októberében kelt jegyzőkönyvben pedig leírták, hogy minden japán síron halmok és azonosító jelek találhatóak, magát a temetőt pedig bekerítették. Újabb három év elteltével ezt a „jelentési céllal” létrehozott temetőt a belügyminisztérium utasítására felszántották. A 60 évvel később végzett aprólékos kutatómunka igen megalapozottá teszi ezt a feltételezést. A Turiói járásban, Porrecsje vasútállomás közelében lévő japán temető felkutatása sem járt sikerrel. A sírkert egy távoli, erdős és mocsaras tajgában volt, és a belügyminisztérium már 1952-ben nyomát vesztette. A temető térképe igen megközelítő jellegű, gyakorlatilag tájékoztató jelölések nélküli. Csak hozzávetőlegesen adja meg a sírok helyét. Emiatt a „Tajfun”

helyi kutatócsoport bevonásával végzett munka nem hozott pozitív eredményt⁴⁴⁰. Elmondhatjuk tehát, hogy a Szverdlovszk megye területén eltemetett japán katonák maradványainak exhumálására irányuló nemzetközi program végrehajtása befejezettnek tekinthető.

A Közép-Urálban magyar hadifoglyok maradványainak exhumálását is végeztek. A II. világháború következtében a magyar hadsereg több százezer katonája került szovjet fogságba. Egy részüket Szverdlovszk megye területén tartották fogva. A háború alatt és az azt követő első években a megye északi és keleti vidékein fakitermelés folyt, ahol sok fogoly dolgozott. A Novoljalinszki járásban a Szovjetunió NKVD 318. számú „erdei” hadifogoly-tábora helyezkedett el, melyben a kontingens zöme magyar volt. Közülük több százan örökre az uráli tajgában maradtak. A megyében a 33 idegen katonai temetőben 1,7 ezer magyar honvéd katona nyugszik. Az idegen katonai temetők gondozása kapcsán kiderült, hogy a novoljalinszki erdőszet 54-88. erdőtömbjeiben található hadifogolytemetők gondozása meglehetősen bonyolult. A temetők egy távoli és félreeső, mocsaras tajgában vannak, 20-25 kilométerre a legközelebbi településtől. E temetkezési helyek nehéz megközelíthetősége jelentősen megnövelte a rajtuk végzett tereprendezési munkák költségeit. Ráadásul, még ha ezeket a temetkezési helyeket rendezni tudnák is, további gondozásuk gyakorlatilag akkor is lehetetlen volna. Ebben a helyzetben a magyar fél úgy döntött, hogy exhumálja a fent említett temetők halottjait, ahol összesen 32 katonát temettek el.

A magyar hadifoglyok maradványainak exhumálását 1998. augusztusának második felében végeztük. Ez az egyetlen lehetséges időpont a munkálatok lefolytatására. Augusztus közepéig a fertőző agyvelőgyulladást terjesztő kullancsok nagy veszélyt jelentenek ezen a vidéken, szeptemberben pedig elkezdődnek a heves esőzések, amelyek egykettőre

⁴⁴⁰ Мотревич В.П. Эксгумация останков японских военнопленных на Урале в 1995 – 1999 гг. // Десятые Татищевские чтения. Екатеринбург, 2013. С. 274 – 279. [Motrevics V.P. Japán hadifoglyok maradványainak exhumálása az Urálban 1995-1999. években. //Tizedik Tatiscev-olvasás. Jekatyerinburg, 2013. 274-279 old.]

havazásba mennek át. A terep bonyolultsága lehetetlenné tette a földmunkagépek használatát, ezért minden munkát kézzel valósítottak meg. Mindkét temetőt erősen benőtte a fű, a cserje és a fák, ezért a munka megkezdése előtt a terepet megtisztították. Ezt követően derült ki, hogy mindegyik temetőben mindössze csak néhány sír fedezhető fel szabad szemmel. Ezért a megmaradt sírok felkutatásánál alkalmazott módszer sekély árkok kivájásából, a függőleges vágatból pedig a kevert rétegszakszok és a hamunyomok azonosításából állt. Az elhalálozás dokumentált időpontja szerint a legtöbb temetés ugyanis télen történt, amikor a sírok ásásakor tüzet gyújtottak a talaj felolvasztásának céljából.

A magyar katonák maradványainak ilyen módon végzett exhumálása azt mutatta, hogy az összes halottat 1,2–1,8 méter mélyen, koporsóban temették el. A temetők talaja nagyon súlyos volt: nedves agyag, gyakran vizes is, ezért a koporsók épek maradtak. Néhányat fel is kellett nyitni. Kiderült, hogy a temetők térképei nem túlságosan pontosak. Míg a 88. erdőparcellában talált temetkezési helyen a sírok elrendezése egy kivételével általában megfelelt azok tényleges elhelyezkedésének, addig az 54-ben a helyzet komplikáltabbnak bizonyult. A sorok száma kevesebb volt a térképen feltüntetett mennyiségnél, vagy pl. az első sorban nem öt honvéd maradványai feküdtek, amint ezt a térkép mutatta, hanem kilenc katonáé. Az exhumálási munkálatok során összesen 31 magyar hadifogoly maradványai kerültek elő. Az exhumált maradványokat speciális műanyag zsákokba helyezték, gondosan megjelölték őket és az újonnan kialakított magyar katonai temetőben helyezték örök nyugalomra Novaja Lyalya városban⁴⁴¹.

Elmondhatjuk tehát, hogy az elmúlt 20 év során Oroszország területén az érdekelt országok az orosz szakemberek bevonásával nagyszabású exhumálási munkákat végeztek. A főbb exhumálási munkálatok

⁴⁴¹ Мотревич В.П. Эксгумация останков венгерских военнопленных в Новолялинском районе Свердловской области // Урал индустриальный. Третья региональная научная конференция. Екатеринбург, 1999. С. 117 – 120. [Motrevics V.P. Magyar hadifoglyok földi maradványainak exhumálása a Szverdlovszki megye Novoljalinszkij járásában // Ipari Ural. Harmadik regionális tudományos konferencia. Jekatyerinburg, 1999. 117-120 old.]

a volt harctéri régiókban valósultak meg. A háború alatt ellenfeleink sírásó különítményei mintegy 10 ezer különleges katonai temetőt alakítottak ki, melyekről részletes dokumentáció készült. Az aláírt megállapodások megszabják az elhunyt katonák maradványainak exhumálását, majd a gyűjtő temetőkben való újratemetését, vagy a maradványok haza szállítását, ahogyan az Olaszország és Japán esetében történt.

2014. január 1-jéig több mint 400 ezer idegen katonai személyt exhumáltak és temettek újra Oroszországban. Ennek eredményeként 21 gyűjtő temetőt létesítettek a német hadsereg katonái számára és 2 központi temetőt a magyar honvédség katonáinak részére.⁴⁴² A volt Szovjetunió más hátszói régióiban is folynak munkálatok a fogságban elhunyt idegen katonák maradványainak exhumálására, de ezek mértéke jelentéktelen.

Bibliográfia

1. Галицкий В.П. Вражеские военнопленные в СССР (1941 – 1945 гг.) // Военно- исторический журнал. 1990. № 9. С. 44, 45. [Galicky V.P. Ellenséges hadifoglyok a Szovjetunióban (1941-1945) // Hadtörténeti folyóirat. 1990. No. 9. P. 44,45 old.]
2. Мотревич В.П. Германские воинские кладбища Второй мировой войны в Свердловской области: численность, дислокация и современное состояние // Немцы на Урале и в Сибири (XVI – XX вв.). Материалы научной конференции. Россия: исторический опыт межрегионального взаимодействия. XVI – XX вв. Екатеринбург, 2001. С. 247 – 260. [Motrevics V.P. A II. világháborús német katonai temetők a Szverdlovszki megyében: elhunytak lélekszáma, a sírok helye és jelenlegi állapota // Németek az Urálban és Szibériában (XVI - XX. sz.). A tudományos konferencia anyagai. Oroszország: a régióközi interakció történelmi tapasztalatai. XVI - XX. század

⁴⁴² Каталог иностранных воинских захоронений на территории Российской Федерации. М., 2014. С. 6. [Az Orosz Föderáció területén található idegen katonai temetkezések katalógusa. М. 2014. 6. old.]

- Jekatyerinburg, 2001. 247-260 old.]
3. Мотревич В.П. Итальянские воинские захоронения на Урале: численность и дислокация // Одиннадцатые Татищевские чтения. Екатеринбург, 2015. С. 309 – 314. [Motrevics V.P. Olasz katonasírok az Urálban: elhunytak lélekszáma, a sírok helye // Tizenegyedik Taticsev-olvasás. Jekatyerinburg, 2015. 309-314 old.]
 4. Мотревич В.П. Эксгумация останков японских военнопленных на Урале в 1995 – 1999 гг. // Десятые Татищевские чтения. Екатеринбург, 2013. С. 274 – 279. [Motrevics V.P. Japán hadifoglyok maradványainak exhumálása az Urálban 1995-1999. években. // Tizedik Taticsev-olvasás. Jekatyerinburg, 2013. 274-279 old.]
 5. Мотревич В.П. Эксгумация останков венгерских военнопленных в Новолялинском районе Свердловской области // Урал индустриальный. Третья региональная научная конференция. Екатеринбург, 1999. С. 117 – 120. [Motrevics V.P. Magyar hadifoglyok földi maradványainak exhumálása a Szverdlovski megye Novoljalinszkij járásában // Ipari Ural. Harmadik regionális tudományos konferencia. Jekatyerinburg, 1999. 117-120 old.]

EXHUMATION OF THE REMAINS FOREIGN PRISONERS OF WAR SECOND WORLD WAR IN THE SVERDLOVSK REGION: MAIN RESULTS

Abstract. The paper deals with the exhumation foreign prisoners of World War II, buried in the Sverdlovsk region. We study the search activity of the Ural regional specialists in this field.

Keywords: Second World War, prisoners of war

FÜGGELÉK

NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS EMLÉKKONFERENCIA BEREGSZÁSZ, 2023. NOVEMBER 17.

A Szolyvai Emlékpark,
a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet
és az UNE UMOTI Magyar Történelem
és Európai Integráció Tanszéke
GULÁG-GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI
FÓRUMA 2023:

kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika ...
címmel nemzetközi tudományos emlékkonferenciát szervez

Időpont: 2023. november 17., péntek 10.00 óra (közép-európai idő)
Helyszín: Európa-Magyar Ház (Beregszász, Széchenyi u. 59B.)

ELŐZETES PROGRAM

EMLÉKEZÉS

10.00–10.15 Nyitóbeszéd: **dr. Tóth Mihály** PhD., a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke, az emlékkonferencia levezető elnöke. Megemlékezés: mécses gyújtás, közös ima a mártírok lelki üdvéért a történelmi egyházak képviselőinek közreműködésével.

PREZENTÁCIÓK, MŰHELYBESZÁMOLÓK, SZAKMAI KUTATÁSOK, TÉNYFELTÁRÁSOK ISMERTETÉSE

10.15–10.30 **dr. Zékány Krisztina** nyelvész, PhD (Ungvár), az UNE UMOTI Magyar Filológia Tanszékének vezetője: A *GULÁG-GUPVI* kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2022. c. tanulmánygyűjtemény és évkönyv a szerkesztő szemével.

10.30–10.45 **dr. Molnár D. Erzsébet** történész, PhD (Beregszász, GKNT-tag), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tör-

ténelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont Intézeti igazgatója: *A kárpátaljai GUPVI-foglyok hazatérésének körülményei.*

10.45–11.00 habil. dr. Váradi Natália történész, PhD (Beregszász), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense: *Élet a szovjet elnyomás árnyékában Kárpátalján.*

11.00–11.15 dr. Zubánics László történész, PhD (Gut), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője: *Gut a megszállt rendszerek törésvonalaiban.*

11.15–11.30 dr. Dupka György történész, PhD (Ungvár, GK-NT-tag), a Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyének vezetője, a bizottság felelős titkára: *Validációs tapasztalatok a szovjet fogságba került Ung-vidékiek kapcsán az MNL adatállományának tükrében.*

11.30–11.45 Marosi István görögkatolikus áldozópap, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója, egyháztörténész (Beregszász): *A 70 éve meggyilkolt Orosz Péter bilkei g.k. pap (1953.08.27.) az egyházüldözés kezdeti időszakában.*

11.45–12.00 Bimba Brigitta, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója (Bátyú, GK-NT-tag): *Anyaság és gyermeknevelés a GULAG-GUPVI táboraiban és a száműzetés helyein.*

12.00–12.15 Meskó János (Ungvár) helytörténész, a Szolyvai Emlékpark Munkácsi várban elhelyezett GULÁG-GUPVI állandó kiállításának megbízott igazgatója: *Adalékok boldog Romzsa Tódor görögkatolikus püspök vértanú utolsó napjaihoz.*

12.15–12.30 Dupka Nándor (Ungvár): az UNE Történelem Kar Doktori iskolájának PhD-hallgatója: *Pásztor Ferenc beregszászi római katolikus plébános, vikárius, vértanú emlékezete.*

12.30–12.45 dr. Botlik József történész, PhD (Budapest, GK-NT-tag): *Adalékok Demkó Mihály és Földesi Gyula magyar országgyűlési képviselők meghurcoltatásához.*

12.45–13.00 dr. Havasi János lágerkutató, tényfeltáró újságíró, dokumentumfilm készítő (Pécs, GKNT-tag): *A hadisírkutatás emberi jogi és nemzetközi jogi vonatkozásai.*

13.00-13.15 Kovács Sándor turisztikai szakíró, helytörténeti kutató (Budapest): *A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar emlékek Beregvidéken.*

13.15-13.30 Hangácsi István Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesületet elnöke (Szentendre): Honvédek keresztjei, sírkertjei Kárpátalján a Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület gondozásában

13.30–13.45 Kérdések, hozzászólások, zárszó.

13.45–14.30 Állófogadás

2023. november 17., péntek, délutáni program:

15.15. Csendes koszorúzás a sztálini megtorlás beregszászi emlékművénél.

A programváltoztatás jogát fenntartjuk. A rendezvény sajtónyilvános.

A rendezvényt online közvetítjük a KMMI Facebook-oldalán

(<https://www.facebook.com/kmmi.org.ua>),

amely során hang- és képrögzítés történik.

Fő támogatónk: a Bethlen Gábor Alap

Együttműködő partnerek:

Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közossége

Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre

GULAG- és GUPVIkutatók Nemzetközi Társasága

Kárpátaljai Szövetség

Ügyintéző: Fuchs Andrea

Infó: E-mail: cherk47@gmail.com, dupkagyorgy@gmail.com

mob. +38067-717-63-08, +380-67-476-38-96,

facebook, belső „üzenetek”

**GULÁG-GUPVI-KUTATÓK
NEMZETKÖZI FÓRUMA 2023:
kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika...
2023. november 17.**

A beregszászi Európa-Magyar Házban a Szolyvai Emlékpark a társzervezőkkel megtartotta a GULAG-GUPVI-kutatók Nemzetközi Fóruma 2023: kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika című nemzetközi tudományos emlékkonferenciát.

Nyitóbeszédet mondott **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke, az emlékkonferencia levezető elnöke és **Stifter Ádám**, a Külgazdasági és Külügyminisztérium keleti kapcsolatok fejlesztéséért felelős helyettes államtitkára.

A mécsesgyújtás után **Dávid Árpád** református és **Marosi István** görögkatolikus lelkész mondott imát a mártírok lelki üdvéért.

Ezt követően szakmai kutatások, tényfeltárások eredményeinek ismertetése következett. Előadást tartott:

dr. Zékány Krisztina nyelvész, PhD (Ungvár), az UNE UMOTI Magyar Filológia Tanszékének vezetője: *A GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2022. c. tanulmánygyűjtemény és évkönyv a szerkesztő szemével;*

dr. Molnár D. Erzsébet történész, PhD (Beregszász, GKNT-tag), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont Intézeti igazgatója: *A kárpátaljai GUPVI-foglyok hazatérésének körülményei;*

dr. habil. Váradi Natália történész, PhD (Beregszász), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense: *Élet a szovjet elnyomás árnyékában Kárpátalján;*

dr. Zubánics László történész, PhD (Gut), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője: *Gut a megszálló rendszerek törésvonalaiban;*

dr. Dupka György történész, PhD (Ungvár, GKNT-tag), a Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyének vezetője, a bizottság felelős titkára:

Validációs tapasztalatok a szovjet fogságba került Ung-vidékiek kapcsán az MNL-adatállományának tükrében;

Marosi István görögkatolikus áldozópap, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója, egyháztörténész (Beregszász): *Boldog Orosz Péter (1917-1953) vértanú és a görögkatolikus egyház katonasolgálatának megszervezése Kárpátalján;*

Bimba Brigitta, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója (Bátyú, GKNT-tag): *Anyaság és gyermeknevelés a GULAG- GUPVI táborokban és a száműzetés helyein;*

Meskó János (Ungvár) helytörténész, a Szolyvai Emlékpark Munkácsi várban elhelyezett GULÁG-GUPVI állandó kiállításának megbízott igazgatója: *Adalékok boldog Romzsa Tódor görögkatolikus püspök vértanú utolsó napjaihoz.*

Ezt követően **Zubáninics László** és **Dupka György** ismertette azoknak az előadásoknak az anyagait, amelyek szerzői különböző okok miatt nem tudtak jelen lenni a fórumon. Így ismertetésre került **Dupka Nándor** (Ungvár), UNE Történelem Kar doktori iskolájának hallgatója: *Pásztor Ferenc beregszászi római katolikus plébános, vikárius, vértanú emlékezete; dr. Botlik József* történész, PhD (Budapest, GKNT-tag): *Adalékok Demkó Mihály és Földesi Gyula magyar országgyűlési képviselők meghurcoltatásához; dr. Havasi János* (1952-2024) lágerkutató, tényfeltáró újságíró, dokumentumfilm készítő (Pécs, GKNT-tag): *A hadisírkutatás emberi jogi és nemzetközi jogi vonatkozásai; Kovács Sándor* turisztikai szakíró, helytörténeti kutató (Budapest): *A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar emlékek Beregvidéken; Hangácsi István*, a Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület elnöke (Szentendre): *Honvédek keresztjei, sírkertjei Kárpátalján a Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület gondozásában* című dolgozata.

A kérdések, hozzászólások után **dr. Tóth Mihály** levezető elnök tartott zárszót.

A program csendes koszorúzással zárult a sztálini megtorlás áldozatainak beregszászi emlékművénél.

*Sajtóanyag***MEGEMLEKEZÉS, KOSZORÚZÁS,
EMLÉKTÁBLÁK AVATÁSA A SZOLYVAI
EMLÉKPARKBAN, 2023.NOVEMBER 18.**

A szolyvai „malenykij robot”-os megemlékezés előtt a szervezők hagyományosan a honfoglalási lovas obeliszkjénél tisztelegtek a magyar történelem meghatározó eseménye előtt. Beszédében **dr. Zubánics László**, az UMDSZ elnöke azt a történelmi útvonalat elemezte, amelyet honszerző ősünk Kijevtől (a régészek szerint a sírból előkerült tarsolylemez valahol Kijev térségében készülhetett) egészen a Kárpát-medencéig követtek. A közeljövőben szeretnénk feldolgozni azokat a régészeti leleteket, amelyek alátámasztják, hogy a honfoglaló magyarok nem csupán átvonultak Kijev mellett, hanem huzamosabb ideig le is telepedtek ott. A megemlékezés a *Himnusz* elénekklésével zárult, majd a diplomáciai testületek és a civil szervezetek képviselői elhelyezték a tisztelet koszorút az obeliszken.

Immár több évtizedes hagyomány, hogy minden év novemberének az Erzsébet-naphoz legközelebb eső szombatján a Szolyvai Emlékpark szervezésében a kárpátaljai magyar társadalmi szervezetek, történelmi egyházak koszorúzással egybekötött megemlékezést, gyászszerbartást tartanak. E hagyománynak megfelelően idén ezen a napon jöttek össze, hogy kegyelettel, méltóképpen emlékezzenek meg a sztálini terror és a második világháború áldozatairól. A toborzó harangozás után a Szolyvai Emlékpark nevében **Fuchs Andrea** irodavezető magyarul és ukránul köszöntötte a rendezvény résztvevőit, mások mellett a díszvendégeket:

Buhajla Józsefet, Magyarország Kijevi Nagykövetségének első beosztott diplomatáját; **Bacsikai Józsefet**, Magyarország ungvári főkonzulját;

Buczkó Istvánt, Magyarország Beregszászi Konzulátusának vezető konzulját; **Szalipszki Endrét**, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöki tanácsadóját, egykori beregszászi főkonzult;

Moldavcsuk Roman Iljicset, a stratégiai kommunikáció, a nemzetiségi kérdésekkel és vallásügyekkel foglalkozó főigazgatóság vezetőjét;

Lyah Sándort, a stratégiai kommunikáció, a nemzetiségi kérdésekkel és vallásügyekkel foglalkozó főigazgatóság helyettes vezetőjét;

Vincze Istvánt és **Horváth Lászlót**, a beregszászi polgármesteri hivatal alpolgármestereit;

Miroszlava Szkripinec asszonyt, Szolyva város megbízott polgármesterét; **Popovics Mihajlo** és **Ruszin Ivan** helyettes polgármestereket;

Ladányi Natáliát, a szolyvai kistérségi polgármesteri hivatal oktatási osztályának helyettes vezetőjét;

dr. Zubánics Lászlót, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnökét; **Gulácsy Géza** megyei képviselőt, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnökét;

Sin Józsefet, a KMKSZ beregszászi járási szervezetének elnökét;

Dr. habil. Cserniczkó István nyelvészprofesszort, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorát;

Petneházy Gyulát, a Magyarok Kijevi Egyesületének elnökét;

vitész Somogyi Lászlót, a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség elnökét;

dr. Tarpai Józsefet, a Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesületének elnökét és **Tóth Zsolt** elnökségi tagot;

Sepa János nyugalmazott muzeológust, a Vitézi Rend kárpátaljai csoportjának képviselőjét;

Szabó Tibort, a KMMI közművelődési részlegének vezetőjét;

Dávid Árpád mezőegcsei református lelkészt, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagját;

Koza Tamás atyát, a szolyvai római katolikus templom plébániái kormányzóját; **dr. Dupka Györgyöt**, **Gajdos Istvánt**, **Meskó Jánost**, **Reöthy Jánost**, **Árgyelán Györgyöt**, **dr. Tóth Mihályt**, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagjait.

A vendégek köszöntése után **dr. Tóth Mihály** elnök tartott rövid, de tartalmas beszámolót a Szolyvai Emlékparkbizottság 2023. évi tevékenységéről és a GULAG-GUPVI-kutatók sikeresen lebonyolított (online felületen is közvetített) beregszászi konferenciájáról, a hagyományosan kiadott Szolyvai Évkönyv múlt évi konferencián elhangzott

tanulmánygyűjteményről. Javaslatára a jelenlévő közel 90 résztvevő egyperces néma csönddel adózott a mostani háborúban elhunyt civilek és a fontharcokban elesett katonák emlékének is.

Az ukrán és a magyar himnuszok elhangzása után **Bubajla József**, Magyarország Kijevi Nagykövetségének első beosztott diplomatája felolvasta **dr. Szili Katalinnak**, Magyarország miniszterelnöke főtanácsadójának a megemlékezőkhöz intézett levelét.

A kárpátaljai megyei vezetés nevében **Moldavcsuk Roman Iljics**, a stratégiai kommunikáció, a nemzetiségi kérdésekkel és vallásügyekkel foglalkozó főigazgatóság vezetője mondott köszöntő beszédet.

Zárszót mondott **dr. Dupka György** történész, a Szolyvai Emlékpark felelős titkára, aki többek között bejelentette, hogy a 2024-es esztendő az emlékezetpolitika tekintetében a kiemelt megemlékezések éve lesz. A 80. évforduló alkalmából újabb feliratos emléktáblákat avatnak fel. Számos helyi és Kárpát-medencei szintű rendezvény-sorozat, konferencia fog megvalósulni. A GULAG- és GUPVI-kutatók Nemzetközi Társaságába tömörült történészek újabb összefoglaló tanulmányok, monográfiák kiadására készülnek, amelyek még árnyaltabban jelenítik meg a történelmi Magyarország területéről a szovjet légerekbe hurcolt mintegy 1 millió magyar szenvedéstörténetét a levéltári anyagok tükrében.

Ezután a történelmi egyházak jelenlévő képviselői imát mondtak a mártírokért. A rendezvényt a Tisza Csillag kórus (művészeti vezetője: **Kovály Csilla**, a tiszabökenyi kultúrház igazgatója) szolgálata tette magasztossá. A jelenlévőknek a forró teát, forralt bort, pogácsát **Bíró Tibor** vállalkozó biztosította.

A *Szózat* elhangzása után csöndes koszorúzásra került sor az áldozatok neveit megörökítő Siratófalnál. **Benza György**, a Kárpátaljai Szövetség elnökségi tagja nevében is elhelyezésre került a koszorú.

**FONTOSABB KÁRPÁTALJAI ESEMÉNYEK,
MEGVALÓSULT PROJEKTEK,
EMLÉKEZETPOLITIKA,
KÉPVISELET A KÁRPÁT-MEDENCEI
RENDEZVÉNYEKEN 2023**

2023. január folyamán. A Csemadok Országos Elnöksége *Dupka Györgynek* ítélte oda a Fábry Zoltán-díjat. A kitüntetést olyan nem szlovákiai személynek ítélik oda, aki a Kárpát-medence magyarságának összefogásáért tevékenykedik. A díjazottat plakettel és oklevéllel tüntetik ki.

2023. január 27. A minap a Magyar Katolikus Rádió *Kerengő* közéleti műsorában elhangzott a *Sallai Éva* által készített interjú *dr. Dupka György* történésszel, GULÁG-GUPVI kutatóval legutóbb megjelent könyvei kapcsán (*„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában: <http://mek.niif.hu/11300/11392/>;

**A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946:* <https://mek.oszk.hu/21800/21806/>;

**Magyar GULÁG-GUPVI rabok Euráziában:* <https://mek.oszk.hu/22700/22721/>;

**Egyházüldözés Kárpátalján 1944-1991.* <https://mek.oszk.hu/18100/18119/>;

**„Uram... segíts haza minket...” Lägerírások: versek, fohászok levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959), újrakiadás.* <https://mek.oszk.hu/13800/13830/>)

2023. február 18. A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és a Szolyvai Emlékpark mély megrendüléssel értesült *Krucsanica István*, a munkácsi várban működő Sztálini Terror Áldozatai Kárpátaljai Emlékmúzeum munkatársa hirtelen haláláról, és őszinte részvétét fejezi ki az elhunyt hozzátartozóinak. Az elmúlt években szakszerű tárlatvezetésének és a téma iránti elkötelezettségének köszönhetően több tízezer érdeklődő ismerkedhetett meg vidékünk történelmének ezen fájdalmas korszakával. 2022-ben munkája elismeréseként a magyar kultúra

napja alkalmából a KMMI díszoklevelét vehette át. Hiányozni fog valamennyinknek. Béke poraira!

2023. február 19. Budapesten lezajlott a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának tisztújító közgyűlése, amelyen személyesen vettek részt az egyesület tagjai. Számos napirendi pont mellett az egyesület tagjai új tisztviselőket választottak. A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának új elnökségi tagjai:

- **dr. Bognár Zalán** – elnök; történész, a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető docense, a Magyar Nemzeti Levéltár Gulág- és Gupvikutató Intézetének igazgatója;

- **dr. Dupka György** – ügyvezető elnök; történész, a Szolymai Emlékpark és kutatóműhelyének felelős titkára;

- **dr. habil. Murádin János Kristóf** – alelnök; történész, a Sapientia EMTE egyetemi docense, a Nemzetközi kapcsolatok és európai tanulmányok tanszék vezetője;

- **Körösi Mihály** – alelnök; történész, Mezőberény alpolgármestere;

- **Fuchs Andrea** – titkár; névkutató, a Szolymai Emlékpark iroda-vezetője.

Két új taggal bővült a GKNT: **dr. Bank Barbara** történész és **Köteles László** helytörténész. A közgyűlés munkájukat megköszönve elfogadta **Csákváriné Makra Mónika** titkár és **Majorszki András** ügyvezető elnök lemondását, mivel a mandátumuk lejárt. Döntöttek arról is, hogy az év folyamán a hazatérés 70 éve (1953–2023) témakörben tartanak nemzetközi tudományos konferenciát, azokra a túlélőkre is emlékeznek, akik szerencsésen hazatértek a szovjet munkatáborokból. Kezdeményezik a „Málénkij robot” emlékévi megtartását a Kárpát-medencében 2024–2025-ben, e tragikus események 80. évfordulója alkalmából, a témában érintett önkormányzatokkal, civil szervezetekkel és magán személyekkel összefogva.

2023. február 23. Az együvé tartozás jegyében emlékeztek a kommunista diktatúra áldozataira a Kárpátaljai Szövetség dísztermében, a *Kárpátaljai esték* programsorozat keretében. A gyertyagyújtás után a történelmi egyházak nevében imát mondott a görögkatolikus **Bazil atya**. Majd bemutatásra került **dr. Havasi János** *Északi utakon. Hadifoglyok nyomában a Baltikumban* c. kisfilmje (<https://www.youtube.com/watch?v=...>).

com/watch?v=j3T-6dhjmTs). Ezután **dr. Seremet Sándor** történész, a Kárpátaljai Szövetség főtitkára beszélgetett **dr. Havasi Jánossal** és **dr. Dupka György** történésszel, akik a pécsi Német Kör szervezésében egy kutató csoporttal keresték fel a GULÁG-GUPVI táborokat, sírkerteket Lettország, Észtország fehér foltnak számító régióiban. Elmondták, hogy az expedíciót segítette **Giber Tamás Gábor**, a Lettországbán Élő Magyarok „Balaton” Társaság elnökségi tagja és **Dr. Bán István**, az Észtországi Magyarok „Munkácsy Mihály” Egyesületének elnöke, tiszteletbeli konzul, valamint Magyarország Rigai és Tallinni Nagykövetségének munkatársai. Nekik köszönhetően tartalmas tényfeltáró programot bonyolítottak le Rigában, Jelgavában, Valgában, Tartuban, Tallinnban, Parnuban és más településeken. Eddig ismertté vált, hogy Észtország, Lettország, Litvánia területén 22 GUPVI hadifogolytábort működtetett a szovjet hatóság. A Magyar Nemzeti Levéltár katonjai szerint 5179 magyar hadifoglyot, malenkij robotos civilt (köztük kárpátaljai, erdélyi rabokat is) tartottak fogva 1945–1947 között, minden harmadik, illetve negyedik rab a balti államok területén alussza örök álmát.

2023. február 24. A Gulág Alapítvány 30. évfordulója alkalmából a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében megrendezték az „Elveiteket megtartjuk, emléketeket őrizzük...” elnevezésű konferenciát, amelyet **Pintér Jolán** elnök asszony nyitott meg. Ünnepi beszédet mondott **Szalay-Bobrovniczky Vince** helyettes államtitkár, **L. Simon László**, a MNM főigazgatója. Előadást tartottak **Horváth Attila** alkotmánybíró, **Kiss Dávid** és **Rácz János**, a VERITAS munkatársai, továbbá **Mező Gábor** újságíró, kutató, **Kovács Emőke** és **Tóth Eszter Zsófia** történészek. A sajtótájékoztatón **Máthé Áron**, a NEB elnökhelyettese és **Pintér Jolán**, az alapítvány elnöke ismertette a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a Gulág Alapítvány pályázati felhívását. Az esemény a 30 éves Gulág Alapítványt méltató kerekasztal-beszélgetéssel, valamint **Szalkai Zoltán** *Gyaloglás a Gulágföldön* c. filmjének vetítésével zárult. A rendezvényt megtisztelte **dr. Dupka György**, a Szolyvai Emlékpark felelős titkára, **Györke Erzsébet** és **Erdődy Levente** GKNT tagtársak.

2023. február 24. Az idei *Parma fidei – Hit pajzsa* díj átadó ünnepsége Budapesten, a Jezsuta Rend Párbeszéd háza dísztermében zajlott le.

A 2023. év határon túli díjazottja a **Dr. Ortutay Elemér** atya hagyatékát őrző kárpátaljai görögkatolikus intézmény (teljes neve: Beregszász, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ). A díjat a kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából olyan egyházi személyeknek ítélik oda évről évre, akik a diktatúra alatt is hűségesek maradtak hitükhöz, magyarságukhoz. Közéjük tartozott a kárpátaljai Ortutay pap-dinasztia utolsó sarja, **dr. Ortutay Elemér** atya, akinek édesapja, **Ortutay Jenő** főesperes, Beregszász polgármestere, az Országgyűlés felsőházának tagja a szovjet Gulágon, Abeszben halt meg. Fiát, Elemér atyát is 25 évre ítélték, a lágerrek poklát túlélte, Sztálin halála után amnesztiával szabadult. Legendás papi életet élt, illetve katakombába tevékenységet folytatott, 18 magyar, ruszin, ukrán kispap oktatását vállalta fel, mert hite erősebb volt a szovjet vallásüldöző ateizmusnál is. Megélte sokat szenvedett egyházának rehabilitálását, az istentelen eszmére épült birodalom összeomlását, közreműködött az egyházközségek újra szervezésében.

Az isten, család, haza hármashitért kiálló lelkipásztorokat is méltatta ünnepi beszédében **Csák János** kultúráért és innovációért felelős miniszter. Laudált **Sajgó Szabolcs** jezsuita atya, a Hungary Helps jószolgálati nagykövete. A kitüntetést **Marosi István** atya, a beregszászi Ortutay Elemér Központ igazgatója vette át **Demkó Ferenc** atya, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöki helynöke és **Ortutay Mária** társaságában.

Marosi István köszönő beszédében kiemelte, hogy az általa vezetett intézmény az Ortutay-örökség gondozója, és mindazon 128 Gulágra hurcolt görögkatolikus hitvalló pap szellemi örökségének folytatója is, akik közül 30-an az egyházukért életüket áldozták az azóta boldoggá avatott Romzsa Tódor püspökkel az élükön. **Dr. Ortutay Elemér** atya elhunyt házastársa, **Vitéz Gabriella**, gyermekei, **Ortutay Péter**, **Ortutay Tamás**, **Ortutay Mária**, **Ortutay Jenő**, **Ortutay Csaba** és az unokák nevében **Ortutay Mária** mondott köszönetet, hogy ezzel a díjjal ismerik el áldott emlékü édesapjuk tanúságtevő életpályáját is, akinek a hitvallása, Istenbe vetett hite mindig erőt adott neki ahhoz, hogy ellenálljon a fenyegetésnek.

Közreműködött a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus keretében alakult La mia Fonte Énekkar. Mint ismeretes a díjat **Hor-**

váth Béla kiskazda képviselő és **Gyurkovics Tibor** Kossuth-díjas író alapította 2002-ben. Ezúttal 22. alkalommal adták át. Az eseményt a kárpátaljai történelmi egyházak, civilszervezetek képviselői (köztük **Dupka György**, a MÉKK elnöke, a KMMI igazgatója, **Bárdos István**, a Beregszászi Kossuth Lajos Líceum fizika- és technikatanára, cserkész tisz) is megtisztelték.

2023. április 11. A Magyar Nemzeti Múzeum Málenkij Robot Emlékhely kiállítótermében a Költészet Napja alkalmából **dr. Dupka György** lágerkutató, irodalmár előadást tartott a GUPVI- és GULAG-táborokba elhurcoltak által írt versekről, azok mondanivalójáról, motívumvilágáról, keletkezési körülményeiről, valamint a versek összegyűjtésének nehézségeiről.

A lágerversek *Az Istenhez fohászkodva* (1992, <https://mek.oszk.hu/23600/23644/23644.pdf>) és „Uram... segíts haza minket...!” (2017, <https://mek.oszk.hu/13800/13830/13830.pdf>) címmel könyvalakban is megjelentek. Az előadás után az ezen a napon született **Dupka Györgyöt** a szervezők nevében **Fülöp Márton** tárlatvezető köszöntötte fel.

2023. június 6. A Kárpátaljai Szövetség budapesti székházában sor került **dr. Botlik József** A ruszin nép vártanúja, Bródy András című monográfiájának bemutatására neves kárpátaljai történészek közreműködésével. Az eseményt **dr. Seremet Sándor** történész, a Kárpátaljai Szövetség főtitkára nyitotta meg. Köszöntőt mondott **dr. Grezsa István**, a Kárpátaljai Szövetség elnöke, aki a Bródy-monográfia megjelenését történelmi eseménynek minősítette, amely emléket állít a sokat szenvedett ruszin nép jeles képviselőinek is. A mécsesgyújtás, a mártírok lelki üdvéért elmondott közös ima után **dr. Botlik József** történésszel **dr. Kótyuk Erzsébet** etnográfus, orvostörténész, a monográfia lektora beszélgetett. A felkért hozzászólók sorát **dr. Dupka György** történész nyitotta meg, aki Hol tart Bródy András és társai politikai megítélése a kárpátaljai emlékezetpolitikában témakörben fejtette ki gondolatait. **Dr. Ortutay Péter** a Bródy-perben elítélt nagyapjára, **Ortutay Jenő** görögkatolikus esperesre, mártírra emlékezett. **Bródy András** unokája, **Bródy Krisztina** elmesélte a Bródy család üldözését a kommunista diktatúrában. **Dr. Lyavinecz Marianna**, a Fővá-

rosi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat elnöke, a Bródy-monográfia kiadója a könyv kiadásáról szólt, amely a közeljövőben ruszin nyelven is megjelentetésre kerül. Zárszót dr. Seremet Sándor mondott. Közreműködött **iff. Bernát Ferenc** zeneszerző, Artisjus-díjas gitárművész. A rendezvény baráti beszélgetéssel, koccintással zárult.

2023. június 27. A munkácsi vármúzeum korlátozott hozzáféréssel ismét megnyitotta kapuit. **Mihajlo Belekanics** igazgató közlése szerint a több mint 85 ezer ide látogató turista közül mintegy 39 ezer jegyzett érdeklődő tekintette meg a sztálinizmus kárpátaljai áldozatainak állandó emlékkiállítását, amelynek tulajdonosa a Szolyvai Emlékpark. Ezúttal egy-egy olyan ukrán és magyar zászlóval bővült az állandó kiállítás anyaga, amelyre a „Kárpátaljai Sárkányok”, és a „Kárpátaljai kurucok” fronton harcoló (a 7080 tábor számú, 101. kárpátaljai területvédelmi külön dandár, a 68. területvédelmi zászlóalj) egységeinek ukrán, magyar katonái írták rá nevüket. A dedikált lobogókat a fronton szolgáló **Fegyir Sándor** szabadságolt szakaszvezető, a vármúzeum szakmai védnöke hozta haza és adta át az állandó kiállítás kurátorainak, **Dupka György** történésznek és **Mesko János** helytörténésznek, a Szolyvai Emlékpark képviselőinek. Ezentúl a két zászló a gyűjtemény részeként itt lesz kiállítva. Mint **Fegyir Sándor** ungvári professzor elmondta, a cél, hogy az emberek megértsék, Kárpátalja minden nemzetisége, köztük a magyarok is szülőföldjüket védik. Tudatta, hogy több ezer kárpátaljai, köztük mintegy 400 magyar harcol különböző dandárok egységeiben a fronton.

2023. július 8. Megtartotta soros ülését a Szolyvai Emlékpark. A park bejárását követő munkamegbeszélésen **dr. Tóth Mihály**, a bizottság elnöke tartott rövid értékelést, majd **dr. Dupka György** számolt be az emlékparkkal kapcsolatos tevékenységről. A testület felelős titkára elmondta, hogy a háború okozta nehézségek ellenére az emlékparkbizottság valamennyi 2022-re beütemezett feladatát teljesítette, majd vázolta az ez évi tennivalókat. A tervezetet a megjelentek egyhangúlag jóváhagyták. Az ülés résztvevői döntöttek az ez évi központi koszorúzás időpontjáról. A hagyományos megemlékezésre 2023. november 18-án kerül sor. Ezt megelőzően, november 17-én, Beregszászon, az Európa–Magyar Házban rendezik meg a GULAG-GUPVI-kutatók nemzet-

közi fórumát. A munkakülsen részt vett *Argyelán György* (Szolyva, főgondnok), *Fuchs Andrea* (Ungvár, irodai ügyvezető), *Gajdos István* (Beregszász), *Horváth Zoltán* (Szolyva), *Meskó János* (Ungvár), *Milován Sándor* (Nagyszőlős), *Sepa György* (Szolyva), *Reöthy János* (Szolyva), *Zubánics László* (Gut). Az eszmecszerén részt vett *Bacsikai József*, Magyarország ungvári főkonzulja.

Augusztus folyamán. Megjelent és a KMMI honlapjára is felkerült *Dupka Nándor* egyháztörténettel foglalkozó *Haklik Sándor vértanú. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991)* című tanulmánya a KMMI-füzetek sorozatban (XXIX. füzet) <https://kmmi.org.ua/konyvtar/kmmi-fuzetek>, <https://kmmi.org.ua/.../att.../books/KMMI-fuzetek/Haklik.pdf>

2023.szeptember 23-án Temesváron, a Szórvány Alapítvány működésének 30 éves évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen a tízévenként odaítélt Pro Minoritate-díjat 2023-ban a kárpátaljai **dr. Dupka György** történész, író kapta. A róla szóló laudációt Bakk Miklós politológus készítette.

2023. szeptember 14. Megjelent a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának (GKNT) legújabb könyve *Közösség és egyén – a szovjet fogságba hurcoltak kontextusában* címmel. A 20 szerző között 3 kárpátaljai kutató adja közre tanulmányát: **Bimba Brigitta, dr. Dupka György, dr. Molnár D. Erzsébet.**

2023. október 19. A Kárpátaljai Szövetség és a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége szervezésében a szövetség székházában sor került az „1956, te csillag” emlékestre. A rendezvényt **dr. Seremet Sándor**, a Kárpátaljai Szövetség főtítkára nyitotta meg, majd **dr. Horváth Miklós** hadtörténész, az MTA doktora, egyetemi tanár a Szovjetunióba hurcolt magyar szabadságharcos fiatalok kálváriája témakörben tartott vetítéses előadást. **Dr. Dupka György** történész 1956 és Kárpátalja címmel emlékezett Ung, Bereg és Ugocsa '56-os hőseire. Közreműködött **Ferenci Attila** beregszászi színész és **iff. Bernát Ferenc** zeneszerző, Artisjus-díjas gitárművész.

2023. október 28. A beregárdói Szent Kinga római katolikus templomban a szentmise után **Molnár János** püspöki helynök, beregszászi esperes-plébános nyitotta meg **Dupka Nándor Haklik Sándor**

vértanú. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991) című, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) gondozásában az Intermix Kiadónál most megjelent kismonográfiájának bemutatóját. Az ungvári egyetem történész doktorandusza röviden ismertette a szovjethatalom idején kegyetlenül meghurcolt Haklik Sándor szenvedéstörténetét. Megosztotta gondolatait a jelenlévőkkel **dr. Gyebnár István**, a Beregszászi Konzulátus ügyvivője, **dr. Dupka György** történész, a KMMI elnöke. A könyvbemutatón jelen volt és köszönetét fejezte ki a Benében élő **Haklik Varga Erzsébet**, a mártír esperes-plébános rokona. Az eseményt és közönségtalálkozót követően a résztvevők megkoszorúzták a beregardói születésű, 1949 májusában a ráti plébánián letartóztatott, meghurcolt mártír, Haklik Sándor egykori római katolikus esperes-plébános, vikárius emléktábláját. A könyv tárolt változata itt érhető el: <https://kmmi.org.ua/.../att.../books/KMMI-fuzetek/Haklik.pdf>

* Megjelent: A KMMI-füzetek sorozatban Dupka György és Zubáncics László szerkesztésében elkészült és nyomdába került *A kárpátaljai magyar nyelvű helytörténeti, honismereti, tudományos könyvek válogatott bibliográfiája (1836–2023)* című kiadvány. Elektronikus elérése https://kmmi.org.ua/.../books-pdf/2023/bibliogr_01-85.pdf*

2023. november 4. A Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál-érdemrendet adományozott **Dupka György** kárpátaljai történésznek.

2023. november 6. A Magyar Nemzeti Levéltár, valamint a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága megrendezte a *Közösség és egyén a szovjet fogságba hurcoltak kontextusában* című kötet bemutatását a MNL Országos Levéltára, Kiállító- és konferenciateremben. Köszöntő beszédet mondott **Szabó Csaba**, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója, **Latorcai Csaba** miniszterhelyettes, a Területfejlesztési Minisztérium parlamenti államtitkára, **Szántó Miklós**, az Alapjogokért Központ főigazgatója, akik a Gulág- és Gupvikutató Intézet további kutató, tényfeltáró tevékenységét összehangolt támogatásban kívánják részesíteni. **Bognár Zsolt**, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága elnöke, a Gulág- és Gupvikutató Intézet igazgatója, a Károli Gáspár Református Egyetem docense köszönetét fejezte ki mindazoknak, akik támogatják a GKNT-projekt megvalósítását.

Ezt követően *Bognár Zalán* és *Pomázi-Bárdonicsek Dominika*, a kötet két szerző-szerkesztője moderálásában a könyvbemutató kerekasztal-beszélgetésben közreműködött *Horváth Miklós*, a Károli Gáspár Református Egyetem egyetemi tanára; *Kőrösi Mihály* helytörténész, Mezőberény alpolgármestere, a GKNT alelnöke; *Dupka György* történész, a Szolyvai Emlékpark titkára, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága ügyvezető elnöke; *Muskovics Andrea Anna* néprajzkutató, muzeológus, a budaörsi Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény munkatársa, valamennyien a bemutatott tanulmánygyűjtemény társszerzői, akik a kiadvány 19 szerzője nevében is szólva, fontosnak tartják a Kárpát-medencei szintű GULAG-GUPVI-kutatást intézményes keretek között, nemzeti ügyként kezelik a mintegy egymillió Szovjetunióba elhurcolt magyar állampolgár szenvedéstörténetének sokrétű feldolgozását.

2023. november 10. Megjelent és honlapunkra is feltöltöttük a Szolyvai Emlékpark soron következő Évkönyvét (<https://kmmi.org.ua/.../books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>) „*Orosz földön meggyőzve...*” A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2022. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2022. november 18.

Szerzői: *dr. Tóth Mihály* (Zápszony), *dr. Zubánics László* (Gut), *dr. Zékány Krisztina* (Ungvár), *Marosi István* (Beregszász), *dr. Dupka György* (Ungvár), *Bimba Brigitta* (Bátyú), *Dupka Nándor* (Ungvár), *Bakancsos László*, *dr. Bognár Zalán*, *dr. Botlik József* (Budapest), *Kovács Sándor* (Budapest), *dr. Havasi János* (Pécs), *dr. Motrevics Vladimir Pavlovics* (Jekatyerinburg). Összeállította, a jegyzeteket írta: *Dupka György*. Lektorálta: *Zubánics László*. Felelős szerkesztő: *Zékány Krisztina*. Szolyvai Emlékpark–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2023.

2023. november 12. Ráton, a Szent Mihály római katolikus templomban a szentmisét követően került sor az 1949-ben Rátról elhurcolt *Haklik Sándor* (1893-1949) atya életét ismertető könyv bemutatójára. A kötet a KMMI-füzetek sorozatban a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az Intermix Kiadó gondozásában jelent meg. A rendezvény házigazdjaként a ráti Szent Mihály római katolikus templom plébánosa, *Thurzó Péter* atya megköszönte a kiadványt és pár szóban

méltatta **Haklik Sándor** atya életútját. Köszöntő beszédet mondott **Bezzeg Tamás**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja. **Dupka Nándor**, az Ungvári Nemzeti Egyetem történész aspiránsa, a könyv szerzője ismertette **Haklik Sándor** életét. A könyvbemutató záróakkordjaként **Györkené Csákány Marianna** előadóművész tartott gitárral kísért előadást. A rendezvényt követően a résztvevők a templomkertben megkoszorúzták a Gulág emlékművet.

A könyv tárolt változata itt érhető el: <https://kmmi.org.ua/.../att.../books/KMMI-fuzetek/Haklik.pdf>

2023. november 13. Dr. habil Váradi Natália történész, a „GENI-US” Jótékonysági Alapítvány igazgatója egy nemrég elindított program keretében a fiatalok egy csoportjával felkereste a malenykij robot és a GULAG kárpátaljai kiemelt emlékhelyeit, ahol az erőszakos szovjetizálás áldozataira emlékeztek. Útba ejtették a Szolyvai Emlékparkot is, itt tisztelgettek a mártírok siratófalánál, ahol közel 12 ezer áldozat nevét örökítették meg. Az 1944–1945-ös, magyarságot ért tragédiák ismeretterjesztése és megértetése érdekében **dr. habil. Bank Barbara** történész, a NEB és a GKNT tagja rendhagyó történelmi órát tartott.

2023. november 17. A beregszászi Európa–Magyar Házban a Szolyvai Emlékpark a társszervezőkkel megtartotta a GULAG-GUPVI-kutatók Nemzetközi Fóruma 2023: kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika című nemzetközi tudományos emlékkonferenciát.

2023. november 17. Az áldozatokra emlékeztek II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola udvarán, ahol a jelenlévők megkoszorúzták Matl Péter Gúzsban című szobrát. Ezt követően ökumenikus istentiszteletre gyűltek össze a helyi református templomban, ahol **Molnár János** püspöki helynök, beregszászi római katolikus esperes-plébános, **Marosi István** görögkatolikus áldozópap, az Ortutay-központ vezetője és **Taracközi Ferenc**, a Beregszászi Református Egyházközség vezető lelkipásztora hirdettek ígét. Emlékbeszédet mondott **Stifter Ádám**, a Külgazdasági és Külügyminisztérium keleti kapcsolatok fejlesztéséért felelős helyettes államtitkára, **Csernicskó István**, a Rákóczi-főiskola rektora. A beszédek követően a jelenlévők egyesével olvasták fel a több mint 300 beregszászi áldozat nevét, majd megkoszorúzták a református templom előterében lévő emléktáblát. Ezután a résztvevők

gyertyákkal vonultak végig a városon, s elhelyezték az emlékezés koszorúit a Beregszászi Tarasz Sevcsenko Líceum bejáratánál elhelyezett emléktáblánál, valamint a Széna téri (egykori Puskin tér) emlékműnél.

2023. november 18. A szolyvai „malenykij robot”-os megemlékezés előtt a szervezők hagyományosan a honfoglalási lovas obeliszkjénél tisztelegtek a magyar történelem meghatározó eseménye előtt. Beszédében **dr. Zubánics László**, az UMDSZ elnöke azt a történelmi útvonalat elemezte, amelyet honszerző őseink Kijevtől (a régészek szerint a sírból előkerült tarsolylemez valahol Kijev térségében készülhetett) egészen a Kárpát-medencéig követtek. A közeljövőben szeretnénk feldolgozni azokat a régészeti leleteket, amelyek alátámasztják, hogy a honfoglaló magyarok nem csupán átvonultak Kijev mellett, hanem huzamosabb ideig le is telepedtek ott. A megemlékezés a *Himnusz* eléneklésével zárult, majd a diplomáciai testületek és a civil szervezetek képviselői elhelyezték a tisztelet koszorút az obeliszken.

2023. november 18. Immár több évtizedes hagyomány, hogy minden év novemberének az Erzsébet-naphoz legközelebb eső szombatján a Szolyvai Emlékpark szervezésében a kárpátaljai magyar társadalmi szervezetek, történelmi egyházak koszorúzással egybekötött megemlékezést, gyászszertartást tartanak. E hagyománynak megfelelően idén ezen a napon jöttek össze, hogy kegyelettel, méltóképpen emlékezzenek meg a sztálini terror és a második világháború áldozatairól.

2023. november 19. Megtartották a tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus templom búcsúját. A háború árnyékában is zsúfolásig megtelt Isten hajlékában **Hajas Ámosz** ferences atya, plébániái kormányzó **Kótonovics István** tiszabökényi görögkatolikus parochus társaságában celebrált szentmisét, emlékeztek többek között Szent Erzsébetre, András királyunk lányára, az 1944-1989 közötti időszakban üldözött egyház papjaira, a mártírokra, a mostani háború áldozataira.

A szertartás után a templom emlékparkjában folytatódott a megemlékezés. A *Himnusz* elhangzása után **dr. Dupka György**, az egyháztanács világi elnöke a túlélésért küzdő közösség nevében köszöntötte a római és görögkatolikus, a református és az ortodox egyház képviselőit, a beregszászi, tiszaujlaki, nevetleni zarándokokat és a díszvendégeket, köztük Magyarország Beregszászi Konzulátusa képviselőjében **dr.**

Trieb Gergely konzult, aki gondolatébresztő, kitartásra buzdító emlékbeszédet mondott. Majd **Ámosz** atya és **István** atya imádkozott az üldözöttek, a mártírok lelki üdvéért.

Koszorúzott a második világháború és a sztálinizmus áldozatainak emlékművénél **dr. Trieb Gergely** konzul; Árvay Dezső plébános, Kökörösény Pál g.k. parochus emléktáblájánál **István** atya és **Ámosz** atya; a GULAG-rabok emléktáblájánál **Dupka Éva** és **Kutasi Erzsébet**; a pápai Szent Gergely renddel kitüntetett Bencze György országgyűlési képviselő és társai emléktáblánál unokája **Bence Ernő**; a koncepciók pereiben elítélt, meghurcolt 19 római katolikus, 129 görögkatolikus, a 24 református lelkész emlékkeresztjénél az egyháztanács nevében **Molnár István** és **Molnár Ferenc**.

A búcsús szentmisén is közreműködő Tisza Csillag kórus (művészeti vezető: **Kovály Csilla**) alkalomhoz illő dalokkal lépett fel. A megemlékezés a szózat eléneklésével zárult. A búcsú agapéval, illetve szeretetvendégséggel ért véget.

2023. november 19. Badalóban a hagyományoknak megfelelően emlékeztek meg a kárpátaljai magyarság ellen 79 éve elkövetett bűntett, a málenyikij robot áldozatairól.

* Guton a református templomban, a vasárnapi istentisztelet keretében emlékeztek meg a sztálini terror áldozatairól, majd megkoszorúzták a helyi áldozatok emlékművét.

* Tiszacsomán is megemlékeztek a 79 évvel ezelőtt történt szörnyűségekről, azokról az emberekről, akiknek életét a sztálinizmus totális diktatúrája oltotta ki.

* A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Ungvári Alapszervezete hagyományosan a Kálvária temetőben lévő emlékműnél tartott megemlékezést a sztálini táborokba elhurcolt kárpátaljai magyar áldozatokról.

* A beregszászi járási Jánosiban is megemlékeztek a málenyikij robot áldozatairól a sztálini lágerekbe elhurcoltak emlékművénél. A szervezést hagyományosan a jánosi és a balazséri református, illetve görögkatolikus egyházközösség vállalta.

2023. november 20. Péterfalva tanintézményei – a Kárpátaljai Magyar Líceum péterfalvai részlege, a Péterfalvai Református Líceum

és a Péterfalvai Kölcsey Ferenc Középiskola –, a Péterfalvai kistérség polgármesteri hivatala és a történelmi egyházak közösen emlékeztek meg a málenyikij robot áldozatairól. A megemlékezésre a sztálini represszióknak állított emlékműnél került sor. Emlékbeszédet mondott **Hunyadi Attila**, a Máramaros-Ugocsa Református Egyházmege esperese, **dr. Oroszi József**, a Péterfalvai kistérség polgármestere. A felszólalások után a három tanintézmény közös emlékműsora következett. A megemlékezés a *Szózat* eléneklésével és az emlékmű megkoszorúzásával zárult.

2023. november 24. A Gulág- és Gupvikutató Intézet együttműködve a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságával, az Alapjogokért Központtal, a Kárpátaljai Szövetséggel, a Budavári Német Nemzetiségi Önkormányzattal és a Magyar Nemzeti Levéltárral *Hazatérés a szovjet fogságból 70 éve, előtte és utána – 1945-1953-2000* címmel nemzetközi tudományos konferenciát szervezett a Kárpátaljai Szövetség budapesti székházában, amelyen korszak legismertebb kutatói tartottak előadást.

Magyarországról előadók voltak:

Bognár Zalán (elnök, Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága, igazgató, Gulág- és Gupvikutató Intézet, tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem);

Cservenka Ferdinánd (tudományos munkatárs, GGKI; doktorjelölt, KRE; segédlevéltáros, MNL);

Havasi János (igazgatóhelyettes, GGKI);

Körösi Mihály (helytörténész; alpolgármester, Mezőberény; alelnök, GKNT);

Ö. Kovács József (egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem);

Pomázi-Bárdonicsek Dominika (tudományos munkatárs, GGKI; doktorjelölt, PTE);

Seremet Sándor (főtitkár, Kárpátaljai Szövetség);

Stark Tamás (tudományos főmunkatárs, ELKH);

Szánthó Miklós (főigazgató, Alapjogokért Központ);

Szekér Nóra (osztályvezető, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára);

Váradiné Dán Vanda (PhD-hallgató KRE).

Erdélyből: **Murádin János Kristóf** (tanszékvezető egyetemi docens, SAPIENTIA Erdélyi Magyar Tudományegyetem, alelnök, GKNT);

Kárpátaljáról:

Bimba Brigitta (PhD-hallgató, DE; tudományos munkatárs, GGKI);

Dupka György (ügyvezető elnök, GKNT; tudományos főmunkatárs, GGKI; titkár, Szolyvai Emlékpark);

Molnár D. Erzsébet (igazgató, Lehoczky Tivadar Társadalom-tudományi Kutatóközpont; főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola).

Sor került **Murádin János Kristóf** *Felejtésre ítélve. Erdélyi magyar civilek szovjet fogságban (1944–1953)* című könyvének bemutatójára **Pomázi-Bárdonicsek Dominika** moderálásában.

A konferencián az összegzések, jövőtervezések kapcsán *Közlemény és felhívást* fogadtak el.

2023. december 1. A Fehér Tibor elnök vezette Megbékélésért Polgári Egyesület a felsőzsolcai Bárczay Kastélyban megrendezte a GUP-VI- és „málenkij robot”-kutatók nemzetközi találkozóját. A kerekasztal-beszélgetésben mások mellett részt vett **dr. Dupka György** történész, aki beszámolt eddigi munkásságáról, a feltárások legfrissebb eredményeiről, valamint a jövőbeni kilátásokról, tervekről.

2023. december 21. A Magyar Nemzeti Levéltár (főigazgató: **Szabó Csaba**) a szent karácsony előtt közérdekű ajándékkal lepte meg **dr. Dupka György** lágerkutatót. **Szabó Krisztián** és informatikus csapata digitalizálta *Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképét*, amelyet az eszenyi származású **Kovács Sándor** térképészetben jártas szerzőtársával állított össze az eddigi kutatási adatok alapján. Ezentúl a MNL honlapján interaktív formában bárki hozzáférhet. Ez a digitális térkép valóságghű tükrö a Szolyvai Emlékparknak, ahol közel 12 ezer áldozat nevét örökítették meg. Ami fontos, a digitális térképen megjeleníthető a mintegy 450 település veszteségét szemléltető adattár is, amelyből kiolvasható, hogy összességében a kommunista diktatúra milyen „csapásokat” mért népiirtási szándékkal a kárpátaljai, ezenkívül a Csonka-bereg, Nagykapos környéki, a Halmi járási magyarságra is.

<https://adatbazisokononline.mnl.gov.hu/szolyvai-emlekpark...>

**A SZOLYVAI EMLÉKPARK
KUTATÓMŰHELYÉBEN KÉSZÜLT
FONTOSABB GULÁG-GUPVI KIADVÁNYOK
1992–2024**

Gyűjtemények, évkönyvek

„Oroszöldön meggyötörve...” A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2022. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2022. november 18. Szerzők: *dr. Tóth Mihály* (Zápszony), *dr. Zubánics László* (Gut), *dr. Zékány Krisztina* (Ungvár), *Marosi István* (Beregszász), *dr. Dupka György* (Ungvár), *Bimba Brigitta* (Bátyú), *Dupka Nándor* (Ungvár), *Bakancsos László* (Tiszacsoma), *dr. Bognár Zsolt* (Budapest), *dr. Botlik József* (Budapest), *Kovács Sándor* (Budapest), *Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics* (Jekatyerinburg). A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: *Dupka György*. Lektorálta: *Zubánics László*. Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2023. Kárpátaljai Magyar Könyvek 305.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-37-2. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

„Kárpátsorsúzte nép...” A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2021. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2021. november 19. Szerzők: *dr. Tóth Mihály* (Zápszony), *Marosi István* (Beregszász), *dr. Molnár D. Erzsébet* (Beregszász), *dr. Dupka György* (Ungvár), *dr. Seremet Sándor* (Budapest), *dr. Zékány Krisztina* (Ungvár), *Bimba Brigitta* (Bátyú), *dr. Zubánics László* (Gut), *Meskó János* (Ungvár), *dr. Botlik József* (Budapest), *Havasi Dániel* (Budapest), – *dr. Havasi János* (Pécs), *dr. Horváth Miklós* (Budapest), *Kállai Karolina* (Szatmárnémeti), *Kovács Sándor* (Budapest), *Matkovits-Kretz Eleonóra* (Pécs), *Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics* (Jekatyerinburg), *dr. Nagy Péter* (Budapest). A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: *Dupka György*. Lektorálta: *Zubánics László*.

Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2022. Kárpátaljai Magyar Könyvek 303.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-33-4. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

„Mert szeretetre van szükség, hogy...szenvedés után megbékéljenek a lelkek...”. A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2020. Nemzetközi emlékkonferencia Beregszász, 2020.11.20. Szerzők: *Dr. Tóth Mihály, Dr. Brenner Koloman, Dr. Zékány Krisztina, Dr. Zubánics László, Beke Mihály András, Dr. Molnár D. Erzsébet, Marosi István, Dr. Dupka György, Bimba Brigitta, Dr. Horváth Miklós, Dr. Botlik József, Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics, Hack Ferenc Mihályné.* Összeállította, a jegyzeteket írta: *dr. Dupka György.* Lektorálta: *dr. Zubánics László.* Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021. Kárpátaljai Magyar Könyvek 300.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-31-0.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/22700/22720/Számláló: 937>. (2022.06.01.)

„Élni kell, élni muszáj”. A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2019. Nemzetközi emlékkonferencia. Makosjánosi, 2019. november 15. Szerzők: *Tóth Mihály, Dupka György, Olekszij Korszun, Molnár D. Erzsébet, Márkus Beáta, Kállai Karolina, Marosi István, Bimba Brigitta, Mádi Bianka, Szabó Kata, Botlik József, Motrevics Vladimir Pavlovics, Smykalin Alexander Szergejevics.* Szerkesztette: *dr. Dupka György, dr. Zubánics László.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020. Kárpátaljai Magyar Könyvek 293.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-26-6.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/21700/21789/> Számláló: 668. (2022.06.01.)

„Kitárni az ország és a világ előtt az igazságot.” GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2018. Nemzetközi emlékkonferencia, Jánosi, 2018. november 16. A kötet szerzői: *Tóth Mihály, Matkovits-Kretz Eleonóra, Dupka György, Molnár D. Erzsébet, Balahó Zoltán, Dragan Traian, Kállai Karolina, Nagyné Pintér Jolán, Bimba Brigitta, Marcsák Gergely, Mádi Bianka, Nick*

Ferenc, Meskó János, Benkő Levente, Papp Annamária, Botlik József, Murádin János Kristóf. Hivatalos fotók: Szemere Judit, Fuchs Andrea. Összeállította: Dupka György. Szerk.: Marcsák Gergely. Intermix Kiadó Ungvár–Budapest, 2019. Kárpátaljai Magyar Könyvek 281.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-14-3.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20200/20298/Számláló:1246>. (2022.06.01.)

Az örök mementó: Szolyva. *ASzolyvai Emlékpark emlékkönyveibe írt bejegyzések gyűjteménye (2000.08.15-2018.04.12.).* Szerk., összeállít. Dupka György, Zubánics László. Intermix Kiadó Ungvár–Budapest, 2019. Kárpátaljai Magyar Könyvek 282. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-00-6.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20200/20299/Számláló:1491>. (2022.06.01.)

Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...". *Múltidézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás, Gulág- és Gupvi-táborok, áldozatok, emlékhelyek.* Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 1917.november 17. Szerzők: Dr. Tóth Mihály, Hajduk Márta, Matkovits-Kretz Eleonóra, Dupka György, Kovács Sándor, Korszun Olekszij, Bimba Brigitta, Marcsák Gergely, Csordás László, Mádi Bianka, Vass Szabina, Botlik József, Bognár Zsolt, Muszagalijeva Arajlim Szabitovna, Muszabekova Roza Madenietovna. Szerk. összeállít. dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Szerk.: Marcsák Gergely. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2018. Kárpátaljai Magyar Könyvek 273. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-04-4.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/22900/22950/Számláló:665>. (2022.06.01.)

Uram...segíts haza minket...!". *Lágertrások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959)* (Újrakiadás). Összeállította: dr. Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek 269. Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-99-8.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/13800/13830/Számláló:3311>. (2022.06.01.)

A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945-1949). Bródy András és társainak emlékkönyve. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 264. Készült a Gulág Emlékbizottság támogatásával. Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-96-7.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/17900/17938/> Számláló: 2243. (2022.06.01.)

A Szolyvai Emlékpark névlistája. A II. világháború és a sztálinizmus áldozatainak gránitlapokra vésett nevei: internált civilek, elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok. Dupka György közreadásában. Kárpátaljai MagyarKönyvek 261. Ungvár-Budapest, SzolyvaiEmlékparkbizottság –Intermix Kiadó, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-94-3

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/18100/18115/>Számláló: 1726. (2022.06.01.)

„Ezer fogoly küldi imáját az égbe... Mi atyánk, Úristen segits haza minket!..” Internálás és genocídium a Kárpát-medence régióiban. Internálás és deportálás, szovjetellenes személyek begyűjtése, megtorlása Kárpátalján. Nemzetközi emlékkonferencia a GUP-VI-GULÁG-emlékév alkalmából a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Művelődési Intézet szervezésében. Beregszász, 2015.11.20. Szerzők: Zubánics László, dr. Tóth Mihály, dr. Latorcai Csaba, dr. Murádin János Kristóf, Matkovits-Kretz Eleonóra, dr. Dupka György, Vass Szabina, Marcsák Gergely, Bimba Brigitta, Mádi Bianka. A konferencia anyagai. Kárpátaljai Magyar Könyvek 252. Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 2016.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-83-7.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/15800/15899/> Számláló: 2083. (2022.06.01.)

A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és Kaukázus országaiban. Nemzetközi emlékkonferencia anyagai, Makkosjánosi, 2016. november 18. Szerzők: Zubánics László, dr. Tóth Mihály, Marosi István, Dr. Dupka György, Matkovits-Kretz Eleonóra, Korszun Alekszej, Csordás László, Marcsák

Gergely, Bimba Brigitta, Mádi Bianka, Kosztyó Gyula, Vári Fábán László, Lőrincz P. Gabriella, Shrek Tímea. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 256. Ungvár-Budapest. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-88-2.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/17800/17888/> Számláló: 2205. (2022.06.01.)

Szolyvai emlékpark. 70 éve történt. A kárpátaljai magyarok és németek elleni retorziók 1944-1945/1955 (elhurcolás „malenkij robot”-ra, internálások, deportálások) (Magyar, ukrán, német nyelvű összefoglaló kiadvány). Összeállította: dr. Dupka György. Fotók: Fuchs Andrea. Intermix Kiadó, Szolyvai Emlékparkbizottság, Ungvár-Budapest, 2017. Kárpátaljai Magyar Könyvek 259.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-92-9.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/15900/15969/> Számláló: 1772. (2022.06.01.)

„Uram... segíts baza minket...!” Versek, imák, levelek, napló-részletek a sztálini lágerekből (1944-1959) a „malenkij robot” 70. évfordulójára. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek 236. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-66-0.

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13800/13830/> Számláló: 2991. (2022.06.01.)

A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.) Szerzők: Zubánics László, Botlik József, Korszun Alekszej, Bicsák Péter, Bánszki Hajnalka, Pahirja Olekszandr, Dupka György, dr. Tóth Mihály, Doma István, Halász József, Mihók Richárd, Illár Krisztina. A kiadványt összeállította, szerkesztette: Zubánics László. Fordítók: Balla Antónia, Kosztyó Gyula. Az ukrán nyelvű szövegek kontrollszerkesztője: Fuchs Andrea, Terescsenko Katalin. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 209. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011. 190 oldal. (Ebből 111 oldal magyarul és 79 oldal ukránul közreadott tanulmányok, előadások.)

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-33-2

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/12400/12472/> Számláló: 2779. (2022.06.01.)

Jó pásztor volt. Emlékkönyv. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Szerzők: Gecse Géza, Gortvay Erzsébet, Csirpák Emil, Gecse Endréné, Csirpák Emilné, dr. Szalóky László, Tárczy Lajos, Varga Jolán, Tóth Mária, Pasztellák István, Molnár László, Tóth István, Dupka György, Korszun Alekszej. Összeállította: Gortvay Erzsébet. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 120. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003., 100 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963-9111-64-1; <https://mek.oszk.hu/23600/23652/23652.pdf>

Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini lágerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: Dupka György. Második bővített kiadás. Előszó: S. Benedek András. A második kiadás bővített szerzői köre: Szanyi J. Gyuláné, Logojda Eszter, Forgon Pál, Füzesi Magda, Kecskés Béla, Nagy Zoltán Mihály, S. Benedek András, Vári Fábíán László. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 69. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995., 85 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963-8352-19-1. <http://mek.niif.hu/23600/23644/23644.pdf>

„Sötét napok jöttek...” (Konceptiós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944-1957). Dupka György közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 10. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 168 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 09 3; <https://mek.oszk.hu/23600/23610/23610.pdf>

Egyetlen bűnünk magyarságunk volt (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944-1946). Szerkesztett előadások: Fodó Sándor, Szabó László, Tenke Sándor, Pozsgai Imre, Szöllősi Tibor, Dalmay Árpád, Nagy Jenő, Zselicky Béla, Alekszej Korszun, Dupka György, Csatáry György, Barát József, dr. Gyarmaty Zsigmond, Kerényi Gyula, dr. Veres Lajos, id. Sari József, Lusztig Károly, Omeljan Dovhanics, dr. Fazekas Árpád, Balla Gyula, dr. Botlik József, Zombo-

ry István, Nagy Zoltán Mihály, Keresztyén Balázs, Kovács Imre Zoltán, Gulácsi Géza, Fodor Ferenc, Bagu Balázs. Közreadta: Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 9. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 328 old.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 08 5. <https://mek.oszk.hu/23600/23609/23609.pdf>

Tárolt változat angol nyelven: GENOCIDE THE TRAGEDY OF THE HUNGARIANS OF TRANSCARPATIA...They were born Hungarian: that was their only crime! A BOOK OF RECOLLECTION OF THE VICTIMS OF STALINISM IN TRANSCARPATIA (1944 – 1946). Edited by Dupka György, http://www.hunsor.se/dosszie/hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf

Istenhez fohászkodva... 1944. Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini lágerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: Dupka György. Lektorálta Tirkánics Gabriella. Első kiadásához előszót Nagy Zoltán Mihály írt. A gyűjtemény szerzői: Ágoston Béla, Balog Sándor, Berta Károly, Fedák László, Filep János, Gaál Sándor, Holozsi Károly, Huszti Béla, Nagy Jenő, Tar Géza, Turda Mihály, Vadnay András. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992., 84 oldal. <http://mek.niif.hu/23600/23644/23644.pdf>

Visszaemlékezés, életrajz, interjú

Egy eltűnt férfigeneráció nyomában. A GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból. Összeállította: Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek 270. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-98-1.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/17900/17927/> Számláló: 1864. (2022.06.01.)

Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágereken. Történetek, visszaemlékezések, emlékiratok. A lágernaplók szerzői: Nagy Jenő, Horváth László, dr. Badzey Pál, Dobsa Lajos. Összeállította: Dupka György. Utószó: Csordás László. Kárpátaljai Magyar Könyvek

267. Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-01-3

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17867/Számláló>: 1994. (2022.06.01.)

Kárpátaljai magyar nők a Gulágon. Történetek, visszaemlékezések, emlékiratok. A Gulágot túlélő szerzők: *Mandrik Erzsébet, Mészáros Sándorné.* Összeállította: *Dupka György.* Utószó: *Csordás László.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 266. Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-02-0.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/17900/17947/> Számláló: 2315. (2022.06.01.)

Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak. Szemlvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt hadifoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből. dr. *Dupka György* közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek 242., Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016. 224. old.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-69-1.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/15900/15900/> Számláló: 2159. (2022.06.01.)

Kovács Elemér: Az igazság mindennekfelett! Kárpátaljai ötvenhatosok: Varga János. Kárpátaljai Magyar Könyvek 250., Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-84-4.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/15900/15925/>

Számláló: 1844. (2022.06.01.)

Kurmai-Ráti Szilvia: Malenykij robot a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében. Mélyinterjúk id. *Pocsai Vince* és *Nagy András* túlélőkkel. KMMI-Füzetek XIV. 2011. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/12500/12546/>

Számláló: 2356. (2022.06.01.)

Nagy András: „Dobszóra elsöpört a fűvös zivatar” a sztálinimunkatáborokba. Emlékfoszlányok. KMMI-Füzetek IX. 2010.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/12400/12414/>

Számláló: 3176. (2022.06.01.)

Mandrik Erzsébet. *A pokol tornácain.* Napló. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 172. Intermix Kiadó, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007., 124 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 978 963 9814 10 3. <https://mek.oszk.hu/23400/23490/23490.pdf>

Mészáros Sándorné. Elrabolt éveim a GULAGON. (Emlékirat). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 102. Ungvár-Budapest, 2000., 90 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963-8352-69-8; <https://mek.oszk.hu/23400/23487/23487.pdf>

Mandrik Erzsébet. *A pokol bugyraiban* (Egy viski parasztlánya sztálini légerekben). Napló. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 79. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1996., 104 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8352 21 9; <https://mek.oszk.hu/23400/23486/23486.pdf>

A haláltáborból (*Badzey Pál szolymai lágernaplója*). Összeállította: *Badzey Imre.* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 87. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1996., 56 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8352 37 X. <https://mek.oszk.hu/23400/23485/23485.pdf>

Ozsváth Lajos. *Királyháza korok váltóin* (Emlékfoszlányoka legrégebbi időktől 1945-ig). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 56. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995., 80 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8352 15 9. <https://mek.oszk.hu/23600/23642/23642.pdf>

Ortutay Elemér dr. „... holnap is felkel a nap”. (Emlékeim). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 36. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 112 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 71 9. <https://mek.oszk.hu/23400/23483/23483.pdf>

„Élő történelem” (*Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944-1992*). *Dupka György* közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 22. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 120 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 31 0; <https://mek.oszk.hu/23600/23616/23616.pdf>

Szerzők

Dupka György, Fuchs Andrea: Validációs tapasztalatok a szovjet fogságba került Ung-vidékiek kapcsán az MNL-adatállományának tükrében. Intermix Kiadó, Szolyva-Ungvár–Budapest, 2023. – 448 old. Kárpátaljai Magyar Könyvek 305. Szolyvai Emlékpark 2023. A Szolyvai Emlékpark tanulmány-gyűjteményének melléklete. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-37-2. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/melleklet.pdf> ; <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/melleklet-borito.pdf>

Dupka Nándor: *Haklik Sándor vértanú.* A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945-1991). Felelős szerkesztő: Szemere Judit. KMMI-Füzetek-XXIX. Kárpátaljai Magyar Könyvek 303. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-36-5. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/KMMI-fuzetek/Haklik.pdf>

Dupka György: *Magyar GULÁG-GUPVI rabok Eurázsiaiban. Felfedett nyomok Oroszország, (Baskíria, Tatár föld, Csecsen föld), Kaukázus (Azerbajdzsán, Georgia, Örményország,) Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) régióiban.* Történelmi szociográfia. Átdolgozott, bővített kiadás. Felelős szerkesztő: *Marcsák Gergely.* Lektorálta: *dr. Zékány Krisztina.* Fedélterv, műszaki szerkesztő: *Dupka Zsolt.* Közreműködő, fotók, archív felvételek: *Fuchs Andrea.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021. 2021 – 617 old. Kárpátaljai Magyar Könyvek 265.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-87-5.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/22700/22721/> Számláló: 944. (2022.06.01.)

Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol–magyar monográfia.) Fordította: dr. Ortutay Péter. A magyar változat felelős szerkesztője: *Marcsák Gergely.* Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: *dr. Molnár Erzsébet.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-25-9.

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/21800/21806/> Számláló: 809. (2022.06.01.)

Dupka György. „Jön még egy új világ...” *A magyar '56 kárpátaljai kézikönyve. (Az 1956-os forradalom visszhangja Kárpátalján, a „megrengett Szovjetföldön” 1956–1959).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 288. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-21-1.

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/21800/21825/>

Számláló: 906. (2022.06.01.)

Nagy Zoltán Mihály: *A Sátán fattya.* Ötödik kiadás. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20300/20307/>

Dupka György: *Magyar GULÁG–GUPVI-rabok Euráziában. Felfedett nyomok Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019.

Юрій Дупко: ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВ ВОЄННОЇ РАДИ 4-го УКРАЇНСЬКОГО ФРОНТУ У СВИТІ ДО НЕСЕНЬ НКВС 1944 – 1946 рр. Dupka György Zastosuvanniâ principu kolektivnoï provinišodo ugorciv ta nimciv Zakarpattâ. Монографія. Закарпатські угорські книги — No 257. Видавництво Intermix, 2018. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-89-9.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20900/20959/>

Számláló: 1131. (2022.06.01.)

Dupka György: *A nagy háború emlékezete Kárpátalján.* 1914–2018. Haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 260. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2018. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/18100/18123>

Dupka György: *„Ne ítéljete el ...!” Zsidó népiértés, antiszemitizmus üldözése Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938–1991).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 238. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2015.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/14300/14370>

Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)* A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sé-

relmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Kárpátaljai Magyar Könyvek 232. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13300/13350/>

Dupka György: „Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában. Történelmi szociográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11300/11392>

Dupka György: A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD jelentések tükrében, 1944 - 1946). Intermix Kiadó. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 215. Ungvár-Budapest, 2012. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/10900/10996>

Singer Zsuzsa: Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok-kényszerű öröksége. Tanulmány. KMMI-Füzetek VII. 2010.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/12300/12370/>

Számláló: 2998. (2022.06.01.)

Dupka György: „Népünk temetője: Szolyva” A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945. Tanulmány. KMMI-Füzetek VI. 2009.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/12400/12418/12418.pdf>

Bakura Sándor, Dupka György, Kovács Elemér, Kovács Erzsébet, Molnár D. Erzsébet, Tóth Zsuzsanna: „Otthon a könny is édes”. 1944-1945. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 197. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009., 104 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963-8352-98-1.

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11000/11023/> Számláló: 3373. (2022.06.01.)

Tóth Gábor: „Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”. Deportálások Kárpátalján a második világháború idején. Tanulmány. KMMI-Füzetek V. 2009.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/12500/12547/>

Számláló: 2250. (2022.06.01.)

Dupka György. *'56 és Kárpátalja.* Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Második, javított kiadás. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 152. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006., 136 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 978 963 8750 10 5; <https://mek.oszk.hu/23600/23658/23658.pdf>

Bagu Balázs. *Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival.* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 128. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004., 160 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 9111 57 0; <http://mek.niif.hu/24400/24465/24465.pdf>

Dupka György. *„Keressétek fel a sírom...”. Szolyvai emlékkönyv.* A „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmuskárpátaljai magyar áldozatairól 1944 – 2004. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 134. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004., 107 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8656 77 8; <https://mek.oszk.hu/23600/23656/23656.pdf>

Dupka György. *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon.* Lefejezetértelmisség 1944- 1959. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 95. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999., 116 old.

ISSN 1022-0283, ISBN 963-8129 58 1; <https://mek.oszk.hu/23600/23648/23648.pdf>

Dupka György, Korszun Alekszej. *A “malenykij robot” dokumentumokban.* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 83. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997., 164 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8352 33 7. <https://vmek.oszk.hu/23800/23835/23835.pdf>

Dupka György, Horváth Sándor. *'56 Kárpátalján (Dokumentum-gyűjtemény).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 25. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 52 2; <https://mek.oszk.hu/23600/23635/23635.pdf>

Botlik József, Dupka György. *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján (Monográfia).* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 11. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 360 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 07 7; <https://mek.oszk.hu/23800/23849/23849.pdf>

Nagy Jenő. *Megaláztatásban. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén.* Magnófelvételtől lejegyezte és közreadta: Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 7. Intermix Kiadó, Ung-

vár-Budapest, 1992., 100 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 10 7; <https://mek.oszk.hu/23600/23607/23607.pdf>

Térkép

Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe. Az ismertető anyagot összeállította: *dr. Dupka György*. Szerkesztette: és a fotókat készítette: *Kovács Sándor*. A térképeket készítette: DIMAP, Budapest, 2017, 2018, 2019. <https://mek.oszk.hu/23600/23661/23661.pdf>;

Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/szolyvai-emlekpark>

Bibliográfia

Dupka György – Fuchs Andrea: *A Kárpátaljai Magyar Könyvek, a KMMI-füzetek sorozat bibliográfiája, a digitalizált művek jegyzéke (1992–2024).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 310. Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György. Felelős szerkesztő, lektor: dr. Zékány Krisztina. Fedélterv, műszaki szerkesztő: Dupka Zsolt. Intermix Kiadó, MÉKK, Ungvár–Budapest, 2024.

ISBN 978-615-5757-45-7. ISSN 1022-0283.

Tárolt változata: https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/intermix_katalogus_2024_001-121.pdf

**GULÁG-GUPVI NEMZETKÖZI FÓRUM
2016–2023 KÖZÖTT KÁRPÁTALJÁN
KIADOTT GYŰJTEMÉNYEK
SZERZŐINEK ANYAGAI**

BAKANCSOS LÁSZLÓ (TISZACSONYA, 1954):

**Az 1992-es magyarországi kárpótlás és a kárpátaljai magyarság* (114). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

BALAHÓ ZOLTÁN (KOMÁROM-BUDAPEST, 1973):

**A Ferencvárosi Málenkij Robot Emlékhely bemutatása* (45). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

BEKE MIHÁLY ANDRÁS (BUKAREST-BUDAPEST, 1956):

**„Hitványabb anyag mi sem vagyunk...” Az erdélyi magyarok ’56-ja* (27). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

BENKŐ LEVENTE (NAGYAJTA-MAGYARVISTA, 1961, PhD-HALLGATÓ) – PAPP ANNAMÁRIA (KOLOZSVÁR-MAGYARVISTA, 1975):

**A foksányi szovjet fogolytábor román és szovjet forrásokban – Újabb vázlatos adalékok a 176. számú láger történetéhez* (149). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

BIMBA BRIGITTA (BÁTYÚ-BUDAPEST, 1994, PhD-HALLGATÓ):

**Bátyúi katonafoglyok, három napra elhurcolt civilek a MNL hadifogoly-adatállományában* (83). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**„Dicsősege hirdetését hagyjad a jövőnek” Az ungvári Manajló Mária Teofilía O.S.B.M., a Szent Bazil rend tagja, kórházi főnővér koncepciój pere és következményei* (95). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Munkács környéki sváb nők internálása 1944-45 fordulóján*. 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**A nagyszőlősi és a felső-tisza-vidéki sváb nők internálása 1944-45 fordulóján a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának 7161. sz. parancsa alapján* (98). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

**Kérelmek és beadványok – női közbenjárás a Kárpátaljáról malenkij robotra hurcolt férfiak ügyében* (83). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**Az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában* (83). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**„A mártírok vére megvetés!” – emlékezés id. Pocsai Vincére. Egy interjú vázlatai alapján* (101). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**Elhurcolások Bátyúban* (117). 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/> Számláló: 2240.

DR. BOGNÁR ZALÁN (BUDAPEST, 1963):

**Hadifogolyként és internáltként a GUPVI lágereibe. Nagy-Budapest és agglomerációja civil lakosságának kétféle fogolystatuszban történt ítélet nélküli, tömeges elhurcolása 1944 decembere és 1945 áprilisa között* (120). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**A lakosság tömeges, ítélet nélküli elhurcolása több hullámban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéről (1944. október–1945. január)* (143). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

DR. BOTLIK JÓZSEF (SZÖNY-BUDAPEST, 1949):

**A horvát-szlavóniai magyarirtás (1944. június – 1945. május). Tito marsall partizánosztágainak kevésbé ismert helyszínei* (165). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**A ruszin nép vértanúja, Bródy András emlékezete* (139). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**A magyarságukért szenvedtek vértanú halált. Az Országgyűlés kivégzett kárpátaljai felsőházi tagjai és képviselői* (127). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

**A délvidéki magyarok és németek 220 lágerben pusztultak 1944 október – 1948 március.* 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/rszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**Görögkatolikusság Kárpátalján. A földalatti egyház évtizedei (1949–1989) (167).* 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**Meghurcolt kárpátaljai magyar felsőházi tagok és képviselők 1938–1944 (127).* 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin politikai pályájának összevetése (13).* 2011. <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

BRENNER KOLOMAN (SOPRON-BUDAPEST, 1968):

**Kedves egybegyűlteik, kedves vendégek, kedves megemlékezők! (12)* 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

DR. CSORDÁS LÁSZLÓ (ESZENY-BERECSÁSZ, 1988):

**Emlékirás és emlékolvasás (101).* 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**Elrabolt évek (A kényszermunkatáborok világa női nézőpontból, két kárpátaljai emlékirat alapján) (89).* 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

DRAGAN TRAIAN (TEMESVÁR-BUDAPEST, 1972):

**In memoriam Romulus Rusan. A közös emlékezet mérőöldköve – a Kommunizmus és Ellenállás Áldozatainak Emlékmúzeuma Máramarosszigeten (55).* 2019. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20200/20298/> Számláló: 1384. (2022.10.03.)

DR. DUPKA GYÖRGY (TISZABÖKÉNY-UNGVÁR-BUDAPEST, 1952):

**Magyar hadifoglyok, civil rabok nyomában a Baltikumban (GULÁG-GUPVI táborok, sírkertek Lettország, Észtország és Litvánia régióiban) (49).* 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**Adalékok az 1944–1947 között kivégzett kárpátaljai patrióták történetéhez. (4)* 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Szovjetellenes kezdeményezések és szervezkedések Kárpátalján, 1953–1956.* (87). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

**30 éve indult el a GULÁG–GUPVI tabudöntő kutatás és épült fel emlékezetpolitikánk epicentruma, a Szolyvai Emlékpark (1989–2019).* 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**A GULÁG–GUPVI-kutatás helyzetképe az intézményesülési törekvések útján* (21). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**Adalékok a 4. Ukrán Front egységei által területszerzési szándékkal megszállt Csonka-Bereg és a szlovákiai Ung-vidék településeiről 1944–1945-ben Szolyvára és más gyűjtőlágerekbe elhurcoltak tragikus történetéhez, az áldozatok emlékének megörökítéséről* (25). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban* (23). 2017. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**A Kárpátaljáról és a szomszédos megyékből internáltak, letartóztatottak, elítéltek, száműzöttek különböző útja a szovjetunióbeli GUPVI- és GULÁG-táborokig (1944–1955)* (67). <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

„Elvázott” autonómiatörekvések Kárpátalján 1918–1992. Tézisek egy tanulmányból (71). 2011. <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

DUPKA NÁNDOR (UNGVÁR, 1985, PHD-HALLGATÓ):

**Ki volt Haklik Sándor? A kisértő római katolikus esperes letartóztatása, koncepció pere, vértanúhalála* (99). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

HACK FERENC MIHÁLYNÉ (MEDGYESEGYHÁZA-ALMÁSKAMARÁS, 1968):

**Kitelepítés Almáskamarásról* (181). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

HAJDUK MÁRTA (BUDAPEST):

**Elhúzódo tragédia Kárpátalján* (9). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

DR. HAVASI JÁNOS (PÉCS, 1952):

**A II. világháború során eltűnt hozzátartozók felkutatásának mai lehetőségei és korlátai* (229). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

HAVASI DÁNIEL (1981, PÉCS) – DR. HAVASI JÁNOS (PÉCS):

**A Vihorlát mártírjai* (dokumentumriport) (168). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

DR. HORVÁTH MIKLÓS (BUDAPEST, 1953):

**Magyarország szerepe a Varsói Szerződés felszámolásában* (179). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Adalékok a Kádár-csoport 1956–1957-es legitimítésének és a formálódó hatalom jellegének értékeléséhez* (113). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

KÁLLAI KAROLINA (MIKOLA-SZATMÁRNÉMETHI, 1967):

**Emlékezetmegőrzés képekben, Szatmárnémetitől Foksányig* (219). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Helyszíni szemle és történettudósítás az egykori SZU MVD GUP-VI és a repatriálással megbízott szovjet szervek 36. sz. máramarosi hadifogoly-gyűjtőtáborban és átvételi állomáson.* 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**A Szovjetunióba elhurcolt és haza nem tért magyar, sváb áldozatok feliratos emlékjelei a Szatmár megyei, illetve az egykori Ugocsához tartozott Halmi járás településein* (63). 2019.

<https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

KORSZUN, OLEKSZIJ (HARKIV MEGYE-UNGVÁR, 1936):

**Három évtizednyi GULÁG–GUPVI-dokumentum feltárásának mérlege.* 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**Az ártatlanul elpusztult bonfitársaink emlékének megörökítése a jelen és a jövő nemzedékeinek szent ügye* (73).

**Увічнення пам'яті безвинно загиблих співвітчизників — свята справа сучасних і наступних поколінь* (77). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**A kárpátaljai tömeges elnyomás 1953. március elején Sztálin halálával megszakadt* (61). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**Bródy András és Volosin Ágoston politikai rehabilitálásának folyamatáról* (35). <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

DR. KOSZTYÓ GYULA (BEREGDÉDA-NYÍREGYHÁZA, 1986):

**Az Uszta-Priscsepa partizánosztagok tevékenysége Kárpátalján (1944. augusztus 8. – október 26.)* (12). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

KOVÁCS SÁNDOR (ESZENY-BUDAPEST, 1954):

A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar emlékek Munkácson és környékén (188). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar emlékek az Ung-vidéken* (227). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképéről* (69). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

LATORCAI CSABA (BUDAPEST):

Megnyitó beszéd (15.) 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

MARCSÁK GERGELY (KINCSESHOMOK-BEREGSZÁSZ, 1990):

**A malenkij robot megjelenítése Vári Fábián László önéletrajzi regényében* (99). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**Tollas Tibor, a füveskerti költő, Kárpátalja tragédiájának szemtanúja* (95). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**A sztálini elhurcolások témája Vári Fábián László műveiben* (95). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**A sztálini elhurcolások témája irodalmunkban* (111). 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

MAROSI ISTVÁN (BEREGSZÁSZ, 1974):

**dr. Ortutay Elemér (1916–1997) kárpátaljai görögkatolikus pap élete és kora. Élettörténeti kutatásának* (35). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**A kommunizmus időszakában (1944–1989) üldözött kárpátaljai görögkatolikus áldozópapok és papcsaládok élettörténeti kutatásának dokumentumai* (14) 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

*„Mert szeretetre van szükség, hogy ... szenvedés után megbékéljenek a lelkek...” – Ortutay Jenő (1889–1950) – áldozópap, politikus, mártír. (72) 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

*„Katakomba-szolgálat” *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegeye 1944–1989 közötti üldözése*. 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**A „Holnap is felkel a nap...” – Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül (Az egykori Gulág-rab, Dr. Ortutay Elemér születésének 100. évfordulója alkalmából) című kiállítás megnyitója* (19). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

MATKOVITS-KRETZ ELEONÓRA (PÉCS, 1951):

30 éves a Német Kör: a partnerszervezetekkel való együttműködés a malenkij robot kutatása és az emlékezetpolitika tükrében (270). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**A pécsi Német Kör GULÁG–GUPVI emlékezetpolitikája – könyvek, dokumentumfilmek, kiállítások, emlékutak, konferenciák tükrében* (13). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**A Pécsi Német Kör emlékútja a Szovjetunióba elhurcoltak nyomában – Kaukázus (Örményország), Közép-Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) országaiban* (15). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**Az internált magyarság és németiség emlékét megörökítő rendezvények, oroszországi, kaukázusi, erdélyi, felvidéki, ukrainai történelmi emlékutak. Lágerjárat – utazó vagonkiállítás Magyarországon, könyvbemutatók és más programok a GULÁG- GUPVI Emlékévben* (45). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**Az internált magyarság és németiség emlékét megörökítő rendezvények, programok a GULÁG-GUPVI Emlékév keretében (2015–2016) (43).* 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

MÁDI BIANKA (VERBŐC-BUDAPEST, 1998):

Internálás az otthon maradtak visszaemlékezésének tükrében. 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**Ugocsa-vidéki népcsoportok internálásának folyamata (105).* 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**Az internálás ideje alatt otthonmaradtak mindennapjai (107).*, 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**Ugocsa-vidéki népcsoportok deportálásának és internálásának folyamata 1944–1955 között. Deportálás és internálás az Ugocsa-vidéki Verbőcön, Feketepatakon, Salánkon és vonzáskörzetükben (109).* 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**Deportálás és internálás Verbőcön (12).* 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

DR. MÁRKUS BEÁTA (PÉCS):

**A „malenkij robot” utáni hatósági intézkedések a Dél-Dunántúlon helyi források tükrében.* 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

MESKÓ JÁNOS (UNGVÁR, 1958):

**Betekintés a meghurcolt Durnevics Tódor (Fegyir) Georgijovics (Latorcafé, 1904 – Javasz, 1954) izsnyétei g. k. vértanú parochus aktáiba (128).* 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Kárpátalja 1944–1946-os átmeneti időszakának krónikája (129).* 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

DR. MOLNÁR D. ERZSÉBET (BEREGSZÁSZ, 1979):

**A „malenkij robot” következményei a kárpátaljai magyar családokra (32)* 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**A kárpátaljai görögkatolikus magyarság és a malenkij robot (52).* <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

**A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról a Donyec-medencei szénbányákba Kárpátaljai magyarok a donbászi FZO-iskolákban.* 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

„Kitárni az ország és a világ előtt az igazságot.” A kárpátaljai magyarok 1944-es elhurcolása: tények, adatok, összefüggések (29). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

DR. MOTREVICS VLADIMIR PAVLOVICS (POLOCK-JEKATYERINBURG, 1952):

A II. világháborús magyar katonai temetkezési helyek az Ural régióban: elhunytak lélekszáma, a sírok helye és gondozása (248). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf2023.pdf>

**Magyarok a Szverdlovszki megyében az 1919–1949-es években (levéltári-vizsgálati akták alapján)* (285). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**A II. Világháború idegen hadifoglyai és internáltjai az Azerbajdzsáni SzSzK-ban 1944–1950-es években: Afogvatartottak lélekszáma, elhelyezése és elhalálózása* (152). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

**Иностранные военнопленные и интернированные второй мировой войны в Азербайджанской ССР в 1944–1950 гг.: Численность, дислокация, смертность контингента* (165). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

DR. MOTREVICS VLADIMIR PAVLOVICS–SMYKALIN ALEXANDER SZERGEJEVICS (SZVERDLOVSZK/JEKATYERINBURG, 1952):

**Magyarok Szverdlovszk megyében az 1920–1930-as években.* <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**Венгры в Свердловской области в 1920-е – 1930-е гг.* 2020.

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

DR. MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF (KOLOZSVÁR, 1980):

**Egy erdélyi kisváros az 1944 őszi szovjet deportálások metszéspontjában. A tordai magyarok elhurcolása* (191). 2019. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20200/20298/> Számláló: 1384. (2022.10.03.)

**Az erdélyi magyar és német civil lakosság „málenyikij robot”-ra hurcolása 1944–1945-ben* (19). 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

**DR. MUSZAGALIJEVA ARAJLIM SZABITOVNA (TATAR-
KA/ATYRAU-ÁSZTANA, 1974):– DR. MUSZABEKOVA ROZA
MADENIETOVNA (SZEMIPALATYINSZK-ÁSZTANA, 1970):**

**Magyar hadifoglyok a kazahsztáni GUPVI-táborokban* (165).

**DR. МУСАГАЛИЕВА АРАЙЛЫМ САБИТОВНА – DR.
МУСАБЕКОВА РОЗА МАДЕНИЕТОВНА:**

Венгерские военнопленные в казахстанских лагерях ГУПВИ (185). 2018. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

DR. NAGY PÉTER (ÓZD-BUDAPEST, 1988):

**Szomorú karácsony – Szovjet megszállás Ózdon* (384). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

NAGYNÉ PINTÉR JOLÁN (BUDAPEST, 1954):

**Emberkereszt. Egy szobor története* (79). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

NICK FERENC (ZIRC-BUDAPEST, 1954):

**Kecskési Tollas Tibor, a nemzetmentő* (121). 2019. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**DR. PAHIRJA OLEKSZANDR/Олександр Пагіря (UNG-
VÁR-LEMBERG/LVIV, 1987):**

**Kárpátalja problematikája az ukrán felszabadító mozgalom képviselői és a magyarországi katonai-politikai körök közötti tárgyalások tükrében (1943-1944)* (56). 2011. <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

DR. SEREMET SÁNDOR (MUNKÁCS-BUDAPEST, 1988):

**Egy kapcsolat történetéből: Dulatbekovról, a Kazahsztánba hurcolt magyar hadifoglyok kutatójáról, könyvéről* (79) 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

SZABÓ KATA (BEREGÚJFALU, 1999):

* „Élni kell, élni muszáj” (*Színre vitt erőszak: közös pontok és eltérések A sátán fattya regény- és filmváltozatában*). 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

DR. TÓTH MIHÁLY (MEZŐKASZONY-ZÁPSZONY-BUDAPEST, 1954):

*A Szolyvai Emlékparkbizottság 2022. évi tevékenységéről (9). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf2023.pdf>

*GULÁG–GUPVI-kutatók Nemzetközi Fóruma, 2021: kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika... Nemzetközi tudományos emlékkonferencia, Beregszász, 2021. november 19. (Nyitóbeszéd) (9) 1922. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

*A Szolyvai Emlékparkbizottság 2020. évi tevékenységéről. 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

*A Szolyvai Emlékparkbizottság 2019. évi tevékenységéről. 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

*A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye az ukrán törvényhozásban (9). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

*A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye az ukrán törvényhozásban (7). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

*A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye Ukrajnában (11). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

*Tájékoztató a nemzetközi emlékkonferenciáról (9-13). 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

*Ukrajna nemzetiségpolitikája a jogalkotás és jogalkalmazás tükrében (78). 2011. <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

VASS SZABINA (FORGOLÁNY-PÉCS, 1992, PHD HALLGATÓ):

A Rendkívüli Bíróság intézménye. Vádlók és vádlottak (117). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

*A „Málenkij robot”, avagy a szovjet rendteremtési modell megismertetése a kárpátaljai lakossággal (97). 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

DR. ZÉKÁNY KRISZTINA (UNGVÁR, 1975):

* *Mártírok, ismert és ismeretlen hősök emlékezete a Gulág–Gupvi-kutatók 2021. évi nemzetközi emlékkonferenciáján* (23). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

* *A GULÁG–GUPVI témájú könyvek a szerkesztő szemével* (84) 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

*, *„Élni kell, élni muszáj” – A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2019 című gyűjteményről* (14). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

DR. ZUBÁNICS LÁSZLÓ (GUT, 1971):

* *A kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1945 között. Levéltári iratok és dokumentumok címmel Olekszij Korszun összeállításában Magyarországon kiadott gyűjteményről, fogadtatásáról* (13). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

* *A kivégzett Benda Kálmán mérnök, a magyar Országház felsőházi tagja a beregszásziak emlékezetében* (115). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

* *Dupka György: A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944–1946. György Dupka. A hidden tragedy: the fate of hungarians and germans in Subcarpathia, 1944–46 című könyvéről* (21). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

* *Előszó* (7). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

* *XX. századi történelmünk buktatói, avagy hogyan hamisítsuk meg a történelmet* (8). 2011. <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

Összeállította:
Dupka György

ELŐADÓK, SZERZŐK RÖVID ÉLETRAJZA

BIMBA BRIGITTA

(Bátyú, 1994. január 27.) PhD-hallgató, történész, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaság (GKMT) tagja, a Gulág-Gupvikutató Intézet tudományos munkatársa.

2011-ben érettségizett a Bányai Középiskolában. Mesterfokozatú diplomát szerzett történelemből az UNE, akkori nevén Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékén. Jelenleg a Debreceni Egyetem Történelmi Néprajzi Doktori Iskolájának doktorandusz (PhD) hallgatója. Abszolutóriumot szerzett 2021-ben. Kutatási területe: Kárpátaljai nők a GULÁG és a GUPVI táborokban, az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában. A témában számos tanulmánya jelent meg és tartott több alkalommal előadást a beregszászi GULÁG-GUPVI Nemzetközi Fórumon is.

DR. BOTLIK JÓZSEF

(Szöny, 1949. január 15.) PhD történész, író, teológus, egyetemi oktató, újságíró. Gyermekek és ifjúkorát Dunaalmáson töltötte. Anyai ágon felvidéki, apai ágon székelyföldi (Gyergyó) gyökerű, ami döntően meghatározta az elszakított területen élő kisebbségi magyarság sorsa iránti elkötelezettségét. Fogadott szülőföldje Kárpátalja. 1974-ben újságírói, 1980-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem szakos középiskolai tanári és könyvtárosi képesítést, 1996-ban a Sola Scriptura Lelkészképző és Teológiai Főiskolán hittanári oklevelet, 1982-ben egyetemi doktori, 2004-ben az ELTE-n PhD doktori fokozatot szerzett. Ugyanezen évtől a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója, egyetemi docens. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola oktatója, témakiírója, témavezetettjei közül eddig heten nyertek el PhD fokozatot, közülük öten kárpátaljaiak: Seremet Sándor, Tutusko Ágnes, Riskó Mariann, Szanyi M. József, Kosztyó Gyula, a hatodik Dupka György, akinek a belső opponense volt. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola Tanácsának belső, választott tagja (2010–2017). Kutatási területe a XX. századi magyar történelem és a határon

túli magyarság története. Eddig 31 könyve jelent meg, ebből kettő az Amerikai Egyesült Államokban angol nyelven. Ezen kívül több mint 200 tudományos publikációja látott napvilágot, valamint 35 hosszabb történelmi ismeretterjesztő filmet (ebből 30-nak a forgatókönyvét is írta) és 40 önálló rádióműsort készített. Budapesten él és alkot. Felesége a kárpátaljai származású Dr. Kótyuk Erzsébet PhD néprajzkutató, ortostörténész.

Legutóbb megjelent könyve: Eltitkolt népirtás a Délvidéken 1944. október – 1948. március. Terjedelme: 513 old.

Díjak, elismerések:

Váradi-Sternberg János-díj (2000),

Magyar Művészetért Díj (2009),

Pro Patria in Exteris (Corvinus Society, Kanada 2009, 2018),

Kárpátaljai Magyar Nívódíj (2010),

Hodinka Antal-díj (2010),

Pável Ágoston Emlékérem (Vas Megye Önkormányzatának Közgyűlése, 2012), Magyar Érdemrend Lovagkeresztje polgári tagozat (2020).

DR. DUPKA GYÖRGY

Történész, irodalmár, kiadói főszerkesztő, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatója, a Szolyvai Emlékpark felelős titkára. Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének elnöke, a GKNT ügyvezető elnöke. Az MTA és az MMA köztestületi tagja, és a Kárpátaljai Magyar Tudományos Tanács tagja, díjazottja.

1952. április 11-én született a kárpátaljai Tiszabökényben. 1979-ben Ungváron szerzett magyar szakos bölcsészdiplomát, 1968-tól publikál. 1990-től a kárpátaljai magyarság múltjával foglalkozik. Több mint harminc kötet, százötven tanulmány szerzője, számos tudományos konferencia szervezője, előadója. Tagja a Magyar Írószövetségnek. Megszervezte Ungváron, majd Munkács ősi várában a Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatainak Emlékmúzeumát. A Tiszabökényi Árpád-házi Szt. Erzsébet római katolikus templomban létrehozta az Egyházüldözés Kárpátalján 1944–1991 Idővándor tematikus kiállítást. 2008 őszén az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán kultu-

rális mediátor szakos másoddiplomát kapott. Mint elkötelezett Gulág-Gupvi-kutató több tanulmányúton (Donyec-medencében, az Ural környéki megyékben, Kaukázusban, Euráziában, Baltikumban stb.) vett részt. 2014. szeptember 19-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományok Doktori Iskolájában megvédte doktori (PhD) disszertációját a legmagasabb minősítéssel.

Legutóbb megjelent kötetei: *Magyar GULÁG-GUPVI rabok Euráziában. Felfedett nyomok Oroszország, (Baskíria, Tatár föld, Csecsen-föld), Kaukázus (Azerbajdzsán, Georgia, Örményország,) Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) régióiban.* Történelmi szociográfia. (Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021); *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol–magyar monográfia, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020).

Fontosabb elismerések, díjak: Berzsényi-díj (1993); Nagy Imre-emlékplakett (1995); Julianus-díj (2009); Gulág-emlékérem (2017); Magyar Érdemrend Lovagkeresztje (2017); a Magyar Kultúra Lovagja (2018), Fábry Zoltán-díj (2023), Ratkó József-díj (2023), Pro Minortate-díj (2023)

DUPKA NÁNDOR

(Ungvár, 1985.01.11.) doktorandusz, egyháztörténet. Az Ungvári 10.sz. Dayka Gábor Középiskolában szerzett érettségi után, egyetemi tanulmányai végeztével mesterfokozatú diplomát szerzett az UNE Jogi Karán. 2022-ben az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének hallgatója. Kutatási területe: a kárpátaljai római katolikus egyház és papjainak üldözése a szovjet hatalom idején. 2023-tól az Ungvári Nemzeti Egyetem Történelem és Archeológiai Kara Doktori Iskolájának aspiráns hallgatója. Tempus Alapítvány ösztöndíjasa.

Művei: Haklik Sándor vértanú. A Kárpátaljai Római Katolikus

Egyház hitvallói (1945-1991). Felelős szerkesztő: Szemere Judit. KMMI-Füzetek-XXIX. Kárpátaljai Magyar Könyvek 303. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/KMMI-fuzetek/Haklik.pdf>

Készülőben:

Pásztor Ferenc vértanú. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945-1991). KMMI-Füzetek 2024.

HANGÁCSI ISTVÁN

(Eger, 1968) nyugállományú alezredes, elkötelezett hadisírkutató, a Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület vezetője által irányított, 20 tagot számláló közhasznú szervezetben vannak volt hivatásos katonák, egykori rendőrök és közigazászok is. Az elnök szervezésében mindannyian saját elhatározásukból, szabadidejük terhére végzik a munkát, amelyre felfigyelt a Honvédelmi Minisztérium is. Ma már a katonai kegyeletápolással foglalkozó szaktárca egyfajta meghosszabbított karjaként, megbízás alapján is dolgoznak. Tevékenységük magába foglalja a levéltári kutatásokat, a korabeli dokumentumok feldolgozását, előadások szervezését és az igazán aktív terepmunkát, azaz a helyszíni vizsgálatokat és a hadisírok gondozását. Kárpátalján számos fontos eredményt értek el az évek során. Többek között rendbe hozták és felavatták a Kőrösmezőn található temetőt, melynek katonai részében azok alusszák örök álmukat, akik a két világháborúban életük árán is védtek a mindenkori haza határait. A legnagyobb személyes sikerének természetesen azt tartja, hogy Taracközön ráleltek a helyre, ahol a harcokban 1944-ben elesett nagyapját eltemették. Ugyanebben a sírkertben felkutatták és felújították az I. világháborús hadiparcellát. Ungváron és Beregszászban is gondjaikba vették az itteni magyar katonai temetőket. A jelenlegi Ukrajna területén (Halics, Huszt, Kőrösmező, Szkoie, Taracköz) az egyesület a hadisírok folyamatos karbantartásának biztosítása érdekében temetőgondnoki hálózatot üzemeltet.

Elismerések: Hadisírgondozásáért Kitüntető Cím adományozottja, II. osztály – 2013; Magyar Arany Érdemkereszt – 2020.

Dr. HAVASI JÁNOS

(Dombóvár, 1952. július 17.– Pécs/Kaposszegcső, 2024. május 7.) magyar jogász, újságíró, lágerkutató. Kaposszekcsői evangélikus lelkészi családban született, 1952. július 12-én. Pécsi jogi és budapesti újságírói tanulmányainak befejezése után 1978-ban a Dunántúli Napló kul-

turális rovatában kezdte hivatásos újságírói pályáját. 1983-85 között a Baranyai Alkotótelepek (villányi és siklói nemzetközi szimpóziumok) igazgatója, majd a Jelenkor c. irodalmi folyóirat olvasószervezője és ismét a Dunántúli Napló újságírója. Több fővárosi lap (HVG, Új Tükör) baranyai tudósítója 1989-ben kollégáival megalapítja A Helyzet c. független hetilapot, amelynek 1991-ig főszerkesztője. Ezt követően másfél évig a Művelődési és Köznevelési Minisztérium sajtófőnöke. 1992-94-ben a Párizsi Magyar Intézet sajtókapcsolatokkal megbízott igazgatóhelyettese, az Új Magyarország és a Duna Televízió párizsi tudósítója. 1995-96-ban szabadúszó videó-újságíróként a Duna Televízió dél-dunántúli, horvátországi és boszniai tudósítója, majd két éven át a Duna Televízió PR igazgatója. 1999-től 2010-ig a Magyar Televízió munkatársa, különböző beosztásokban (szerkesztőségvezető, regionális majd közéleti főszerkesztő). 2011-től az MTVA helyettes kabinetfőnöke, a határon túli magyar programok különmegbízottja. 2015-től négy éven át a Párizsi Magyar Intézet igazgatója, a Magyar Nagykövetség kulturális tanácsosa.

2019-től a Duna Médiaszolgáltató rádiós igazgatója. Tíz éve foglalkozik hadisírkutatással. 2006-ban megalapította a Sírjaik hol domborulnak? c. televíziós műsort, 2007-ben a Háborús Keresőszolgálat c. honlapot. E témában többször járt riport- és kutatóúton Szibériában, a Donnál, a Donyec-medencében Galíciában és Európa számos más országában. Lengyelországban. Több tucat riportfilm és nyolc riportkönyv szerzője. 71 évesen, súlyos betegségben Pécsen hunyt el.

Emlékezte: Kaposszekcsőben dr. Havasi János egészalakos szobrának, az emléktáblának és a róla elnevezett térnek az avatására 2024. szeptember 15-én került sor a község önkormányzata szervezésében.

Fontosabb művei: Miért nem dalol a kalapács? (Zeneműkiadó, 1985); Izotópfalu (Kossuth Kiadó, 1989); Egy hangszer voltam az Isten kezében. Pécsi Géza pályaképe (Kulcs a muzsikához, 2011); Kele, a léleklátó; ford. Havasi Dezsőné, Dücső Csilla, utószó Király József, Havasi Bertalan; 2. bőv. kiad. szerzői, Pécs, 2012; Lánykák, az idő eljárt. Regényes családtörténet, valódi szereplőkkel (utószó Havasi Dezső; Tettye Média Könyvek, 2013) – Édesanyja elmesélése és levelei, valamint saját helyszíni kutatásai alapján. A könyv alapján készült

az Örök tél című történelmi filmdráma forgatókönyve. Az egyszemélyes stáb. Gyakorlati tanácsok kezdő videó-újságíróknak; 2. bőv., jav. kiad.; Tettye Média Könyvek, Pécs, 2014; Helyzet volt. Összegyűjtött írások a rendszerváltozás korából (Tettye Média Könyvek, 2015); Hadiösvényen (Tettye Média Könyvek, 2019); Ha azt mondom, Párizs... Kirándulásaim a diplomáciába (Tettye Média Könyvek, 2021); A szokás hatalma. Barangolás íratlan szabályaink világában (Tettye Média Könyvek, 2022); Kinek két hazát adott... Beszélgetések második világháborús lengyel menekültekkel (Tettye Média Könyvek, 2022)

Fontosabb kitüntetések: a Külhoni Magyar Újságíró Egyesületek Konvenciójának Sándorov Péter-díja (2009), a HM által adományozott „A Magyar Hadisírgondozásért” Kitüntető Cím I. osztálya (2010), Párizs Város Nagyerőmének Ezüst Fokozata (1919), a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje, polgári tagozat (2020), Herczeg Ferenc-díj (1921), Kaposzekcső díszpolgára (2021).

KOVÁCS SÁNDOR

(Eszeny, 1954). Magyar Örökség-díjas honismereti szakíró. Anyanyelvén végezte el a szülőfaluja általános iskoláját, majd Csap magyar középiskolájában érettségizett. Az Ungvári Állami Egyetemen matematikusi, matematikatanári diplomát szerzett. 22 éven át szülőfaluja középiskolájában és Szalóka általános iskolájában tanított matematikát és informatikát. 1999 óta Budapesten él, és 41 év pedagógusi munka után vonult nyugdíjba. Eközben 1972-től diákfejjel elkötelezte magát az idegenvezetéssel. Tanári pályája nagyon fontos kiegészítője lett szülőföldje múltjának kutatása. 1996-ban honismereti szakíróként is bemutatkozott. A Kárpátalját magyar szemmel bemutató Kirándulások a Kárpátok alján és bércein című könyv, amint azt alcíme is jelzi, úti olvasmány a vidéket felfedezni vágyók számára. 1999-ben a Püski Kiadónál napvilágot látott kötetben, a nagy sikert aratott Kárpátaljai útravalóban teljesen kirajzolódik az író egyedi stílusa, mely az eddigi kiadványok mindegyikét jellemzi. Az általa létrehozott Kárpátaljai Spektrum sorozat köteteit nemcsak írja és fotózza, hanem valamilyen munkafázisát – tervezés, szerkesztés, dizájn, nyomdai előkészítés – egyedül végzi. A barna könyvek – az *Ahol a Tisza születik* (2005), a

Verecke (2006), a *Máramarosi bércek között* (2007), a *Bús düledékeiden* (2008), a *Honfoglalásunk hét emlékműve* (2010), a *Verecke – a honfoglalás kapuja* (2015), az *Eszeny – egy falu a kanyargó Tisza mentén* (2018) – izléses külsőjükkal, gazdag illusztrációs anyagukkal, áttekinthetőségükkel és olvashatóságukkal nem véletlenül aratnak sikert az olvasók körében. 2023-ban pedig a földi, Ungvári Lajos Kossuth-díjas szobrász pályáját összefoglaló albummal művészeti íróként is megismerhettük. Egyéni stílusa tapasztalható a publikációiban, a megszámlálhatatlan előadáson, megnyilatkozásaiban a rádióban, televízióban, folyóiratokban, rendezvényeken. Hihetetlen elszántsággal és sokoldalúan igyekszik felkelteni az anyaország érdeklődését a hányattatott sorsú Kárpátalja iránt, bemutatni e vidék szépségeit, történelmi, művészeti értékeit. Ezt bizonyítja az eddig megjelent 17 könyv és ismeretterjesztő kiadvány, a 13 általa szerkesztett térkép, a 200 cikk és tanulmány, a 36 fotókiállítás, az általa szerkesztett 17 könyv és kiadvány, amelyek borítóját is ő tervezte, több fordítás, szakmai lektorálás. 11 Kárpátaljáról szóló ismeretterjesztő film írója, illetve szakértő konzultánsa, ezenkívül 2 önálló film írója, operatőre és rendezője.

Legutóbb megjelent kiadványában önmagáról vall: Ügyeket szolgálni. Kárpátaljai Spektrum, Budapest, 2024.

DR. UNIV. ING. KÖTELES ÁGOSTON

(Tornaújfalu, 1940) okleveles agrármérnök, helytörténeti kutató, az Erőszakkal Elhurcoltak Szlovákiai Asszociációjának (SANO) alelnöke. Alap- és középfokú tanulmányait Tornaújfaluban, Tornán és Komáromban végezte, majd kiegészítő szakosított képzést a Kassai Állatorvosi Egyetem Állattenyésztési és Takarmányozástani Tanszékén szerzte, ezt követően pedig a csehországi Jihlavan hús- és gyapjú minősítés szakágból államvizsgát tett. Felsőfokú végzettséget a Debreceni Agrártudományi Egyetemen szerzett, és 1985-ben Herold István professzornál doktorált. Volt biológiatanár a rozsnyói és a szepsi gimnáziumban is.

Az eddig megjelent szakmai írásain túl a Szovjetunióba elhurcolt több ezer felvidéki magyar ember sors történetével is foglalkozott. Eből a tárgykörből számos cikke, könyve jelent meg.

MAROSI ISTVÁN

(Beregszász, 1974.dec. 9.): gör. kat. lelkész, főiskolai lelkész, egyháztörténész; a beregszászi Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója; a Bendász-hagyaték gondozója, a sorozat szerkesztője. Házastársa Marosi Anita (Debrecen, 1976. május 11.), a Kárpátalja.ma munkatársa, a szakkollégium könyvtárosa, levéltárosa. A Beregszászi 3. Sz. Zrínyi Ilona középiskolában tanult. A papi szeminárium elvégzése és pappá szentelése után több magyar lakta településen szolgált. Sok hasznos és közérdekű kezdeményezés megvalósítása fűződik a nevéhez. Emellett a Rákóczi-főiskolán működő görögkatolikus lelkészség, a GörögKör és az Ortutay-kollégium vezetője. Támogatja a Görögkatolikus Ifjúsági Szervezetet, hittantáborait és más rendezvények lebonyolítását. Elindította az Ortutay Elemér Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia-sorozatot. A görögkatolikus kiadványok (Megmaradni, Kárpátikon) felelős szerkesztője, egyháztörténeti konferenciák, kiállítások stb. egyik fő szervezője. Könyvet írt a Kárpátalján élő görögkatolikus magyarokról. 2017-ben Beregszászban kezdeményezte az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ létrehozását és ezen belül működő Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár megalapítását.

Fontosabb művei: Görögkatolikus magyarok Kárpátalján. Községek és templomok. Szent Miklós Egyesület, Nagybecsény–Beregszász, 2014; Marosi István (szerk.): „...a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...”. Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez, Nyíregyháza-Beregszász 2019, 400 o.; Az I. világháború és a görögkatolikusok. Tanulmánykötet, Társzerző: Suslik Ádám. Nyíregyháza – Beregszász 2020, 186. o.

MESKÓ JÁNOS

(Ungvár, 1958. május 26.) helytörténész. A Szolyvai Emlékparkbizottság tagja. A munkácsi várbán elhelyezett Sztálini Terror Áldozatai Kárpátaljai Emlékkiállítás megbízott igazgatója. 1975-ben érettségizett az Ungvári 10. Számú Zalka Máté Középiskolában. 1990-ben elvégezte az Ungvári Állami Egyetem történelem szakot és 2006-ban az Ungvári Nemzeti Egyetem jogi karát. Különböző beosztásokban dol-

gozott. Kutatási területei: a magyar oktatás Kárpátalján a háború utáni szovjet korszakban, a Kárpátontúli Ukrajna átmeneti államalakulat 15 hónapos története, a Néptanács dekrétumai és rendeletei – az erőszakos szovjet politika 1944-1946 között, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye története, a szovjet korszak és a várkeri temető lerombolása. Ungváron él.

DR. MOLNÁR D. ERZSÉBET

(1979, Beregszász) PhD, történész. Az MTA köztestületének külső tagja. A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaság (GKMT) tagja. 2002-ben a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola angol-történelem szakon végzett. Diplomaszerezés után a Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékén kezdett dolgozni, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta tanulmányait. 2015-ben szerzett doktori fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója, docense, illetve a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont vezetője, Kutatási területe: A szovjet rendszer kiépítése Kárpátalján. Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboraiiban.

Elismerések: Magyar Arany Érdemkereszt (2017), a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács díja (2017), A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának oklevele (2021).

Legutóbb megjelent kötete: Molnár D. Erzsébet – Váradi Natália – Darcsi Karolina – Orosz Ildikó – Csernicskó István: Küzdelem a megmaradásért. A kárpátaljai magyar közösség (1944–2022). Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Európai Emlékezet és Lelkiismeret Platformja, Budapest, 2022., p. 282. ISBN 978-615-656-52-1

DR. MOTREVICS, VLADIMIR PAVLOVICS

(Polock, Fehéroroszország, 1952.október 14.) az Uráli Állami Jogi Egyetem (Jekatyerinburg) Állam- és Jogtudományi Tanszékének professzora, történelemtudományok doktora. Tevékenyen vesz részt az orosz-magyar GUPVI-GULÁG-kutatás programjában. Több mint 100 tudományos munka szerzője, illetve társszerzője.

DR. TÓTH MIHÁLY

(Mezőkaszony, 1954. október 5.), építészmérnök, a jogtudományok kandidátusa, nemzetközi jogász, kisebbségi politikus; a Szolyvai Emlékparkbizottság alapító elnöke, 1987 és 1989 között Beregszász város polgármestere, 1989 és 1992 között a Kárpátaljai Megyei Kommunális Főigazgatóság vezérigazgató helyettese-főmérnöke, 1992-1995 években Ukrajna Elnökének Beregszászjárési megbízottja-járási közigazgatásvezető, 1994-1998 években az Ukrán Parlament, a Verhovna Rada képviselője volt. 2003 és 2008 között Ukrajna Budapesti Nagykövetsége Kereskedelmi-gazdasági Misszióját vezette. 1990-1994 években a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselője, a Tanácsban a Magyar Frakció vezetője, 1990-1992-ben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke, 1993-ban alapító tagja a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének, 1996–2002 között az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, 2007-2013 között a Szövetség tiszteletbeli elnöke. 1998-tól a jogtudomány területén tevékenykedik: kezdetben a Verhovna Rada Jogtudományi Intézetének, 2002-től 2020-ig az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Kutatási témája az emberi jog, a nemzeti kisebbségek, és az önkormányzatiság jogának nemzetközi és alkotmányjogi vonatkozásai, a gyakorlatban is részt vesz az ukrainai jogalkotásban. Több mint 100 tudományos munka szerzője, illetve társszerzője.

Fontosabb művei: Nemzeti kisebbségek nemzetközi és ukrainai jogvédelme. Monográfia. (Magyar és ukrán nyelven). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 129. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2005; <http://mek.oszk.hu/11000/11041/>; Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló Törvényhez (orosz és magyar nyelven). Társszerző: Csernicskó István. Kárpátaljai Magyar Könyvek 234. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014; <http://mek.oszk.hu/13500/13589/>; A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és az elsüllyesztett kincsek. Társszerzők Fedinec Csilla és Halász Iván. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. „KALLIGRAM” kiadó, Budapest, 2016.

Fontosabb elismerések: Ukrajnának az Érdeméért Érdemrend III. fokozata (1997), az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Diszoklevele (2006),

a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (2009), a Magyar Érdemrend parancsnoki keresztje (2024).

DR. HABIL. VÁRADI NATÁLIA

(Beregszász, 1980) történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója, docense, az MTA külső tagja. Az érettségi megszerzése után a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol-történelem szakán szerzett diplomát. dr. Soós Kálmán tanítványa a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta tanulmányait. 2008-ban szerzett doktori fokozatot. A PhD dolgozatát az '56-os forradalomból, habilitációs dolgozatát, pedig a Hruscsov érából írta. Kutatási szakterülete: Kárpátalja története a szovjet érában (1944–1991), különösképpen az 1956-os forradalomra vonatkozó KGB iratokat, levéltárakban őrzött dokumentumokat vizsgálja. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felnőttképzési Központjának vezetőjeként, valamint a „GENIUS” Jótekonysági Alapítvány igazgatójaként évek óta kiemelkedő szerepet játszik a kárpátaljai magyar tudományos utánpótlás nevelésében. Fő szervezője az OTDK kárpátaljai elődöntőjének, a Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferenciának, a Kárpátaljai Magyar Fiatal Kutatók Konferenciájának, koordinátora a kárpátaljai felsőoktatásban tanuló hallgatók tudományos pályamunkáit támogató Soós Kálmán-ösztöndíjprogramnak, a Zrínyi Ilona Kárpátaljai Magyar Szakkollégiumnak, valamint a Kárpátaljai Vándoregyetem rendezvénysorozatának. Az elmúlt évtizedekben Váradi Natália szervezésében közel 50 olyan konferenciára, szakmai eseményre került sor, melyek középpontjában a tudományos utánpótlás, nevelés, támogatás állt, ill. közreműködésével több száz fiatal vehetett részt valamilyen tudományos rendezvényen, képzésben, tanácskozáson, pályázaton.

Elismerések:

1. Az Országos Tudományos Diákköri Tanács Elnöksége által megítélt Kiváló TDK Szervezői Díj „*a felsőoktatási diáktudományos tevékenységet segítő, példamutató helyi és országos szervezői munkáért*” 2015.12.12.
2. A Nemzeti Tehetségsegítő Tanács által megítélt Tehetségek Szolgálatáért Egyéni Éves Díj, „*a fiatal tehetségek felkarolásában végzett önzetlen és igen eredményes tevékenység elismeréseként*” 2018.03.24.

3. A XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Humán Tudományi szekció „*témavezetői tevékenységért*”. 2019.04.26.

4. A Magyar Kormány által adományozott Magyar Arany Érdemkereszt „*a kárpátaljai magyar közösség identitásának megőrzését szolgáló kiemelkedő közéleti és tudományos tevékenysége elismeréseként*.” 2019.08.19.

5. Kárpátaljai Magyar Akadémia Tanács elnöke által adományozott elismerő oklevél: a „*tudományos kutatásokban és a tudományos utánpótlás nevelésében mutatott kimagasló teljesítményéért*.” 2019.12.13.

6. Az MTA, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság által adományozott Arany János-érem. 2020. 03.09.

7. Miniszterelnökség – a Miniszterelnökséget vezető miniszter, Gulyás Gergely által adományoz Értéktերemtő Közösségekért díj, „*A magyar civil közösségek értéktերemtő, értéktերőrző tevékenységét támogató munka elismeréseként*”. 2021.02.02.

8. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elismerő oklevele a 2020/2021-es tanévben végzett szervezői munkában elért kimagasló tevékenység elismeréseként, 2021.

9. Kárpátaljai Magyar Akadémia Tanács által adományozott „*a kiemelkedő tudományos, illetve tudányszervezői munkásságért*” humán és társadalomtudományok kategóriában, 2022.

10. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elismerő oklevele a 2021/2022-es tanévben kifejtett kimagasló tudományos munkáért. 2023.

11. Anyanyelvápolók Szövetsége oklevele a kárpátaljai magyar kultúra fejlesztésében végzett munkáért, 2024.

Legutóbb megjelent kötete: Az 1956. évi magyar forradalom Ukrajna Állambiztonsági Szolgálata ungvári levéltárában őrzött KGB dokumentumok tükrében. Budapest Főváros Levéltára. Bp. 2022.

DR. ZÉKÁNY KRISZTINA

(Ungvár, 1975. július 2.) nyelvész, tankönyvszerző, szerkesztő és fordító, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Magyar Filológiai Tanszékének vezetője, docens, a filológiai tudományok kandidátusa. A KMTT elnökségi tagja. Kandidátusi értekezését 2002-ben védte meg az Ungvári Nemzeti Egyetemen Ungvár és környékének földrajzi nevei címmel. Közel 20 általános és középiskolai

Magyar nyelv tankönyv társszerzője. Szerkesztője volt a 2007-től 2009-ig évenként megjelenő Kárpátika c. tudományos cikk- és tanulmánygyűjteménynek, főszerkesztője az UNE Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Tudományos Közleményeinek, az Acta Hungarica, valamint a Закарпатський філологічний студії c. tudományos folyóirat főszerkesztő-helyettese volt évekig. 2017-től a Pécsi Egyetem ECL Nyelvvizsgarendszer Nemzetközi Magyarországi Központ Ungvári Fiókin-tézményének koordinátora. Az angol-magyar fordítói szak megalapítója az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén 2019-ben. 2022-től a Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa. Kutatási területe: helynévtan, magyar nyelvtörténet, a magyar nyelv idegen nyelvként való oktatása, stilisztika, a nyelvtanítás módszertana, nyelvpolitika, nyelvi tervezés.

Legutóbbi kötete: Dupka György – Zékány Krisztina. Szülőföldünk: Tiszabökény és környéke. Honismereti olvasókönyv és munkafüzet. KMMI-Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2023 –165.

Fontosabb elismerések: A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet jubileumi oklevele, 2024.

DR. ZUBÁNICS LÁSZLÓ

(Gut, 1971. május 20.) történész, kisebbségi politikus, a történelemtudományok kandidátusa, az MTA külső köztestületi tagja, 2020-tól a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője. Kutatási területe: Északkelet-Magyarország (a mai Kárpátalja) kora újkori történelme, ezen belül a nemesség szerepe a régió történelmének, szociális-gazdasági és vallási életének formálásában. Eddig önálló szerzőként 12 könyvet adott ki magyar és ukrán nyelven, több kiadvány társszerzője, számos tanulmánya jelent meg ukrainai, magyarországi, szlovákiai és romániai referált szakfolyóiratokban. Jelenleg az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke, az Együtt című folyóirat tanulmány rovatának a vezetője. A Beregszászi járási Gut községben él és alkot.

Legutóbbi kötete: Homonnai Drugeth Bálint emlékezete. Egy méltatlanul elfeledett életút fontosabb állomásai. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2022 –Kárpátaljai Magyar Könyvek 302. <https://mek.oszk.hu/24600/24637/>